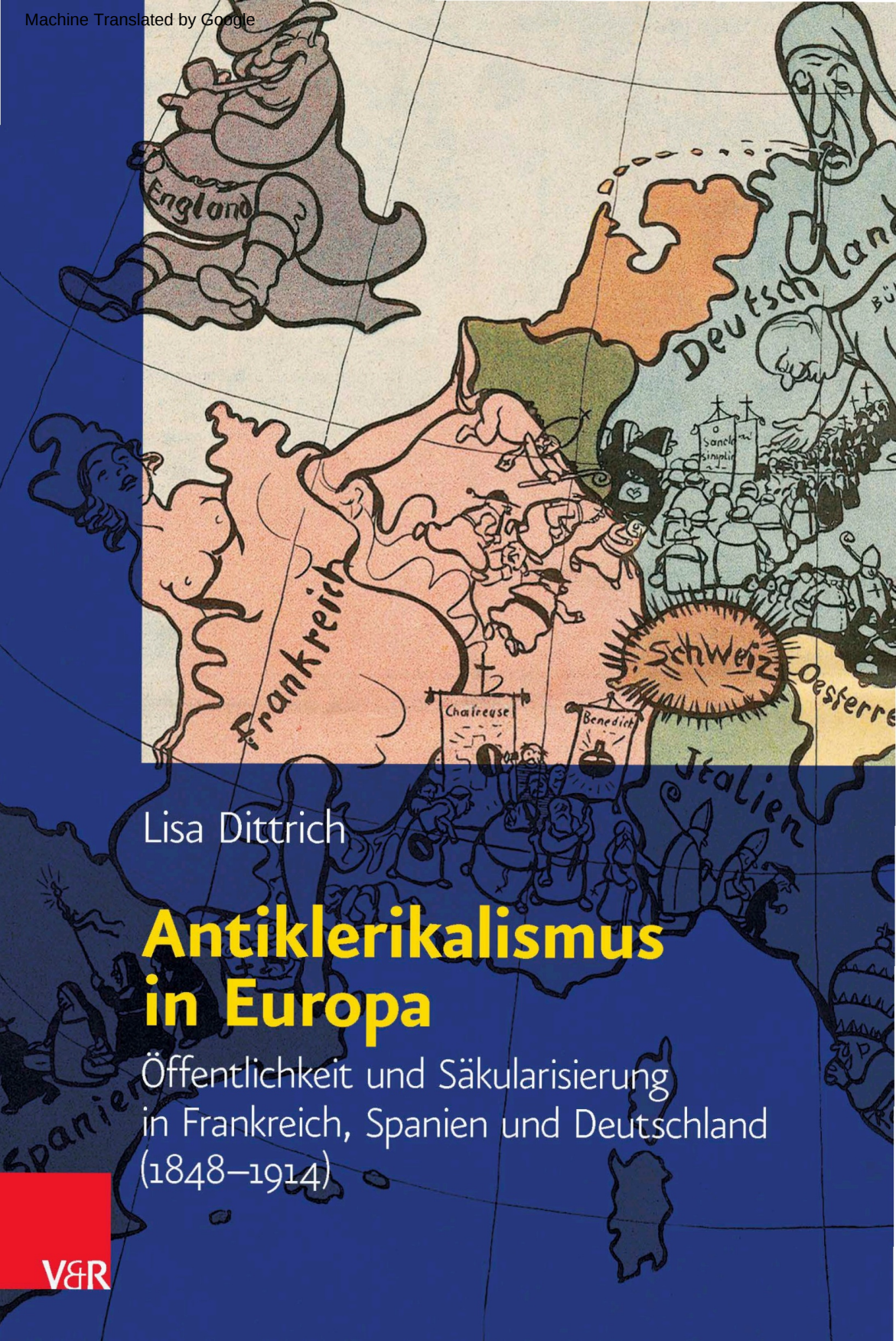

Lisa Dittrich

Antiklerikalismus in Europa

Öffentlichkeit und Säkularisierung
in Frankreich, Spanien und Deutschland
(1848–1914)

Religiaj kulturoj en moderna Eŭropo

Publikigita de
Friedrich Wilhelm Graf, Miloš Havelka kaj
Martin Schulze Wessel

Volumo 3

Vandenhoeck kaj Ruprecht

Lisa Dittrich

Antiklerikalismo en Eŭropo

Publika sfero kaj sekularizado en
Francio, Hispanio kaj Germanio (1848–1914)

Vandenhoeck kaj Ruprecht

Kun 26 ilustraĵoj

Kovril-ilustraĵo:

Galantara, Gabriele: La pli alta baleta arto de Francio en la servo de libereco.

En: Der Wahre Jakob, 4. 10. 1904, 4480, Bayerische Staatsbibliothek, 4 Z 36.299-1903/1905.

Bibliografiaj informoj de la Germana Nacia Biblioteko

La Germana Nacia Biblioteko listigas ĉi tiun publikadon en la Germana Nacia

Bibliografio; detalajn bibliografiajn datumojn oni povas aliri en la Interreto per <http://dnb.d-nb.de>.

ISBN 978-3-666-31023-2

La presado de ĉi tiu libro ebligis danke al pressubvencio el fondusoj de la Internacia Esplor-Trejnada Grupo "Religiaj Kulturoj en Eŭropo de la 19-a kaj 20-a jarcentoj", kiu estas financata de la Germana Esplor-Fonduso (DFG).

© 2014, Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG, Göttingen

www.vandenhoeck-ruprecht-verlage.com

Ĉi tiu verko estas publikigita kiel malferma alirebla publikaĵo sub la permesilo Krea Komunaĵo.

BY-NC-ND Internacia 4.0 (Atribuo-Nekomerca-SenDerivaĵoj) sub DOI 10.13109/9783666310232.

Por akiri kopion de ĉi tio

Por vidi la permesilon, vizitu <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>.

Ĉiu ajn uzo krom tiu permesita de la leĝo postulas la antaŭan skriban konsenton de la eldonisto.

Enhavo

Enkonduko	7
1. Ŝtato, Eklezioj kaj la Publika Sfero - Antiklerikalaj Kunteksto	49
1.1 La Religia Kampo - Plurismo kaj Ŝanĝo	50
1.2 Francio - La apero de plimulta antiklerikalismo	72
1.3 Hispanio - Antiklerikalismo en la opozicio	91
1.4 Germanio - Inter Ŝtata Potenco, Protestanta Plimulta Socio kaj Kritiko en Aŭtoritativa Ŝtato	115
1.5 Eŭropa Antiklerikalismo: Kunteksto kaj Evoluoj - Provizora konkludo	141
2. Skandaloj kaj la Formado de Eŭropa Publika Opinio	147
2.1 La Forkapto de Edgardo Mortara (1858) - Eŭropo kiel Elirejo	148
2.2 La Unua Vatikana Koncilio (1869/1870) - Naciaj Demandoj kaj limigita mobilizado	181
2.3 La Ekzekuto de Francisco Ferrer (1909) - Eŭropano Publikaj protestoj	219
2.4 Eŭropa Publika Sfero: Naciaj Limoj kaj Struktura Ŝanĝo - Provizora Konkludo	277
3. Konfliktaĵoj kaj Luktoj Pri Sekularigado	289
3.1 Demando pri Potenco - Postuloj pri Libereco kaj Politika Legitimeco	291
3.2 Demando pri Vero - Epistemologiaj Debatoj	329
3.3 Demando pri Kredo - Religia Serĉado	357
3.4 Demando pri Moraleco - Novaj kaj Malnovaj Aŭtoritatoj, Novaj kaj Malnovaj Valoroj	384
3.5 Demando pri tempo - Modeloj por Moderneco	412
3.6 Sekularigado: Mallegitimigo kaj Plurismo - Intertempa Konkludo	422

6 Enhavo

4. Formoj kaj Dinamiko de Diskurso	431	4.1
Strukturoj - Ripeto kaj Fuzio	432	4.2 Karaktero kaj Tonoj -
Stereotipoj kaj Opozicio	452	4.3 Karikaturaj: Pliigita Kondensiĝo -
Kodo	478	
4.4 Antiklerikalismo: Duuma Kodo - Provizora Konkludo	488	
5. Antiklerikalismo kiel eŭropa fenomeno - Konkludo	491	
5.1 Sekularigado, Eklezioj, Religio kaj Ultramontanismo	492	5.2 La
Antiklerikala Liberala Kodo - Limado kaj Diferencigo	498	5.3 Eŭropaj
Dimensioj kaj Vojoj	503	
Agnoskoj	513	
Mallongigoj	515	
Bilda kredito	517	
Bibliografio.	519	
Registri	603	
Indekso de Personoj		
603 Temindekso	606	

Enkonduko

Sub la titolo "El Kulturkampf internacional" la Kardinalo kaj Ĉefepiskopo de Toledo, Ciriaco María Sancha¹ publikigis _____, En 1901, li publikigis traktaton en kiu

li respondis al la debatoj kiuj erupciis en Hispanio post la jarcentŝanĝo koncerne la rolon de eklezio kaj religio en ŝtato kaj socio.²

La titolo mem atentigas pri la internacia naturo de la konfliktoj. En la teksto mem, la hispana ekleziulo lokigis la tiamajn disputojn en sia patrujo en eŭropan kuntekston, kiun li etendis reen ĝis la Reformacio. Fine, la uzo de la germana termino *Kulturkampf*, kiun la patologiisto Rudolf Virchow (1821–1902) signife formis 28 jarojn antaŭe,³ signalis la transnacion signifon de la temo. Ĉar kvankam Sancha analizis diversajn konceptojn kiel antiklerikalismo kaj klerikalismo en la 240 paĝoj de sia verko, li ne ofertis pluan klarigon pri la germana termino *Kulturkampf*.

Germanismo – oni devas supozi – jam transiris de la germana en la pasivan vortprovizon de la ebla hispana aŭdantaro de la kardinalo. La koncipa arsenalo de la kulturmilitistoj estis tiel prenita de iliaj kontraŭuloj en la debatoj, cirkulante ene de eŭropa kunteksto, kaj ne nur inter la du kernaj landoj de Eŭropo, Germanio kaj Francio. En sia skribaĵo, la ĉefepiskopo klopodis respondi la diversajn kritikojn de hispanaj antiklerikaloj.

¹ Ciriaco María Sancha y Hervás (1833–1909) okupis centran pozicion ene de la hispana eklezia hierarkio en la dua duono de la 19-a jarcento. Kiel episkopo, li establis la nove fonditan Diocezon de Madrido kaj influis la kreadon de unuigita linio ene de la hispana katolikismo kaj la emerĝanta katolika movado. Kp. Archivo Bibliográfico de España, Portugal e Iberoamérica (ĉi-poste ABEPI), III, 400, 177–180. En la sekva studo, la antaŭnomoj kaj familiaj nomoj de individuoj estas donitaj plene ĉe ilia unua mencio kaj, se haveblaj, kun datoj de naskiĝo kaj morto. Detalaj biografiaj informoj estas provizitaj nur por tiuj individuoj, kiuj estas centraj al la temo kaj kies konateco ne estas supozita.

² Vidu Sancha y Hervás: El Kulturkampf internacional.

³ La termino Kulturbatalo ne estis unue uzata de Virchow en unu el liaj paroladoj en la Prusa Ĉambro de Reprezentantoj en 1873, sed jam aperis en la 1840-aj jaroj en internaj katolikaj konfliktoj en Svislando. Kp. Borutta: Antikatholizismus 1; por pliaj pli fruaj ekzemploj Lepp: Protestantisch-liberaler Aufbruch 328; Morsey: Kulturbatalo

8 Enkonduko

Por refuti tion: Li defendis la monaĥecan vivmanieron kontraŭ ekonomiaj argumentoj, morala kritiko kaj duboj pri ĝia jura statuso, malakceptis la akuzon pri manko de libereco esprimita en religiaj votoj kaj emfazis, ke la Papo ne estis fremda potenco. Por Sancha, la kritiko de la kontraŭklerikaloj kaŝis senreligian komploton de framasonoj kaj ateistoj sub fremda influo. La amplekso de temoj ilustras la

diversaj dimensioj de la kulturmilitoj. "El Kulturkampf internacional" tiel kunigas fundamentajn demandojn pri la temo, celoj kaj amplekso de ĉi tiuj konfliktoj de la fino de la 19-a jarcento ĝis la nuntempo, kaj kiuj estos la fokuso de la sekva studo.

La dua duono de la 19-a kaj la unuaj jaroj de la 20-a jarcento en Eŭropo estis karakterizitaj per juraj disputoj koncerne la (emerĝantan) Naciŝtatoj koliziis kun la eklezioj, kaj sociaj kaj kulturaj konfliktoj ekestis, en kiuj antiklerikaloj kritikis la ekleziojn kaj religion kaj negocis sian rolon en ŝanĝiĝantaj socioj. En la lastaj jaroj, la eŭropa dimensio de la Kulturbatalo estis plurfoje emfazita;⁴ antiklerikalismo estis transnacia, ne malpleje pro la internacia naturo de ĝia ĉefa malamiko, la Katolika Eklezio.⁵ La konfliktoj ekestis pro la interago de socikulturaj, politikaj kaj ekonomiaj ŝanĝoj en eŭropaj socioj: la apero de la amasgazetaro kaj la politika amasmerkato, demokratiigo, la intensiĝo de socia kaj ideologia polusiĝo, kaj la kresko de naciismo. Decide, la struktura transformo de religio kaj eklezioj estis decida. Tio inkluzivis kaj kreskantan sekularigon kaj pluraligon, same kiel religian renovigon, precipe ene de la Katolika Eklezio.⁶

La Kulturbatalo (kulturaj luktoj) metis la fundamentojn por la rilato inter religio, ŝtato kaj socio en modernaj eŭropaj socioj. Antiklerikala kritiko tuŝis ĉiujn areojn: la potencaj pozicioj de la eklezioj estis defiitaj, kaj instituciaj temoj kiel la sekularigado de la ŝtato estis debatitaj.

⁴ Por superrigardo de la internacia kaj transnacia dimensio, vidu Rémond: Speciala Numero: Antiklerikalismo. European Studies Review 13 (1983); Clark/Kaiser: Kulturmilitoj; Borutta: Antikatholizismus; Verhoeven: Transatlantika Kontraŭkatolikismo; kaj Werner/Havard: Eŭropa Kontraŭkatolikismo.

⁵ Vidu, pri la emfazo pri la influo de la internacie organizita Katolika Eklezio, plej laste Verhoeven: Transatlantic Anti-Catholicism 7 f., 126 f.

⁶ Por superrigardo de la kuntekstoj, vidu Clark/Kaiser: Enkonduko 1; Kaiser: Klerikalismo 75.

Enkonduko 9

Oni diskutis pri la sistemo de civilaj registroj, tombejoj, hospitaloj kaj edukado, kaj en multaj eŭropaj landoj la jura kadro reganta la rilaton inter ŝtato, socio kaj eklezioj estis signife modifita.⁷ Antiklerikaj homoj kondamnis la moralajn mankojn de la pastraro en ĉi tiuj konfliktoj, uzis ekonomiajn argumentojn kontraŭ la monaĥa vivo kaj atakis dogmojn kaj la adoradon de sanktuloj, argumentante, ke ĉi tiuj ne plenumis modernajn normojn de scio. Ilia ĉefa kontraŭulo estis la Katolika Eklezio, precipe la evoluanta politika katolikismo kaj la emerĝanta eklezia modelo de Ultramontanismo.

Kelkaj kritikistoj de la Eklezio lokis sian lukton en la kuntekston de ĝenerala kritiko de religio el reformisma aŭ ateisma perspektivo. En iuj kazoj, tio ankaŭ kondukis al la evoluo de alternativaj religiaj formoj.

La gamo de antiklerikalaj temoj respondis al la diverseco de la grupoj, kiuj subtenis ilin. Kune kun la tuta maldekstra spektro de liberaluloj, respublikanoj, socialistoj kaj anarkiistoj, la asocioj de liberpensuloj kaj framasonoj, kiuj formiĝis aŭ firmiĝis dum tiuj jardekoj, ankaŭ reprezentis poziciojn kritikajn de la Eklezio. Samtempe, konfesiaj diferencoj formis la Kulturbatalon. En la germanaj ŝtatoj kaj ankaŭ en Francio, estis precipe partoj de la protestanta komunumo, kaj malpligrade judoj, kiuj kultivis kontraŭkatolikan tendencon de antiklerikalismo. Tamen, la konfliktaj linioj ankaŭ povis esti malsamaj.

Meze de la jarcento, ekzemple, liberaluloj en Nederlando formis aliancon kun katolikoj, ĉar ĉi-lastaj, kiel religia malplimulto, esperis pri pli grandaj liberecoj el apartigo de eklezio kaj ŝtato.⁸ La Kulturkampf de la kanceliero princo Otto von Bismarck (1815–1898) estas probable la plej konata ekzemplo de konservativa kritiko de la Eklezio, kiu pridubas la ofte klare prezentitan lokigon de antiklerikalismo maldekstre de la politika spektro.

La disputoj estis ĉefe kondukataj per skribaj kaj parolataj vortoj, kaj la gazetaro ludis aparte decidan rolon.⁹ Antiklerikalaj ankaŭ esprimis siajn opiniojn en asembleoj,

Manifestacioj kaj aliaj formoj de protesto, kaj la konfliktoj mem, kelkfoje alprenis perfortan karakteron. La transnacia dimensio de la disputoj ankaŭ estis ĉefe reflektita en la amaskomunikiloj; libroj kaj artikoloj de kulturbatalantoj el aliaj landoj estis tradukitaj, same kiel la fundamentaj tekstoj de la antiklerikala movado. Estis ampleksa raportado pri la

⁷ Vidu koncerne la kronologian klasifikon de la diversaj naciaj konfliktoj, iliajn komunaĵojn Similecoj kaj diferencoj estas resumitaj en Clark/Kaiser: Enkonduko 4–7.

⁸ Vidu Te Velde/Margry: Kontestitaj Ritoj.

⁹ Kp. pri la rolo de la gazetaro ekz. B. jam Rémond: Religion et société 108.

10 Enkonduko

Ili esprimis solidarecon kun agadoj kaj kampanjoj trans la naciaj limoj, responde al konfliktoj en aliaj landoj, kaj, kiel montris la teksto de Kardinalo Sancha, ili vidis sin ene de eŭropa kunteksto. Krome, la kontraŭklerikaloj kaj iliaj subtenaj grupoj organize interkonektiĝis je la eŭropa nivelo per kongresoj kaj la fondo de internaciaj asocioj.¹⁰

Temo de esploro, tempoperiodo kaj terminoj

Ĉi tiu kulture historia studo ekzamenas tiujn socikulturajn antiklerikalajn mobilizojn. Komencante per eventoj, kiuj resonis tra Eŭropo kaj estis sensaciigitaj de antiklerikaloj per amaskomunikila manipulado en skandalojn, kazojn kaj aferojn, mi analizas la reagojn de ekleziaj kritikistoj, ĉefe en la gazetaro kaj publika diskurso.

Ĉi tio estas farita uzante tri landojn kiel ekzemplojn - Francio, Hispanio kaj Germanio.¹¹ Ĉi tiu ekzempla aliro, bazita sur ideo de Wolfram Kaiser kaj Christopher Clark, celas ebligi selekteman, detalan kaj longdaŭran esploron pri la formoj kaj mekanismoj de transnacia, nacia kaj loka antiklerikala mobilizado, identigi eblajn ŝanĝojn dum la dua duono de la 19-a jarcento kaj konceptigi la fenomenon.¹² Bazante sin sur sociosciencaj teorioj pri skandalo, oni ekzamenos la respektivan akcepton de eventoj kiel kristaliĝajn punktojn de socia mobilizado. Laŭ la difino de Frank Bösch, skandalo estas "rompo de normoj fare de persono aŭ institucio, kiu staras por la konservado de normoj - kiu estas malkaŝita", kies publikigo

provokas "larĝan publikan koleron"¹³ kaj kiel konsekvenco de kiu la potencopostulo de la kritikita persono aŭ institucio estas pridubata. En skandaloj, skandalo-kreintoj negocas en la amaskomunikiloj en reciproka rilato kun la skandalo-

Ricevantoj estas submetitaj al la normoj, sociaj kaj mondkonceptoj, kiuj validas por la kolektivo, kaj tial la enketo pri antiklerikalaj skandaloj povas Kompreno pri la normaj konceptoj sub diskuto

¹⁰ Vidu la skizon de Kaiser pri la diversaj transnaciaj dimensioj: Klerikalismo.

¹¹ La teritoriaj nomoj rilatas al la ŝtatlimoj dum la esplorata periodo; en la kazo de Germanio, la Germana Imperio - eĉ antaŭ sia fondo - provizas la kadron. Tial, la termino "germanaj ŝtatoj" ofte estas preferata en la sekvanta.

¹² Pri la ideo, vidu Clark/Kaiser: Culture Wars 339.

¹³ Bösch: Politikaj skandaloj 25; pli detale same: Publikaj Sekretoj 8-10; bazita sur Hondrich: Malkaŝo kaj Indigno.

14 Ĉar skandalo antaŭsupozas gravan, transparentan mobilizon, 15 mi intence evitas uzi la terminon mem en la analizo kaj parolas nur pri skandaliĝo. En la kazo de la kulturmilitoj, du pli-malpli fermitaj tendaroj kristaliĝis en la amaskomunikiloj. 16 Krome, ne nur malobservoj de komunaj normoj estis kondamnitaj (kiel en la kazo de moralaj akuzoj), sed la antiklerikalaj ankaŭ provis (ekzemple, kiam ili kontraŭstarigis racion kontraŭ fidon) establi novajn normajn konceptojn. Malgraŭ ĉi tiuj problemoj de transdonebleco, mi volas konservi la uzon de la koncepto de skandalo. Male al la konceptoj de kazo kaj afero, ĝi atentigas pri la karaktero kaj funkcio de la diskurso de antiklerikalaj, kion la studo klarigos. 17 La esploro limiĝas al tri eventoj, kiujn oni povas priskribi kiel la ĉefaj skandaliĝoj kun transnacia efiko. La unua fokuso estas sur la akcepto de la forkapto de la juda knabo Edgardo Mortara (1851–1940) fare de la Papa Ŝtato en Bolonjo en 1858. La Papa Ŝtato prenis la infanon de liaj gepatroj ĉar li supozeble

estis baptita de servistino, kaj tial ili postulis la rajton eduki lin en la kristana kredo. La dua evento, kiun mi elektis, estas la Unua Vatikana Koncilio kaj la dogmo de papa neeraripovo en 1869/1870, kiu ekfunkciigis larĝan diskuton pri dogmo, ekleziaj konstitucioj kaj rilatoj inter eklezio kaj ŝtato. La tria evento fine ŝovas la fokuson de Romo al Hispanio: en 1909, eŭropa publiko mobiliziĝis kontraŭ la ekzekuto de la liberpensulo kaj liberecana edukisto Francisco Ferrer (1859–1909) kiel la supozebla iniciatinto de la antiklerikalaj tumultoj de la tiel nomata "Tragika Semajno" en Barcelono en la sama jaro.

La decida faktoro en la elekto estis komence la pozitiva konstato de transnacia eŭropa mobilizado kontraŭ supozebla rompo de normoj fare de la kontraŭuloj.¹⁸ Krome, oni provis atingi

14 Por pliaj informoj pri la teorio de skandalo, vidu ekzemple Ebbighausen/Neckel: Anatomio; Käsler/Albers: La Politika Skandalo; Bredow: Legitimigo per Indigno; Bösch: Esplorado pri Historia Skandalo; kiel historia studo, krom la diversaj teme fokusitaj verkoj aŭ kaz esploroj, oni aparte vidu Bösch: Publikaj Sekretoj.

15 Kp. Bredow: Legitimation durch Empörung 200; Bösch: Öffentliche Geheimnisse 9 f.; Domeier: La Eulenburg-skandalo 52–54.

16 Por komparo, vidu Kaiser: Clericalism 76.

17 Kp. Bösch: Publikaj Sekretoj 6; Offenstadt/Van Damme: Enkonduko 9–12.

18 Pro tio, enketo pri la Afero Dreyfus estis preterlasita, ĉar ĝi komence mobilizis la politikajn kontraŭulojn de kritiko de la Eklezio. Vidu, inter la abundo de literaturo, la norman verkon Bredin: L'affaire kaj la koncizan raporton de Duclert: L'affaire Dreyfus.

12 Enkonduko

Por atingi certan gradon da reprezentativeco, la elekto celas trakti gamon da klasikaj antiklerikalaj temoj, sen pretendi reprezenti ilian tutan spektron. Due, la elekto reflektas, iagrade, la kutiman pozicion de la kontraŭulo; en la afero Mortara kaj ĉe la Unua Vatikana Koncilio, la provoko originis en Romo, la ĉefa kontraŭulo de ĉiuj antiklerikalaj. En la kazo Ferrer, la protestantoj agis kontraŭ Hispanio, geografia simbolo de la Inkvizicio. Krome, la elektitaj kazoj ofertas la avantaĝon uzi antaŭan esploradon pri la historia kunteksto kaj naciaj reagoj. Samtempe tamen veras pri ĉiuj tri eventoj, ke ĝis nun ne okazis sistema esploro de la antiklerikala mobilizado ene de eŭropa kunteksto.¹⁹ La elekto de ĉi tiuj tri kazoj enfokusigas la tutan kulminon de la Kulturbatalo.²⁰ La decidaj kaj daŭraj juraj ŝanĝoj de la Kulturbatalo okazas en la jardekoj de la mezo de la 19-a jarcento ĝis la eksplodo de la Unua

Mondmilito: En Francio, la sekulara modelo de registaro estis establita dum ĉi tiuj jaroj, kulminante per la disiĝo de eklezio kaj ŝtato en 1905. En la Germana Imperio, geedziĝa leĝaro kaj lernejoj regularoj ŝanĝiĝis kun la Kulturbatalo en la 1870-aj jaroj. En Hispanio, religia libereco estis enkondukita por la unua fojo en la revolucia "Sexenio" (1868-1874), kaj kvankam ĉi tio poste estis nuligita, la ideo de toleremo restis gvida principo por posta leĝaro ĝis la establado de la frankisma ŝtato. La socikultura fenomeno de moderna antiklerikalismo estas, kompreneble, pli malnova.²¹ Franca kulturo kaj politiko, ekde la Klerismo kaj pli kaj pli en la unua duono de la 19-a jarcento, karakteriziĝis per kritiko de la skriba vorto de la Eklezio, akompanata de respondaj agoj nur dum la revolucia periodo. Moderna germana kontraŭkatolikismo ankaŭ spureblas reen al la 18-a jarcento. En Hispanio, la lukto de la liberala ŝtato kontraŭ absolutismo ekde 1812 estis proksime ligita al demandoj pri eklezia leĝaro.²² Meze de la jarcento, la Kulturkampf (kultura lukto)

¹⁹ La studo de Timothy Verhoeven ankaŭ fokusiĝas al la afero Mortara kaj la Vatikana Koncilio, sed teme koncentriĝas ekskluzive al la morala aspekto kaj la seksspecifaj dinamikoj de la konfliktoj kaj fokusiĝas precipe al Usono, tiel ke la du studoj kompletigas unu la alian senchave.

Vidu Verhoeven: Transatlantika Kontraŭkatolikismo; por antaŭlaboro, vidu Ĉapitron 2.

²⁰ Kp. Rémond: Antiklerikalismo 123; Sorrel: L'anticléricalisme croyant 7 f.

²¹ Moderna antiklerikalismo ekde la Klerismo estas distingenda ĉi tie de tradiciaj, tio estas, mezepokaj kaj frumodernaj formoj.

²² Vidu, pri la Klerismo kaj la unua duono de la 19-a jarcento en Francio, Mellor: Histoire 70-290; Rémond: Anticlericalisme en France 61-121; specife pri kontraŭ-jezuitismo

Sed nova dinamiko aperis: Unue, nur post 1850 la ideo pri religie neŭtrala ŝtato aŭ socia modelo, kiu ankaŭ estis polemika inter antiklerikaloj, estis esprimita signife. Due, ĉefe la novaj formoj de mobilizado donis al antiklerikalismo malsaman karakteron en la dua duono de la jarcento. Post la mezo de la jarcento, la organizoj de liberpensuloj aperis kiel centra subtena grupo. Simile, vere antiklerikalaj asocioj estis fonditaj. Ĉi tiuj pli kaj pli uzis esprimrimedojn kiel asembleoj, protestoj, ktp., tiel donante al kritiko de la Eklezio novan vizaĝon. La apero de la amasgazetaro kaj la akompananta "dua struktura transformo de la publika sfero"²³ reprezentis plian akcelon en ĉi tiu dinamiko. La periodo de la Afero Mortara (1858) ĝis la Afero Ferrer (1909) do ampleksas la centran fazon de politikaj kaj juraj ŝanĝoj kaj samtempe reflektas la sociajn dinamikojn, kiuj ekestis el la evoluantaj formoj de socia kaj politika partopreno, kiuj instigis antiklerikalismon. Tamen, la studo parte komenciĝas pli frue kaj plilongigas la tempokadron plu por senchave situigi ĉi tiujn evoluojn ene de ilia politika kunteksto. Ĝia ĉefa fokuso estas la tuta dua duono de la longa 19-a jarcento, de 1848 ĝis 1914.

Leganto trejnita pri la historio de konceptoj ne pretervidis la fakton, ke granda nombro da malsamaj terminoj jam estis uzitaj en la antaŭaj klarigoj por la fenomeno ekzamenita en la sekva analizo.

Aldone al "Kulturbatalo" kaj "antiklerikalismo", mi uzis la terminojn "kontraŭkatolikismo" kaj "sekularismo" (aŭ "laikismo") por specifaj kunteksto. Por kompletigi la semantikan kampon, menciindas ankaŭ "kontraŭultramontanismo" kaj "kontraŭjezuitismo". La unuaj kvin konceptoj originas de specifaj naciaj kunteksto; ĉiuj traktas certajn aspektojn de la konfliktoj, malgravigante aliajn. Dum "laikismo" aŭ "sekularismo" priskribas neŭtralajn ŝtatajn aŭ sociajn modelojn bazitajn sur la franca evoluo, la termino "kontraŭultramontanismo", kiu ĝis nun estis uzata nur en la germana kunteksto, indikas tre specifan movadon kaj ene kaj ekster la Katolika Eklezio kontraŭ la renovigo de Katolikismo.²⁴ La koncepto de "kontraŭjezuitismo" estas limigita per la klara nomumo de la kontraŭulo. Simile, la termino "kontraŭkatolikismo" specifas la fenomenon kaj samtempe difinas ĝin.

Leroy: Le mythe jésuite; Cubitt: La Jezuito Mito 55-143; pri la germanaj landoj Borutta: Kontraŭkatolikismo 47-95; pri Hispanio Caro Baroja: Introducción 95-180; La Parra López: Los inicios; Alonso García: La ciudadanía católica y enemigos 41-220.

²³ Weisbrod: Amaskomunikiloj kiel simbola formo 271.

²⁴ Kp. Schlossmacher: Kontraŭultramontanismo.

14 Enkonduko

Ĝi emfazas religi-konfeseccan dimension, kiu, laŭ mia opinio, obskuras anstataŭ klarigi la fenomenon, tial ĝi ne estas uzata en ĉefe katolikaj landoj.²⁵ Pli precize, estus konvene paroli pri "kontraŭkatolikismo" nur kiam la konfesia komponanto estas centra. Por certigi kompareblecon inter landoj kaj grupoj, la sekva analizo do komence adoptos larĝan, fenomenologian koncepton de "antiklerikalismo", kiu priskribas kritikajn deklarojn direktitajn al eklezioj, iliaj membroj, doktrinoj aŭ la religio mem.²⁶ Ĉi tiu pli larĝa difino havas la avantaĝon, ke specifaj formoj kiel kontraŭ-jezuitismo aŭ kontraŭ-katolikismo povas esti integritaj en la analizon kiel subformoj.²⁷ Tamen, la termino "antiklerikalismo" ankaŭ esence specigas la fenomenon: klerikalismo indikas la nocion de nelegitima pretendo de ekleziaj reprezentantoj interveni en areojn, por kiuj ili ne estis konsiderataj kompetentaj.²⁸ Tiel, ĉi tiu konfesia nespecifa termino fokusiĝas al la lukto pri la limo inter eklezio, religio kaj mondo, kaj tial al la kerno de la fenomeno, kiel la sekva esploro montros.²⁹ Por certigi lingvan flekseblecon en la prezento, mi ankaŭ uzos la du relative nespecifitajn terminojn »kritiko de la Eklezio« kaj »kultura milito«.

Multaj el la supre menciitaj terminoj devenas de la fontoj mem. Ekzemple, kontraŭklerikaluloj nomis siajn kontraŭulojn "klerikalaj", kiuj siavice adoptis la neologismon kaj uzis la komence pejorativan terminon "antiklerikalismo" por subteni la poziciojn de la ekleziaj kritikistoj en siaj debatoj.³⁰ Tial, en ĉi tiu studo, la uzo de terminoj kiel "klerikalismo", "ultramontanismo" kaj "jezuitismo" fare de la kontraŭklerikaluloj estos konsiderata kiel fontaj terminoj, kritike kompletigante la analizajn konceptojn.

25 Kp., kontraste, Borutta: Vireco 62; same: Kontraŭkatolikismo 34 kaj sekvaj.

26 Vidu, ekzemple, la provon de klasifiko de Lalouette: L'anticléricalisme 338–341.

27 Kp. pri kontraŭ-jezuitismo en la 19-a jarcento Leroy: Le mythe jésuite; Cubitt: The Jesuit mito; Healy: La Jezuita Fantomo.

28 Aliaj interpretas la terminon antiklerikalismo, bazitan sur la dua morfemo, ekskluzive kiel kritikon kontraŭ la pastraro. Tamen, tio ne kongruis kun ĝiaj uzoj en la Kulturkampf mem. Vidu Sánchez de Murillo: Antiklerikalismo X–XI; kontraste, Oberman: Antiklerikalismo X.

29 Kp. el la ampleksa literaturo pri la difino Rémond: Anticlericalismo en France 11–16; Ferrer Benimeli: Clericalismo e anticlericalismo 68; pri la difino de la kerna problemoj kiel limo, tamen nur rilate al la konflikto inter eklezio kaj ŝtato Ivereigh: Introduction 15.

30 Kp. pri la origino de la termino sen profunda analizo Rémond: Antiklerikalismo en Francio 8–11.

same kiel iliaj mem-nomoj. Ĉi tio ankaŭ metas la fundamenton por koncepta historio de antiklerikalismo ankoraŭ ne verkita kaj klarigas la memkomprenon de la aktoroj. La domina negativa konotacio ligita al la komenca koncepto de klerikalismo, kontraste al ĝia ekvalento antiklerikalismo, kiel fonttermino — la termino neniam estis adoptita kiel pozitiva koncepto fare de la kontraŭuloj de la antiklerikaluloj³¹ — malhelpas neŭtralan uzon en la analizo. Tial, mi nomas la kontraŭulojn de la antiklerikaluloj nur kiel tiaj aŭ, kie eble, karakterizas ilin pli precize socie kiel pastroj, pastroj, katolikaj laikoj, konservativaj politikistoj, ktp.

Temo kaj Demando I: Eŭropo

La esplorintereso estas gvidata de tri temaj areoj: Eŭropo, formoj de antiklerikalismo, amaskomunikiloj kaj komunikado.

La sekva studo sisteme analizas, por la unua fojo, la eŭropan karakteron de antiklerikalismo kaj, per plurdimensia aliro, faras Eŭropon mem la studobjekto.³² Kombinante komparajn, translokig-historiajn kaj percept-historiajn alirojn, la malsamaj niveloj de la kulturmitoj (nacia, loka kaj eŭropa) estas prilumitaj, interrilatigitaj unu al la alia kaj pezbalancitaj.³³

Unue, mi ekzamenas la naciajn diferencojn kaj similecojn kaj komparas antiklerikalismon ene de ĝia struktura kunteksto. Por ĉi tiu celo, antiklerikalaj reagoj al eventoj estas analizitaj kiel "tertium comparationis". Ĉi tiu komparo servas kiel heŭristika ilo laŭ du aspektoj. Ĝi celas reliefigi eŭropajn komunecojn kaj, samtempe, profili la evoluon en la tri landoj kontraste al aliaj naciaj vojoj per ekzamenado de naciaj kaj konfesiaj klarigaj modeloj kaj ekzamenado de komuna interpreta scio ene de ĉiu lando.

31 Vidu De la Cueva Merino/Montero García: Introducció 16.

32 Vidu, pri metodologiaj konsideroj rilate al eŭropa historio, Schmale: Eŭropa Historio; same: Historio de Eŭropo; Siegrist/Petri: Historioj de Eŭropo; Kaelble/Kirsch: Enkonduko 14–18; Mitterauer: La Evoluo de Eŭropo.

33 Metodologiaj sugestoj por ĉi tiu aliro devenas precipe el la koncepto de "histoire croisée". Vidu Werner/Zimmermann: Vergleich, Transfer, Verflechtung; ibid.: Penser l'histoire; pri la transnacia, Patel: Nach der Nationalfixiertheit; Budde et al.: Transnationale Geschichte; Saunier: Lernado per Farado; por pli lastatempa literaturo pri komparo kaj translokigo, ekzemple, Kaelble/Schriewer: Vergleich und Transfer; Cohen/O'Connor: Komparo kaj Historio; Te Velde: Politika Transdono.

16 Enkonduko

La elekto de Francio, Hispanio kaj Germanio promesas novajn komprenojn el kompara perspektivo, precipe rilate al la konfesia kaj religia dimensio de la konfliktoj. La konfliktoj en ĉiu el la tri landoj estis tre malsamaj laŭ naturo, permesante kapti larĝan panoramon de konstelacioj. Dum en Francio la plejparte unukonfesia strukturo estis rompita en la konfliktoj, kondukante al evoluo al sekulara, tio estas, religie neŭtrala, ŝtata kaj socia modelo, tiel igante la landon pioniro en Eŭropo en ĉi tiu rilato, la antiklerikaloj en Hispanio apenaŭ atingis siajn celojn. Kvankam la unukonfesia konstelacio de Hispanio estis malfermita ĉe siaj marĝenoj, la konflikto pri la religia demando restis centra, se ne la plej grava, areo de socia konflikto ĝis bone en la 20-a jarcento. Ĝis hodiaŭ, kelkaj naciaj studoj atribuas specialan statuson al ambaŭ landoj, sen ke tio iam estis vere pruvita. La franca evoluo estas prezentita kiel la sola sukcesa ekzemplo de neŭtrala ŝtato kaj socia modelo. Hispanio, aliflanke, kun sia longviveco kaj alta nivelo de perforto, kulminante per la Enlanda Milito, reprezentas la fiaskon de la Kulturbatalo.³⁵ La germana kazo konsideras Protestantismon kiel gravan faktoron en la konfliktoj, permesante ĝian peson kontraŭ aliaj perspektivoj. Krome, kontrastigi ĉi tiujn naciajn kazojn permesas kritikan ekzamenon de la formado de konceptoj (kiel ekzemple "klerikala") en la fontoj kaj en nacie orientitaj analizoj, tiel pliigante sentemon al la konstrua funkcio de lingvo por kaj la studataj kaj tiuj, kiuj faras la esploradon.³⁶ Tamen, la eŭropa dimensio ne estas esplorota nur per la analiza dimensio de similecoj kaj diferencoj.

Due, tio ankaŭ igas transnacion komunikadon pli antiklerikala –

34 Vidu pri ĉi tiu aliro Leonhard: *European Interpretive Knowledge*; ĝenerale pri la eŭristische Funktion des Vergleich Kaelble: *Der historische Vergleich* 49–55, 64–70.

35 Kp. pri France Mellor: *Histoire* 9–20; Baubérot: *La morale laïque* 287; Pellistrandi: *Klerikalismo y anticlericalismo* 23 f.; Philippon: *Le combat*; sur Hispanujo la bildo de fiasko, kiu jam fariĝis topos, Díaz Mozaz: *Apuntes* 202 f.; Aubert: *Poderes facticos* 221; Salomón Chéliz: *Anticlericalismo en Aragon* 14, 361; Pérez Ledesma: *Anticlericalismo y secularización* 276–280; Martín Martínez: *Recepción y difusión*; Castro Alfin: *Kultura* 71; pri perforto ibid 70–97; Delgado Ruiz: *La antireligiosidad popular* 502 f.; Pérez Ledesma: *El estado* 228–231; La Parra López: *Los inicios* 14; La Cueva Merino: *La curas kaj frailes estas bonegaj*.

36 Pri la problemoj de lingvo en la kunteksto de komparo kaj translokigo, Koselleck kaj aliaj: *Tri burĝaj mondoj* 14–22; Leonhard: *Pri lingvoj*.

ĉefe de amaskomunikila naturo – elstarigita.³⁷ La esploroj pri la ricevo de la elektitaj kazoj ebligas spuri, per konkretaj ekzemploj, la komunan percepton de la eŭropaj eventoj, la fluon de informoj kaj reciprokan observadon, same kiel la interplektiĝon de komunikado.

La Eŭropo, el kiu baziĝas ĉi tiu studo, estas do komence donitaĵo. Krome, ĝi havas biason rezultantan el la scienca kaj lingva kompetenteco de la aŭtoro.³⁸ Empirie, la problemoj tiel enkondukita — krom la ekskludo de Norda kaj Nordokcidenta Eŭropo same kiel Orienta kaj Orient-Centra Eŭropo — estas, ke kontraŭkatolikismo kaj antiklerikalismo en Usono kaj Latinameriko restas nekonsiderataj.³⁹ Tamen, la integriĝo de Hispanio celas kontraŭi la danĝeron konstrui okcidenteŭropan normon. Teorie, la eŭropa karaktero de antiklerikalismo, el kompara kaj transnacia perspektivo, estas limigita al specifa kaj intence elektita vidpunkto, ĉar, male al temoj kiel migrado aŭ koloniismo, al la Kulturbatalo komence mankis teme bazita translima karaktero. Eŭropaj interŝanĝaj procezoj reprezentis nur unu parton de la rakonto, kiu, en la kazo de la Kulturbatalo de la dua duono de la 19-a jarcento, estis ĉefe formita de nacio-ŝtatoj. La konfliktoj estis enradikiĝintaj en la instituciaj kaj socikulturaj kondiĉoj de la respektiva ŝtato. Ili ĉefe traktis la rilaton inter la eklezioj kaj la ŝtato, same kiel

la respektiva nacia socio. La eŭropa fokuso tial neniel estu komprenata kiel konstruado de komuna historia pasinteco por estonta Eŭropo.⁴⁰ Ĝi estas pravigita per la fakto, ke la aktoroj mem orientiĝis al Eŭropo.

Rilate al la membildo de la aktoroj, tria sub-

Esplora nivelo estis enkondukita apud la kompara kaj transnacia. Kontraŭ-

³⁷ Pro la fokuso sur amaskomunikiloj, la termino transnacia estos uzata ĉefe en la sekvanta, ĉar ĝi emfazas la transliman karakteron de procezo aŭ evento. Internaciaj fenomenoj ankaŭ estos traktataj, sed la instituciaj ligoj inter ŝtatoj kaj civilaj sociaj organizaĵoj ne estas la ĉefa fokuso. Por diferencigo inter la du terminoj, vidu, ekzemple, Berger: *European Freemasonries* 5.

³⁸ Kiam la termino Eŭropo estas uzata sube, la empiriaj pruvoj rilatas al la tri elektitaj landoj, krom se aliaj ekzemploj estas eksplicite menciitaj.

³⁹ Por kompara kaj transnacia perspektivo, vidu, ekzemple, Verhoeven: *Transatlantika Kontraŭkatolikismo pri Usono*; kaj Solis/Savarino Roggero: *El anticlericalismo pri Latinameriko*.

⁴⁰ Vidu, ekzemple, Duchhardt: *Eŭropa Historio*; Ruíz Domènec: *Eŭropo*.

18 Enkonduko

Klerikuloj ne nur ekzistis ene de eŭropa komunikada spaco, ili ankaŭ perceptis ĝin kiel tian kaj evoluigis siajn proprajn konceptojn pri Eŭropo.⁴¹ Se eŭropa historio devas esti pli ol nacia

historio kun ĝia apriorie establita kadro, la kontinenta kunteksto devas ricevi la taŭgan pezon. Ĝi ne devas resti ĉe la nivelo de pozitivisma demonstraĵo de eŭropaj retoj. Transnacia (ĉi tie eŭropa) perspektivo, precipe por la 19-a jarcento, devas ĉiam ankaŭ konsideri malsukcesajn provojn kaj alirojn por ligi ĉi tiujn retojn, kaj ankaŭ esplori la rilaton al la nacia (kaj loka) kadro, precipe ĝian retorikan uzon.⁴² Kvare, surbaze de ĉi tiuj konsideroj, la retigado de amaskomunikiloj kaj aktoroj estos analizita rilate al la nacia (kaj parte loka) dimensio de la konfliktoj. Ĉi tio estos farita kaj rilate al la politik-leĝdonaj luktoj kaj rilate al la signifo de identecformado ene de la nacia kaj eŭropa kadro. Ĉi tiu studo montras, ke la nacia (kaj, iagrade, loka) nivelo, tiel decida en la Kulturbatalo, retiriĝis en la fonon en la kunteksto de la ricevo de ĉi tiuj tri eventoj, interplektiĝante kun la transnaciaj kaj eŭropaj dimensioj. Samtempe, ĝi esploras la kialojn de la malsukceso de translima retigado. Rekonektante transnacion mobilizadon al ĝia respektiva nacia (kaj foje loka) kunteksto, la studo ne nur pli detale ekzamenas antiklerikalismen en Eŭropo, sed ankaŭ determinas la signifon de la kontinenta dimensio kaj respondas la demandon, ĉu oni povas verki eŭropan historion de la Kulturbatalo en la 19-a jarcento, kiu transcendas la sumon de naciaj historioj.

Temo kaj Demando II: Formoj de Antiklerikalismo

La dua tema areo fokusiĝas al antiklerikalismo mem. Tra la lenso de elektitaj eventoj, la analizo kaptos la pluropon kaj kompleksecon de la politikaj kaj naciaj manifestiĝoj de la Kulturbatalo kaj konceptigos ĉi tiun ŝajne difuzan fenomenon laŭ ĝiaj celoj kaj socia formado.⁴³ Por ĉi tiu celo, la studo ekzamenas la aktorojn, iliajn ideojn,

⁴¹ Vidu sur ĉi tiu nivelo Petri: Eŭropo?; Müller: Europäische Geschichte.

⁴² Vidu, pri la centra rolo de la nacia kadro, Te Velde: Political Transfer 214; Patel: Post nacia obsedo; same: Transnacia Historio.

⁴³ Kp. pri la difuza aŭ nespecifa karaktero en kompara perspektivo Verucci: Antiklerikalismo kaj laikismo 33; en Francio Rémond: Anticléricalisme en France

La studo ekzamenas la originojn de la Eklezio kaj ĝiajn tradiciojn,⁴⁴ ĝian mem-koncepton kiel antiklerikalaj, kaj la formojn de ĝia engaĝiĝo, kaj esploras la limojn kaj ligojn inter la diversaj grupoj kritikaj de la Eklezio. La fokuso estas sur aktivaj antiklerikalaj, kiuj konscie intervenas en publikaj debatoj.⁴⁵

Kiel la simpla mencio de la ĉefaj grupoj de subtenantoj jam sugestas, la unua paŝo estas klarigi la politikajn orientiĝojn de antiklerikalismo. Kio estis la komuna bazo por la kritiko de la Eklezio fare de liberaluloj, socialistoj, aŭ eĉ anarkiistoj? Kial eklezia politiko povus samtempe ligi la maldekstran spektron sed ankaŭ konsistigi aliancojn kun konservativaj fortoj, kiel en la germana Kulturbatalo aŭ sub Napoleono la 3-a? Due, la diversaj antiklerikalaj subtenantoj devus esti situigitaj ene de la kunteksto de la religia kampo. Kiel tria ebla diferenco inter la grupoj, la socia atingo estas analizita. Dum por la germanaj ŝtatoj la socia limo estas desegnita inter antiklerikalaj burĝaj liberaluloj kaj katolikaj neburĝaj klasoj kiel la centraj subtenantoj de la du tendaroj de la Kulturbatalo, iuj hispanaj studoj kaj ankaŭ iuj pli malnovaj verkoj pri franca antiklerikalismo estas karakterizitaj per la ideo de kritiko de sube de la Katolika Eklezio kiel institucio de burĝa ordo.⁴⁶ Ĉu ĉi tiu sufiĉe duuma aliro povas esti aplikita al la germanlingva mondo?

360; Lalouette: Anticléricalisme et laïcité 646–649; en Hispanujo Molina Martínez: Anticlericalismo y literatura 19 f.; Salomón Chéliz: Antiklerikalismo en Aragono 81 f.

44 Pro la vasta geografia amplekso de la studo, sistema analizo de la ŝanĝoj kompare kun la mezepokaj kaj frumodernaj, same kiel la modernaj, antaŭuloj de antiklerikalismo estis preterlasita. Vidu, el la abundo de literaturo, ekzemple, pri tradicia antiklerikalismo: Marx: Aspects de l'anticléricalisme; Dykema/Oberman: Anticlericalism; Wanegffelen: L'anticléricalisme croyant; pri la Reformacio: Goertz: Antiklerikaliismus und Reformation; el antropologia perspektivo en Hispanio: Lorenzo Vélez: Cuentos anticlericales; Esteban Gonzalo: Refranero anticlerical; kaj, problemigante la terminon por la antaŭmoderna epoko: Schreiner: Mittelalter.

45 Ĉiutagaj konfliktoj inter pastroj kaj kongregacioj ankaŭ estis ekskluditaj pro la transnacia kadro. Por ekzameno de ĉiutagaj konfliktoj, vidu, ekzemple, en franca esplorado: Zeldin: Conflict of Moralities; Magraw: The Conflict; McMillan: Priest Hits Girl; Boutry: Prêtres et paroisses 580 kaj sekvaj; Faux: Église et société 172–199, 511 kaj sekvaj; por Hispanio: Salomón Chéliz: Anticlericalismo en Aragón 171–229; por la germanaj ŝtatoj: Dietrich: Konfession im Dorf 117–126; Köhle-Hezinger: Evangelisch – katholisch.

46 Kp. pri sociaj diferencoj en la germana Kulturkampf ekz. B. Becker: Liberala ŝtata passim; Hartmannsgruber: Bavarian Patriot Party passim; Malpura: Milito kontraŭ Katolikismo 225–237; Owzar: Neniu deziro por diskuto 124–145 aŭ Borutta: Kontraŭkatolikismo 357–366; pri ekonomia interpretado en Hispanio De Bellmunt: Causes; Sánchez de Murillo: Antiklerikalismo 85 f.; Barbat/Estivill: L'anticlericalisme; Reig Armero: Blasquistas y clericales; Revuelta González: Anticlericalismo español, Documentos 5; Ferrer Benimeli: Masonería, laicismo y anticlericalismo 112; en Francio Bruhat: Anticléricalisme et mouvement ouvrier 81, 89–100.

20 Enkonduko

Ĉu ĉi tiu estas spaco, en kiu socialisma kritiko de la Eklezio estas relative neglektita, kaj la pli kontraŭburĝa formo estas konfirmita por la hispanaj kaj francaj formoj de antiklerikalismo? Kvare, oni devas pridubi, ĉu la distingo populara en latinidaj landoj inter serioza intelekta kritiko de la Eklezio kaj populara, radikala, eĉ perforta antiklerikalismo povas esti konservita.⁴⁷ Fine, al ĉi tiuj kvar eblaj limoj de la respektiva amplekso ene de antiklerikalismo, ekzistas ankaŭ, kvine, la seksspecifa problemo. Lastatempaj esploroj pri antiklerikalismo montris la ekskludon de virinoj el kritikoj de la Eklezio. Virinoj estis konsiderataj aparte religiaj, pordego por pastra influo, kaj la kritikitaj formoj de katolika pieco, kun sia emocia karaktero, estis vidataj kiel vere virinaj.⁴⁸ Surbaze de la plureco de antiklerikalismo, la signifo de la luktoj estas determinita. Kune kun politikaj interpretoj de la fenomeno estas tiuj, kiuj emfazas la sociajn komponantojn aŭ la moralan dimension. Aliaj studoj

fokusigas al la religia enhavo kaj, depende de sia perspektivo, analizas antiklerikalismojn kiel kontraŭ- aŭ senreligian, rigardas kritikon de la Eklezio kiel reagon al la emerganta Ultramontanismo, kiel konfesian konflikton, aŭ esploras la ligan inter la Kulturbatalo kaj sekularizado.⁴⁹ Taksoj pri la Kulturbatalo varias inter rigardi antiklerikalan kritikon de la Eklezio kiel emancipan movadon kaj la diametre kontraŭan takson, kiu egaligas la kontraŭulojn de katolikismo kun rasismaj kaj eŭgenikaj pozicioj.⁵⁰ Tial, la sistemeca-

47 Kp. ekz. B. De la Cueva Merino: Clericales y anticlericales 381; Álvarez Junco: Los intelectuales 126; Castro Alfin: Kulturo 70-97; Salomón Chéliz: Anticlericalismo en Aragon 96, 362, 367; Pérez Ledesma: Las popularaj klasoj 721-729; simile al France Gadille: Franca Antiklerikalismo 129, 134 f.

48 Vidu, ekzemple, por la germanaj landoj Malpura: Milito kontraŭ Katolikismo 185-225; Healy: Kontraŭ-Jezuitismo; Borutta: Antikatholizismus 366-386; por France McMillan: Klerikaluloj, Antiklerikaloj kaj la Virina Movado; Evans: Feminismo kaj Antiklerikalismo; por Hispanio Salomón Chéliz: Mujeres, religión y anticlericalismo; idem: Beatas sojuzgadas; idem: Las mujeres.

49 Vidu, ekzemple, kiel politikan interpreton, Pérez Ledesma: Anticlericalismo y secula-rización; por emfazo de la socia komponanto, plej laste por la germana Kulturkampf, Borutta: Antikatholizismus 357-366; por morala legado, Verhoeven: Transatlantic Anti-Catholicism; kiel kontraŭreligian, Champ: La religion dans l'espace 169-173; emfazante la konflikton kun Ultramontanismo, McMillan: Religion and Politics; Gross: War against Catholicism 24, 89-96; ene de la sekularigada paradigmo, De la Cueva Merino/Montero García: La secularización conflictiva aŭ Borutta: Antikatholizismus.

50 Vidu, ekzemple, Saunier: Learning by Doing 170; ankaŭ Borutta: Antikatholizismus 352-368; la emancipa flanko, aliflanke, estas emfazita de, ekzemple, Rémond: Anticlericalisme en France 3-7 aŭ De la Cueva Merino: Balance historiográfico 354.

La kerno de la kritiko, same kiel ĝiaj enecaj ambivalencoj, estos klarigitaj. Konsideri la tutan spektron finfine kontribuos al klarigo de kiel antiklerikalismo povas esti priskribita kiel socia formacio. Ĝis nun, studoj fokusantaj pri diversaj politikaj grupoj proponis tre malsamajn proponojn, karakterizante eklezian kritikon kiel ideologion, unuigitan mondkoncepton kun religiaj trajtoj, socian movadon, tendaron, identecon aŭ kulturon.⁵¹ La centra problemo en ĉi tiu afero estas la malforta interna kohereco de eklezia kritiko en ĝiaj ideoj kaj kiel socia formacio. Ĉi tiu studo traktos ĉi tiun temon kaj proponos novan konceptigon de eklezia kritiko en la 19-a jarcento.

Temo kaj Demando III: Amaskomunikiloj kaj Komunikado

La Kulturbatalo de la 19-a jarcento estis arenoj de socia kaj publika komunikado kaj okazis en la kunteksto de radikale ŝanĝiĝanta amaskomunikila pejzaĝo.⁵² Kiel ĉefe amaskomunikila fenomeno, la naturo de la diskurso karakterizis antiklerikalismon, kaj sekve, ĉi tiu aspekto devas esti inkludita en la konceptigo de la Kulturbatalo.⁵³ La tria aro da demandoj tial ekzamenas la dinamikon de ĵurnalisma komunikado en la epoko de la emerĝanta amasgazetaro en la konfliktoj ĉirkaŭ religio kaj socio, ŝtato kaj eklezio. Unue, la amaskomunikila reprezentado de la eventoj kaj konfliktoj estos analizita. Due, precipe rilate al religio kaj eklezioj, la rolo de la amaskomunikiloj en ĉi tiu reprezentado devas esti konsiderata.

51 Kp. pri la interpreto kiel mondkoncepto aŭ ideologio kun religiaj trajtoj Rémond: Antiklerikalismo 3–7; Gibson: Respublikanoj kaj Katolikoj 108 f.; kiel socia movado por la tempo de la Hispana Restaŭrado, ekzemple Salomón Chéliz: Anticlericalismo en Aragón 361; De la Cueva Merino/Montero García: Introducción; kiel tendaro Clark/Kaiser: Enkonduko 76; kiel identeco De la Cueva Merino/Montero García: Clericalismo y anticlericalismo; kadre de specifa kulturo Cabanel: Anticlericalismo 115 f.

52 Por pli lastatempa amaskomunikila historio, vidu la kvar programecajn eseojn, ĉefe el politika historia perspektivo: Requate: Publika Sfero kaj Amaskomunikiloj; Schulz: Ascendo de la Kvara Ŝtato; Weisbrod: Amaskomunikiloj kiel Simbola Formo; Knoch/Morat: Amaskomunikila Ŝanĝo kaj Bildoj de la Socio; studoj el la ĉi tie konsiderata periodo povas esti menciitaj, sen pretendo esti ĝisfundaj: Kohlrausch: Monarko en Skandalo; Bösch: Publikaj Sekretoj; Biefang: Reichstag; kaj la redaktitajn volumojn publikigitajn en la kunteksto de la Giessen-a magistra lernejo "Transnaciaj Amaskomunikilaj Eventoj de la Frua Moderna Periodo ĝis la Nuntempo": Lenger: Amaskomunikilaj Eventoj de Moderneco; Vogel: Amaskomunikilaj Eventoj; Bösch/Schmidt: Medialigitaj Eventoj.

53 Pri la amaskomunikila dimensio de la kultur militoj, vidu precipe Sanabria: Republicanism and Antiklerical Nationalism; Kaiser: Clericalism; Borutta: Antikatholizismus 155–218; same: Geistliche Gefühle.

22 Enkonduko

La demando pri kio povas kaj ne povas esti dirita, kiu mem estis debatata en la kunteksto de la Kulturbatalo, estos esplorita. Ĉu naciaj diferencoj povas esti identigitaj, kaj ĉu ili estas atribueblaj al la malsamaj naciaj amaskomunikilaj kaj publikaj strukturoj aŭ al aliaj faktoroj, kiel sociaj, politikaj aŭ socipsikologiaj? Kian rolon emocioj - kaj realaj kaj amaskomunikile mediaciitaj - ludis en antiklerikala mobilizado?⁵⁴ Hispana antiklerikalismo estas aparte interesa ĉi tie, ĉar ĝi estas traktata kiel speciala kazo en nacia historia esplorado pro la alta inklino al fizika perforto inter kritikistoj de la Eklezio. La kontrasto inter hispanaj skandaloj kaj tiuj en la aliaj du landoj celas pridubi ĉi tiun supozeblan unikecon⁵⁵ kaj identigi eblajn kaŭzojn por la alta nivelo de perforto.

oferto.

Krome, kulturmilitoj estas analizitaj kiel komunikadaj procezoj por ekzameni la subestan interŝanĝon. Ekleziaj kritikistoj celis specifajn individuojn kaj instituciojn kaj partoprenis debatojn kun siaj kontraŭuloj. Kiel interesgrupo, ili ankaŭ komunikis kun kunaktivuloj kaj eblaj sekvantoj. Pro manko de fontoj, sistema esploro pri la ricevo de gazetaraj publikaĵoj kaj ĵurnalismo estis preterlasita, kvankam en individuaj kazoj, ebla disvastigo estis skizita uzante ĝeneralajn indikilojn kiel tekstformato kaj alfabeteco-procentoj, kaj specifaj ricevprocezoj estis spuritaj surbaze de leteroj al la redaktisto aŭ protestaj agadoj post ĵurnalistaj debatoj. La termino "mobilizado", ofte uzata en ĉi tiu studo, tial ĉefe rilatas al la aktiva procezo de "mobilizado" en la senco de socia engaĝiĝo. La pli ofta pasiva kompreno de mobilizado kiel desupra procezo estas alvokata nur en esceptaj kazoj. Rilate al enhavo, tamen, surbaze de la kultur-historia aliro kaj ricev-teoriaj konsideroj, kiuj estos klarigitaj poste, oni supozas, ke ĉiuj tekstoj devas esti kongruaj kun la spertoj kaj sintenoj de eblaj legantoj ĝis certa grado, aŭ pli ĝuste, devas trakti aŭ anticipi iliajn perspektivojn por esti komprenitaj kaj, en la kazo de tre konsumant-orientitaj produktoj kiel gazetoj kaj revuoj, por esti aĉetitaj.

Surbaze de la mekanismoj de amaskomunikila reprezentado kaj komunikado, la posta demando estos farita pri iliaj sekvoj. Ĉu la antiklerikala mobilizado kontribuis al la demokratiigo de diversaj socioj?

⁵⁴ Vidu samloke pri la emocia dimensio de la kulturmilitoj.

⁵⁵ Vidu, ekzemple, la analizojn pri perforto en Borutta: Kontraŭkatolikismo 218–266; en Francio Lagrée: Religiaj Procesioj; Lalouette: Les libres penseurs.

Ĉu la ripetaj skandaloj lasis spacon por vera debato, aŭ ĉu la antiklerikala enscenigo kondukis al neakordigebla stilo, en kiu la kontraŭa flanko jam ne estis aŭdita?

La ekzameno de la sekvoj ankaŭ baziĝas sur la supozo de divido de la franca kaj hispana socio en "klerikalan" kaj "antiklerikalan" tendaron,⁵⁶ same kiel la supozo de unu, du aŭ tri protestantaj, unu katolikaj kaj unu socidemokrataj medioj en la Germana Imperio.⁵⁷ Ĉi tiuj blokaj formacioj estas pli kaj pli pridubataj por ĉiuj tri landoj. Esploroj montras la ideologiajn interkovrojn, internajn limojn, kontaktpunktojn en ĉiutaga vivo kaj provojn je translimaj aliancoj, aŭ nun modeligas la konstelacion en la latinidaj landoj ne per duuma divido sed per triparta.⁵⁸ Konsiderante la tutan spektron, mia studo ne nur reekzamenas la demandon pri la unueco de antiklerikalismo, sed ankaŭ provas, tra la lenso de komunikada historio, fokusiĝi precize sur la limojn kaj interŝanĝajn procezojn ene de kaj inter la supozeblaj tendaroj. Ĉar la studo ne provizas socihistorian fundamenton, mi koncepte preferas la terminon "tendaro" al "medio" ankaŭ en la germana kazo.⁵⁹

56 Kp. ekz. B. pri Francio Langlois: *Catholiques et laïcs*; Smock: *Deux France*; Mollenhauer: *Simbolaj bataloj*; pri Hispanio Álvarez Junco: *Mater dolorosa* 383–431; Juliá Díaz: *Dos Españas*.

57 Kp. la unua skizo de la divido Lepsius: *Partia Sistema kaj Socia Strukturo* 67–81; el la ampleksa literaturo pri la katolika medio Loth: *Katolikoj en la Germana Imperio*; same: *Integriĝo kaj Erozio*; Laborgrupo por Nuntempa Eklezia Historio (AKKZG): *Konfeso kaj Disiĝoj*; Kösters/Liedhegener: *Historiaj Medioj*; Blaschke/Kuhleemann: *Religio en Historio kaj Socio*; pri la multe pli problema koncepto de la protestanta medio Hübinger: *Konfesiismo* 166–168; Reeken: *Preĝejoj en Transiro*; Kuhleemann: *Protestanta Medio*.

58 Kp. pri Francio Zeldin: *Konfliktoj en la franca socio* 9–13; Baubérot: *Laikismo* 20–22; Cabanel: *Katolikismo, Protestantismo kaj Laikismo* 90–101; Kittel: *Deux France* 38 kaj sekvaj; McMillan: *Pastro batas knabinon* 79–81; Mollenhauer: *Simbolaj luktoj* 228 kaj sekvaj; pri Hispanio Sanabria: *Respublikanismo kaj kontraŭklerikala naciismo* 7 kaj sekvaj; Suárez Cortina: *Religio, eklezio kaj ŝtato* 74; pri la germanaj ŝtatoj Loth: *Katolikoj en la Imperio*; Loth: *Integriĝo kaj erozio*; Liedhegener: *Kristanismo kaj urbigo*; Dietrich: *Konfeso en la vilaĝo*; Gross: *Milito kontraŭ katolikismo* 76–89; Pahl: *Eklezio en la vilaĝo* 239–249; Mergel: *Konfesiaj limoj*; Zimmer: *Sub la Kultur milito* 294, 311–320, 328–333; Owzar: *Neniu deziro por diskuto. Por la germanaj ŝtatoj, oni ankaŭ aludas al regionaj diferencoj kaj la speciala statuso de la katolika burĝaro*. Kp. Mergel: *Inter Klaso kaj Konfeso*; same: *Por Burĝa Eklezio*; Heilbronner: *Serĉado de la Katolika Burĝaro*; Dowe: *Ankaŭ Kleraj Civitanoj*.

59 La koncepto de tendaro baziĝas pli forte sur la ideo de limado kaj sur la ideo de politika unueco kaj tial ŝajnas pli taŭga. Vidu, por la problemigo de la koncepto de medio, Dietrich: *Konfeso en la Vilaĝo* 18–22; Holzem: *Katolika Kulturo*; pri la koncepto de tendaro, Rohe: *Elektaj kaj Balotantaj Tradicioj* 21 kaj sekvaj.

24 Enkonduko

Analiza koncepto I: Publika

La eŭropa dimensio de antiklerikala kritiko kaj la konfliktoj kun ĝiaj kontraŭuloj estas ekzamenataj uzante specifan koncepton de la publika sfero. Sekvante la konsiderojn de Jörg Requate kaj Martin Schulze Wessel, mi agas kun duobla koncepto de la publika sfero.⁶⁰ Unue, la publika sfero rilatas al la kolekto de empirie konfirmeblaj komunikadoj. Ĉi tiuj inkluzivas kaj ĵurnalismajn kaj asembleajn (konferencojn, manifestaciojn, ktp.) formojn de diskonigo, same kiel aliajn, pli ĉiutagajn komunikajn procezojn, kiel ekzemple, en la kazo de antiklerikalismo, neorganizitajn koliziojn je la loka nivelo.⁶¹ La studo fokusiĝas al la unua formo, ĉar la eŭropa karaktero estis precipe evidenta en la gazetaro kaj diskonigo. En tia historie empiria analizo de retoj, la eŭropa publika sfero devas tuj disfali. Oni povas paroli pri antiklerikala subpublika sfero en preskaŭ ĉiu rilato. Tial, la dua paŝo implikas ekzameni la amplekson, en kiu la agantoj komprenis kaj prezentis sin kiel parton de publika sfero kaj, por pruntedoni al siaj interesoj politikan kaj moralan legitimecon, dotis Eŭropon per normiga dimensio, transformante ĝin en "apelacian instancon".⁶² Sekve, la studo esploras, kiuj sociaj kaj mondaj konceptoj estis asociitaj kun Eŭropo, ĉu aliaj spacaj kaj identecaj konceptoj (kiel Okcidento aŭ la Okcidento) ludis rolon, kaj kiel la rilato al la nacia kadro disvolviĝis en la jarcento de nacio-ŝtatoj.⁶³ Ĉi tiu fokuso sur la publika sfero tiel ebligas la praktikan efektivigon de la metodikaj konsideroj rilate al eŭropa kaj transnacia historiografio. Studoj pri konceptoj de Eŭropo emfazis, ke ĉi tiuj pli kaj pli fariĝis parto de politikaj kaj sociaj debatoj en la 19-a jarcento.⁶⁴ La analizo ekzamenos la rolon, kiun eklezia kritiko ludis en ĉi tiu procezo.⁶⁵

60 Kp. Requate/Schulze Wessel: Eŭropa Publika Sfero, Enkonduko 11–39.

61 Vidu Gerhards/Neidhardt pri la diversaj niveloj: Strukturoj kaj Funkcioj 50–56.

62 Kp. por la koncepto Requate/Schulze Wessel: Eŭropa Publika Sfero, Enkonduko; pri ĉi tiuj demandoj ankaŭ Klaus: Pri la Limigoj.

63 Vidu, ekzemple, Gru- pri la rilato inter konceptoj pri Eŭropo kaj nacia orientiĝo. ner: Eŭropa percepto kaj eŭropaj planoj 115 f.

64 Vidu, ekzemple, Brendel: Zukunft Europa 437.

65 Vidu jam pri konceptoj pri Eŭropo en antiklerikalismo Kaiser: Clericalism 76.

En ĉi tiu duobla koncepto de la publika sfero, funkcie orientitaj socisciencaj kaj sistemteoriaj aliroj estas kombinitaj kun la normige trapenetrita ideala tipo de publika sfero kreita de Jürgen Habermas, kiu ĉiam ŝvebis en la fono.⁶⁶ En la 19-a jarcento, la publika sfero estis nek nur peranta sistemo de socia memkompreno, nek sen-dolina, racie strukturita komunikada spaco, kiu, direkte al la fino de la jarcento, estis dominata de la kapitalisme orientita amasgazetaro, kiel Habermas asertis en sia epoka habilitiga tezo. Prefere, publika komunikado ekzistis ene de kompleksa interagado de politikaj kaj ekonomiaj kondiĉoj, sociaj potencaj demandoj kaj konfliktoj, same kiel en la kunteksto de teknologiaj eblecoj kaj ilia evoluo.⁶⁷ La libera interŝanĝo de opinioj, precipe rilate al religio kaj eklezioj, estis pridisputata kaj jure limigita kampo. En ĉi tiu studo, en dialogo kun la konsideroj el la supre menciitaj sociosciencaj teorioj pri publika diskurso, demandoj pri atentadministrado estas levitaj, same kiel la politikaj kunteksto, la juraj antaŭkondiĉoj kaj la naturo de la komunikado de kontraŭklerikaj en la kunteksto de la analizataj potencaj demandoj.

Analiza koncepto II: Sekularigo

La koncepto de sekularigado gvidas la analizon de antiklerikalaj ideoj. Ĝia ambigueco permesas al ĝi kapti la plurecon de aktoroj kaj celoj, same kiel naciajn diferencojn, samtempe karakterizante la fundamentan strebon de la Kulturbatalo: la emancipiĝo de eklezioj kaj religio kaj ilia harmoniigo ene de la ŝtato kaj socio. Kiel granda teorio pri moderneco, la teorio de sekularigado estas unu el la plej kontestataj konceptoj kaj estas nesolveble ligita al diskutoj pri religio kaj eklezioj, precipe rilate al la 19-a-jarcenta antiklerikalismo.

⁶⁶ Vidu, rilate al Habermas, la novan eldonon kun detala antaŭparolo: Habermas: Struktura Ŝanĝo de la Publika Sfero; pri la pli lastatempaj debatoj en historia esplorado, vidu Calhoun: Habermas; Mah: Fantazio; Gestrich: Publika Sfero 412–430; Dooley: La Disvastigo; pri la sistem-teoria koncepto bazita sur Niklas Luhmann, ekz. Gerhards: Politika Publika Sfero; same/Neidhardt: Strukturoj kaj Funkcioj.

⁶⁷ Por metodika esplorado pri la historia studo de la publika sfero en la 19-a kaj 20-a jarcentoj, vidu, ekzemple, Requate: Public Sphere and Media; Weisbrod: Media as a Symbolic Form; Schulz: Rise of the Fourth Estate; kaj ankaŭ la ekstreme sukcesan efektivigon en Bösch: Public Secrets.

26 Enkonduko

kaj la 20-a jarcento. En politik-filozofiaj debatoj, la koncepto restas, same kiel ĝi restis dum sia apero en la kunteksto de la Kulturbatalo, politika instrumento.⁶⁸ Kaj subtenantoj kaj kontraŭuloj de la teorio el malsamaj disciplinaj fonoj nun malakceptas la supozon de unuforma kaj kontinua sekulariga procezo⁶⁹ kaj diferencigas inter malsamaj niveloj de signifo: funkcia diferencigo, la ideo de privatigo, raciigo, seniluziigo, aŭ la ĝenerala malkresko de religio en la senco de la rezigno de preĝejoj kiel morale aŭtoritataj institucioj de socia aŭ individua vivo.⁷⁰

Precipe pli malnovaj esploroj pri antiklerikalismo plejparte interpretis kritikon de la Eklezio simple kiel sekvon de sekularizado en la senco de malkresko de religio kaj eklezia alligiteco, tiel subtenante la modernig-teorian version de la granda rakonto.⁷¹ Pli lastatempaj esploroj, laŭ konstruisma turno, pli kaj pli priskribas sekularizadon kiel celon, kiel produkton de la kulturaj militoj.⁷² Ĉi tiu kompreno klarigas la

68 Kp. pri la historio de la koncepto Lübke: Sekularigo; Marramao: Sekularigo; Lehmann: Sekularigo kaj Sekularigo; Schröder: Sekularigo; pri aktualaj debatoj ekz. Zachhuber: La Diskuto 32–41; Hillgruber: Ŝtato kaj Religio.

69 La kritiko estas direktitaj, unue, kontraŭ sekularigado kiel koncepto en si mem. La konstruktiva karaktero de sekularismo estas emfazita, kaj la subesta diferencigo inter publikaj kaj privataj sferoj, same kiel la koncepto de religio, estas emfazitaj kaj problemigitaj. Krome, la empiria enhavo, precipe rilate al la malkresko de religio, estas pridubata. Por superrigardo de la diskutoj, vidu Wallis/Bruce: Sekularizado; Zachhuber: La Diskuto; por teoria kritiko, vidu Casanova: Publikaj Religioj 11–39; Asad: Formacioj de la Sekulara; Beckford: Socia Teorio 30–73; Scott: Potencoj; por empiria fideindeco, vidu Lehmann: Sekularizado 14–36, 57–69, 126–143; Casanova: Timo de Eŭropo 83–121; por subtenantoj de modifita teorio de sekularizado, vidu, ekzemple, McLeod: Religio kaj la Popolo; McLeod: Sekularizado en Okcidenta Eŭropo; Brown: Reviziisma Aliro; Pollack: Sekularizado. Ziemann: Sekularizado kaj Reorganizado.

70 Vidu, pri la emfazo de ambigueco, Casanova: Public Religions 11–39; Dobbelaere: Sekularizado.

71 Komparu, ekzemple, la klasikan Chadwick: The Secularization 108–137; por Hispanio Cuenca Toribio: Punto de partado 712; Revuelta González: La recuperación eclesialística 231; Delgado Ruiz: Anticlericalismo, espacio y poder 156 f.; Mira Abad: Secularización y mentalidades 17–55; Sanabria: Respublikanismo kaj Antiklerikala Naciismo 9 f.; por Francio Rémond: Antiklerikalismo 51; Cholvy/Hilaire: Histoire religieuse, Vol. 2 172; Por la germanaj landoj, Lill: Enkonduko 8. En Francio, tamen, la termino "malkristanigo" estas plej ofte uzata por priskribi la individuan forlason de religio kaj eklezioj, sed tiu ĉi termino estas foje uzata ankaŭ nur por la specifaj, radikalaj religiaj politikoj de la Franca Revolucio. Vidu Rémond/Le Goff: Histoire de la France religieuse, Vol. 3, pri la koncepto; Cabanel: Les mots 33–35, pri la diskuto de la termino.

72 Por Hispanio, kie tio estas plej ofta, Álvarez Lázaro: Librepensamiento y secularización; Botti: Iglesia, klerikalismo kaj anticlerikalismo 312 f.; Pérez Ledesma: Anticlerica

proksima ligo inter antiklerikalismo kaj sekularizado kaj iras preter la vasta ideo de aŭtomata procezo. Samtempe, tamen, ĉi tiuj pli novaj aliroj montras du koncipajn problemojn, kiuj malhelpas la klarigon de la rilato inter antiklerikalismo, religio, konfeso kaj sekularizado. Antaŭ ol trakti ĉi tiujn, tamen, kelkaj klarigoj pri la koncipaj kaj terminologiaj proprecoj de la franca kazo estas necesaj.

Por karakterizi la evoluon de la rilato inter religio kaj eklezioj en socio kaj ŝtato en Francio de la 19-a kaj 20-a jarcentoj, la termino sekularizado malofte estas uzata.⁷³ Historia kaj socioscienca esplorado pri la franca kazo estas plejparte formita de la plejparte pozitive ŝargita koncepto de "laikeco", kiu priskribas klare formulitan, neŭtralan modelon de ŝtato kaj socio.⁷⁴ La termino laikeco ankaŭ originas de la franca Kulturkampf,⁷⁵ estas uzata por priskribi iliajn celojn, kaj, kiel la koncepto de sekularizado, restas politike kaj akademie pridisputata koncepto de memkompreno por la franca nacio.⁷⁶ La tezo de nacia esceptismo, ofte implicite kaŝita en la termino, dissolvigas en lastatempa esplorado pri antiklerikalismo rilate al la kompreno de sekularizado kaj ŝrumpiĝas al la determinado de laŭgradaj diferencoj.⁷⁷ Dum sekularizado ampleksas diversajn variaĵojn de la rilato-

ismo kaj sekularigo; Suárez Cortina: Secularización y laicismo; Salomón Chéliz: Anticlericalismo en Aragón 361; Ferrer Benimeli: Masonismo, laicismo y anticlericalismo; De la Cueva Merino: Clericales y anticlericales 9-12; ibid.: Balance historiográfico 354; diferencigi la du formojn en ĉi tiu/Montero García: Introducción 10-15; La Parra López: Anticlericalismo; Townson: Antiklerikalismo kaj sekularigo; pri la germanaj ŝtatoj tre frue pri Lübke: Sekularigo 44-55; same kiel ekzamenanto: socialismo anstataŭ religio 340; Borutta: Kontraŭkatolikismo; Habermas: Pieco, Potenco kaj Senpova.

⁷³ La relative malofta uzo de la termino povas rilati al specifaj procezoj de translokigo de institucioj de la eklezia al la ŝtata sfero, kie ĝi pli proksime respondas al la germana koncepto de sekularizado, aŭ ĝi povas esti uzata pli ĝenerale por sekularizado, kontraste al la institucie difinita koncepto de "laikeco", ankaŭ por aspektoj de la franca evoluo. Vidu, pri la uzoj, Lanfrey: Sécularisation, séparation et guerre scolaire 39-91; Rémond: Religion et société; Fiala: Les termes 55; Coq: Laïcité et République 19; Mély: La question 15.

⁷⁴ La termino estas foje uzata ankaŭ en Hispanio. Por difino kiel modelo, vidu, ekzemple, Verucci: Antiklerikalismus und Laizismus 27-30; Delisle: Introduction générale 9; pri Hispanio, Valín Fernández: Laicismo, educación y represión; Fagoaga: De la libertad.

⁷⁵ Por la historio de konceptoj, vidu Macherey: Philosophies laïques; Fiala: Les termes; Cabanel: Les mots 64-66, 97; Toscer-Angot: Pri genealogio.

⁷⁶ Por la hodiaŭaj diskutoj, vidu Chéliz-Pont: L'origine religieuse; Shiose: L'univers flou; Barbiro: La laïcité.

⁷⁷ Kp. la speciala voja tezo ekz. B. Barbier: La laïcité; Coq: Laïcité et République; Pelli

28 Enkonduko

Dum sekularismo povas priskribi la rilaton inter religio, eklezioj, ŝtato kaj socio, sekularismo fokusiĝas ekskluzive al neŭtraleco aŭ senreligio. Laikismo, aliflanke, rilatas al la pli radikalaj pozicioj de kontraŭreligia socia koncepto.

En tiu senco, la du terminoj, ambaŭ de franca origino kaj ofte politike kaj morale ŝarĝitaj, estas uzataj purigite en la analizo de pliaj signifoj — kiel ekzemple libereco, toleremo, radikala apartigo de ŝtato kaj eklezio, specifaj moralaj konceptoj, aŭ sakrigitaj respublikana koncepto pri ordo.⁷⁸ Per ĉi tiuj difinoj kaj ilia aproksimado, ĉiuj tri terminoj fariĝas kongruaj por komparo. Akompananta koncepta analizo konsideros la historiecon de la konceptoj de sekularizado kaj laikismo⁷⁹ kaj, aldone al la analizo de la fenomenologiaj diferencoj, klarigos la amplekson, en kiu vere franca specifeco estis artikulita en la lingva aparteco.

Laŭ du aspektoj, ĉi tiu analizo plivastigos antaŭajn konstruistajn uzojn de la koncepto de sekularizado en esplorado pri antiklerikalismo. Unue, male al hispana esplorado pri antiklerikalismo kaj francaj studoj pri laikismo, ĉi tiu studo ne funkcias kun klare difinitaj konceptoj pri kion sekularizado aŭ laikismo signifis en ĉiu kazo. Kiel la sistemaj verkoj de la antropologo Talal Asad kaj la sociologo José Casanova montris, kaj kiel Manuel Borutta kaj Rebekka Habermas ekzempligis por la germana kazo, la sekularigaj klopodoj de ekleziaj kritikistoj en la 19-a jarcento devas esti priskribitaj kiel intertraktadoj pri limoj. Ĉi tiuj debatoj koncernis la amplekson de la influo de religio kaj eklezioj en la mondo. La diversaj stadioj de sekularizado (la malimplikiĝo de religio kaj politiko, privatigo, seniluziigo) povas esti uzataj por pli precize karakterizi la celojn de la antiklerikaloj.

strandi: Clericalismo y anticlericalismo; La koncepto, aliflanke, malfermiĝas por komparo Baubérot: Sécularisation et laïcisation 18; Michel: La laikismo; Mély: La demando 17–19; Toscer-Angot: Pri genealogio; kiel laŭgrada diferenco en De la Cueva Merino: Clericales y anticlericales 19 f.; Suárez Cortina: Sekularigo kaj laikismo.

⁷⁸ Kp. por la aldonaj signifoj ekz. B. Nicolet: Respubliko 100–121; Baubérot: La morale laïque; ibid.: Sekularismo 29–31; Barbiro: La laïcité 69, 74–80; Leruth: Laikismo; Cabanel: Les mots 41, 66.

⁷⁹ Manuel Borutta provis verki genealogion de la koncepto de sekularizado, kiu rivelus ĝian veran naturon en la Foucault-a senco, sed li nur parte sukcesas. Kvankam li konvinke montras, ke la konceptoj de sekularizado estis produktoj de la kulturmilitoj, li ne daŭrigas la disvolviĝon de la teorio preter la jam konataj batalemaj tonoj en la verko de Max Weber dum la intermilita periodo kaj post la Dua Mondmilito.

Vidu Borutta: Antikatholizismus 47–154, 267–387; por analizoj preter Max Weber, vidu Tschannen: Les théories; Hölscher: Die Säkularisierung.

ren.⁸⁰ Bazante sur ĉi tiuj konsideroj, la studo plivastigas la analizon kadron kompare kun la du supre menciitaj germanaj verkoj kaj enkalkulas pliajn elementojn de tradicia sekulariga teorio (raciigo kaj la anstataŭigo de eklezioj kaj religio kiel morale aŭtoritataj aŭtoritatoj). Krome, la analizo aparte fokusiĝas al la diskursivaj mekanismoj uzataj en kritika debato por apartigi la mondon de eklezioj aŭ religio, tiel profundigante la komprenon pri sekularizado kiel produkto de la kulturmiltoj.

Krom la fleksebligo kaj diferencigo de la koncepto de sekularigado mem, antaŭaj studoj identigis ĝian traktadon de religio kaj konfesio kiel duan problemon. Pli malnovaj esploroj karakterizis la simplisman apudmeton de religio, eklezioj kaj sekularigado, aŭ, en la germana kazo, konfesian interpreton. Pli lastatempa franca kaj, iagrade, hispana literaturo, kiam ili traktas ĉi tiun demandon, simple pozitivisme diferencigas inter diversaj variaĵoj de la rilato inter religio, eklezioj kaj sekularigado.⁸¹ Nunaj esploroj pri la germanaj ŝtatoj, tamen, finfine restas blokita en konfesiaj klarigaj modeloj, en kiuj religio aŭ konfesio estas priskribitaj kiel vera viktimo de la postuloj de sekularigado, kaj ĉi tiuj postuloj estas malkaŝitaj kiel implicite protestantaj modeloj aŭ kiel kontraŭ-katolikaj.⁸² La transiroj, tamen, estis pli fluidaj. Tial, mi demandas specife pri la loko de konfesio kaj la religia en diskursoj kritikaj de la eklezio. Por rakonti la kulturmiltojn ne nur kiel kontraŭrakonton sed kiel integritan parton de moderna religia historio, la koncepto de religio devas esti aplikata kun simila grado de fleksebleco kaj situacia konscio kiel tiu de sekularizado.⁸³ La gamo da difinoj de religio povas nur esti helpema en ĉi tiu rilato.⁸⁴ Komencante de la supozo, ke la koncepto de

80 Kp. Asad: *Formacioj de la Sekularismo*; Casanova: *Publikaj Religioj* 39–66; Borutta: *Kontraŭ-katolikismo*; Habermas: *Pieco, Potenco kaj Senpovo*; tamen, la intertraktada karaktero en la modernig-teoria perspektivo jam ĉeestis en Chadwick: *La Sekularigado*.

81 Pri la distingo rilate sekularismon, vidu, ekzemple, Baubérot/Zuber: *Une haine oubliée* 93; Coq: *Laïcité et République* 17; Terral: *Laïcité religieuse*; por Hispanio, Suárez Cortina: *David frente a Goliath* 13–17; idem: *Sekularización y laicismo*; en kompara perspektivo, Kaiser: *Klerikalismo* 50–60.

82 Kp. Borutta: *Kontraŭkatolikismo*; Habermas: *Pieco, potenco kaj senpoveco*.

83 Por teoria perspektivo pri ĉi tiu aliro, vidu precipe Asad: *Formations of the Secular*; Beckford: *Social Theory* 30–73; el religi-historia perspektivo, Nash: *Reconnecting Religion*; Lehmann: *Secularization* 57–69; Hölscher: *Europe in the Age of Secularization*; Ziemann: *Secularization and Reformation*.

84 Ĉi tio ne estas la loko por katalogi la diversajn difinojn. Por bona superrigardo de la lastatempaj debatoj, vidu Riesebrodt: *Cultus und Heilsversprechen* 11–108; Ziemann: *Sozialgeschichte der Religion* 25–31.

30 Enkonduko

La analizo komence baziĝas sur konstruisma aliro, ĉar religio ŝanĝiĝis precipe en la 19-a jarcento, kaj aperis la abstrakta kaj universala koncepto de religio, kiu ankoraŭ dominas hodiaŭ, kaj la kulturmilitoj decide kontribuis al kvalita redifino de religio kaj konfesio.⁸⁵

La studo demandas, kion la aktoroj mem difinis kiel religion kaj ĉu la antiklerikalaj konscie argumentis laŭ konfesiaj linioj. Samtempe, la studo ankaŭ alprenas observantan perspektivon, uzante funkciajn kaj enhav-bazitajn konceptojn pri religio por analizi la ampleksojn, en kiu antiklerikalismo mem aperis kiel alternativa religio aŭ montris religiajn karakterizaĵojn, kaj ĉu konfesiaj argumentaj ŝablonoj ludis rolon.⁸⁶ Per ĉi tiu multdimensia aliro sub konstruismaj aŭspicioj, la rilato inter religio, konfesio, sekularizado kaj antiklerikalismo en la respektiva historia evoluo de la studitaj landoj estos sisteme analizita por la unua fojo en eŭropa komparo.

Ĉi tiu aliro kaptas kaj la diferencojn inter la diversaj grupoj kaj elstarigas naciajn vojojn de sekularizado. Ne nur sekularigaj teoriuloj diferencigas inter konfesie influitaj variaĵoj, sed la koncepto de laikismo mem kutime baziĝas sur la ideo distingi inter evoluo efektivigita per rompoj kaj per ŝtat-instituciigo en unu-konfesie katolikaj landoj kaj la progresema ŝanĝo de sekularizado kiel modelo por protestante influitaj nacioj.

Krome, esplorado pri antiklerikalismo evoluigis naciajn interpretajn kadrojn: Unuflanke, la specifa karaktero de la konfliktoj en la katolikaj unu-konfesiaj landoj estas emfazita, kaj aliflanke, la konfliktoj en la du-konfesiaj germanaj ŝtatoj estas vidataj kiel konfesiaj.

Mi legis pri la bataloj, sed tio nun estas pridubata.⁸⁷

⁸⁵ Vidu, ekzemple, Hölscher: Sekularigo kaj Urbanizado; idem: Semantikaj Strukturoj; Baubérot: Pour une comparaison 168; Osterhammel: Verwandlung 1241.

⁸⁶ La ĉefa problemoj de komparaj religiaj studoj en la epoko de tutmondiĝo — nome, integri praktikojn kaj ideojn, kiuj ne konformas al la klasika koncepto de transcendo — apenaŭ bezonas esti traktita ĉi tie, ĉar la antiklerikala diskurso estis kaj restis profunde enradikiĝinta en la eŭropa mondo de ideoj kaj konceptoj. Vidu, ekzemple, Lehmann: Sekularizado 63; Weir: Sekularizado; same: La Sekulara Preter; Prüfer: Sozialismus Anstataŭ Religio 310.

⁸⁷ Kp. pri esplorado pri antiklerikalismo por France Mellor: Histoire 496; Rémond: Religion et société 39–41; idem: Anticléricalisme en France 55–58; por Hispanio Salomón Chéiz: Poder y ética 116; Sánchez i Ferré: Anticlericalismo y masonería 274; moligante ĉi tiun baron al la komparo De la Cueva Merino: La cuestión klerikal-anticlerical 125 f.; pri la germanaj ŝtatoj Walser Smith: Germana naciismo; Hübing: Konfesismo; Blaschke: Das 19. Jahrhundert; idem: Das 16. Jahrhundert; idem: Dämon; idem: Abschied; Koncerne la kritikon de la koncepto de Olaf Blaschke de la "dua konfesio aĝo", kiu etendas la konfesian interpreton al ne-dukonfesaj ŝtatoj kaj kiun li mez-

Per plifleksebleco de la konceptoj de sekularizado, religio kaj konfesio, mia studo testas ĉi tiujn klasikajn, konfesiajn naciajn interpretajn ŝablonojn — kiuj spureblas reen al la Kulturbatalo mem. Tiel farante, la studo montras la vojon for de la vastaj ĝeneraligoj pri religio, konfesio kaj sekularizado en la dua duono de la 19-a jarcento.

Analiza Koncepto III: Kodo

Por priskribi la socian formadon de la tuta antiklerikala spektro, ĉi tiu studo uzas la koncepton de kodo. Ĉi tiu koncepto permesas al ni karakterizi eklezian kritikon, bazitan sur ĝiaj diversaj diskursivaj manifestiĝoj, kiel flekseblan unuon, por kapti karakterizajn amaskomunikilajn dinamikojn, kaj tiel samtempe ofertas deirpunkton por periodigi la fenomenon dum ĝia pinto. Sekvante la antisemitan kodon de Ŝulamit Volkov, mi komprenas kulturen kodon kiel "tutan sistemon de ideoj kaj sintenoj"⁸⁸ kiu ne samtempe konsistigas koheran mondrigardon. Tiaj simbolaj kompleksoj aperas per amaskomunikila riĉiga procezo, kiu asociece ligas diversajn ideojn, metaforojn, bildojn, simbolojn kaj konceptojn. Kodo ne priskribas fermitan unuon, sed prefere diskursivan formadon, kiu povas rezoni kun vasta gamo da grupoj. La koncepto ankaŭ montras al ĝia origina periodo aŭ kunteksto de apero - certa grado de mediaciigo ene de socio estas necesa por ke asocia simbola komplekso disvolviĝu. Tiurilate, la interpreto de eklezia kritiko kiel antiklerikala kodo situigas la fenomenon en la epoko de emerĝantaj amaskomunikiloj kaj tiel klarigas la periodigon de la kulmino de la kultur militoj, kiuj en la Stuo-

dum tempo reviziis, Kretschmann/Pahl: Revizio de la Dua Konfesia Epoko; Friedrich: La 19-a jarcento; Steinhoff: Dua Konfesia Epoko; Schulze Wessel: La 19-a jarcento; pri la revizio Blaschke: Sekularigo kaj Sakraligo; pri ĝenerala kritiko de la konfesia vidpunkto, kiu tamen ne estas konstante tradukita en novan legaĵo, Groos: Milito kontraŭ Katolikismo 301; Borutta: Kontraŭkatolikismo 23 kaj sekvaj; pri la koncepto de sekularismo Champion: Les rapports église-état; Baubérot: Laïcisme; Cabanel: Les mots 97-99; Álvarez Tardío: Politiko kaj Sekularigo; Townson: Kontraŭklerikalismo kaj Sekularigo; pri la teorio de sekularigo Wallis/Bruce: Sekularigo 15-17; Casanova: Eŭrocentra Sekularigo; etendo al du pliaj specoj de nacioj en la sekulariga procezo, kiu malkaŝas la limojn de katalogado, en McLeod: Separation of Church and State 474 kaj sekvaj; la ŝanĝo de konfesia al sekulariga puŝo en la 19-a-jarcenta eŭropa kontraŭ-katolikismo estis notita de Werner/Havard: Introduction 13.

⁸⁸ Volkov: Antisemitismo kiel kultura kodo 23; ĝenerale pri la koncepto de kodo ankaŭ Giesen/Junge: Patriotismo 256.

32 Enkonduko

kio estas konsiderata. Krome, amaskomunikila riĉiga procezo emas esti asociita kun specifa dinamiko: ideoj, metaforoj, bildoj, simboloj kaj konceptoj estas mallongigitaj kaj solidiĝas en sloganojn. La koncepto de la kodo povas tial, preter difinado de la socia unueco de eklezia kritiko, ankaŭ provizi komprenojn pri la specifa karaktero de antiklerikalismo kaj oferti deirpunkton por kapti la apartan tonon de la debatoj.

Stato de esplorado

Ekzistas konsiderinda nombro da studoj pri antiklerikalismo en la diversaj naciaj kuntekstoj por la elektitaj landoj. Konsiderante la dezajnon de la analizo — ĝian tempa kaj spaca amplekso same kiel ĝian samtempan fokuson sur individuaj kazoj — ĉi tiuj naciaj historiaj studoj provizas decidan fundamenton sur kiu mi povas konstrui. Tamen, la stato de esplorado varias konsiderinde inter la landoj.⁸⁹

La situacio plej rapide karakterizeblas por la germanaj ŝtatoj.

Kune kun la pli malnova politika kaj socia esplorado pri la Kulturbatalo, kiu fokusiĝis al leĝdonaj disputoj, ekzistas analizoj, kiuj ekzamenas la konfesian dinamikon de la konfliktoj.⁹⁰ Krome, la instituciaj historiaj verkoj de Norbert Schlossmacher estas menciindaj.⁹¹ Post la jarmilŝanĝo, tri ampleksaj studoj estis publikigitaj, kiuj analizas kontraŭkatolikismon kaj kontraŭjezuitismon, respektive, kiel kulturajn kaj amaskomunikilajn fenomenojn. Ĉi tiu pli lastatempa esplorado aparte emfazas la moralajn kaj sekshistoriajn dimensiojn.⁹²

⁸⁹ La jena resumo ne spuras la respektivan nacian esplorsituacion ĝis ĝiaj individuaj konsekvencoj. Temaj prioritatoj kaj ilia diskutostato estas prezentitaj en la sistemaj ĉapitroj.

⁹⁰ Por pli malnova literaturo, vidu la superrigardon en Borutta: Antikatholizismus 20–24; same kiel la politika-historiaj studoj ne tie menciitaj: Schmidt-Volkmar: Der Kulturkampf; Ross: La Kulturkampf; idem: La Fiasko; kun regiona fokuso: Suda: La bavara Kulturkampf; prenante konfesan vidon, loke kaj laŭ ĉiutaga historio: Köhle-Hezinger: Evangelisch – katholisch; Wahl: Konfeso kaj konduto; Owzar: Kampf der Kulturen; el eklezia historia perspektivo: Hilge: Die evangelische Kirche.

⁹¹ Kp. Schlossmacher: Kontraŭultramontanismo; same: Malpreĝejiĝo.

⁹² Kp. Gross: Milito kontraŭ Katolikismo; Healy: La Jezuita Fantomo; Borutta: Kontraŭ-Katolikismo; kaj ankaŭ la eseojn Gross: Kulturbatalo kaj Unuiĝo; same: Stranga Kazo; same: Kulturbatalo kaj Geschlechterbatalo; Healy: Kontraŭ-Jezuitismo; Borutta: Vireco; same: La Alia; same: Malamikoj; same: Spiritaj Sentoj; same: Oriento; same: Genealogio de Sekularigada Teorio; laborante en simila maniero, ankaŭ Heinen: Pridisputata Moderneco.

En Francio, antiklerikalismo jam delonge establiĝis kiel sendependa esplorobjekto.⁹³ En la 1980-aj jaroj, René Rémond traktis ŝlosilajn koncipajn demandojn en sia monumenta superrigardo. Lia kronologia superrigardo de la 19-a kaj 20-a jarcentoj, tamen, ĉefe fokusiĝas al politikaj evoluoj kaj la debatoj de gravaj aŭtoroj. La unua ampleksa studo de Alec Mellor pri antiklerikalismo, verkita el la perspektivo de katolikaj viktimoj, kaj kelkaj postaj lokaj studoj spurantaj evoluojn en la Tria Respubliko ankaŭ sekvas ĉi tiun tradicion. Ĉi tiuj verkoj ĝenerale konsideras la diversajn antiklerikalajn grupojn, kvankam sen sisteme konceptigi la fenomenon en sia analizo. Kelkaj aŭtoroj montras la konflikton kun la evoluanta Ultramontanismo.⁹⁴ Malsama perspektivo pri la Kulturbatalo jam estis prezentita en kolekto de eseoj redaktita de Theodore Zeldin en 1970, kiu situigas la konfliktojn je la ĉiutaga nivelo en la kunteksto de moralaj disputoj. Poste, debatoj okazis pri la kerno de antiklerikalismo, en kiu la morala dimensio estis kontrastita kun la politika dimensio.⁹⁵ Eseoj pri la franca

Antiklerikalismo ankaŭ estis traktita multe pli frue ol studoj pri germanaj

Sekshistoriaj aspektoj de landoj.⁹⁶ La du francaj verkoj pri kontraŭ-jezuitismo de Michel Leroy kaj Geoffrey Cubitt, kiuj ĉefe fokusiĝas al la unua duono de la 19-a jarcento, direktis atenton al la diskursiva nivelo de eklezia kritiko.⁹⁷ La kompleta turno en la historiografio de antiklerikalismo al kultura historio de sube estis finfine plenumita per la studoj de la historiistino Jacqueline Lalouette, kiu, post sia disertaĵo pri la liberpensuloj,

kiu verkis eseojn kaj redaktis volumojn.⁹⁸ Daŭrigante ĉi tiun perspektivon, la politika sciencisto Jérôme Grévy ankaŭ prezentis novan raporton pri la konfliktoj de la Tria Respubliko, kiu konsideras kaj la politikan kaj la

93 Vidu ampleksan bibliografion, precipe pri franclingvaj titoloj Lalouette: *L'anticléricalisme* 341–349.

94 Kp. Rémond: *Anticléricalisme en France*; Mellor: *History*; la lokaj studoj Gondicart: *L'Anticléricalisme*; Faury: *Cléricalisme et anticléricalisme*; Papeto: *Cléricaux et Anticléricaux*; por pliaj neeldonitaj kvalifikaj artikoloj en tiu ĉi stilo Lalouette: *L'anticléricalisme* 342 f.; por la faka literaturo pri leĝaro Ĉapitro 1.2.

95 Vidu Zeldin: *Konfliktoj en la franca socio*; Gibson: *Respublikanoj kaj katolikoj*; McMillan: *Religio kaj politiko*.

96 Vidu Evans: *La Feministoj* 124–135; samloke: *Feminismo kaj Antiklerikalismo*; McMillan: *Klerikaloj*; same: *Respondo*.

97 Pri kontraŭjesuitismo, vidu Leroy: *Le mythe jésuite*; Cubitt: *The Jesuit Myth*.

98 Kp. Lalouette: *La libre pensée*; el la abundo de ŝiaj individuaj skribaĵoj precipe ĉi tiu: *Dimensioj anticlericales*; ĉi tiu: *La république anticléricale*; ĉi tiu.: *L'anticléricalisme*.

34 Enkonduko

Ĝi enkorpigas lokajn dimensiojn, tamen sen pli precize diferencigi inter la sociaj grupoj kaj iri preter la klasika blokformacio.⁹⁹ Deknaŭjarcenta antiklerikalismo estis plej intense esplorita en Hispanio. Kvankam hispanaj fakuloj

plendis ĝis lastatempaj jaroj pri la malsupera stato de esplorado kompare kun Francio, ĉi tiuj plendoj ne rezistas sisteman komparon kaj ŝajnas deveni pli de fifama sento de malsupereco rilate al sia najbaro norde de Pireneoj.¹⁰⁰ La diskuto pri la Iberia Duoninsulo, tamen, estas ankoraŭ ofte dominata de politikaj konfliktoj. Ĉi tio rilatas al la fakto, ke la tre perfortaj kulturmilitoj de la Dua Respubliko kaj la Civita Milito ne estis sufiĉe traktitaj.¹⁰¹ La unuaj sciencaj studoj aperis post la Frankismo kaj, escepte de la sufiĉe eseisma superrigardo de la antropologo Julio Caro Baroja, kiu ampleksis de la Mezepoko ĝis la Civita Milito, tendencis esti karakterizitaj per materialisma vidpunkto pri la kulturmilitoj.¹⁰² Pli vasta intereso pri la kulturmilitoj de la 19-a jarcento disvolviĝis ekde la 1990-aj jaroj pluen. Tiu intereso emancipis sin de la klasike politika vidpunkto pri la konfliktoj, kiu ankaŭ komence evidentiĝis en la aliaj du ĉi tie ekzamenitaj landoj, kaj koncentriĝis sur la sociaj kaj kulturaj dimensioj de la konflikto.

langoj.¹⁰³ Ampleksaj lokaj studoj estis faritaj, kaj rilate al ĉi tiuj, tuta serio da eseoj same kiel pli lastatempa kolekto de eseoj pri la socia kaj kultura mobilizado dum la fazo de la Burbona Restaŭrado (1874–1923), precipe post 1900, estis publikigitaj. La pli lastatempaj historiaj verkoj pli kaj pli konceptigas la diversajn substancajn aspektojn (politikajn, moralajn kaj seksspecifajn demandojn) de la kontraŭ-

¹⁹⁹ Vidu Grévy: Le clericalisme.

¹⁰⁰ Kp. De la Cueva Merino: Balance historiográfico 366; krom ĉi tiu esplorado - Ankaŭ la "Studoj pri Antiklerikalismo" de Pérez Ledesma donas bonan superrigardon.

¹⁰¹ Tio videblas, ekzemple, en la diskutoj ĉirkaŭ la beatigo de pastroj mortigitaj en la interna milito fare de Benedikto la 16-a en 2007, en kiuj, krom radikalaj maldekstraj organizaĵoj unuflanke kaj la koncernaj religiaj ordenoj aliflanke, la pli modera gazeto "El País" ankaŭ partoprenis per tre kritikaj artikoloj. Vidu, pri la radikala maldekstro, La Iglesia beatificará; pri la religiaj ordenoj, Beatos Mártires; pri la País Pardo, Lazina: El obispo combatiente.

¹⁰² Vidu Caro Baroja: Introducción; Díaz Mozaz: Apuntes; Arbeloa: Socialismo kaj antiklerikalismo.

¹⁰³ La unua paŝo estis farita per eĉ pli politike orientita eseokolekto kaj speciala numero de la revuo «Ayer», kiu traktis la novajn tendencojn: La Parra López/Suárez Cortina: El anticlericalismo español; Cruz: El anticlericalismo.

klerikalismo, kvankam la aŭtoroj kutime emas tro emfazi la diferencojn inter la koncernaj grupoj.¹⁰⁴ Koncepte stimula, kvankam historie nur kondiĉe valida, aldono al la morala dimensio de la konfliktoj - precipe rilate al la demando pri sekso kaj perforto - estas la antropologiaj studoj de Manuel Delgado Ruiz.¹⁰⁵ Krome, ekzistas pluraj specialigitaj studoj, kiuj fokusiĝas al individuaj politikaj grupoj aŭ aliaj subtenantoj de eklezia kritiko, kiel ekzemple la framasonoj.¹⁰⁶ Por la periodo antaŭ la Restarigo, tamen, la stato de esplorado - krom la pli malnovaj politikaj kaj ekleziaj-historiaj studoj pri la sekseco - restas tre malbona.¹⁰⁷ Escepto estas la disertaĵo de Gregorio Alonso García, kiu verkis kulture inspiritan politikan kaj juran historion de la konflikto inter ŝtato kaj eklezio de la malfrua 18-a jarcento ĝis la komenco de la Burbona Restarigo.¹⁰⁸ Metodekologie, mia studo sekvas la aliron prenitan en ĉiuj tri landoj. observebla kultur-historia turno en kontraŭklerikala esplorado kaj estas orientita al aliroj, kiuj provas kompreni la enecan dinamikon de la fenomeno el

104 Kp. la lokaj studoj De la Cueva Merino: Clericales y anticlericales; De Mateo Avilés: Antiklerikalismo en Malago; Salomón Chéliz: Antiklerikalismo en Aragono; Louzao Villar: Sol-dados de la fe; same kiel la eseoj de la samaj aŭtoroj ekz. B. De la Cueva Merino: La Democracia frailófoba; i.e.: Si los curas y frailes supieran; ibid.: Anticlericalismo e identidad; Salomón Chéliz: Kontraŭ el poder; ĉi.: Virinoj, religio kaj anticlericalismo; ĉi tiu.: El discurso anticlerical; this.: Beatas sojuzgadas; this.: ¿Espejos inversidos?; this.: Anticlericalismo en la calle; Louzao Villar: Sociabilidad antiklerikala; la antologio De la Cueva Merino/Montero García: La secularización conflictiva; Krome, du pliaj popolarsciencaj superrigardoj estas menciindaj: Arbeloa: Clericalismo y anticlericalismo; Navarre Ordoño: El anticlericalismo.

105 Kp. Delgado Ruiz: La ira sagrada; idem: Las palabras de otro hombre; idem: Luces ico-noclastas. Simile psikologian interpreton jam proponis Conard: Sexualité et anti-clérisme.

106 Kp. ekz. B. orientita al politika historio pri respublikanismo Reig Armero: Blasquis-tas y clericales; Magentí Javaloyas: L'anticlericalisme blasquista; Sanabria: Respublikanismo kaj Antiklerikala Naciismo; Álvarez Junco: Alejandro Lerroux 319–358; pri la kontraŭklerikalismo de la laborista movado, precipe de la anarkiistoj, vidu: Ideología política 197–220; ibid.: El anticlericalismo 197–220; la liberpensulo De Mateo Avilés: Masonería, protestantismo, libre-pensamiento 151–186; Ramos: La Republica; por la framasonoj la superrigardo De la Cueva Merino: Balance y tareas.

107 Kp. Petschen: Iglesia – estado; ibid.: El anticlericalismo; Cárcel Ortí: Eklezio kaj Revolucio 207–333; Martí Gilibert: Cuestión religiosa en la Revolución 119–158, 186–202, 210–228; ibid.: Cuestión religiosa en la I República; pli nova sed en la sama direkto Fernández García: El conflicto Iglesia-Estado.

108 Vidu Alonso García: La ciudadanía católica y enemigos; same kiel tiuj en la areo de dis-Sertationeseoj en ĉi tiu: Ciudadanía católica; t.e.: Con leys sabias.

36 Enkonduko

lumigi la perspektivon de sube kaj, ĉefe, ekzameni la rolon de la amaskomunikiloj en ĉi tiu dinamiko. En lastatempaj verkoj pri germana antiklerikalismo, tamen, la efektiva kerno de la debato — la demando pri la rolo de religio kaj eklezioj — estis iom obskurita pro la kultur-historia vastiĝo de la esploro kaj la koncentriĝo pri moralaj aspektoj.¹⁰⁹ La fleksebla koncepto de sekularizado kaj religio celas kontraŭbatali la danĝeron perdi el vido la efektivan fokuson. Naciaj historiaj studoj ĝis nun dediĉis diversajn gradojn da atento al la diferencoj kaj komunaĵoj de la diversaj manifestiĝoj kaj organizaj formoj de antiklerikalismo. Dum sistemaj germanaj studoj koncentriĝis ĉefe pri liberaluloj, specialigitaj studoj fokusiĝis pri individuaj grupoj.¹¹⁰ Kontraste, studoj ekzistas por la hispanaj kaj francaj kazoj, kiuj analizas la tutan amplekson de antiklerikalaj movadoj kaj temoj. Tiurilate, mia studo plenigas mankon por Germanio, sed ĝi ankaŭ celas provizi novajn komprenojn pri kernaj komponantoj kaj ĉefaj demandoj de eklezia kritiko por la latinidaj landoj (precipe Francio¹¹¹) per sia esplordezajno, la sistema komparo de mobilizado okaze de la samaj eventoj en ĉiuj tri landoj, kaj tiel kontribui al ĝia konceptigo. Krome, per fokuso sur amaskomunikilaj debatoj, aparta atento estas donita al la intertraktita naturo de la konfliktoj, kiu estas neglektita en la plej multaj studoj kiam oni provas sistemigi kaj profili la diversajn poziciojn. La sekva analizo tial celas ekzameni la malsamajn poziciojn kaj substantivajn dimensiojn sub la konstruktivisma-

tablo-turnita koncepto de sekularizado kaj religio en specifa

¹⁰⁹ Kp. ekz. la redukon al seksismo en Gross: War against Catholicism 203; la amaskomunikilar-historian studon Borutta: Antikatholizismus 159–215, kiu ankaŭ fokusiĝas al ĉi tiu temo; Verhoeven: Transatlantic Anti-Catholicism, kiu preskaŭ ne integras alian temon por Francio.

¹¹⁰ Tamen, kelkaj el tiuj ankaŭ traktas pli ol nur kontraŭklerikalismon. Vidu, ekzemple, pri liberpensuloj Kaiser: Arbeiterbewegung 81–103; Simon-Ritz: Organizo einer Weltanschauung passim; same kiel la neeldonita disertaĵo Weir: Fourth Confession and idem: Sekularization; idem: Al Historio; idem: La Sekulara Preter; pri socialistoj Grote: Sozialdemokratie und Religion 71–76, 167–202; Prüfer: Sozialismus statt Religio 44–101; pri protestantoj la du instituciaj historiistudoj Lepp: Protestantisch-liberaler Aufbruch; Müller-Dreier: Konfessio en Politik; pri judoj Joskowicz: Kontraŭklerikalaj Aliancoj.

¹¹¹ En Francio, esplorado emas apudmeti grupojn laŭ pozitivistika maniero, sen analize esplori la diferencojn kaj similecojn.

Plivastigi vojojn, pensi kune kaj samtempe malfermi vojon por eŭropa perspektivo.

Konsiderante la ofte ripetatan emfazon pri la internacia karaktero de antiklerikalismo, estas surprize, ke ĉi tiu dimensio ricevis tiel malmulte da atento ĝis nun. La naciistoria orientiĝo de historia esplorado, kaj verŝajne ankaŭ la rezulta aldona empiria kaj teoria penado, longe malhelpis sisteman komparon de antiklerikalismo aŭ kontraŭkatolikismo. Krom studoj pri specifaj aspektoj, ekzistas tri pli malnovaj verkoj pri la juraj disputoj kaj la historio de ideoj, superrigardaj eseoj kaj ĉapitroj, kaj kvin temaj redaktitaj volumoj, kiuj provas ampleksi la pli larĝan socian kaj kulturhistorian dimension. En la pli ĝenerala literaturo, tamen, ĉi tiuj landspecifaj studoj estas nur prezentitaj flank-al-flanke kaj tial ne povas finfine esti konsiderataj vere komparaj esploroj.¹¹²

Nur en la disertaĵo de Manuel Borutta, publikigita en 2010, la kultura-

Sistema komparo de la politikaj luktoj de la liberaluloj en Italio kaj Germanio.

Ĉu la nordeŭropa reto por la studo de kontraŭkatolikismo iros preter kolekto de naciaj kaz esploroj kaj tiel plilarĝigos la sudan perspektivon de Borutta por inkluzivi la nordeŭropan kaj atlantikan perspektivon de ĉefe protestantaj landoj restas videbla.¹¹³ Ĉiukaze, la verko de la germana historiisto montras kiom rekompensa povas esti kompara vidpunkto pri naciaj socioj. Du pliaj studoj estas menciindaj por la eŭropa perspektivo:

kolekto de eseoj el la "Nacia Centro de la Esploro"

¹¹² Kp. la superrigardoj Schapiro: Antiklerikalismo; rilatanta ĉefe al la germanlingvaj landoj Franz: Kulturkampf 27-75; mallongigita kiel idem: Kulturkampf gestern; Sánchez de Murillo: Antiklerikalismo; la eseoj kaj ĉapitroj Aubert: Auseinandersetzung; Becker: Kulturkampf; la rekta kritiko de la kompara aliro de Becker Besier: Der Kulturkampf; pri Italio kaj la germanaj landoj Lill: Zur Einführung; rilata al Mezeŭropo Stadler: Kulturkampf; same kiel Wolffe: Protestant-Catholic Divisions; idem: Kontraŭkatolikismo; Gadille: Mittelpunkt; Atkin/Tallett: Pastroj, Prelatoj, kaj Homoj 141-159; Sanabria: Respublikanismo kaj Antiklerikala Naciismo 30-38; Townson: Anticlericalismo y secularización; Ávila Espinosa: El anticlericalismo (La antiklerikalismo); Rilate al la individuaj temoj, la studo de edukaj luktoj estas tre taksema, kiel videblas en *La question* de Mély; pri literaturo, *Eugène Sue* de Lacouture; *Anti-Catholicism* de Griffin; pri juda antiklerikalismo en la germanaj ŝtatoj kaj Francio, *Antiklerikalaj Aliancoj* de Joskowicz; same kiel la franca loka studo *Le combat* de Philippon, kiu riskas komparan rigardon al la germana Kulturkampf en la singularo; kaj la antologioj resumantaj naciajn studojn estas: *Speciala Numero: Antiklerikalismo. European Studies Review 13 (1983); Lill/Traniello: *Kulturkampf in Italien*; Clark/Kaiser: *Culture Wars*; Berlan et al.: *L'Anticléricalisme*; Solis/Savarino Roggero: *El anticlericalismo*.

¹¹³ Individuaj projektoj estas elpensitaj kun kompara perspektivo, kiel ekzemple la kontribuo de John Wolffe pri la nordatlantika regiono. Vidu la redaktitan volumon de la unua konferenco, Werner/Havard: Eŭropa Kontraŭkatolikismo. La specifaj karakterizaĵoj de kontraŭkatolikismo en ĉefe protestantaj landoj ne estos konsiderataj en la sekva analizo.

38 Enkonduko

che scientifique (ĉi-poste CNRS) kaj disertaĵo kun transatlantika fokuso. La CNRS-volumo faras interesan provon el kompara perspektivo. Ĝi aplikas la koncepton de antiklerikalismo al religiaj konfliktoj en Ĉinio. Tamen, la redaktantoj jam limigas la analizon klarigante valoron de la koncepto por ne-eŭropaj konfliktoj en la enkonduko, ĉar al la konfliktoj en la Malproksima Oriento mankas politika dimensio.¹¹⁴ Mia studo emfazas la eŭropan karakteron de antiklerikalismo, ĉar ĝi supozas, ke la agantoj mem funkciis ene de kadro de agado kaj percepto, kiu estis ĉefe formita de eŭropaj perspektivoj. La rezultoj de la transatlantika studo de Timothy Verhoeven pri la morala dimensio de antiklerikalismo kaj la interŝanĝaj rilatoj inter Usono kaj Francio sugestas ĉi tiun hipotezon. La laboro de Verhoeven montras, ke la rilatoj de percepto kaj transdono estis ĉefe unudirekta strato al Usono.

La demando pri transnaciaj perspektivoj eniris la kampon de antiklerikalismo-esplorado nur en sistema formo kun la ĝenerala kresko de historiografia reflektado pri nacia historio. Komencajn komprenojn ofertas analizoj de perceptoj pri leĝdonaj iniciatoj en aliaj landoj. Tamen, la pli malnovaj studoj estis ekstreme pozitivismaj laŭ naturo.¹¹⁵ En nacio-ŝtat-orientitaj studoj, la translimaj aspektoj de eklezia kritiko limiĝas al izolitaj indikoj, kiuj ofte ne estas dokumentitaj.¹¹⁶ La sociaj retoj-

¹¹⁴ Kp. Verhoeven: Transatlantika Kontraŭkatolikismo; Goossaert/Zuber: Enkonduko; kun simila tutmonda historia perspektivo pri Japanio, fokusante je la politika dimensio, Kleinen: Politiko, Religio kaj Nacia Integriĝo. Provoj konceptigi antiklerikalismon plurfoje atentigis pri la speciala karaktero de la kristana religio kun ĝia apartigo de la religia kaj la sekulara, kiu estas vidata kiel la bazo mem por kritiko de la Eklezio (kp., ekz., Rémond: Antiklerikalismo en Francio 12; De la Cueva Merino: Clericales y anticlericales 16). Ĉi tiu demando ne povas esti plu studata ĉi tie pro la eŭropa fokuso de ĉi tiu studo.

¹¹⁵ Kp. por perceptoj pri la Kulturbatalo en Francio rilate nur al katolikoj, Winkler: Stellung; en Anglio, Vaŝingtono: The English Reaction; en Usono, Sperl: Die Vereinigten Staaten; kun perspektivo por Italio iranta preter la pozitivisma portretado, Weiß: Der deutsche Kulturkampf; pri la transnaciaj perceptoj pri la franca apartiga leĝaro, Rapoport: L'écho; inter germanaj protestantoj, Tyrell: Kulturkämpfe in Frankreich 117-128; specife pri lerneja leĝaro, Alexandre: La loi scolaire; Monés i Pujol-Busquets: Le laïcisme éducatif; sur individua biografia nivelo, pri la franc-germana translokigo en la mezaj jardekoj de la 19-a jarcento, Kopper:

Moritz Hartmann.

¹¹⁶ Vidu, ekzemple, la ripetan tezon en la hispana kunteksto, ke Francio reprezentas centran modelon, sen ke tio iam ajn estas pruvita per konkreta analizo de ricevado, Salomón Chéliz: Anticlericalismo en Aragón 119; De la Cueva Merino/Mon-

Kun la escepto de la liberpensuloj, ĉi tiuj temoj ankoraŭ ne estas ekzamenitaj el eŭropa perspektivo.¹¹⁷ Manuel Borutta pretendas fermi ĉi tiun esploran mankon en sia disertaĵo. Tamen, lia ĉefe kompara amaskomunikila studo restas limigita al izolitaj referencoj al eŭropaj interŝanĝoj kaj perceptaj procezoj, el kiuj kelkaj estas prezentitaj pli kiel supozoj bazitaj sur similecoj ol kiel rezultoj de solida riceva analizo.¹¹⁸ Malgraŭ ĉi tiuj aliroj, sistemaj, transnaciaj eŭropaj studoj pri antiklerikalismo mankas - krom la skizo de Wolfram Kaiser en la enkonduko al la jam menciita redaktita volumo.¹¹⁹ La skizo de Kaiser montras la diversecon de la rilatoj kaj interligoj, same kiel la similecon de la temoj kaj ilia prezento. Tial, ĝi funkcias kiel gvidilo por mia analizo.

La signifo kaj pezo de la tie menciitaj ligoj kaj interrilatoj tamen restas neklaraj. Tial, kaj pro la nekontrolebla amplekso de la temo, mi sindetenis de pritraktado kaj sistemigo de la larĝa panoramo de transnaciaj referencoj de Kaiser en mia studo.

Mia studo, anstataŭe, celas rilatigi transnaciigon al la nacia kadro per kaz esploroj, tiel determinante por la unua fojo la signifon de la eŭropa dimensio. Preter esplorado pri antiklerikalismo,

la studo konektiĝas al du pliaj esplorkampoj. La provo sisteme kompari plurajn kaz esplorojn de transnaciaj komunikadaj situacioj dum plilongigita periodo povas samtempe provizi ŝlosilajn komprenojn pri la formado, funkciado kaj dinamiko de eŭropa publika diskurso, tiel profite kompletigante ekzistantajn historiajn verkojn pri la dua duono de la 19-a jarcento, kiuj limiĝas al individuaj kazoj.¹²⁰ Religio kaj eklezioj, aparte, ricevis malmultan atenton en lastatempaj amaskomunikile-historiaj studoj de la 19-a jarcento. Amaskomunikile-historiaj studoj pri antiklerikalismo, aliflanke, fokusiĝas ĉefe al diversaj amaskomunikilaj portantoj kaj neglektas la mekanismojn de publika komunikado en la gazetaro kaj ĝian dinamikon en la kunteksto de la amaskomunikiloj.

tero García: Enkonduko 16; Martín Martínez: Recepción y difusión; la aserto de la adopto de certaj formoj de protesto ĉe Lyttleton: Old Church 235.

117 Kp. Álvarez Lázaro: Isituzionalizzazione; Laqua: Laique, demokrata kaj socia.

118 Kp. Borutta: Kontraŭkatolikismo 159, 171, 181 f., 213, 224 f., 244, 247, 265.

119 Kp. Kaiser: Klerikalismo; aliroj al sistemigo ankaŭ jam ĉe Verucci: Antiklerikalismo kaj Sekularismo 47-56.

120 Vidu, krom la esplora superrigardo, Barth: Amaskomunikiloj, Transnacieco kaj Tutmondiĝo; Requate/Schulze Wessel: Eŭropa Publika Sfero; Stöckli: La Savoja Komerco; pri la transnacia publika sfero, Kaelble et al.: Transnaciaj Publikaj Sferoj.

40 Enkonduko

La kunteksto de la emerĝanta plurisma merkato de ideoj kaj kreskanta demokratiigo, kiu estos la fokuso de la sekva analizo.¹²¹ Mia studo ankaŭ kompletigas ekzistantajn verkojn pri konceptoj de Eŭropo en la dua duono de la 19-a jarcento, kiuj ĉefe koncentriĝis pri intelektaj figuroj kaj ne traktas religion preter la ideo de kristana Eŭropo ene de identecaj konstrukcioj, ofertante transnacion analizon de ĉiutagaj fontoj kaj ekzamenante la rolon de la sekulara en la identecaj konceptoj de ekleziaj kritikistoj.¹²²

Metodika aliro kaj niveloj de esplorado

Komencante de la komunikad-teoria premiso, ke "realeco estas komprenota kiel ensemblo de produktadoj, interpretoj kaj signifokreado,"¹²³ la lingvaj kaj nelingvaj praktikoj (tio estas, bildoj, simbolaj agoj, ktp.) de antiklerikalaj skandaloj estas analizitaj kiel konstruoj de realeco. La fokuso estos sur skribaj eldiraĵoj. Specife, mi ekzamenas la konceptojn, bildojn, simbolojn, metaforojn kaj topojn uzitajn de la aktoroj kaj la sentojn, kiujn ili transdonis. En ĉi tiu studo, klasikaj hermeneŭtikaj aliroj, precipe tiuj de koncepta historio, estas uzataj eklektike ene de diskurs-analiza kadro kiel interpretaj metodoj.¹²⁴ Ĉi tio levas la demandon pri kio estas "direbla,"¹²⁵ kaj la "kiel" fariĝas la centra portanto de signifo. Samtempe, la ag-gvida dimensio de lingva signifokreado estos konsiderata, kaj la limoj de diskurso estos identigitaj. Aldone al lingvaj eldiraĵoj,

¹²¹ Vidu noton 52 pri la literaturo de lastatempa amaskomunikila historio; escepto estas Schlott: Papa Morto kaj Monda Publika Sfero; pri amaskomunikile-historiaj aliroj en antiklerikalista esplorado, vidu noton 53.

¹²² Vidu, pri lastatempaj esploroj pri la koncepto de Eŭropo, Schmale: Europäische Geschichte, Literaturbericht 524–530, 680–683; same kiel idem: Geschichte Europas; idem: Eckpunkte einer Geschichte; Kaelble: Europäer über Europa; Frevert: Eurovisionen; Conter: Jenseits der Nation; Brendel: Zukunft Eŭropo; Gruner: Europaperzeption und Europapläne; Geier: Europabilder; religia-historia aliro al konceptoj de Eŭropo estas ofertita per kolekto de eseoj, kiuj tamen, kiel tiel ofte okazas, nur apudmetas landstudojn, Malmberg/Stråth: The Meaning of Europe; por la 20-a jarcento, preterpasante elitojn, vidu Jones: Eŭropo; Bösch et al.: Europabilder.

¹²³ Marl: Konsideroj 590.

¹²⁴ Pri historia diskursanalizo, vidu, ekzemple, Sarasin: Diskursteorio kaj Historia Scienco; same: Historia Scienco kaj Diskursanalizo; Landwehr: Historia Diskursanalizo.

¹²⁵ Same: Historio de la Direbla.

La studo fokusiĝas precipe al karikaturoj, kiuj konsistigis la plej gravan antiklerikalan vidan medion kaj estas traktataj kiel integrita parto de diskursiva signifofarado.¹²⁶ Praktikaj analizaj iloj por ĉi tiuj bildoj inkluzivas semiotikajn, ikonografiajn kaj ikonologiajn metodojn.¹²⁷ Aparta sekcio, sekvante lastatempajn alirojn en vida historio kaj arthistoriajn konsiderojn pri karikaturo, estas dediĉita al la specifa mediala karaktero de ĉi tiu bildĝenro kaj ĝiaj estetikaj proprecoj.¹²⁸ Kontraŭe al la ĝeneraligita supozo, ke diskurs-analiza aliro dissolvas kuntekston kaj subjekton en lingvan konfuzon, la plej multaj teoriuloj interesiĝas ĝuste pri la procezoj de interŝanĝo inter subjekto, kunteksto kaj diskursivaj antaŭjuĝoj

pri monda transpreno.¹²⁹ Surbaze de ĉi tiuj metodologiaj konsideroj, mi kredas, ke estas konvene, konsiderante la temon de la studo, subfosi la teorie antaŭsupozitan konstruitan naturon de la realeco en certaj sekcioj, eviti dissolvi la historian kuntekston en lingvon, kaj eksplicite doni spacon al la subjekto kiel sendependa aktoro. Ĉe la nivelo de historia reprezentado, la konstruisma aliro sekvata ĉi tie estas ĉefe efika en tio, ke la koncipaj analiziloj (kiel sekularizado, laikado, religio, ktp.) estis evoluigitaj en la "acida bano de komparo" de tri esplorkunteksto kaj metitaj en la kuntekston de ĝia historia evoluo.

Dum longa tempo, esplorado pri kontraŭklerikalismo provis atribui kritikon de la Eklezio al aparte forta ĉeesto de "klerikalismo" aŭ al la apero de Ultramontanismo, tiel klarigante la vehementecon aŭ foreston de la fenomeno.¹³⁰ Pli lastatempaj studoj, tamen, klopodas prilumi ĝian enecan dinamikon, emfazi la limojn de komprenebleco de la akuzoj, la "virtualan realecon", la rolon de stereotipoj, aŭ eĉ trakti la paranojon-

126 Kp. Reichardt: Vorkampoj por la integra analizo de bildoj en lingvaj formoj de signifo.

127 Ekzemple, oni povas rilati al Eco: Enkonduko 197-249; Panofsky: Ikonografio kaj Ikonologio; la adapto por historia scienco en Wohlfeil: Metodaj Reflektoj; simila aliro en Jones: Eŭropo precipe 33-45.

128 Kp. pri la aliro de Vida Historio Paŭlo: Historiaj Bildstudoj; same: Aktuala His-Esplorado pri tora bildo; same: La Jarcento, Enkonduko.

129 Kp. Landwehr: Historia Diskursanalizo 69-77; Sarasin: Historia Scienco kaj diskursanalizo 54-55, 58 kaj sekvaj.

130 Kp. ekz. Frostigi: Kazo 182; Evans: Preĝejo 203; Gross: Milito kontraŭ Katolikismo; en regiona komparo jam indikante multe pli kompleksan rilaton Rémond: Anticléricalisme en France 45-47; Cuenca Toribio: Punto de partida 713-717; Andrés Gallego/ Pazos: La Iglesia 287-290.

42 Enkonduko

prilabori la karakteron de antiklerikalismo.¹³¹ Ĉi tiuj analizoj kondukas la aŭtorojn de la du plej lastatempaj verkoj pri liberala germana kontraŭ-katolikismo, sekvante Michel Foucault kaj aliajn klerismajn kritikistojn, al legado de eklezia kritiko kiel parto de la fortoj limigantaj la liberecon de la subjekto en moderneco.¹³² Katolikismo kaj religio estas do portretitaj kiel viktimoj de la kulturmitoj kaj iliaj produktoj, sekularizado kaj modernigo. Ĉi tiu interpreto certe allogas germanan minoritatan katolikismon. Konsiderante unu-konfesia katolika socio kiel Hispanio en la dua duono de la 19-a jarcento, kie la praktiko de aliaj religioj kaj kristanaj konfesioj estis procesigita, tamen estas konsilinde doni pli grandan pezon al la analizo de la limoj, ene de kiuj la antiklerikaloj mem funkciis. Tial, kiel dua centra nivelo de esplorado - kune kun diskurso - la aktoroj kaj iliaj agadoj en la kunteksto de lokaj, naciaj kaj eŭropaj kondiĉoj de religio, eklezioj, ŝtato kaj socio, same kiel la strukturoj kaj funkciado de publika komunikado, estas ekzamenitaj.

Komunikado en la tri landoj kaj trans naciaj limoj estas ekzamenata. La fokuso, de la aktora nivelo, estas sur la interago de simbolaj konstruoj de realeco kun kontekstaj kaj strukturaj kondiĉoj.

Ĉi tiu aliro aparte konsideras la fakton, ke la Kulturbatalo estis lokoj de socia konflikto inter diversaj politikaj kaj sociaj grupoj. En la sekva analizo, kunteksto do ankaŭ signifas la konflikton kun aliaj konstruoj de la realeco. Kontraŭklerikaj negocis konceptojn pri ordo kun siaj kontraŭuloj kaj inter si, kaj provis establi novajn. Kiel la sekva studo montros, la eneca dinamiko de la kontraŭklerikala diskurso konsistis el la starigo de novaj limoj rilate al religio kaj eklezioj, dum samtempe kritikistoj de la eklezioj luktis kun la limoj de tio, kio povus esti dirita pri ĉi tiuj temoj.¹³³ Konforme al la principoj de diskursanalizo, do aparta atento estos donita al la lingvaj mekanismoj uzataj en ĉi tiu procezo.

131 Kp. ekz. pri la limoj de komprenebleco Lalouette: L'anticléricalisme 333–338; la koncepto de 'virtuala realeco' Clark: The New Catholicism 36; simile ankaŭ Healy: The Jesuit Specter 2–7; Pellistrandi: Clericalismo y anticlericalismo 27; la emfazo de stereotipoj en Borutta: Antikatholizismus 167–169; pri paranojo Gross: War against Catholicism 128–239.

132 Kp. ibid. 300; Borutta: Kontraŭkatolikismo 352–368.

133 Laŭ la logiko de strikta diskursanalizo, la ĝenerala socia diskurso pri religio kaj eklezioj efektive devus esti ekzamenata. Pro pragmataj kialoj, tamen, nur la antiklerikala diskurso estas komprenata kiel senchava struktura kunteksto, kiu trovis sian esprimon en lingvaj eldiraĵoj kaj kies limoj rilate al la grupoj de portantoj estas determinitaj dum la esploro.

dediĉita. Samtempe, tamen, ankaŭ juraj limigoj en la formo de gazetara politiko estas prenataj serioze.

La socia konflikto kiel kunteksto estas kompletigita per prezento de la jura kaj politika kadro de religio kaj eklezioj. Anstataŭ rigardi ĉi tiujn kiel parton de komunikada konstruado de la realeco, ekzemple...

Por analizi la specifajn debatojn ĉirkaŭ leĝaro, la ekzempla aliro necesigis pli tradician prezenton de la kunteksto. Ene de ĉi tiu kadro, la ekzemplaj esploroj de la tri kazoj kaj la sistema diskursanalizo plurfoje levas la demandon pri reflektado pri la realeco kaj fikciaj same kiel retorikaj dinamikoj. La celo ne estas montri malĝustajn perceptojn pri la realeco aŭ patologiajn strukturojn,¹³⁴ sed prefere ekzameni la kadron kaj agadhorizonton de la aktoroj. Ĉi tio celas lumigi la respektivan internan logikon, la antaŭstrukturitan naturon de la diskurso, ĝian enecan dinamikon kaj ĝian originon. Oni provas identigi, per nacia komparo, homologiojn kaj afinecojn inter socia sperto kaj la konceptoj, simboloj kaj bildoj de antiklerikala diskurso, tamen sen kompare taksu la "realecan" naturon de ĉi tiuj diskursoj. Prefere, oni analizas la alproprigon de la realeco, kiu okazas en diskurso ene de la respektiva nacia kunteksto, kaj tiel oni provas verki pecon de sperteca historio.¹³⁵

Fontoj

La empiria studo ĉefe fokusiĝas al la rekonstruo de antiklerikalaj mondkonceptoj kaj alproprigoj, precipe ene de lingva diskurso en la kunteksto de la tri eventoj. Tial, gazetaraj publikaĵoj kaj ĵurnalismo konsistigas la ĉefan grupon de analizitaj fontoj. Komence, reprezenta selekto de gazetoj kaj revuoj el la ĉefurboj estis ekzamenita.

¹³⁴ Pri la percepto de la realeco, vidu Anderson: *Democracy's Apprenticeship*, pp. 138 kaj sekvaj; pri patologio, noto 131. La persona nivelo kaj individuaj motivoj estas preskaŭ tute ignorataj en la sekva esploro ĉar, unue, la aŭtoroj de gazetaraj artikoloj en la 19-a jarcento ofte ne povas esti identigitaj, kaj due, sistema biografia analizo estus superinta la amplekson de ĉi tiu studo. Pro la sama kialo, la socia poziciigado de antiklerikaluloj baziĝas nur sur ilia aparteno al la diversaj grupoj kaj iliaj sociaj tavoloj. Por pure ekzemplaj klarigaj aliroj bazitaj sur persona sperto, vidu Botti: *Spagna*, pp. 165–211; Molina Martínez: *Antiklerikismo kaj Literaturo*, pp. 295–345; Aubert: *Faktaĵoj Potencoj*, pp. 236–238; Borutta: *Antikatolikismo*, p. 217; por psikanaliza aliro, vidu Mitchell: *Perfido*.

¹³⁵ Ekzemple, vidu Leonhard: *Eŭropa Interpreta Scio*.

44 Enkonduko

aŭ sisteme ekzamenitaj el la ĉefaj urboj de la tri landoj. Por tiu celo, post komenca orientiĝo por ĉiu lando, la centraj fazoj de la raportado estis determinitaj kaj reviziitaj por ĉiuj tri kazoj - krom individuaj ŝlosilaj momentoj de la raportado (akompanantaj parlamentajn debatojn, la publikigo de ŝlosila artikolo, aŭ la prezentado de komentaj teatraĵoj aŭ similaj eventoj).¹³⁶

La elekto ampleksas la centrajn politikajn kaj sociajn fluojn kaj konsideras subfluojn kaj specifajn tipojn de gazetaraj publikaĵoj. La limigo de la fontomaterialo sekvis la teman kadron de "antiklerikala diskurso" kaj tial ankaŭ inkluzivis fontojn situantajn ĉe la randoj de la spektro de eklezia kritiko, kiel ekzemple internan eklezian kritikon.¹³⁷ Kontraste, la diskurso de la kontraŭuloj de la eklezio estas konsiderata nur sporade en specifaj debatoj per aparta fontanalizo kaj estas ĉefe rekonstruita surbaze de ekzistanta literaturo. La elekto estis ĉefe bazita sur la rolo de la diversaj gazetaraj organoj en la kunteksto de eklezia kritiko kaj ilia respektiva kvanta influo.¹³⁸ Almenaŭ unu organo por ĉiu grupo aŭ subfluo estis sisteme analizita kaj kompletigita per specimenoj de aliaj gazetoj kaj revuoj.¹³⁹ Samtempe, la elekto provas reflekti certajn regionajn...

¹³⁶ Por la afero Mortara, la periodo de meze de septembro 1858 ĝis meze de januaro 1859 estis konsiderata, ĉefe, kun certaj variaĵoj, kiujn oni ne detale priskribas ĉi tie. Por la germanaj ŝtatoj kaj Francio, ekzistantaj studoj servis kiel gvidilo. Por la Vatikano, mi konsultis decembron 1869, meze de februaro ĝis meze de marto 1870, kaj meze de junio ĝis fino de julio 1870. Por la kazo Ferrer, oktobro 1909 estis reviziita, kaj en Hispanio ankaŭ novembro, kaj en Francio septembro 1909, krom la raportoj pri la Semana Trágica (fine de julio kaj komence de aŭgusto). Pro la cenzuro en 1909, pliaj publikaĵoj devis esti analizitaj por Hispanio, kaj la tempoperiodoj por certaj grupoj devis esti plilongigitaj por akiri sufiĉan materialon. La studo specife inkluzivis la ripetigantajn memorfestojn pri la morto de la kataluna edukisto Ferrer en la sekvaj jaroj. Konsiderante la signifajn diferencojn en raportado, kiuj ankaŭ rezultis el kialoj preter antiklerikalismo (cenzuro, specifaj politikaj cirkonstancoj, amaskomunikilaj kulturoj, ktp.), sistemaj kvantaj analizoj ne estis entreprenitaj. Ĉiuj ciferoj de ĉi tiu tipo en la sekva studo estas relativaj kaj reprezentas nur proksimumojn.

¹³⁷ Vidu Landwehr: *Historical Discourse Analysis* 21, 101–105 por pripensoj pri ĉi tiu problemoj.

¹³⁸ Kvankam la ciferoj pri la cirkulado por la dua duono de la 19-a jarcento estas ĉiam nur proksimumaj, ili estis uzataj kiel gvidlinio. Pri la problemoj de la ciferoj pri la cirkulado en la tri landoj, vidu Albert: *Presse française*, pp. 147 kaj sekvaj por Francio; Heenemann: *Die Auflagenhöhen* por la germanaj ŝtatoj; kaj Sáiz/Seoane: *Historia del periodismo*, vol. 2, p. 292 kaj vol. 3, p. 29 por Hispanio.

¹³⁹ Krom klaraj diferencoj kiel tiuj inter maldekstraj kaj dekstraj liberaluloj, pli malgrandaj diferencoj – kiel la federacia aŭ uniista orientiĝo de hispana-

Pluraj punktoj estas rimarkindaj. Kvankam neniu plua diferencigo estis farita por Francio pro la centra rolo de la pariza gazetaro, la hispana elekto inkluzivas ne nur la madridan gazetaron, sed ankaŭ publikaĵojn el Barcelono, precipe tiujn kun respublikana inklino, ĉar ĉi tiuj signife diferencis de siaj kastiliaj ekvivalentoj en la kataluna ĉefurbo. La rezultoj de la analizo por Hispanio kaj Francio do komence validas nur por la studitaj urboj, kvankam kelkaj el la elektitaj gazetoj estis legitaj ankaŭ en aliaj partoj de la lando.

Tamen, se oni konsideras la pioniran rolon de la madrida kaj pariza gazetaro¹⁴⁰ kaj ilian proksimecon al alta politiko en ambaŭ forte centralizitaj landoj, oni certe povas supozi certan gradon da reprezentemo por la respektiva nacia antiklerikalismo. Por Germanio, Berlino, kiel ĉefurbo de la Germana Imperio, ne ludis preskaŭ la saman rolon¹⁴¹, kaj tial publikaĵoj el aliaj urboj ankaŭ estis inkluditaj, ĉefe por kapti la konfesian diversecon de la germanaj ŝtatoj. Tamen, la studo ne povas plene kapti la diversajn formojn de katolikismo aŭ la politikajn konstelaciojn ene de la peceto de germanaj ŝtatoj. Sistema esploro de la regionaj karakterizaĵoj

Respublikanoj estis konsiderataj, kaj en la socialista tendaro, sindikataj organoj estis konsultitaj krom la partia gazetaro. Pro la mallonga vivdaŭro de iuj publikaĵoj, precipe en la kunteksto de cenzuro kaj la revolucia situacio en Hispanio dum la Unua Vatikana Koncilio, la raporta periodo devis esti parte kovrita de diversaj gazetoj. La preciza specimeno troveblas en la bibliografio. La listoj de pluraj nuntempaj periodaĵoj en la piednotoj estas aranĝitaj laŭ lando (Francio, Hispanio, Germanio) kaj, krome, sekvas la politikan orientiĝon (de maldekstre dekstren). Organoj de nepolitikaj kontraŭklerikalaj grupoj estas listigitaj laste. La jenaj gazetarhistorioj estis konsultitaj por la elekto de fontoj: por Hispanio, Gómez Aparicio: Historia del periodismo, volumoj 2 kaj 3; Sáiz/Seoane: Historia del periodismo, volumoj 2 kaj 3; Sánchez Aranda/Barrera: Historia del periodismo; Fuentes/Fernández Sebastián: Historia del periodismo; por Francio, Bellanger et al.: Histoire générale, volumoj 2 kaj 3; por la germanaj teritorioj, Heenemann: Die Auflagenhöhen; Koszyk: Deutsche Presse; Stöber: Deutsche Pressegeschichte. Krome oni konsultis jenan fakan literaturon: pri la anarkiistoj, Litvak: La prensa anarquista; pri la germanaj protestantoj, Mehnert: Program evangelischer Kirchenzeitungen; pri la judoj, Joskowicz: Antiklerikalaj Aliancoj 19 f., 262; pri la framasonoj, Ferrer Benimeli: Bibliografía de la masonería 521 f.; idem/Cuartero Escobés: Bibliografía de la masonería 371 f., 377, 379–381; Poset: Presse maçonnique. Hoffmann: Die Politik 117–124; pri la liberpensuloj Lalouette: La libre pensée; Groschopp: Disidenten; por la kazo Ferrer precipe Park: La Eŭropa Reago.

¹⁴⁰ Kp. por France Albert: Histoire de la Presse 65–73; por Hispanio Sáiz/Seoane: Historia del periodismo, Vol. 3 34–36.

¹⁴¹ Kp. Stöber: Germana gazetara historio 153; Schildt: La jarcento 194.

46 Enkonduko

Ĉi tio devis esti preterlasita, ĉar ĝi postulintus multe pli ampleksan korpuson de fontoj, konsiderante la diversajn germanajn regionojn, precipe fontojn de kampara origino. Kvankam ĉi tio limigas la reprezentecon de la studo, la decido rezigni pri tia nacia diferencigo estas klarigita kaj pravigita per la aldona valoro de la transnaciaj eŭropaj perspektivoj. Por integri kaj pli popularajn kaj pli intelektajn formojn de diskurso, satiraj revuoj, la unuaj amasdistribuaj gazetoj kaj ilustritaj revuoj estis ekzamenitaj, irante preter politikaj kaj sociaj grupoj.¹⁴² Krome, certaj periodaĵoj, precipe tiuj rilataj al la Konsilio, estis reviziitaj dum plilongigitaj periodoj por kolekti plian materialon por la studo de antiklerikalaj karikaturaj.¹⁴³ Tamen, la gazetaraj publikaĵoj devis esti kompletigitaj en diversaj aspektoj. Ĉiutagaj gazetoj kaj revuoj, kiel ĉiutaga literaturo, donas apartan emfazon al la ĉiutaga naturo de antiklerikala mobilizado, kaj ilia analizo tiel povas kompletigi amaskomunikilar-historiajn studojn, kiuj multe dependas de gravaj verkoj kaj konataj figuroj.¹⁴⁴ Tamen, ili nature reprezentas la parton

de la diskutoj, al kiu mankas certa argumenta profundo. Tial, krom konsideri revuojn, pli ampleksaj raportoj pri antiklerikalaj pozicioj ankaŭ estis ĉerpitaj el monografiaj publikaĵoj pri la tri esploritaj kazoj, kaj ankaŭ el individuaj tekstoj de konataj antiklerikaloj.¹⁴⁵ Nuntempaj enciklopedioj estis konsultitaj por la koncip-historiaj aspektoj. Krome, certaj

¹⁴² Pro la fokuso sur la transnacia dimensio, fontotipoj kiel proverbkolektoj, kiuj ankaŭ povas provizi komprenojn pri parolaj esprimoj kaj tiel certaj formoj de populara antiklerikalismo, estis ignoritaj. Tial mi alproksimiĝas al la demando pri la rilato inter intelekta kaj populara antiklerikalismo laŭ sufiĉe unupartia maniero kaj ekskluzive el la perspektivo de la unua, same kiel helpe de ekzistanta literaturo. Vidu, pri popularaj manifestiĝoj, Castro Alfin: *Cultura*; Pérez Ledesma: *Las clases populares*.

¹⁴³ La ĵurnaloj konsultitaj inkludis »El Cencerro« (1869, 1870 [nekomplete konservita]), »La Campana de Gràcia« (1870 [nekomplete konservita]), »Gil Blas« (1869, 1870), »Vida Socialista« (1909–1914), »18709,« , »18709,« 143 »Kladderadatsch« (1869, 1870), »Berliner Wespen« (1869, 1870, 1871).

¹⁴⁴ Kp. ekz. B. Grévy: *Le clericalisme*; Gross: *Milito kontraŭ Katolikismo*; Borutta: *Kontraŭkatolika cismismo*.

¹⁴⁵ Ĉi tiuj fontoj estas problemaj tiom, kiom, pro anonimaj aŭ pseŭdonimaj publikaĵoj, la aŭtoroj ne povis esti identigitaj en multaj kazoj, aŭ la aŭtoroj ne povis esti politike aŭ religie klasifikitaj uzante biografiajn informojn. Kie klasifiko estis ebla, ĝi estos inkludita en la sekva analizo nur se substantiva diferencigo estas necesa.

Parlamentaj debatoj rilataj al la kazoj aŭ promesplenaj komprenoj pri specifaj sistemaj demandoj estis analizitaj. La elekto de fontoj, inkluzive de la gazetaraj organoj de socialistoj, anarkiistoj kaj amasgazetoj, ankaŭ inkluzivas burĝajn aktorojn, sed samtempe indikas, ke mia studo fokusiĝas al la mobilizado de kleraj segmentoj de la loĝantaro. Tamen, por kapti ankaŭ ne-lingvajn praktikojn kaj aliajn perspektivojn pri la evoluanta publika sfero, kaj ankaŭ por skizi la institucian kadron de ĵurnalisma engaĝiĝo, oni ankaŭ konsultis kelkajn arkivajn fontojn kiel policajn dosierojn, raportojn de registaraj agentejoj kaj similajn materialojn.¹⁴⁶

Strukturo de la enketo

La argumento de la analizo estas disvolvita en kvar ĉapitroj, ĉiu adoptante kronologian, transnacion, kaj sisteman enhavrilatan kaj formalan perspektivon. La unua, pli tradicia superrigarda ĉapitro malkaŝas panoramon de religio, eklezioj, ŝtato, publika vivo kaj antiklerikalismo, por alkitimigi la leganton al la naciaj evoluoj de la esplorata periodo. Ĝi ankaŭ prezentas diakronan perspektivon.

La perspektivo de la antiklerikalanoj mem difinas ilian propran kadron kaj horizonton de agado. Tiurilate, fundamentoj estas metitaj ĉi tie, sur kiuj la esploro en la sekvaj tri empiriaj sekcioj povas uzi.

Bazita sur la akcepto de tri elektitaj eventoj (la Afero Mortara, la Unua Vatikana Koncilio, kaj la Kazo Ferrer), la dua ĉapitro prezentas la formojn kaj dinamikon de antiklerikala eŭropa publika diskurso kaj ĝiajn transformojn dum la dua struktura transformo. La fokuso estas sur la rilato inter nacia (kaj loka) kaj eŭropa mobilizado, kiu estas ekzamenita uzante la duoblan koncepton de la publika sfero. Samtempe, la ĉapitro ankaŭ esploras la rolon de antiklerikala publika diskurso en la pli larĝa kunteksto de la mobilizado de la publika sfero. sed ankaŭ strukturojn kaj problemojn de antiklerikalismo mem en la

Tiu perspektivo estas revizita en la du sekvaj ĉapitroj. Konkluda resumo poste kunigas la evoluojn kaj provojn karakterizi la fundamentan naturon de la antiklerikala publika sfero en la dua duono de la 19-a jarcento kaj determini ĝian signifon rilate al la demando pri la eŭropa dimensio de la Kulturbatalo.

La tria ĉapitro prezentas la enhavrilatajn aspektojn de la diskursanalizo. La centra temo estas la demando pri la kontribuo de ekleziaj kritikistoj.

¹⁴⁶ Por priskribi nelingvajn praktikojn, necesis denove, kun ĉia singardo, rilati al la raportoj de la gazetaro.

48 Enkonduko

Pri la procezo de sekularigado. Krom situigi la teorion historie ene de ĝia 19-jarcenta origina kunteksto, ĉi tiu artikolo celas montri, ke antiklerikalismo, per sia "politiko de skandaligado", celis mallegitimigi ekleziojn, pastraron kaj, igrade, religion mem kiel gvidajn, normigajn aŭtoritatojn en la kampoj de politiko, scioproduktado, religio kaj moraleco. La sekularigada puŝo, same kiel la kontraŭdiroj kaj limigoj de la modeloj, estas detale analizitaj, konsiderante la poziciojn de la Katolika Eklezio kaj ĝiaj sekvantoj, same kiel la ŝanĝojn en la religia kaj politika pejzaĝo.

Samtempe, la celo estas klarigi la ligon inter religia orientiĝo kaj antiklerikalismo, kaj ankaŭ ekzameni la religiajn dimensiojn de eklezia kritiko. Plia sekcio estas dediĉita al la tempaj referencoj en la diskurso, per kiuj antiklerikaluloj enskribiĝis en la 19-jarcentan kredon je progreso kaj kiuj reprezentis apartan formon de mallegitimigo. La ĉapitro detale priparolos la centrajn punktojn de kritiko kaj kritikajn poziciojn de la antiklerikaluloj, klarigos la diferencojn inter la diversaj grupoj same kiel la diferencojn inter landoj, kaj fine spuros kontinuecojn de pli malnovaj tradicioj kaj ŝanĝoj.

La kvara ĉapitro fokusiĝas al la formalaj strukturoj, funkcioj kaj amaskomunikilaj dinamikoj de la diskurso. La antiklerikala kodo estas proponita kiel interpreta kadro, kiu povas prezenti la specifan naturon de la diskurso kaj priskribi la socian formiĝon de la fenomeno de eklezia kritiko. La demando pri la interna kohereco de antiklerikalismo estas plue esplorita per ekzameno de la mem-nomoj de la aktoroj kaj tiuj uzitaj de aliaj. Devio pri karikaturoj montras, ke ĉi tiu komunikilo estis konvena al la formo kaj strukturo de la lingva diskurso, samtempe superante ĝin en siaj amaskomunikilaj dinamikoj.

La kvina ĉapitro poste sintezas la rezultojn el transnacia perspektivo, komparante landojn kaj grupojn. Fine, ĝi traktos la demandojn pri la koncepto, limoj kaj dinamiko de antiklerikalismo kaj determinos ĉu ĝi efektive estas eŭropa fenomeno kun komunaj karakterizaĵoj, kiel sugestite de la libro "El Kulturkampf internacional" de la hispana Kardinalo Sancha, kiu estis citita en la enkonduko.

1. Ŝtato, Eklezioj kaj la Publika Sfero - Antiklerikalaj Kunteksto

La 19-a jarcento reprezentis pivotan periodon de renversiĝo por eklezioj kaj religio en moderna Eŭropo. Ili luktis kun la defioj de ŝanĝiĝanta mondo kaj reorganizis sin. Ilia rilato kun la ŝtato estis redifinita. Antiklerikalismo estis partoprenanto, viktimo kaj ŝlosila ludanto en ĉi tiuj procezoj. La sekva enkonduka superrigardo ekzamenos ĉi tiujn evoluojn.

kaj laŭ la internaciaj kaj naciaj dimensioj

La unua sekcio estas dediĉita al la evoluo de eklezioj kaj religio en la eŭropa kunteksto, fokusiĝante al la tri elektitaj landoj, kie la Katolika Eklezio kiel la ĉefa kontraŭulo de la antiklerikalaj okupas la centran lokon. Sekvas tri kronologie strukturitaj landĉapitroj, kiuj spuras la evoluon de eklezia kritiko sur du niveloj.

Unue, la politikaj konfliktoj kaj leĝdonaj evoluoj en la kampo estas ekzamenitaj. La celo ĉi tie estas identigi la triadon de antiklerikalismo, ŝtato, kaj eklezio/religio. Ĉi tio ne celas provizi fundamentan reinterpreton de la leĝdonaj kulturmilitoj, sed prefere meti argumentan fundamenton por posta analizo. Due, antiklerikalismo estas ekzamenita kiel socikultura fenomeno.

La studo koncize ekzamenas la viron, liajn organizojn, lian gazetaron kaj lian pozicion ene de la tri socioj. La fina resumo sistemigas la identigitajn diferencojn kaj similecojn, tiel levante demandojn por posta analizo.

1.1 La Religia Kampo¹ – Plurismo kaj Ŝanĝo

En priskriboj de la kristanaj eklezioj, judismo kaj sekularaj religioj en Eŭropo de la 19-a jarcento, diversaj terminoj kiel konfesiigo, reviviĝo, vekigo aŭ sekularizado estas uzataj por karakterizi ŝlosilajn evoluajn procezojn. Ĉiuj ĉi tiuj konceptoj kaj rakontoj celas kapti specifajn aspektojn de la respondoj de la eklezioj kaj religiaj komunumoj al modernigo. Ĉi tiuj komunumoj devis adaptiĝi al la ŝanĝiĝantaj kondiĉoj en la ŝtato kaj socio, precipe la apero de naciismo kaj nacio-ŝtatoj, la vastiĝo de la administra ŝtato, parlamentarigo kaj demokratiigo, la transformaj efikoj de industriigo kaj urbigo, la apero de burĝa socio kaj la apero de la sciencoj, precipe la natursciencoj. Pliaj defioj inkluzivis la heredaĵon de klerismaj kritikoj pri religio kaj la radikalan rompon kun ĉia religia tradicio dum la Franca Revolucio per la establado de la kulto de la Supera Estaĵo. Preĝejoj kaj religiaj komunumoj reagis al ĉi tiu ŝanĝo laŭ vasta gamo da manieroj. La sekva superrigardo mallonge skizos ĉi tiujn foje konfliktajn tendencojn.

Konsiderante la grandan variancon kaj diverĝojn, same kiel la samtempan diferencigon de precipe ne-ekleziaj formoj de religio, ĉi tiuj ŝanĝoj estas priskribitaj kiel historio de transformo kaj pluraligo. Ĉi tiuj terminoj ŝajnas al mi pli signifoplenaj ol tiuj, kiuj priskribas la evoluojn per rakontoj pri malkresko aŭ rezisto.³ Ni komencu per la Katolika Eklezio, la ĉefa kontraŭulo de la antiklerikaloj.

¹ La termino ne pruntas de la teoria koncepto de Pierre Bourdieu, sed simple celas ampleksi la sferon de religio, inkluzive de ĝiaj ne-ekleziaj formoj, en la senco de plivastigita "komuna historio" de konfesioj kaj pretere. Vidu Graf: Die Wiederkehr 30–50 por la koncepto de la "komuna historio" de konfesioj kaj skizo.

² La sekva superrigardo enhavas blindan punkton rilate al ne-eŭropaj agadoj kaj influoj sur la religia kampo en Eŭropo. Vidu, ekzemple, la pli lastatempajn klopodojn en mia historia: Habermas/Hölszl: Mission global; en franca Katolikismo, Cholvy/Hilaire: Histoire religieuse, Vol. 2, pp. 218–228; Boutry: Le mouvement, pp. 445–452; en franca Protestantismo, Carbonnier-Burkard/Cabanel: Histoire des protestants, pp. 136–138; kaj, ofertante iom da kompreno pri Hispanio, Callahan: Church, Politics and Society, pp. 211–212; Payne: Spanish Catholicism, pp. 109–100.

³ Por kritiko de la pli specifaj konceptoj, vidu ekzemple Kselman: La Varietoj; Boutry: Industrialisation et déstructuration; por pluraligo specife por sekulara religio, vidu Baubérot: Laikismo.

Katolikismo - Ultramontanismo kaj civila socio-
organizo

Dum la 19-a jarcento, la Papa Ŝtato perdis preskaŭ sian tutan teritorion kaj tiel grandan parton de sia sekulara potenco. La rilata transformo kaj reorientiĝo kutime priskribiĝas per la termino "Ultramontanismo". Aliaj terminoj, kiel katolika "reviviĝo", kaptas nur certajn tendencojn, kaj tial la termino "Ultramontanismo" estos preferata en la sekva diskuto.⁴ Ultramontanismo ampleksas tri evoluojn: Unue, la specifan ideologian orientiĝon de katolikismo, kiu komenciĝis en la 1830-aj aŭ 1850-aj jaroj; due, organiza restrukturado de la Romkatolika Eklezio; kaj trie, pliigita religieco kaj nova kulturo de pieco.⁵ Ni turnu nin unue al la unua evoluo. Ideologie, Ultramontanismo karakteriziĝis per la malakcepto de la fundamentaj principoj de modernaj ŝtatoj kaj socioj. Ĉi tiu malakcepto eble plej frape manifestiĝis en la encikliko "Quanta

Cura" (1864) kaj la akompananta listo de nuntempaj "eraroj", la "Silabo de Eraroj". Komence verkita kiel reago al la internaj italaj konfliktoj dum la unuiga procezo, ĉi tiu teksto fariĝis la komparnormo por la doktrino de la Katolika Eklezio. Ekleziaj kritikistoj, en siaj argumentoj,

4 La historio de ĉi tiu nuntempa kaj polemike ŝarĝita termino devenas pli longe ol la procezo priskribita ĉi tie. Dum longa tempo, ĝi estis konsiderata kiel pridisputata termino kaj estis polemika en la scienca kunteksto kiel normige ŝarĝita koncepto. Dume, ĝi establiĝis, precipe en germanlingvaj landoj, eĉ en la kunteksto de internaj katolikaj studoj, kiel priskriba ilo por priskribi la ĉefan tendencon de la Katolika Eklezio en la 19-a jarcento. La termino estas ankaŭ ofta en Francio, dum ĝi ĝenerale ne estas uzata en hispanlingvaj kunteksto.

Ĉi tie, la esplorado ĉefe baziĝas sur la koncepto de "novkatolikismo". Ĉapitro 4.1 estos dediĉita al ĝia historio kaj rolo en la kunteksto de la Kulturbatalo, tiel denove elstarigante ĝian probleman naturon. Vidu Fleckenstein/Schmiedl: Ultramontanismo; por Francio Cholvy/Hilaire: Histoire religieuse, Ultramontanismo; por ekzemplo de polemiko, vidu Weber: Ultramontanismo kiel Katolika Fundamentismo.

5 Vidu ĝenerale pri Ultramontanismo, klare el katolika perspektivo, Atkin/Tallett: Priests, Prelates, and People; interesa pro ĝia kultur-historia fokuso sub la termino "nova Katolikismo" Clark: The New Catholicism; por la germanaj landoj Nipperdey: Deutsche Geschichte 1800-1866 406-415; Fleckenstein/Schmiedl: Ultramontanismus; por Francio Cholvy/Hilaire: Histoire religieuse, Vol. 1 149-197, 221-235; Boutry: Le mouvement 423-445; Rémond: Laïcisation, union sacrée et apaisement 69-101; por Hispanio Hibbs-Lissorgues: Iglesia, prensa y sociedad 71-114; Alonso García: La ciudadanía católica y enemigos 207-220.

52 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

plurfoje revenis al la listo.⁶ Sed eĉ ene de la Eklezio, la integrisma mondkoncepto artikulita en la encikliko penis grandan influon ne nur sur ekleziajn gvidantojn sed precipe sur la sekularan pastraron.⁷ La Silabo malakceptis ne nur religian liberecon sed ankaŭ la apartigon de eklezio kaj ŝtato, civilan geedziĝon, popolan suverenecon, demokration, liberalismon kaj socialismon, racion kiel la solan determinan faktoron en homa agado, kaj fundamente kondamnis la ideon repacigi la katolikajn ekleziojn kun "progreso". Ĉi tiu rezisto al ŝanĝo estis direktita socie kontraŭ ekonomia liberalismo. Tamen, Ultramontanismo nek estis la sola fluo, kiu formis la romkatolikajn ekleziojn en la 19-a jarcento, nek ĝi estis memstara aŭ senvaria. Ĝian specifan karakteron donis al ĝi aparte la diversaj papoj. Dum Pio la 9-a, dum Leono la 13-a (1810-1903) (1792-1878) efektivigis la kontraŭmodernisman turnon de katolikismo post 1848, lia posteulo post 1878, Leono la 13-a (1810-1903), denove serĉis repaciĝon kun la ŝanĝiĝanta kaj ĉiam pli sendependa socio, kvankam li samtempe defendis sian pretendon al sekulara potenco.

Plia renverso venis kun la elekto de Pio la 10-a (1835–1914), kiu reasertis la kontraŭmodernan orientiĝon de la Romkatolika Eklezio.⁸ Modernismo, kiel provo unuigi la histori-kritikan metodon kun la katolika teologio, estis la lasta grava intelekta defio de Ultramontanismo, kiu formis la Katolikajn Ekleziojn en la 19-a jarcento.⁹ Du aliaj movadoj ankaŭ celis unuigi sin kun la ŝanĝiĝanta mondo. En la unua duono de la 19-a jarcento, liberala katolikismo kontraŭstaris la kontraŭmodernan sintenon. Tamen, ĝi estis marĝenigita en la dua duono de la jarcento. Kiel esplorkoncepto, la termino estas sufiĉe polemika. En la sekvanta, la klopodoj...

6 Pri la "Syllabus" kaj ĝia kunteksto de origino, vidu Langlois: Lire le Syllabus and Wolf: Syllabus errorum; pri ĝia akcepto en la germanlingvaj landoj, vidu ekzemple ibid. kaj Haveno: Die Reaktion; en Francio, Aubert: Monseigneur Dupanloup (1955); idem: Monseigneur Dupanloup (1956); Papa: Il sillabo passim; en Hispanujo, Cárcel Ortí: La Publicación; Hibbs-Lissorgues: Iglesia, prensa y sociedad 21–39.

7 Vidu, ekzemple, la studon pri la pastraro en Francio : Boutry : Prêtres et paroisses ; Pierrard: La vie quotidienne; Launay: Le bon prêtre; Gibson: Socia historio 57-103; Faux: Église et société; Papeto: Cléricaux et Anticléricaux; por la germana pastraro: Götz von Olenhusen: Klerus; Schulte-Umberg: Profesio kaj Karismo; Rönz: Der Trierer Diözesanklerus, kie oni devas emfazi apartajn regionajn diferencojn; pri Hispanio, sen ampleksaj studoj: Callahan: Organiza kaj Pastora Fiasko 49; Revuelta González: Clero viejo 174–183; pri la ŝtato de la esploro tie: Montero García: La historia 268.

8 Por karakterizado de la papadoj, vidu Gadille: Kulmino 459–473.

9 Ekzemple, pri modernismo en Francio, vidu la superrigardon en Rémond: Laïcisation, union sacrée et apaisement 101–112; pri la germanaj ŝtatoj, Weiß: Der Modernismus; pri Hispanio, Botti: Spagna.

Ĝi povas esti komprenata kiel repacigo de la Romkatolikismo kun moderniga socio, la principo de libereco kaj liberalismo. Tamen, precipe en la unua duono de la 19-a jarcento, liberala katolikismo ne povis esti liberala en religia senco - tio estas, ĝi povis rezisti adapti ekleziajn doktrinojn al la mondo.¹⁰ Parte, ĝi reprezentis interfacon kun ekstera kritiko de la Eklezio, kaj tial estas konsiderata en la sekva sistema analizo de antiklerikalismo por montri la interkovrojn inter ekleziaj reformklopodoj kaj ekstera kritiko. Socia katolikismo, kiu ricevis oficialan agnoskon per la encikliko "Rerum Novarum" en 1891, estis finfine alia rifuĝejo por malkonsentaj tendencoj al la ultramontana orientiĝo de la Katolika Eklezio; unu el ĝiaj subtenantoj estis, ekzemple, la kristana demokratia movado de la "Sillon".¹¹ La konfliktoj kun ĉi tiuj diverĝaj internaj ekleziaj fluoj kondukis al furiozaj konfliktoj. Tamen, la unuigo, kiu akompanis Ultramontanismon, limigis ĝian atingon kaj finfine malhelpis la disvolviĝon de diverĝaj tendencoj ene de la Katolika Eklezio.

La kerno kaj samnomulo de Ultramontanismo estis multifaceta organiza restrukturado. La Katolika Eklezio, ĉiam pli senigita je sia sekulara influosfero, pli intense fokusiĝis al sia spirita sfero.

10. Nacia komparo rivelas, ke la koncepto estas komprenata sufiĉe malsame. Dum liberala religia orientiĝo ne estas konsiderata decida en Francio kaj la germanaj ŝtatoj, ĝi estas centra kriterio por liberala katolikismo en hispana esplorado. Vidu, pri la polemika koncepto, Becker: *Liberale Kulturkampf-Positionen* 47–53; por la iom pli malnova esplora debato en Hispanio, ekz., Gómez Molleda: *Los reformadores* 40–45; Cuenca Toribio: *El catolicismo liberal*; Abellán: *Introducción*; Botti: *Spagna* 41–43; por la mezaj jardekoj, Uriguen González: *Orígenes y evolución* 65–74; pri Francio, Palanque: *Catholiques libéraux* 33–59. Por la periodo post la Unua Vatikana Koncilio, neniu komparebla esplorado ekzistas por Francio, krom neeldonita doktora disertaĵo, kiun oni ne povis konsulti: Dange: *Les catholiques libéraux*; por eŭropa perspektivo, vidu Gadille: *Les catholiques libéraux*; ĉi tio ankaŭ enhavas la koncizan superrigardon de la germana kazo fare de Cenemius: *Les foyers internationaux* 25–37.

11 Tamen oni devas emfazi, ke socia katolikismo havis siajn radikojn en ultramontana katolikismo kaj, parte, daŭrigis sian kontraŭmodernisman sintenon. Vidu Mayeur: *Catholicisme intransigeant*; ĝenerale pri socia katolikismo en germanlingvaj landoj, vidu Rauscher: *Sozialer Katholizismus*, Vol. 2; Fleckenstein: *Katholische Initiativen*; en Francio, vidu Rollet: *L'action sociale*; Pierrard: *L'Église* 238–250, 283–312; Mayeur: *Catholicisme social* 17–38, 129–140; precipe pri la Sillon, vidu Caron: *Le Sillon*; en Hispanio, listo de pli malnova literaturo troveblas en Montero García: *El movimiento católico* 92–93; kun kritika takso, vidu Lannon: *Privilege, Persecution, and Prophecy* 149–159. samloke: *Catholic Identity* 59 kaj sekvaj; Cal-lahan: *Organiza kaj Pastoreca Fiasko* 54–61; emfazas pozitivan taksadon Cuenca Toribio: *Katolikismo socia*; en eŭropa perspektivo Atkin/Tallett: *Pastroj, Prelatoj kaj Popolo* 172–177; Misner: *Socia Katolikismo*.

54 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

kaj sociajn taskojn, eĉ se ĝi nur kontraŭvole akceptis la asociitan perdon de potenco.¹² Fundamenta por ĉi tiu procezo estis la fokuso sur Romo kaj la fortigo de la papeco, kiu kulminis per la dogmo de neeraripovo kaj papa supereco de jurisdikcio, kies origino kaj ricevo estas detale diskutitaj en Ĉapitro 2.2. Komence, la liberiĝo de naciaj kunteksto kaj la orientiĝo al Romo enhavis emancipan elementon, kiu manifestiĝis precipe en la frua fazo de franca Ultramontanismo kaj ĝia konverĝo kun la emerĝanta liberala katolikismo, sed ĉi tio malaperis plej malfrue antaŭ la 1860-aj jaroj.¹³ Ne nur la Papo akiris pli da potenco per la dogmo de neeraripovo, sed la Kurio kaj la nuncioj ankaŭ fariĝis ĉiam pli gravaj kiel arbitraciantoj inter la naciaj eklezioj kaj la sekularaj potencoj.

Ĉi tiu institucia ŝanĝo en potenco estis akompanata de dogma disciplinigo kaj normigo de la rito. Per organiza ultramontanigo kaj hierarkigo, katolikismo fariĝis deteritoriigita kaj transnaciigita.¹⁴

La amplekso, je kiu hierarkigo kaj centraligo ankaŭ reprezentis klerikaligon de la Katolika Eklezio (precipe fare de la sekulara pastraro), estas diskutata, precipe ene de germana scienca esplorado. Dum iuj aŭtoroj vidas katolikismon kiel "koloniigitan" kaj gvidatan de "klerikala kurio", aliaj alprenas pli ekvilibran pozicion, emfazante profesiigitan kaj pli hierarkian pastraron, kiu samtempe alfrontis ĉiam pli memfidan kaj aktivan laikaron.¹⁵ Germanaj historiistoj pri katolikismo konsentas - kaj ĉi tie ili konverĝas kun la taksoj de siaj francaj kolegoj - ke la rolo de la pastro fundamente ŝanĝiĝis kun la socia transformo, kiu ankaŭ strukture modifis katolikismon.¹⁶

tio

¹² Vidu aparte Grew: Liberty.

¹³ Vidu Clark: The New Catholicism 33 por ĉi tiu periodigo.

¹⁴ Kp. ekz. B. Palard: Ultramontanisme et counter-révolution 76 f.; Atkin/Tallett:

Pastroj, Prelatoj kaj Popolo 130-141; Viaene: Internacia Historio.

¹⁵ Kp. por la citaĵo kaj la radikala interpreto Blaschke: La Koloniigo; kaj ankaŭ el la ampleksa literaturo ekz. Götz von Olenhusen: Pastraro kaj Ultramontaniĝo; kontraŭ ĉi tiu argumento kiel tuto la loka studo Schulte-Umberg: Profesio kaj Karismo; el la pli larĝa kampo de esplorado pri katolikismo, argumentante simile en mediacia maniero en la kunteksto de la nova pieco Mooser: Katolika Popola Religio; specife pri preĝeja administrado Ebertz: Domo Plena de Gloro; en la kunteksto de asocioj Herres: Municipa Societo 399-400; Mooser: La Katolika Medio 91; klare argumentante por demokratiiga efiko Große Kracht: Religio en la Demokratiiga Kaptilo? 149-154; alvenante al mediacia takso por la tuta Eŭropo Clark: La Nova Katolikismo 11-25, 44-46.

¹⁶ En Hispanio, oni diskutas la demandojn pri la potenc-ekvilibro inter aktivaj laikoj.

Preter la pastraro, sed ofte iniciatita de ili, formo de katolika asocio disvolviĝis en Francio kaj la germanaj ŝtatoj ekde la unua duono de la 19-a jarcento pluen, kaj en Hispanio ekde ĉirkaŭ 1868, aŭ kun plena forto nur post 1900. Ĉi tiu movado transformis la Katolikan Eklezion en civilan socian organizaĵon. Ĉi tiu movado estis aparte forta en la germanaj ŝtatoj.¹⁷ Organizaĵoj kun vasta gamo de celoj formiĝis. Aldone al bonfaraj asocioj, religiaj organizaĵoj estis fonditaj, same kiel tiuj, kiuj persekutis etikajn, moralajn aŭ politikajn celojn, aŭ simple celis provizi libertempajn agadojn.¹⁸ Socia Katolikismo, kiu disvolviĝis el la bonfaraj institucioj, ludis specialan rolon en ĉi tiu evoluo, kun siaj kooperativoj, laboristaj edukaj asocioj kaj organizaĵoj, kaj la emerĝantaj kristanaj, katolikaj sindikatoj.¹⁹ Krome, katolikoj kolektis financojn por la Papo kaj fondis volontulan armeon por batali por la tempa potenco de la estro de la Eklezio dum la jaroj de milita konflikto. La katolika gazetaro disvolviĝis. Dudek pastroj kaj laikoj batalis kontraŭ la leĝo en protestaj manifestacioj.

kaj pastroj ne estas serioze konsiderataj. Ambaŭ grupoj de aktoroj estas kutime simple nomitaj. Ĉi tio certe ankaŭ ŝuldiĝas al la fakto, ke signifaj breĉoj ankoraŭ ekzistas en la hispana eklezia kaj religia historio rilate al socihistoriaj studoj. Fine, la sola traktita temo estas, ke popularaj formoj de pieco estis integritaj en la praktikon de la oficiala eklezio. Por Hispanio, vidu, ekzemple, De la Cueva Merino: Clericalismo y movilización 38; Callahan: Church, Politics and Society 231–236; pri la stato de esplorado, Montero García: La historia 268; pri la franca kunteksto, la studojn de Boutry: Prêtres et paroisses; Pierrard: La vie quotidienne; Launay: Le bon prêtre; Gibson: A Social History 57–103; Faux: Église et société; Papet: Cléricaux et Anticléricaux; Por la germana Schulte-Umberg: Profession and Charisma; Rönz: The Trier Diocesan Clergy.

¹⁷ Por ĉi tiu interpreto ene de la kunteksto de burĝa socio, vidu Borutta: Religion and Civil Society 22–33; por la procezo, ekzemple, tuteŭropa, vidu McLeod: Introduction 19–23; Clark: La Nova Katolikismo 11–35, 44–46; por Francio, la konciza superrigardo en Grévy: Le cléricisme 9–37; por la germanaj ŝtatoj, vidu Mooser: Das katholische Milieu; Halder: Katholische Vereine; Herres: Städtische Gesellschaft; pri Hispanio, vidu Montero García: El movimiento católico; De la Cueva Merino: Cultura y movilización; De la Cueva Merino: Católicos en la calle; De la Cueva Merino/ Montero García: Clericalismo y anticlericalismo 111–118; Suárez Cortina: Entre cirios, barricadas y bayonetas 25–30; kun kvantaj deklaroj Milán García: El asociacionismo católico.

¹⁸ Por ĉi tiu klasifiko, vidu Milán García: El asociacionismo católico 653.

¹⁹ Vidu, ekzemple, pri la germanaj ŝtatoj la superrigardon en Fleckenstein: Katholische Initiativen; specife pri la ĉefe katolikaj kristanaj sindikatoj Schneider: Die christlichen Gewerkschaften 1–362; pri France Launay: Le syndicalisme chrétien 11–22; Mayeur: Catholicisme social; pri Hispanujo la superrigardo de pli malnova literaturo en Montero García: El movimiento católico 92 f.; pli lastatempe Cuenca Toribio: Catolicismo social.

²⁰ Vidu, ekzemple, pri Francio, Middendorf: Massenkultur 127–155; pri la germanaj ŝtatoj, Koszyk: Deutsche Presse 162–184; Roeggele: Presse und Publizistik 409–422; Große Kracht: Reli-

56 Ŝtato, Preĝejoj kaj la Publika

Ekleziaj reformoj aŭ agadoj kritikaj de la Eklezio. Kongresoj estis organizitaj; en la germanaj ŝtatoj, la Katolika Kongreso instituciigis ekde 1848 kiel la centra asembleo de katolikaj laikoj. En Hispanio, regulaj kunvenoj de hispanaj katolikoj okazis ekde 1889. Ĉiuj ĉi tiuj agadoj montris konsiderindan laikan partoprenon kaj montris la grandan mobilizan potencialon kaj la altan gradon de identigo de la fideluloj kun sia Eklezio.²¹ Por la kontraŭklerikaloj, ĉi tiu engaĝiĝo de la civila socio konsistigis pruvon de la granda influo kaj potenco de la Katolika Eklezio. De ĉi tiu organiza fronto, disvolviĝis la politikigita, parte imaga kaj parte reala divido de la tri esplorataj socioj en du tendarojn, kies amplekso kaj funkcio estos ekzamenitaj en la kurso de ĉi tiu studo.

La apero de katolikaj politikaj partioj ankaŭ helpis integri katolikojn, organize, en la emerĝantan civilan socion.

Tamen, ekzistis signifaj naciaj diferencoj; Katolik-konfesiaj partioj ne disvolviĝis en ĉiuj eŭropaj ŝtatoj.

paralele al la ĝenerala apero de modernaj partiaj sistemoj.²² Dum en germanlingvaj landoj la "Centro", ĝiaj antaŭulaj organizaĵoj, kaj la "Bavara Patriota Partio" estas konsiderataj la ĉefaj organizitaj kontraŭuloj en la Kulturbatalo, provoj fondi unuiĝintan konfesian katolikan partion en Francio kaj Hispanio restis plejparte malsukcesaj.²³ En ambaŭ landoj, ĉi tiuj klopodoj malsukcesis, unue, pro la interna fragmentiĝo de la katolika tendaro en politike diverĝajn frakciojn, kaj due, pro la manko de volemo inter influaj segmentoj de katolikismo integriĝi en parlamentan aŭ demokratian reĝimon. En Francio, la situacio estis plue komplika pro la fakto, ke konservativismo, kiel ebla aliancano, kontraŭstaris tro fortan [politikan partion].

gion en la demokratiiga kaptilo? 146-148; al Hispanio Botrel: La Iglesia católica 126; Hibbs-Lissorgues: Iglesia, prensa y sociedad 353-429; Ruiz Sánchez: Periodismo católico 133-199; Cuenca Toribio: Katolikismo kaj opinio; kun kvantaj datumoj Sánchez Sánchez: El pan.

²¹ Pro la partopreno de laikoj, la demokratiiga efiko de ĉi tiu evoluo estis aparte emfazita en la germana kazo, tiel substrekante la modernecon de katolikismo. Vidu, ekzemple, el la abundo de literaturo Halder: Katholische Vereine 400 kaj sekvaj; Anderson: Divisions of the Pope; simile por Hispanio De la Cueva Merino: Clericalismo y movilización 49.

²² Por la eŭropa kunteksto, vidu Mayeur: Des partis catholiques; Evans: Kruco kaj Bal-lot.

²³ Pri Francio, oni notu, ke la strukturoj de plene evoluantaj partioj disvolviĝis nur malrapide dum la esplorata periodo, kaj ke la duonpolitikaj katolikaj organizaĵoj ekster la parlamenta sistemo provizis subtenon sed ankaŭ konkurencon por la emerĝantaj partiaj iniciatoj.

Vidu Huard: La naissance pri la originoj de politikaj partioj.

rezistis katolikan influon ene de siaj propraj rangoj; konfesia orientiĝo estis konsiderata nur subtena de siaj propraj politikoj, sed ne decida.²⁴ Tamen, la manko de politika partia organizo ene de la parlamenta sistemo ne signifis foreston de katolikaj fortoj en loka politiko aŭ la nacia parlamento, ĉu ĉi-flanke de Pireneoj ĉu aliflanke. Plejparte, iliaj politikoj en ambaŭ landoj estis

kontraŭdemokratia aŭ kontraŭparlamentaria klino.²⁵ Tio estis la dua ŝlosila diferenco de la germana katolikismo, kiu, kun la Centra Partio en la Germana Imperio, pli kaj pli fariĝis kolono de la registaro kaj estas ankaŭ interpretata de iuj aŭtoroj kiel la mova forto malantaŭ la finfine malsukcesa institucia parlamentigo kaj demokratiigo de la Imperio. Ĉi tiu tute malsama rilato al la parlamenta ŝtato devenis, unuflanke, de la natura distanco al la protestanta monarkio, kaj aliflanke, de la signife malpli integriga politika orientiĝo de la germana politika katolikismo.²⁶

La mobilizado de la civila socio kaj la formado de konfesiaj partioj atestas pri pli kaj pli konscia religia orientiĝo, kiu estis karakterizita kiel "revigliĝo"²⁷ de katolikismo. Ĉi tio ankaŭ manifestiĝis ene de la pli mallarĝaj limoj de la eklezio kaj la pastraro. Ekzemple, ekprospero de preĝejkonstruado komenciĝis en Francio kaj la germanaj ŝtatoj en diversaj tempoj.²⁸ En ĉiuj tri ekzamenotaj-

24 Por Francio, vidu, ekzemple, la mallongan superrigardon en Mayeur: *Des partis catholiques* 83–89; por Hispanio, Lannon: *Privilege, Persecution, and Prophecy* 121–136; Hibbs-Lissorgues: *Iglesia, prensa y sociedad* 115–344; Cuenca Toribio: *Catolicismo social* 15–62; Alonso García: *La ciudadanía católica y enemigos* 464–466, kiu, kiel aliaj antaŭ li, ankaŭ montras al la manko de neceso por la defendo de katolikaj interesoj en la konfese dominata hispana ŝtato; por detaloj pri la malsukcesaj iniciatoj, vidu la literaturrecenzon en Montero García: *El movimiento católico* 93.

25 Vidu, ekzemple, pri la katolika ĉeesto en la franca parlamento, Mayeur: *Des partis catholiques* 86–89; kaj pri politika orientiĝo, la pli lastatempan komparan superrigardon Kittel: *Deux France* 38–40; pri loka politiko kaj la pastraro, Faury: *Cléricalisme et anticléricalisme* 490 kaj sekvaj; kaj la pli lastatempan studon pri elektoj, precipe je la loka nivelo, Déloye: *Les voix*; pri politika orientiĝo en Hispanio, Suárez Cortina: *La confrontación* 189; regione limigita, Louzao Villar: *Soldados de la fe* 120–138; pri ĉeesto en la parlamento, Lannon: *Catholic Identity* 59, 67.

26 Por informoj pri la Centra Partio kaj ĝiaj antaŭuloj, vidu ekzemple la superrigardon en Becker: *Die Deutsche Zentrumspartei*; kaj ankaŭ Blackbourn: *Catholics and Politics*; Anderson: *Lehrjahre der Demokratie* 112–115.

27 La termino devenas de la angla literaturo ("reviviĝo") kaj estas uzata sufiĉe malofte en la germana. Mi uzas ĝin en la sekvanta por priskribi la internan organizan ŝanĝon ene de la Eklezio same kiel la ĝeneralan fortigon de certaj religiaj praktikoj kaj religiaj orientiĝoj, tio estas, por specifaj aspektoj de Ultramontanismo.

28 Kp. McLeod: *Enkonduko* 20; precipe en Francio Boudon: *Paris, capitale religieuse passim*.

58 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

La pastraro kreskis en ĉi tiuj socioj, precipe en religiaj ordenoj kaj kongregacioj. En Francio, ĝi triobliĝis inter 1830 kaj 1878. En Hispanio, simila kreskorapideco estas supozata por la regula pastraro, kun pliiĝo de 20 502 monaĥoj kaj monaĥinoj ĝis 54 438 inter 1860 kaj 1900. En la aparte prosperaj 1860-aj jaroj, kreskorapidecoj inter 17 kaj 77 procentoj estas raportitaj por Prusio, depende de la provinco. Virinaj kongregacioj kaj ordenoj spertis eksterordinaran enflon de membroj.²⁹ Kune kun la ĝenerala reorientiĝo de enhavo kaj organiza restrukturado, specifa nova kulturo de pieco ankaŭ fariĝis forma por la evoluo de katolikismo en la 19-a jarcento. Ĉi tiu ultramonta religieco estis karakterizita per aparte emociaj formoj de sindonemo, ofte ne ligitaj al pastra zorgado kaj inspiritaj de

malnovaj popolaj tradicioj.³⁰ La decida faktoro estis la individua sperto de mirakloj kaj mistikismo - spertoj, kiuj malklarigis la limojn inter transcendo kaj imanenteco. Ĉi tie, la Maria sindonemo estas de ĉefa graveco.

nomi ĝin fenomeno. Dum la 19-a jarcento, pluraj aperoj okazis en Eŭropo, kies lokoj fariĝis ŝatataj pilgrimaj cellokoj, kiel ekzemple Lourdes en suda Francio. La sindonemo al la Virgulino Maria estis plue intensigita per la dogmo de la Senmakula Koncipiĝo de 1854.³¹ La sindonemo al la Sankta Koro ankaŭ ĝuis kreskantan popularecon.³² Sanktuloj spertis pli grandan

Atentu. Specialan rolon en ĉi tiuj kultaj formoj ludis la geedzeco-

La pozicio de la Papo estis signife ŝanĝita. Rilate al la organiza restrukturado, la estro de la Eklezio akiris grandan simolan potencon kaj fariĝis objekto de devoteco. La minaco prezentita al la Papo kaj lia potenco per la unuigo de Italio, same kiel la personeco de Pio la 9-a, estis tio, kio finfine permesis al la venerado de la Pontifiko fariĝi vera aŭtoritato ene de la Katolika Eklezio.

²⁹ Por ciferoj kaj ĝeneralaj informoj, vidu De la Cueva Merino: *The Assault 196 in Spain*; por pliaj detaloj, vidu Lannon: *Privilege, Persecution, and Prophecy* 59–62; en la germanlingvaj landoj, vidu Gross: *War against Catholicism* 130–136; pri virinaj ordenoj, vidu Meiwes: *Arbeiterinnen des Herrn*; en Francio, vidu Grévy: *Le cléricalisme* 25 f.; Sorrel: *La République contre les congrégations* 14–23; koncerne virinajn ordenojn, vidu Langlois: *Le catholicisme*; Stone: *Anticlericals and Bonne Sœurs* 107–112.

³⁰ Feliciano Montero emfazis en 2003, ke ankoraŭ ekzistas esplora breĉo en ĉi tiu kampo koncerne Hispanion, breĉo kiu daŭras ĝis hodiaŭ. Vidu Montero García: *La historia* 268; por ĝenerala superrigardo pri Hispanio, vidu la lokan studon de De Mateo Avilés: *El apogeo* 138–148 kaj Callahan: *Church, Politics and Society* 232–240; por Francio, vidu Kselman: *Miracles & Prophecies* kaj la mallongan superrigardon en Grévy: *Le cléricalisme* 15, 25–32; por la germanaj ŝtatoj, vidu la esploran superrigardon en Kotulla: *Lourdes* 137 kaj sekvaj; por tuteŭropa perspektivo, vidu Clark: *The New Catholicism* 11–23.

³¹ Kp. pri la kulto de la Virgulino Maria ekz. B. Harris: *Lourdes*; Kotulla: *“Al Lourdes!”*; Porte: *Pontmain, Profetaĵo kaj Protesto*; Blackburn: *Marpingen*; Kaufman: *Konsumantaj Vizioj*.

³² Kp. pri la kulto al la Sankta Koro Busch: *Katolika Pieco*; Jonas: *Sankta Koro*.

33 La fideluloj adoris ĉi tiujn diversajn objektojn kaj personojn, precipe en kolektivaj demonstracioj de komunaj emocioj, kiel ekzemple la kreskanta nombro da pilgrimadoj, preĝmaldormadoj kaj procesioj. Sed eĉ pli sekularaj formoj, kiel ekzemple la kolektado de subskriboj por la Papo dum la Unua Vatikana Koncilio aŭ la Obolon de Petro kiel donaco al la Pontifiko, estis komponantoj de kolektive praktikata pieco. 34 La publikaj manifestiĝoj plifortigis la bildon de ĉiam pli potenca katolika eklezio, bildo karakterizita per hierarkio kaj mobilizado de la civila socio. Eksteraj monroj de pieco, aparte, estis rigardataj kun suspekto kiel aranĝitaj de

la pastraro. Antiklerikaloj vidis ĉi tiujn demonstraĵojn agojn de kredo kiel delogon de la "simpla popolo". 35 Ĉi tiu takso, tamen, nur parte reflektis la naturon de ĉi tiuj agoj de kredo. La eklezia hierarkio ofte klopodis subigi spontanee aperantajn piajn religiajn ...

Du pliaj procezoj estis enskribitaj en la ultramontanigan procezon, pelante kaj stabiligante la ŝanĝon. La unua procezo estis jam ekzistanta

La feminigo de katolikismo komenciĝis fine de la 18-a jarcento. Tio ampleksas tri aferojn: unue, pli grandan partoprenon de virinoj en la religia vivo kompare kun la resto de la loĝantaro. Statistikoj pri sekularizado montras, ke virinoj kaj knabinoj partoprenis malpli en preĝeja ĉeesto, paskaj festadoj kaj aliaj religiaj agadoj.

33 Por konciza superrigardo de papa venerado, vidu Grévy: *Le cléricalisme* 16–25; Por pli profunda analizo, vidu Horaist: *La dévotion*; Seiler: *Somatic Solidarity*.

34 Vidu Benz sur Peter's Pence: *Der Peterspfennig*; por la signaturaj kolektoj Becquet: *Les Limousines* 98.

35 Por detala diskuto pri ĉi tiu temo, vidu precipe ĉapitron 3.2.

36 Kp. Blackbourn: *Marpingen*; simile argumentu por Francio Boufflet/Boutry: *Un signe*.

37 Pri la misioj en eŭropa perspektivo, vidu Atkin/Tallett: *Priests, Prelates, and People* 188–193; la tre vivecan raporton pri germanlingvaj regionoj en Gross: *War against Catholicism* 29–73; en Hispanio Callahan: *Church, Politics and Society* 236–240; Revuelta González: *Jalones* 236–251; en Francio Grévy: *Le cléricalisme* 14.

60 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

Virinoj partoprenis en komuneco kaj ritoj de trapaso multe pli ofte ol viroj. La revigligo de religiaj ordenoj ankaŭ estas plejparte atribuebla al la kresko de komunumoj, precipe virinaj. Ĉi tio rilatas al organizita katolikismo.

Ĝin ĉefe formis inaj laikoj. Due, diversaj esploristoj emfazis, ke la nova pieco, kun sia emocia kaj "dolĉa" karaktero, estis konsiderata parto de la ina sfero ene de la nuntempa burĝa duuma seksa ordo, aŭ (laŭ pli socie naiva interpreto) estis pli facile adoptita de virinoj. Trie - kaj ĉi tio estas la plej polemika aspekto - kelkaj studoj emfazas, ke la feminigo kaj influa rolo, kiun virinoj alprenis en katolikismo, ankaŭ kondukis al privatigo de religio.

Virinoj kaj, en la binara sekso-mondo, la privata sfero estis ĉiam pli neglektitaj.

al la loko de transdono de religia tradicio kaj la kultivado de pieco, ekzemple en la kunteksto de la Sankta Koro-kulto. Ĉi tiu tendenco tamen kontraŭdiris la publikan dimension de Ultramontanismo³⁸ kaj devas ankaŭ esti vidata kiel parto de la kultura konstruado de la seksa ordo kaj la poziciigado de la Katolika Eklezio fare de ĝiaj kritikistoj.³⁹

Urs Altermatt trafe priskribis la duan procezon kiel "kontraŭmodernismon per modernaj rimedoj".⁴⁰ Dum la Ultramontaniga movado ideologie implikis malakcepton de modernaj evoluoj, katolikoj en mobilizado de la civila socio kaj en novaj formoj de pieco aparte uzis modernajn rimedojn, precipe teknologiajn progresojn. Ekzemple, artefarita lumo estis uzata por ornamaj religiajn spacojn. Kvankam Papo Gregorio la 16-a (1765-1846) demonigis la fervojon, estis la fervojo, kiu ebligis amasajn pilgrimadojn, eĉ trans naciajn limojn.⁴¹ La eblecoj de teknika reproduktado permesis la personan adoradon de la Virgulino Maria, la Papo, kaj...

38 Sekve, oni ankaŭ diskutas la amplekson, en kiu feminigo havis emancipan karakteron kaj donis al virinoj pli grandan liberecon. Por resumo de la diskuto, vidu Götz von Olenhusen: *Feminigo de Religio*; Ziemann: *Socia Historio de Religio 117-127*; por ĝenerala superrigardo de la tezo pri feminigo en Francio, vidu, ekzemple, Langlois: *Le catholicisme*; Fayet-Scribe: *Féminines Associations*; Ford: *Divided Houses*; por kritika perspektivo, vidu McMillan: *Religion and Gender*; por la germanaj ŝtatoj, vidu la redaktitan volumon de Irmtraud Götz von Olenhusen; por Hispanio dum ĉi tiu periodo, vidu, ekzemple, Mínguez Blasco: *Monjas, esposas y madres católicas*, kaj ankaŭ la superrigardojn kun plia literaturo de Blasco Herranz: *Género y religión*; Salomón Chéliz: *Mujeres, religión y anticlericalismo*; ĉi tiu: *Lai-cismo, género y religión* 300-304.

39 Vidu ĉapitron 3.2 por pliaj detaloj.

40 Altermatt: *Katolikismo*; similan konkludon atingas ankaŭ Clark: *La Nova Katolikismo* 46.

41 Vidu, ekzemple, la germanan akcepton de Lourdes Kotulla: "Al Lourdes!"; pri la demonigo Borutta: *Kontraŭkatolikismo* 134

Sanktuloj akiris novan dimension en la nun amasproduktitaj votkartoj, kiuj fariĝis pageblaj por ĉiuj. Katolikoj, aparte, fidis je ĉi tiuj novaj ŝancoj por influo en gazetaraj komunikadoj.⁴² La Katolika Eklezio tiel reagis al la rapide ŝanĝiĝanta mondo per miksado de izoliĝo kaj alproprigo.

Protestantismo kaj Judismo – Divizioj kaj organiza vastiĝo

Kun la feminigo de religio, ni jam turnis nin al transdenominacia fenomeno.⁴³ En la sekvaj sekcioj, paralelaj fenomenoj al katolikaj evoluoj en la protestantaj eklezioj kaj judismo en la 19-a jarcento estos koncize skizitaj, sen celi similan larĝon de prezentado.⁴⁴ Protestantismo estis parte formita per similaj procezoj al katolikismo, ĉar, kiel la Romkatolika Eklezio, la protestantaj konfesioj nature ankaŭ devis respondi al la defioj de ŝanĝiĝantaj socioj.⁴⁵ Ili faris tion en la ĉi tie interesataj areoj sub tre malsamaj karakterizaĵoj.⁴⁶ En germanlingvaj landoj, Protestantismo karakteriziĝis per

42 Vidu noton 20 pri la gazetaro; ĝenerale pri ĉi tiu temo vidu Clark: The New Catholicism; Lagrée: La Efiko; La Cueva Merino: Kulturo kaj Movado 183–192.

43 Ekzemple, pri Protestantismo en la germanaj ŝtatoj, vidu Habermas: Ina Religieco; pri Diakonio, Prelinger: Karitato, Defio kaj Ŝanĝo; Gause: Friederike Fliedner; pri Judismo, Baader: Sekso, Judismo kaj Burĝa Kulturo.

44 La rolo de Protestantismo en eklezia kritiko estos konsiderata nur en postaj landstudoj.

45 La fakto, ke tiaj paraleloj certe ankaŭ ŝuldiĝas al la interŝanĝa procezo kaj la reciproka konkurenco inter la konfesioj, ne estos plu diskutita ĉi tie.

Vidu aparte Graf: La Reveno 30–50.

46 En la sekva studo, sistema konsidero de protestantaj kristanoj en la hispana kunteksto estas preterlasita, ĉar hispanaj protestantoj en la 19-a jarcento devas esti konsiderataj kiel marĝenaj. Kvankam la periodo de 1868 pluen estas nomata la "Segunda Reforma" ("dua Reformacio"), protestantaj kristanoj nombris nur ĉirkaŭ 1 800 dum la Seksenio, proksimume 10 000 ĝis 12 000 en 1881, kaj 30 000 en 1910. Ili estis forte influitaj de anglalingva protestantismo, funkciis loka limigita, kaj ne penis signifan influon en la kampo de eklezia kritiko. Vidu, pri hispana protestantismo, Estruch: Los protestantes españoles 16–21; Vilar: Protestantismo español 20–33; pri ĝia loka graveco en Málaga De Mateo Avilés: Masonería, protestantismo, librepensamiento 19–73; en la Bizkaya Louzao Villar: Soldados de la fe 180–185; dum la Sexenio Alonso García: La ciudadanía católica y enemigos 405–413; Orozco Guerrero: Cádiz durante el Sexenio 211–223; pri la numeroj De Mateo Avilés: Masonería, protestantismo, librepensamiento 36; Alonso García: La ciudadanía católica y enemigos 409; pro ilia rolo en la kontraŭklerigoj

62 Ŝtato, Preĝejoj kaj la Publika

Komence de la Germana Imperio, ĝi fariĝis la plimulta religio kaj, krome, dum la kultura unuigo, ĝi estis integrita en la germanan naciismon, tiel fariĝante centra kolono de la nova ŝtato. En Francio, kontraste, ĝi estis minoritata religio, kiu tamen ĝuis juran agnoskon ekde la Unua Imperio. Subtenata de la reviviĝa movado, pieco spertis reviviĝon en partoj de protestantismo en ambaŭ landoj ekde la unua duono de la 19-a jarcento. En Francio, ĉi tiu kresko kiel intra-religia movado ankaŭ estis ligita al la libereco de movado akirita per la Napoleona Konkordato.⁴⁷ Samtempe, intereso pri socia bonfarto aperis ene de la reviviĝa movado, kies plej frapa produkto en la germana kunteksto estis verŝajne la kreado de la ofico de diakonino. La komence unuopaj agadoj kondukis, en la dua duono de la jarcento kiel en la kazo de katolikismo, al pli sistema engaĝiĝo kun la socia demando kaj al la fondo de diversaj asocioj kaj organizoj.⁴⁸ Ili formiĝis-

deten parto de tio, kio disvolviĝis precipe en la Germana Imperio post 1880-

ckelden-asocio Protestantismo, kiu reprezentis vastan reton de bonfaraj, edukaj kaj eklezi-politikaj organizaĵoj kaj la sociajn

La formiĝo de Protestantismo estis simila al la kazo de la Romkatolika Eklezio.

fundamente ŝanĝiĝis.⁴⁹ La formado de asocioj provizis la organizan bazon por la internacia kaj interdenominacia kunlaboro ankaŭ strebinta ĉe la protestanta flanko, kiel ekzemple en la "Evangelia Alianco" (ĉi-poste EA).⁵⁰

kalismo De la Cueva Merino: Clericales y anticlericales 181–184; Castro Alfin: Anarkio kaj Protestantismo.

47 Kp. pri la reviviĝo-movado en Francio Encrevé: Les protestants 59–66; Carbonnier-Burkard/Cabanel: Histoire des protestants 135 f., 141–145; en la germanlingvaj landoj Schnabel: Deutsche Geschichte, Vol. 4 379–492.

48 Kp. por socia protestantismo en Francio Carbonnier-Burkard/Cabanel: Histoire des protestants 137 f., 152–154; en germanlingvaj landoj Kaiser: Sozialer Protestantismus; Friedrich: Zwischen allen Stühlen; por transdenominacia vidpunkto pri tiu ĉi demando Greschat: Das Zeitalter.

49 Kion ĉi tiu ŝanĝo signifis por pastroj, aŭ pli ĝuste kiom da influo ili penis ene de ĉi tiu movado, estas multe malpli esplorita ol por katolikaj pastroj. La rolo de laikoj ankaŭ atendas pli sisteman esploradon. Vidu, por la germanaj ŝtatoj, Hübinger: Kulturprotestantismus und Politik 219–222; Reeken: Kirchen im Umbruch 25–41, 44–51; pri germanaj pastroj, emfazante ilian kreskantan malburĝiĝon, Janz: Bürger besondere Art; elstarigante iliajn pli proksimajn ligojn al la parokanaro, Kuhlemann: Bürgerlichkeit und Religion; por Francio, Carbonnier-Burkard/Cabanel: Histoire des protestants 138 kaj sekvaj; ĝenerale pri unia protestantismo en Francio, samloke 135–138; en la germanlingvaj landoj, la lokaj studoj Reeken: Kirchen im Umbruch 70–126; Pahl: Kirche im Dorf 151–217. same kiel Hölscher: Protestanta Pieco 259–264.

50 La EA estis fondita en Londono en 1846 kaj estis intencita esti interdenominacia.

La evoluo de la protestantaj eklezioj ĝenerale estis markita de revenantaj internaj konfliktoj. Teologiaj, ekleziaj kaj, iagrade, politikaj diferencoj en kaj la germanaj ŝtatoj kaj Francio kondukis al akraj disputoj kaj, en iuj kazoj, skismoj. Dum katolikismo plifortigis sian unuecon dum la ultramontaniga periodo, la protestantaj konfesioj estis pli minacataj de fragmentiĝo. Germana protestantismo spertis sian unuan gravan rifton reage al la klopodoj de Frederiko Vilhelmo la 3-a de Prusio por eklezia unuiĝo, kiu kondukis al la secesio de la malnovaj luteranoj. Ĉi tiuj konservativaj skismoj rifuzis unuiĝi kun la reformitaj sub unu eklezia ombrelo.⁵¹ Neniuj pluaj signifaj skismoj ene de germana protestantismo okazis en la dua duono de la 19-a jarcento. Sed ĝi fragmentiĝis en nov-luteranan alon, forte konservativan kaj orientitan al la aŭgsburga Konfeso; mezan teologian pozicion; la pli politike kaj kulture konceptitan nacian protestantismon, kiu akiris apartan influon en la Germana Imperio; kaj la politike kaj religie liberalan kulturen protestantismon. Pro ĉi tiuj diverĝaj fluoj, iuj aŭtoroj parolas pri malsamaj protestantaj medioj kaj interna konfesiĝo ene de protestantismo.

La partioj teologie disputis ĉefe pri la demando de apliko de la histori-kritika metodo en teologio, la kongruenco de scienco, racio kaj kredo, kaj tiel ankaŭ pri adaptado de kredoktrinon al la ŝanĝiĝintaj kondiĉoj de la tempoj aŭ ilia konservado.

Politike, la tradicia nocio pri la alianco de trono kaj altaro kontraŭstaris la ideon, ke Protestantismo estas sorbita en la kulturon de la nacio-ŝtato fondita en 1871, kies konstitucion kelkaj protestantoj tamen volis revizii.⁵²

La organizaĵo celas fortigi la protestantan kredon kaj antaŭenigi tutmondan interŝanĝon kaj kunlaboron inter protestantaj eklezioj. Ĝi estis aparte influa en la anglalingva mondo. Ĝis hodiaŭ, ĝi estas subdividita en naciajn branĉojn. Vidu Ruhbach: Evangelical Alliance; Randall/Hilborn: One Body; pri transnaciaj ligoj, vidu Raylton: No North Sea.

⁵¹ Vidu Schnabel: Germana Historio, pri la Prusa Unio kaj la Malnovaj Luteranoj. Volumo 4 326–330, 346–348.

⁵² Vidu, ekzemple, sekvante la koncepton de Lepsius pri medio, Hübinger: Kultura Protestantismo, Civitana Eklezio kaj Liberala Reviziismo; internacie malfermiĝo, Hübinger: Konfesiismo; pri la diversaj fluoj, konfliktoj kaj disiĝoj en germanlingvaj landoj, Graf: Protestanta Teologio; same: La Disiĝo; Hölscher: Religia Disiĝo; pri kultura Protestantismo, precipe Hübinger: Kultura Protestantismo kaj Politiko; Lepp: Protestanta-Liberala Vekiĝo; pri la Neoluteranoj, la lokan studon kun bona superrigardo de la ekzistanta literaturo Schindler-Joppien: Neoluterismo; kaj ankaŭ Buschmann: Krizo kaj Malkresko.

64 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

Certaj paraleloj troveblas en francaj evoluoj, precipe koncerne la pli grandan el la du konfesioj, la Reformita Eklezio. Luteranoj plejparte evitis tiajn konfliktojn, sed ilia nombro signife reduktiĝis pro la aneksado de Alzaco post 1871. La protestanta reviviĝo de 1849 kondukis al la apero de la "Églises évangéliques libres" (Liberaj Evangeliaj Eklezioj) ene de la Reformita spektro. Ĉi tiuj konservativaj eklezioj disiĝis de la Reformita Eklezio kaj tiel liberiĝis de la Konkordata reĝimo.

Kiel la germanaj protestantoj, ilia patrino eklezio baldaŭ dividiĝis en konservativan kaj liberalan teologian alon, kiu, post la apartiga leĝaro de 1905, ankaŭ organizis fondis du apartajn ekleziojn.⁵³

Ankaŭ judismo spertis kompareblajn evoluojn.⁵⁴ Post la klerismo, larĝa reforma movado aperis ene de judismo. La reformistoj celis, unuflanke, doni al la religio novan fundamenton per scienca studado kaj riĉigi ĝian kulturan identecon. Aliflanke, ili provis adaptiĝi liturgie al la protestanta rito, enkondukante predikojn en la popola lingvo, orgenan muzikon kaj ĥoran kantadon. Ĉi tiujn liberalajn reformklopodojn kontraŭstaris ortodoksa movado. La skismo originis en la germanaj ŝtatoj, sed ankaŭ atingis la malgrandan judan komunumon en Francio.⁵⁵ Ĉi tiu divido reflektis la diversajn respondojn al la defioj de socia ŝanĝo, kiuj ankaŭ formis protestantismon kaj katolikismon, sed kiuj havis apartan signifon en la juda kunteksto: Adaptiĝo al la nuntempa socio ankaŭ estis ligita al la demando pri alkulturigo en la kristanan plimultan socion kaj reorientiĝo de juda identeco.⁵⁶ Kiel ĉi tiu afero estu taksata ne estos plu diskutita ĉi tie. Por niaj celoj, gravas noti, ke la kristanaj eklezioj kaj judismo karakteriziĝis per furiozaj disputoj pri sia orientiĝo en grandegde ŝanĝiĝanta mondo, kiu

⁵³ Kp. pri la internaj konfliktoj en franca protestantismo Encrevé: Les protestants 95–118, 113–135; idem/ Gadille: Frankreich 190–198; Encrevé et al.: Frankreich 525–531; Carbonnier-Burkard/Cabanel: Histoire des protestants 141–154; por la evoluo post la jarcentŝanĝo Storne-Sengel: L'Église réformée.

⁵⁴ Kiel ĉe la protestantoj, mi neglektas la kelkcent judojn, kiuj ankoraŭ vivis en Hispanio en la 19-a jarcento pro ilia malgranda nombro. Vidu Andrés Gallego/Pazos: La Iglesia 265 por la ciferoj.

⁵⁵ Koncerne la judan reformmovadon, vidu el la abundo de literaturo la ankoraŭ aktualan normverkon Meyer: Respondo al Moderneco.

⁵⁶ La termino alkulturigo estas preferinda al la termino asimilado, ĉar ĝi ne estas negative konotata kiel fonttermino kaj samtempe fokusiĝas al la reciprokaj interŝanĝaj procezoj de ĉi tiu aliro. Vidu, ekzemple, Maurer: Entwicklung 177–179.

Tio kondukis al la formiĝo de internaj frakcioj. Ĉi tiuj konfliktoj transformis iujn kredantojn en kritikistojn de la Eklezio, kiuj metis sin en la antiklerikalan tendaron.

Religio preter instituciigitaj komunumoj

La pluraligo de la religia pejzaĝo en la 19-a jarcento transcendis la limojn de organizitaj religiaj komunumoj je senprecedenca grado. Ĝi manifestiĝis en religia serĉado kaj ene kaj ekstere de establitaj preĝejoj kaj religiaj komunumoj, serĉado kiu transcendis konfesiajn kaj naciajn barojn. Ekzemple,

La unitarismaj instruoj de William Ellery Channing (1780–1842) forte altiris francajn deistojn kaj protestantojn, hispanajn liberalajn katolikojn, kaj germanajn liberalajn protestantojn kiel Karl Leopold Adolf Sydow (1800–1882). Ene de ĉi tiu kontaktoŝermito, ankaŭ komencis formiĝi internacia ekumena movado; originante de iniciato de usonaj unitarianoj, diversaj reprezentantoj de "liberalaj religiaj" grupoj organizis internaciajn kongresojn ekde 1900, kiujn ankaŭ partoprenis liberalaj katolikoj.⁵⁷ Kune kun ĉi tiuj klopodoj disvolviĝantaj ĉe la randoj de la eklezioj, ankaŭ aperis novaj ekleziaj asocioj kaj formoj de ne-eklezia religieco. Ĉi tiuj aliroj, en iuj kazoj, rompis kun la klasika eŭropa koncepto de religio, kiu estis ligita al transcendeco, tiel ke pli detala ekzameno efektive estus necesa por pravigi ilian klasifikon ene de la religia kampo. Pro la fokuso de ĉi tiu studo, tia analizo diferenciganta inter religiaj dimensioj estos limigita al eklezia kritiko mem. Tial, la sekva raporto limiĝos al listigo de kelkaj ilustraĵoj tendencoj por karakterizi la medion de la antiklerikaloj. Ĉar estis precipe ene de la pli radikalaj segmentoj de la eklezi-kritika spektro, ke ĉi tiuj pozicioj, kiuj estis verŝajne relative malmultaj, renkontis intereson aŭ estis subtenataj de ili.⁵⁸

⁵⁷ Kvankam aliaj religioj ne estis ekskluditaj, la fokuso tamen estis sur kristanismo. Vidu, pri la influo de Channing en Francio, Verhoeven: *Transatlantic Anti-Catholicism* 40–43; en Hispanio, Capellán de Miguel: *Gumersindo de Azcárate pas-sim*; pri Sydow, kiu tradukis la verkojn de Channing, Channing: *Werke*; pri ĉi tiuj ekumenaj klopodoj ĝenerale, Lyons: *Internationalism in Europe* 248 kaj sekvaj; Hübinger: *Kulturprotestantismus und Politik* 251–262; Graf: *Die Wiederkehr* 142 kaj sekvaj.

⁵⁸ La elekto fokusiĝas al grupoj, kiuj reprezentis rezervujon por kritiko de la Eklezio. La migrado de la establitaj eklezioj al liberaj eklezioj aŭ sektoj, kiu certe estis rimarkinda en la Germana Imperio post 1900, ne estos plu diskutita ĉi tie. La superrigardo ankaŭ preteratentas formojn de popola religieco. Vidu ankaŭ: *Liberaj eklezioj kaj sektoj*.

66 Ŝtato, Preĝejoj kaj la Publika

Inter la disigitaj grupoj de establitaj eklezioj estis la Germanaj Katolikoj kaj la Amikoj de Lumo, kiuj pledis por reformo de la katolika kaj protestanta ŝtataj eklezioj, respektive, laŭ raciismaj linioj kaj estis ŝlosila subtena grupo de la Revolucio de 1848 en germanlingvaj landoj. Dum la Restaŭrado, ĉi tiuj grupoj kuniĝis en liberajn religiajn komunumojn kaj fondis ligojn en 1859, kio tamen neniam superis 25 000 membrojn antaŭ la Unua Mondmilito.⁵⁹ La germana liberpensula movado evoluis el la liberala skisma movado. Ĝi estis ĉe la avangardo de eklezia kritiko, sed ne povas esti priskribita nur kiel religia movado. Kune kun la liberaj religiaj komunumoj kaj la liberpensuloj, kiuj estis precipe fortaj en Francio sed ankaŭ akiris piedtenejon en Hispanio post la Seksemo,⁶⁰ la 19-a jarcento vidis revenantajn periodojn de intereso pri okultismo, spiritismo kaj teozofio. Magnetismo ankaŭ forte altiris certajn rondojn.⁶¹ Tamen, ĉi tiuj ideoj kaj religiaj praktikoj ne nepre estis ligitaj al kritiko de la Eklezio kaj en iuj kazoj devas simple esti vidataj kiel parto de nova

Greschat: Germanio II, Protestantismo, Imperio 680; pri popularaj formoj en Francio, Devlin: Superstiĉa Menso; ĝenerale pri ne-eklezia religio en Francio, Charlton: Sekularaj Religioj; Kselman: La Varioj 176–178; en la germanaj ŝtatoj, Nipperdey: Religio en Transiro 124–153; kun tuteŭropa perspektivo, McLeod: Religio kaj la Popolo 44–46; Minois: Historio de Ateismo 534–543.

59 Eĉ en siaj fortikaĵoj, ili neniam povis unuigi pli ol 1 elcenton de la loĝantaro. Vidu, koncerne membreciferojn, Hölscher: Protestantische Frömmigkeit 361; Weir: Kvara Konfeso 186; koncerne germanajn katolikojn, ekz. Graf: Die Politisierung; Paletschek: Frauen und Dissens; koncerne la Amikojn de Lumo, Brederlow: Lichtfreunde und Freie Gemeinde-den; koncerne la liberan religian movadon ĝenerale, Bahn: Deutschkatholiken und Freireligiöse; Herzog: Intimeco kaj Ekskludo; pri institucia evoluo, Simon-Ritz: Organisation einer Weltanschauung 57–92.

60 Ampleksa studo mankas por Hispanio. La jenaj landaj studoj traktas la evoluon kaj influon de la movado en ĉiuj tri nacioj. Pri la historio de liberpensuloj en la germanaj ŝtatoj, vidu Kaiser: Arbeiterbewegung; Groschopp: Dissidenten; Simon-Ritz: Organisation einer Weltanschauung; Weir: Fourth Confession; en Francio, Lalouette: La libre pensée; en Hispanio, ankoraŭ fundamenta, Álvarez Lázaro: Masonería y librepensamiento 1–29, 107–262.

61 Ĉi tio ankoraŭ estas relative neesplorita areo. Pri tiuj intereso, vidu, ekzemple, en la germanlingvaj landoj Linse: Geisterseher und Wunderwirker; Sawicki: Leben mit den Toten; en Francio Edelman: Voyantes, guérisseuses et visionnaires; Cuchet: Le retour; Sharp: Sekulara Spiriteco; Heuser: Allan Kardec; Monroe: Laboratorioj de Kredo; en Hispanio Pomés Vives: Diálogo Oriente-Occidente; la lokaj kaj regionaj studoj De Mateo Avilés: Masonería, protestantismo, librepensamiento 192–198; idem: Espiritistoj kaj teósofos; Horta: Cos i revolució; pri la historio de ideoj Abellán: Historia crítica, vol. 5.1 422–440; Abend: Spektroj.

Distra kulturo. La miksaĵo de distro kaj religiaj fenomenoj iris tiom malproksimen en Parizo, ke religiaj ritoj estis plenumataj kiel parto de la programo en kabaredoj.⁶² Tamen, ĉi tiuj ludemaj formoj ne devus obskuri la ĝeneralan naturon de ne-eklezia religieco. Plejparte, ĝi manifestiĝis en individuaj dezajnoj - produktoj de serĉado de orientiĝo - kiuj estis pli-malpli plene evoluigitaj kaj, en iuj kazoj, iniciatis pli larĝan movadon. Sankt-Simonismo, la "natura religio" de Victor Cousin⁶³, kaj "La Malnova kaj la Nova Kredo" (1872) de David Friedrich Strauss (1808-1874) estas ekzemploj. Ĉi-lastata verko estas ekzemplo de la religiaj transformoj de materialismaj kaj pozitivismaj, tio estas, konscie ne-transcendentaj, orientiĝoj, al kiuj la plej sukcesa franca religia fondinto, Auguste Comte,⁶⁴ same kiel la verŝajne plej konata germana liberpensulo, Ernst Haeckel,⁶⁵ ankaŭ aliĝis, kaj kiuj reprezentis specifan tipon de nova religia formo. La serĉado de alternativoj al eklezia kredo ŝajnas esti progresinta ondoj. En Francio, la tri jardekoj inter 1850 kaj 1880 estis aparte produktivaj, en Hispanio la Seksenio, dum en la Germana Imperio, pliigita intereso pri religia reorientiĝo aperis nur ĉirkaŭ la jarcentŝanĝo. En la religieco de la "fino de jarcento", kiun Thomas Nipperdey priskribas kiel "vaganta", estetikismaj ideoj staris apud naciismaj kaj natur-mistikaj nocioj el la larĝa kunteksto de la vivreformo movado.⁶⁶ Ĉiuj ĉi tiuj

62 Vidu Kselman: La Varioj 177 kaj sekvaj.

63 Victor Cousin (1792-1867), filozofo kaj kultura teoriulo, evoluigis programon por spiritisma filozofio kaj, kiel ekstreme influa universitata profesoro, formis tutan generacion de francaj pensuloj. Li perdis sian instrupermeson dum pluraj jaroj pro siaj ideoj. Vidu Charlton pri Cousin: Sekularaj Religioj 96-106, 172-174.

64 Auguste Comte (1798-1857), matematikisto, filozofo kaj sociologo. Comte fondis francan pozitivismon kaj, post profunda persona krizo, evoluigis sofistikan religian koncepton, kiu estis ne nur filozofia kadro, sed ankaŭ inkluzivis katalogon de ritoj kaj estis modelita laŭ Katolikismo. La religia koncepto de Comte estis aparte bone akceptita en Latinameriko, kie ankoraŭ troveblas sekvanoj de ĉi tiu praktiko hodiaŭ. Vidu Charlton: Secular Religions 46-53, 87-95; Pickering: Auguste Comte kaj Wartelle: L'héritage.

65 Ernst Haeckel (1834-1919), kuracisto, zoologo kaj filozofo. Haeckel antaŭenigis la disvastiĝon de darvinismo en la germanaj ŝtatoj. Li estis kunfondinto de la Monista Ligo en 1906, kiu pledis por science bazita mondkoncepto kaj celis unuigi la menson kun la naturo. Liaj agadoj ene de la liberpensa movado ankaŭ inkluzivis intensan engaĝiĝon sur la internacia scenejo. Vidu, inter la ampleksa literaturo pri Haeckel, la redaktitan volumon Lenz: Darwin, Haeckel kaj la Sekvoj; Richards: La Tragedia Senso; kaj pri monismo, Hübinger: La Monista Movado.

66 Pri la ekonomiaj cikloj, vidu la redaktitan volumon en Francio de Dierkens: L'intelligentsia européenne; pri Hispanio, Petschen: El anticlericalismo 75; pri la germanaj ŝtatoj, Nipperdey:

68 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

Tiujn dezajnojn karakterizis la serĉado de alternativoj al la establita religio kaj eklezia aparteno, kiuj estis perceptitaj kiel nekontentigaj. Ili foje luktis kun la demando pri la kongruco de scienco kaj kredo (Comte, Haeckel), foje kun sociaj aferoj (Saint Simon), tiel alfrontante similajn problemojn al tiuj, kiuj formis la internajn debatojn de kaj kristanaj konfesioj kaj judismo.

Sekularigado

Konsiderante ĉi tiujn evoluojn kaj ekster kaj ene de la du kristanaj konfesioj kaj judismo, la 19-a jarcento ŝajnas malpli kiel epoko de religia malkresko ol kiel epoko de serĉado de novaj vojoj. Tamen, por fini ĉi tiun sektion, ni devus turni nian atenton al fenomeno, kiu implicas kontraŭprocezon: la kreskanta distanciĝo de preĝej-ligita vivstilo. Ĉi tiu evoluo kutime estas traktata kiel komponanto de sekularizado kaj, en ĉiutaga lingvo, eĉ egaliĝas kun ĝi. Anstataŭ uzi la koncepton de sekularizado, mi preferus uzi la koncepton de mal-preĝeja apartigo en ĉi tiu kunteksto.⁶⁷ Historia esplorado uzas ĉi tiun koncepton por mezuri apartenon al la eklezio per registrado de partopreno en religiaj agoj kiel ekzemple preĝeja ĉeesto, paska komunio aŭ la Sinjoro-Vespermanĝo, procesioj, misioj aŭ ritoj de trapaso.⁶⁸ La ultramontana supreniro, same kiel ĝia protestanta ekvalento, la reviviĝa movado, kaj la akompanantaj intensigitaj misiaj klopodoj, ankaŭ estis reago al la supozeble observebla malkresko de preĝeja religio. Reprezentantoj de la diversaj eklezioj plurfoje emfazis kreskantan religian disiĝon en la 19-a jarcento. Pastroj kaj pastroj kolektis datumojn por empirie montri la perceptitan perdon de allogeco de eklezia religio.⁶⁹ Ĉi tiuj kaj

Religio en transiro 124–153, la esprimo "vagabunda" 143; pri la völkisch-variaĵoj Puschner: La völkisch-movado 203–262; Schnurbein/Ulbricht: Völkisch-religio; nova kun la avantaĝo de inkludado de la establitaj eklezioj kaj religio Graf: La reveno 133–178.

⁶⁷ Por diskuto pri la koncepto de sekularizado, vidu la enkondukon; por la specifaj koncepto de sekularigo, ekz. Hölscher: Religio 596.

⁶⁸ Por superrigardo de ĉi tiuj kaj aliaj indikiloj, uzante Francion kiel ekzemplon, vidu Julia: Indicateurs.

⁶⁹ Kp. Hölscher: Möglichkeiten und Grenzen 42 f.; Callahan: La Romkatolika Eklezio 241; Castro Alfin: La indefinida secularización 85; Ziemann: Sozialgeschichte der Religion 45; problematigante la influon de tiu nuntempa vido en historia esplorado

Aliaj fontoj sugestantaj tian procezon ekzistas je diversaj gradoj por la tri studitaj landoj,⁷⁰ tiel ke la sekvaj asertoj baziĝas sur fundamento de evidenteco de varia fidindeco. Kiel la termino "malpreĝejiĝo" jam indikas, la celo ĉi tie ne estas rehabiliti la liberalan majstran rakonton pri sekularizado kiel malkresko de religieco, sed prefere apudmeti kun bildoj de religia pliiĝo kaj renovigo tiujn fenomenojn perceptitajn de samtempuloj kiel malkreskon, por priskribi plian aspekton de la evoluo de la religia kampo.⁷¹

Pri germana Protestantismo, vidu Hölscher: Eblecoj kaj Limoj; same: Protestantia Pieco 182–186; trans konfesioj, vidu Ziemann: Socia Historio de Religio 28 kaj sekvaj, 39–42.

⁷⁰ Dum ekzistas abundo da fontoj por la 19-a jarcento en Francio, kaj la sociologio de religio estis dominata dum multaj jaroj de esplorado en ĉi tiu kampo, bona materia bazo ekzistas por la germanaj ŝtatoj nur por Protestantismo. Por Hispanio, esplorado ĝis nun estis ĉefe malhelpita de malfacila fontosituacio, kaj krom kelkaj lokaj studoj, ni apenaŭ havas rimarkindajn rezultojn. La plej multaj asertoj pri sekularizado estas provo de proksimiĝo, ekzemple, per peticia kampanjo kontraŭ la enkonduko de religia libereco en 1869, la nombro de kandidatoj por la pastraro, kaj diskursivaj asertoj de la pastraro mem. En la metodike tre problema taksado de ĉi tiuj fontoj, antaŭaj studoj alvenas al similaj regionaj, sociaj kaj seksspecifaj diferencoj, kiel prezentite sube. La hispanaj aŭtoroj ĝenerale supozas klaran sekularigon de la mezo de la jarcento ĝis 1900. Aldone al la konkretaj problemoj de generado de ciferoj el kulture antaŭdifinitaj fontoj, aperas la metodika problemo de komparebleco. En la sekva diskuto, Hispanio estas tial preterlasita pro la malbona stato de esplorado. Por Francio, vidu Cholvy/Hilaire: *Histoire religieuse*, Vol. 1, pp 197–216, 235–313 kaj Vol. 2, pp 171–218; la diversaj kontribuoj en Rémond/Le Goff: *Histoire de la France religieuse*, Vol. 3, pp 177–329; pri la evoluo de tiu esplordirekto en Francio, vidu Ziemann: *Sozialgeschichte der Religion*, p. 18–9; pri la stato de la esploro en Germanujo, vidu *ibid.*, p. 36–38; pri Protestantismo en la germanaj ŝtatoj, vidu Hölscher: *Die Religion*; idem: *Protestantische Frömmigkeit*, pp 181–207; pri katolikoj, vidu la lokan studon de Liedhegener: *Christentum und Urbanisierung*, p. 570–575; same: *Säkularisierung als Entkirchlichung*; Nipperdey: *Religion in Umbruch*, pp. 22–33. Por Hispanio, vidu la superrigardon: Lannon: *Privilege, Persecution, and Prophecy* 4–32; Callahan: *Church, Politics and Society* 241–247; same: *The Catholic Church* 240–250; Castro Alfin: *La indefinida secularización* 85–88; por tuteŭropa perspektivo, klare reprezentanta diferencigitan formon de sekularigada teorio, vidu McLeod: *Introduction*; same: *Religion and the People*; same: *Sekularizado en Okcidenta Eŭropo*.

⁷¹ Por koncizeco, la sekva diskuto ne profundigis en la kialojn de ĉi tiu procezo. Sekularigado situas en la kunteksto de klasika moderniga teorio kaj estas atribuita al specifaj faktoroj kiel movebleco, urbigo, la apero de la sciencoj, la influo de la Klerismo, kaj, en Francio, la Revolucio. Vidu, ekzemple, Hölscher: *Die Religion* 603–607; same: *Protestantische Frömmigkeit* 194–200; kaj la diversajn kontribuojn en Rémond/Le Goff: *Histoire de la France religieuse*, Vol. 3, 249–292.

70 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

Ĝenerale parolante, oni devas supozi certan malkreskon en la praktiko de eklezia religieco dum la 19-a jarcento, kiu okazis laŭ fazoj.⁷² Ĉi tiu procezo, tamen, estis ĉefe urba fenomeno, precipe en la emerĝantaj industriaj centroj. Ekzemple, en Parizo, la partopreno en la klasikaj ritoj de trapaso malkreskis ekde 1870; en 1865, 7.4 procentoj de infanoj ne estis baptitaj, dum antaŭ 1908 ĉi tiu nombro altiĝis al 37.9 procentoj. Geedziĝoj bazitaj nur sur la civila rito pliiĝis de 20.2 procentoj en 1870 ĝis 39 procentoj en 1908. En Berlino, la jaraj procentoj de partopreno en Sankta Komunio, aparte, montras la malkreskon en preĝeja partopreno. Dum la procento de protestantoj ankoraŭ estis 150 procentoj en 1740, ĝi jam falis al 17 procentoj antaŭ 1862 kaj malpliiĝis al 14 procentoj antaŭ 1913.⁷³ Tamen, oni devas rimarki, ke ekzistas konfesiaj diferencoj, kiuj estas precipe gravaj por la germanaj ŝtatoj. Kvankam ekzistas multe malpli da datumoj haveblaj por germana katolikismo ol por la protestantaj konfesioj, ekzistantaj studoj montras, ke eklezia alligiteco restis relative stabila.⁷⁴ Kontraste, judismo certe estis trafita.⁷⁵ Krome, regionaj diferencoj ekzistis; certaj areoj estis tradicie malpli religie aligitaj ol aliaj.

Krom la urba-kampara disiĝo, en Francio, ekzemple, la forte katolika Bretonio kontrastis kun la relative sekulara Pariza Baseno. Nord-suda disiĝo estis observita inter la germanaj ŝtatoj. Ĉi tie

Esplorado elstarigis, precipe por Francio, ke regionaj diferencoj restis stabilaj ekde la Franca Revolucio.⁷⁶ Krome

⁷² Tamen oni pridubis, kiomgrade oni povas supozi kontinuan observadon antaŭe. Krome, la dua duono de la 18-a jarcento devas efektive esti inkluzivita, ĉar la procezo jam komenciĝis tiam. Kp. Hölscher: *Die Religion* 597; McLeod: *Secularisation in Western Europe 173-178*.

⁷³ La ciferoj superantaj 100 procentojn rezultis el plurfoja partopreno. Vidu Gibson, **A Social History**, 164, koncerne la francajn ciferojn; samloke, 178-180, koncerne la urba-kamparan disiĝon ĝenerale; Hölscher, **Weltgericht oder Revolution**, 143, kaj Hölscher, **Die Religion**, 600, koncerne la germanajn ciferojn kaj pliajn ekzemplojn.

⁷⁴ Vidu aparte la komparan lokan studon de Liedhegener: *Kristanismo kaj Urbigo; ĝenerale Conzemius: Germanio. I., Katolika Eklezio, Imperio 654*.

Thomas Nipperdey kaj Jürgen Herres, aliflanke, emfazas la malon koncerne Bavarion kaj Majenco, Nipperdey: *Religion im Umbruch* 22 f.; Herres: *Städtische Gesellschaft* 383-385, 402 f.

⁷⁵ Por Francio, vidu Cholvy/Hilaire: *Histoire religieuse*, Vol. 1, pp 216-219 kaj Vol. 2, pp 53-54; por la germanaj ŝtatoj, vidu la lokajn studojn Schüler-Springorum: *Asimilado kaj Komunumo*, p. 114; Rahden: *Juden und andere Breslauer*, pp 196-224.

⁷⁶ Por regionaj diferencoj en Francio, vidu Cholvy/Hilaire: *Histoire religieuse*, Vol. 2, pp 259-312 kaj Vol. 2, pp 185-218; Gibson: *Socia historio*, pp 170-178; Langlois: *Une France duelle*; por la germanaj ŝtatoj, vidu McLeod: *Sekularigo en Okcidenta Eŭropo*, p. 174; Hölscher: *Säkularisierungsprozesse*, p. 243; idem: *Protestantische Frömmigkeit*, pp 182-189.

Aldone al la seksa diferenco jam diskutita en la kunteksto de la tezo pri feminigo, sekularigado ankaŭ variis inter malsamaj sociaj klasoj kaj profesiaj grupoj. La franca kaj germana protestanta burĝaro montris aparte malaltajn nivelojn de preĝeja partoprenado, precipe en certaj profesiaj kampoj; ekzemple, fabriktoposedantoj kaj membroj de la liberalaj profesioj evitis preĝejojn. Tamen, ankaŭ estis emfazite, ke en Francio, la Katolika Eklezio reakiris popularecon inter la burĝaro en la dua duono de la 19-a jarcento. Krom la burĝaro, la laborista klaso, kiel la dua grava socia grupo, estis aparte trafita de sekularigado.⁷⁷ La signifo de statistikaj datumoj pri preĝej-rilata religieco por la kredo de la individuo estis la temo de multe da metodika diskuto. Pli malnovaj studoj pri sekularigado reproduktis la vidpunktojn de samtempuloj el la establitaj eklezioj kaj religioj, perceptante ĝin kiel

malkreskon de religio aŭ ateismo.⁷⁸ Sekvante ĉi tiun logikon, ankaŭ antiklerikalismo estis egaligita kun ĉi tiu fenomeno.⁷⁹ Ĉiam pli, la malkresko estas vidata pli kiel signo de indiferenteco, ŝanĝita kompreno pri religio, aŭ kreskanta individua orientiĝo, kaj la graveco de aliaj faktoroj kiel familiaj ligoj, premo konformiĝi, aŭ la influo de la individua pastro estas emfazita.⁸⁰ Tamen, kion la rezigno de ekleziaj ritoj signifis por individuoj estas finfine nekomprenebla per statistikaj datumoj.⁸¹ La skizo de la fenomeno klarigas alian punkton.

La malkresko de ekleziaj praktikoj denove indikas la disfalon de eklezia religieco, kiu ankaŭ manifestiĝis en la priskribita pluraligo, kaj ene kaj ekster la eklezioj kaj establitaj religioj.

La antiklerikalaj funkciis en ĉi tiu kunteksto. Sistema analizo montros, ke la 19-jarcentaj kritikoj de la Eklezio baziĝis sur ĉi tiuj ŝanĝoj.

⁷⁷ Vidu, ekzemple, en Francio Cholvy/Hilaire: *Histoire religieuse*, Vol. 1 197–216, 235–258 kaj Vol. 2 178–185; Gibson: *Socia historio* 195–226; Dumons/Pollet: *Enterrement civila*; por protestantismo en la germanaj ŝtatoj Hölscher: *Die Religio*; idem: *Protestantische Frömmigkeit* 189–194.

⁷⁸ Kp. ekz. la kritiko en Graf: *Die Wiederkehr* 72 f.; Ziemann: *Sozialgeschichte der Religion* 45–47.

⁷⁹ Kp. ekz. B. la eksperimento en Cabanel: *Anticlericalismo* 116 f.

⁸⁰ Plue, ŝajnas necese diferencigi la diversajn ritojn laŭ ilia signifo. Kp. pri la emfazo de individua orientiĝo, Gibson: *A Social History* 235; pri ŝanĝita religia kompreno, Kselman: *Funeral Conflicts* 229 kaj sekvaj; pri la diskuto pri indiferenteco kaj la influo de aliaj faktoroj, Poulat: *Déchristianisation du prolétariat*; Langlois/Jacquement: *Déchristianisation, structures familiales et anticléricalisme*; Dumons/Pollet: *Enterrement civil*.

⁸¹ Graf jam argumentis tiel: *La Reveno* 84–86.

72 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

la religia kampo, aŭ reagis al ĝi, kaj samtempe funkciis kiel ĝia katalizilo. Unue, tamen, la dua centra kunteksto de antiklerikalismo — la religia-politika medio en la tri studitaj landoj kaj la pozicio de ekleziaj kritikistoj en ĉi tiuj tri socioj — estos prezentita en diakrona superrigardo.

1.2 Francio – La apero de Plimulta antiklerikalismo

Franca antiklerikalismo evoluis en la dua duono de la 19-a jarcento el opozicia movado en la Dua Imperio al unu el la centraj aktoj de la politika memkompreno de la Tria Respubliko, kiu baziĝis sur kaj respublikanaj kaj liberalaj ideoj.⁸² Ĉi tiu evoluo estos skizita sube supraĝe en la kadro de skizo de la esencaj juraj bazŝtonoj de eklezioj kaj religio, por kiu unue necesas retrospektivo al la komenco de la jarcento.

Ŝtata implikiĝo - la Konkordata reĝimo

Ĝis 1905, la decida jura bazo por kritiko de la Eklezio en Francio estis la Konkordata reĝimo establita en 1801 de imperiestro Napoleono la 1-a (1769–1821). Post la rompo kun la Eklezio dum la Revolucio, la radikalaj malkristanigaj politikoj en la adorado de la Supera Estaĵo, kaj la unua apartigo de eklezio kaj ŝtato (1795), la traktato reenpostenigis la Katolikan Eklezion kiel la dominan religian institucion de la nacia vivo, samtempe submetante ĝian internan organizadon al la nova ŝtato.⁸³ La katolika religio estis konstitucie sanktigita kiel la "religio de la plimulto de la francoj". Tamen, ĉi tiu provizaĵo ne donis al katolikismo la statuson de ŝtata religio; la libereco de konscienco restis garantiita de la Deklaracio de la Rajtoj de la Homo kaj de la Civitano, la civila juro, kun sia "civila Kodo", estis plejparte neŭtrala en religiaj aferoj (ekzemple, ekzistis civila geedzeco), kaj pluraj aliaj konfesioj estis agnoskitaj. La aktivaĵoj de la katolika

⁸² Vidu Hazareesingh, *Intellectual Founders*, pp. 5 kaj sekvaj, pri la miksaĵo de liberalaj kaj respublikanaj ideoj.

⁸³ Por la sekva diskuto pri la Konkordata reĝimo, vidu, ekzemple, la ekstreme sukcesan superrigardon de McIntire: *Changing Religious Establishments*, Part 1, 254–272; por kunteksto pri la antiklerikalanoj, vidu Mellor: *Histoire*, 237–252.

Preĝejoj restis ŝtata posedaĵo, sed pastroj fariĝis ŝtatkunuloj. Religiaj ordenoj estis malpermesitaj kun malmultaj esceptoj. La unupartiaj efektivigitaj suplementaj Organikaj Artikoloj, laŭ la tradicio de la franca ŝtateklezia doktrino de Galikanismo, plue kondiĉis, ke episkopoj povus esti nomumitaj nur kun ŝtata rajtigo kaj povus vojaĝi nur kun imperia permeso; papaj buleoj postulis aprobon; religiaj reguloj devis esti agnoskitaj de la ŝtato; kaj publikaj kunvenoj de religiaj komunumoj postulis ŝtatan konsenton. Universale valida imperia katekismo estis promulgita. La tiel nomata "Université", kiel la supera aŭtoritato por edukaj aferoj, certigis ŝtatan potencon pri ĉiuj aferoj de edukado, kvankam la Eklezio efektive estis integrita en ĉi tiun institucion, tiel malpliigante sian rolon kiel morala aŭtoritato ene de socio sub ŝtata kontrolo.

Aŭtoritato estis asignita.⁸⁴ La provizaĵoj pri la statuso de la Katolika Eklezio estis daŭrigitaj en 1802 kun komparebla, kvankam pli limigita, integriĝo de la du ĉefaj protestantaj eklezioj (la Reformita kaj la Luterana) kaj, en 1808, de la Judoj en la potencostrukturon de la ŝtato.⁸⁵ Krom la mallonga reenkonduko de Katolikismo kiel ŝtata religio dum la Restarigo (1815–1830), signifaj modifoj al ĉi tiu jura kadro okazis

nur je la nivelo de edukado. La tiel nomata "Leĝo Guizot", nomita laŭ la protestanta Ministro pri Kulturo François Guizot (1787–1874), malstreĉigis la ŝtatan monopolon pri edukado en la Juliomonarkio en 1833; ĝi permesis la establon de privataj bazlernejoj kaj ebligis ŝtatajn lernejojn sub protestanta kaj juda administrado. Tamen, religia kaj morala instruado restis deviga en ĉiuj lernejoj. En la Dua Respubliko, komparebla leĝo pri eduka libereco en sekundara edukado (la "Loi Falloux") estis pasigita en 1850. Aldone al pli granda libereco por agnoskitaj religiaj konfesioj, ĝi ankaŭ permesis privatajn lernejojn ne aligitajn kun iu ajn el la tri kristanaj eklezioj aŭ kun judismo. Partoj de la antiklerikala opozicio en la Dua Imperio utiligis ĉi tiun ŝancon kaj fondis kelkajn laikajn lernejojn ekde 1869. Tamen, ĉi tiuj estis submetitaj al ŝtata ekzameno.

⁸⁴ Ekzemple, instruado pri katekezo, bibliaj studoj kaj eklezia historio estis parto de la instruplano en la Bazlernejo estas deviga. Kp. McIntire: Changing Religious Establishments, Part 1, 267.

⁸⁵ Tamen, plena egaleco por judoj ne estis atingita ĝis la sekvaj jardekoj; en 1818 la ceteraj okupaj restriktoj estis levitaj kaj nur en 1831 rabenoj ricevis la saman statuson kiel ŝtatkunuloj same kiel katolikaj pastroj kaj protestantaj pastroj.

kontraŭis ĉar – oni argumentis – ili ne konformis al la ankoraŭ validaj regularoj pri deviga religia instruado.⁸⁶

La miksaĵo de civitanaj liberecoj, ŝtata prerogativo, favora traktado de la Katolika Eklezio, kaj malpligrade aliaj agnoskitaj religiaj komunumoj, kodigitaj en la skizitaj juraj provizaĵoj, signife difinis la kadron por agado de eklezioj kaj religio, kaj sekve ankaŭ de antiklerikalaj, en la Dua Imperio.⁸⁷ La ekzistanta konscienclibereco povis esti limigita per cenzuro, ĉar religio kaj moraleco ĝuis specialan protekton. La speciala statuso de la Katolika Eklezio restis certigita per la Konkordato. Aparte, la neagnoskitaj protestantaj komunumoj kaj aliaj religioj estis limigitaj en sia religia praktiko, ĉar iliaj kunvenoj postulis ŝtatan aprobon, kvankam religia libereco estis principe garantiita.⁸⁸

En 1859, ŝanĝo en la leĝo ebligis la agnoskon de pliaj protestantaj preĝejoj, kio aparte utilis al la Églises évangéliques libres, kiuj disiĝis de la Reformita Eklezio dum la reviviĝomovado.

Ene de tiu ĉi jura kadro, la politika sinteno de la respektiva registaro restis decida. Esplorado dividas la dudekjaran regadon de imperiestro Napoleono la 3-a (1808–1873) en du aŭ tri fazojn rilate al tio.⁸⁹ En la unua fazo, ĝis proksimume 1859, la registaro de la imperiestro karakteriziĝis per proksima kunlaboro kun la Katolika Eklezio. Napoleono la 3-a celis certigi la subtenon de la Legitimistoj kaj katolikaj fortoj per politikoj, kiuj subtenis la romkatolikan kredon. La eklezia buĝeto estis pliigita. Sub lia regado, la pastraro, precipe la religiaj ordenoj, kreskis signife. Dimanĉa ripozo estis devigita. Samtempe, la ŝtato limigis la liberecon de protestantaj preĝejoj per konsiderinde malfaciligado de la establado de lernejoj kaj sinodoj kaj per subpremado de misia laboro. Enlande, ekde 1859, galikana kurso determinis la sintenon al la Katolika Eklezio; Ekzemple, la ultramontana "Univers" estis malpermesita en 1861, same kiel laikaj asembleoj kaj la legado de la instruplano de la predikejo. La pastraro estis submetita al strikta gvatado; la ŝtato agis subpreme kontraŭ kritika pastraro kaj intence promociis certajn reprezentantojn.

⁸⁶ Vidu McIntire: *Changing Religious Establishments*, Part 1, pp. 267–272, koncerne evoluojn en la eduka sistemo.

⁸⁷ Por la jenaj klarigoj, vidu precipe Lalouette: *La séparation* 244–272.

⁸⁸ Kp. samloke 22; Ungern-Sternberg: *Religia libereco en Eŭropo* 23.

⁸⁹ Kp. pri eklezia politiko en la Dua Imperio Mellor: *Histoire* 290–301; Encrevé kaj aliaj: *Francio 1847–1890*; Rémond: *Anticléricalisme en France* 132–170; Lalouette: *La disiĝo* 233–272.

de Galikanismo. Ĉi tiu ŝanĝo en strategio estis akompanata de por-itala ekstera politiko, kiu forigis la sekurigon de la Papa Ŝtato fare de francaj trupoj al nur provizora solvo. Ekde 1861, ĉi tiu nova politiko estis akompanata de ĝenerala liberaligo de la reĝimo. Por niaj celoj, la malstreĉigo de gazetara kaj libra cenzuro estas aparte signifa. Tamen, kiam la malforteco de la reĝimo fariĝis pli kaj pli evidenta post la mezo de la 1860-aj jaroj, konservativaj fortoj reakiris forton, kaj en eklezia politiko, la pozicio de la liberala bonapartisto Émile Ollivier (1825–1913), kiu celis antaŭenigi la aŭtonomecon de la Katolika Eklezio, fariĝis domina.

En Opozicio - Antiklerikalismo en la Dua Imperio

Dum en la fruaj jaroj de la Dua Imperio, kritiko de la Eklezio estis defensiva kaj plurfoje renkontis la limojn de tio, kio povus esti dirita, la situacio por antiklerikalismo ŝanĝiĝis kun la transformo de eklezia politiko.⁹⁰ Kun la establado de la liberala Imperio, antiklerikalaj postuloj fariĝis malkaŝe debatitaj politikaj temoj, kaj en la dua jardeko de la regado de Napoleono la 3-a, kritiko de la Eklezio metis la teoriajn fundamentojn por la Kulturkampfkonfliktoj de la sekvaj jardekoj. La gazetaro kaj ĵurnalismo, aparte, provizis rimedon por ataki la ekzistantan ordon kiel tuton, ĉar diskutoj pri religiaj kaj ekleziaj demandoj ofertis spacon por fundamenta sistema kritiko.⁹¹ Ĉi tiun spacon uzis precipe la emerĝanta opozicia gazetaro de liberala kaj, ĉefe, respublikana persvado (kiel ekzemple "La Siècle", "Avenir National" kaj "Le Temps"). Samtempe, universitatoj, aparte, estis loko de kritiko de la Eklezio kaj religio. En 1863, antiklerikaloj diskutis la historian interpreton de Jesuo fare de Ernest Renan (1823–1892). En 1864, la Silabo de Eraroj dominis la debatojn. Ekleziaj kritikistoj argumentis pri eblaj konceptoj por fundamenta restrukturado de la rilato inter religio, ŝtato kaj eklezio, kaj kelkaj jam pledis por la apartigo de la du institucioj. Ekzemple, detala skizo por jura apartigo aperis en 1869. Abundo da polemikoj kontraŭ pastroj kaj la historio de la Katolika Eklezio estis presita.⁹² La vortaj atakoj

⁹⁰ Por kontraŭklerikalismo en la Dua Imperio, vidu Mellor: *Histoire* 290–301; Rémond: *Anticléricalisme* en France 132–170; Pierrard: *L'Église* 215–238, 254–258.

⁹¹ Vidu McMillan: *Pastro Batas Knabinon* 86 kaj Guiral: *La presse* 250–252, 337 kaj sekvaj partoj.

⁹² Vidu la proponon pri apartigo Hendlé: *Apartigo; ĝenerale pri ĉi tiuj debatoj* Lalouette: *La apartigo* 183–215; pri la polemikoj de Pierrard: *L'Église* 218–220.

76 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

Antiklerikalismo, precipe direktita al la Katolika Eklezio kaj la reĝimo, foje eskaladis en fizikan perforton. En 1865, antiklerikalaj diskutoj ĉe studenta kongreso kondukis al tumultoj en Parizo. Ĉi tiujn pligravigis interrompoj de katolikaj liturgiaj celebradoj.⁹³ En la dua duono de la Dua Imperio, liberpensulaj organizoj ankaŭ formiĝis pli grandskale por la unua fojo. Ili organizis civilajn funebraĵojn, fondis bonfarajn societojn, kaj, en siaj publikaĵoj, traktis diversajn religiajn konceptojn kune kun kritiko de la Eklezio. Ĉi tiuj grupoj donis al antiklerikalismo ĝian unuan sendependan organiza kadron.⁹⁴ Ili principe kontraŭis pozitivajn religiojn sed ne nepre estis senreligiaj. La francaj liberpensuloj estis dividitaj en deistan kaj spiritisman alon kaj materialisman alon.⁹⁵

Dua bastiono de antiklerikala kritiko estis la framasonaj loĝioj, kiuj aperis en la 18-a jarcento. Kun sia celo de interreligia etika kaj morala sintezo, ili pli kaj pli trovis sin en opozicio al la Katolika Eklezio en la 19-a jarcento, eĉ ekster Francio. La diversaj oficialaj kondamnoj de framasonismo fare de Romo certe intensigis la opozicion jam enecan en la celoj de la loĝioj kaj kontribuis al la reciproka prezentado de unu la alian kiel malamikoj, punkto kiu estos diskutita poste.⁹⁶ En Francio, dum la liberala Imperio, kiam framasonoj povis rekomenci siajn agadojn limigite, ili fariĝis centra loko por socia interagado inter la opozicia burĝaro, kie ankaŭ demandoj pri religio kaj la Eklezio estis diskutitaj.

Tamen, la antiklerikalismo de francaj framasonoj tiutempe ankoraŭ ne estis radikale sekulara aŭ kontraŭreligia; la plej multaj francaj framasonoj nur kompletigis la plenan rompon kun la Katolika Eklezio kaj Katolikismo en la jaroj inter la publikigo de la Silabo kaj la kontraŭframasona encikliko "Humanum Genus" en 1884.⁹⁷

93 Vidu, pri la jam menciitaj kazoj de perforto, Mellor: *Histoire* 299; Gadille: *French Anticlericalism* 136.

94 Por ekzemploj de religie orientitaj liberpensuloj, vidu precipe la du periodaĵojn »La Morale Indépendante« (1865–1870) kaj »La Libre Conscience« (1866–1870).

Pri la evoluo kaj organizado de liberpensuloj en Francio, vidu Lalouette: *La libre pen-sée* 25–39, 104–168.

95 Kp. Lalouette: *Libero Pensiero*, repubblica e socialismo; ĉi tiu: *La libre pensée* 43–82.

96 Pri la oficialaj kondamnoj, vidu, ekzemple, Álvarez Lázaro: *Masonería e Iglesia* 111–113.

97 Kp. pri la barakoj en la Dua Imperio Mellor: *Histoire* 301–304; Faury: *Cléricalisme et anticléricalisme* 377–390; Chevallier: *La Maçonnerie*, Vol. 2 455–476; pri ilia socia funkcio Silvan: *Anticléricalisme* 17.

Malgraŭ la ŝanĝiĝantaj politikoj de la reĝimo dum ĉi tiu periodo, kritiko de la Eklezio restis preskaŭ ekskluzive opozicia movado. La antiklerikala strebado de kelkaj bonapartistoj estis kontraŭata de la taktika rilato de la reĝimo kun la Katolika Eklezio, estis enradikiĝinta en la ideo de ŝtata prerogativo en la senco de Galikanismo, kaj ne povas esti konsiderata parto de la kerno de la antiklerikala spektro.⁹⁸ En la franca eklezia kritiko, kiu estis ĉefe respublikana laŭ karaktero, ĝi estis prefere escepto. Pro la jura kadro, antiklerikala kapablo plejparte restis en malfirma situacio eĉ post la liberaligo. Ĉi tion ilustras, ekzemple, oficiala raporto pri publikaj kunvenoj baldaŭ antaŭ la eksplodo de la Franca-Prusa Milito en 1870, kiu dokumentas la subpremado de kritiko de la Eklezio per riproĉoj aŭ la dissolvo de koncernaj kunvenoj.⁹⁹

Kun la kolapso de la reĝimo dum la milito, radikala antiklerikalismo aperis en la revolucia ribelo de la Pariza Komunumo. Interese, ĉi tiu fazo estas traktata kun konsiderinda neglekto en la literaturo pri franca antiklerikalismo. En la pli larĝa kunteksto, la epizodo de 1871 ŝajnas plejparte kiel antaŭulo al la radikala fazo de eklezia kritiko en la Tria Respubliko. La eklezia buĝeto estis tranĉita, la apartigo de eklezio kaj ŝtato estis efektivigita, lernejoj kaj monaĥejoj estis sekularigitaj, religiaj ordenoj laborantaj en edukado estis malpermesitaj, kaj preĝejoj estis reuzataj. Samtempe, kontraŭreligia kritiko estis pli kaj pli artikulaciita en la gazetaro, trovante esprimon en simbolaj agoj; preĝejoj estis sturmitaj kaj religiaj objektoj detruitaj. Tamen, kaj la sekularigado kaj la kontraŭreligia puŝo iris preter la celoj kaj orientiĝo de la plimulta antiklerikalismo de la Tria Respubliko. La ekzekuto de 24 klerikoj en la tiel nomata "Semaine sanglante" (Sanga Semajno) ankaŭ estis unika evento. Ĉi tie, revolucia antiklerikalismo estis artikulita je loka nivelo, simile al la eksplodoj de antiklerikala perforto en Hispanio en la 19-a kaj 20-a jarcentoj.¹⁰⁰ Oni povas supozi, ke ĉi tiu karaktero de la Komunumo-

¹⁹⁸ Kp. pri bonapartista antiklerikalismo Rémond: Anticléricalisme en France 160 kaj sekvaj; por klasifiko ene de la antiklerikala spektro, vidu ĉapitron 3.1.

¹⁹⁹ Vidu Rapport sur des réunions publiques (1868–1870), Bibliothèque Historique de la Ville de Paris, NA 155, 521, 621.

¹⁰⁰ Pro la fokuso de la studo, ĉi tiuj similecoj ne estos plu esploritaj. Por eblaj klarigoj kaj metodikaj konsideroj rilate al komparebleco, vidu Ĉapitron 3.3, noton 407; por la loka atingoj kaj la modera kaj izolita influo de la Komunumo ekster la ĉefurbo, vidu Pilbeam: Republicanism in Nineteenth-Century 261.

78 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

Antiklerikalismo estas la kialo de la relativa nevolemo de esplorado.

La perfortaj formoj, mi suspektas, ne povas esti integritaj en pozitivan referencon al antiklerikalismo kiel parto de la historio de la respublikana heredaĵo.¹⁰¹

La apero de plimulta antiklerikalismo - la respubliko de la "oportunistoj"

El eklezia kaj religia historio-perspektivo, la unuaj jaroj de la Tria Respubliko, post la revolucia eksplodo, estis pli-malpli daŭrigo de la Dua Imperio. La Konkordato restis netuŝita. Dum la periodo de la "morala ordo", la konservativuloj klopodis establi katolikismon kiel gvidan principon.

fortigi la Eklezion kaj religion. En 1875, leĝo etendis la relativan liberecon en edukado donitan de la Leĝo Guizot kaj la Leĝo Falloux al universitatoj, tiel malfermante la eblecon establi konfesiajn privatajn universitatojn. La registaro donis al religiaj ordenoj kaj laikoj liberecon de kunvenado kaj asociiĝo, kondiĉe ke ĝi estu senpolitika kaj limigita al regionaj agadoj. La konstruado de la Baziliko Sacré-Cœur kaj pilgrimadoj ricevis oficialan subtenon.¹⁰² Radikala kritiko de la Eklezio, tamen, estis limigita per subprema gazetara politiko.¹⁰³

La komenca situacio por la antiklerikalanoj ŝanĝiĝis nur kun la politika renversiĝo. Ekde 1877, la respublikanoj prenis la politikan potencon en Francio, kiun ili uzis dum la sekvaj tri jardekoj por efektiviĝi siajn ideojn pri reorganizado de la rilato inter eklezio, religio, ŝtato kaj socio. La ĉefaj subtenantoj de franca antiklerikalismo ekde tiam difinis la francan politikon. Kritiko de la eklezio estis centra unuiga elemento de la tuta progresema tendaro kaj helpis establi konkretajn [restrukturadojn/efektivigojn/ktip.].

101 Ĉi tion sugestas, ekzemple, la malsama amplekso de la prezento de la Komunumo en la du menciitaj superrigardoj. Dum la norma verko de René Rémond, kiu ne estas libera de pozitiva identigo kun sia temo, traktas la eventojn nur tre supraĵe, Alec Mellor raportas pli detale en sia verko, kiu estas klare verkita el katolika perspektivo. Ambaŭ studoj sekvas la politikajn eventojn, kun la Komunumo nur tuŝita kiel transira fenomeno. Specialaj studoj pri antiklerikalismo en ĉi tiu revolucia fazo preskaŭ tute mankas. Kp. Mellor: Histoire 305–311; Rémond: Anticléricalisme en France 167 kaj sekvaj; por pliaj detaloj pri aspektoj de la antiklerikalismo de la Komunumo, vidu Doizy: La caricature anticléricale; kaj Pierrard: L'Église 261–

276.

102 Vidu pri eklezia politiko en ĉi tiu fazo Encrevé et al.: Francio 490–493.

103 Vidu, ekzemple, la ekzemplojn de la persekutado de radikala religia kritiko Doizy/Laloux: Dieu créa le rire 34 f.

formi politikajn aliancojn. Samtempe, tamen, antiklerikalismo ankaŭ estis pridisputata kampo. Liberaluloj kaj Respublikanoj, same kiel Respublikanoj inter si, havis malsamajn sintenojn rilate al la tiel nomata "religia demando". Dum la Oportunistoj, kiuj komence supozis registaran respondecon, emis teni moderajn poziciojn, la politika orientiĝo de la opoziciaj "Radicaux" estis karakterizita per vehementa antiklerikalismo kaj sekularismo. Tamen, ekzistis esceptoj al ĉi tiu kongruo en politika kaj religia orientiĝo.¹⁰⁴ La Katolika Eklezio kaj la konservativaj fortoj proksimaj al ĝi, malgraŭ ĉia necesa diferencigo, konstante kontraŭis la respublikanan ordon. La lukto inter ĉi tiuj du tendaroj signife formis la politikajn debatojn de la jaroj ĝis 1914.¹⁰⁵ La kreskanta antiklerikalismo de la Respublikanoj ne estis nur fenomeno de la politika elito.¹⁰⁶ La politikoj de la modera Respublikana tendaro plurfoje ricevis subtenon en la sekvaj jaroj per ilia kontinua reelektio. La limoj de antiklerikalismo etendiĝis

Kvankam ne tute paralelaj al politikaj alligitecoj, la politikaj plimultoj en la demokratia sistemo tamen ilustras la favoran pozicion, en kiu la aktivaj kontraŭklerikaloj nun troviĝis: la plimulto de la franca loĝantaro povus esti konsiderata ebla subtenanto.

Organizita kritiko de la Eklezio ankaŭ akiris impeton. Popularigaj serioj kiel la "Bibliothèque anticléricale" (1879–1881) estis fonditaj, kiuj

¹⁰⁴ En la sekvanta, la francaj partinomoj estos uzataj. El organiza historia perspektivo, nek el ĉi tiuj movadoj estis plene evoluintaj politikaj partioj. Fakte, ĉi tiuj aperis nur fine de la jarcento. Notindas ĉi tie, ke la oportunistoj inkluzivis partiojn de la grupoj klasifikitaj kiel liberalaj. Dum certaj grupoj ankaŭ inkluditaj sub liberalismo ne aparte verŝajne asociiĝas kun antiklerikalismo, la ekzamenitaj liberalaj gazetoj klare montris sian apartenon al eklezia kritiko. La liberalaj pozicioj ankoraŭ ne ricevis specifan atenton en esplorado koncerne ilian antiklerikalismen. Tamen, la termino "liberalulo" ankaŭ estas sufiĉe malofta por la Tria Respubliko kaj estis tre polemika inter samtempuloj. Vidu, ekzemple, pri la problemoj difini liberalismon kaj liberalulojn en la esplorata periodo, precipe post 1871, Sick: Vom Opportunisme; Leonhard: Semantische Deplazierung 10–16; kaj, pli ĝenerale, pri franca liberalismo en la 19-a jarcento, la saman aŭtoron: Liberalismus passim kaj Jaume: L'individu effacé. Pri antiklerikalismo kiel komuna akso de la respublikanoj, vidu Mollenhauer: Auf der Suche 27; Sowerwine: Francio ekde 1870 41–44; Lalouette: Dimensions anticléricales 138 kaj sekvaj; pri la diversaj pozicioj, vidu Mayeur: Laïcité 112–114; Hazareesingh: Intellectual Founders 285 kaj sekvaj; pri la origino de la partioj, vidu noton.

24.

¹⁰⁵ Kp. ekz. B. Lalouette: El anticlericalismo 17.

¹⁰⁶ Kp. pri la antiklerikalismo de tiuj jaroj ĝenerale Rémond: Antiklerikalismo en Francio 170–223; Pierrard: L'Église 313–315.

80 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

Ili uzis vehementan kritikon kaj lanĉis titolojn kiel "Le Catechisme républi-cain du libre-penseur", "Les Soutanes grotesques" aŭ "Les Galantries de la Bible".¹⁰⁷ La liberpensuloj komencis formi larĝan movadon, eĉ se ĝi neniam alprenis amasan karakteron.¹⁰⁸ En ilia ĉirkaŭaĵo ekestis pliaj asocioj, kiuj donis al la kritiko de la Eklezio ĝian institucian fundamenton. Ekzemple, en 1882 fondiĝis asocio por la apartigo de eklezio kaj ŝtato, kiu tenis sian propran revuon.¹⁰⁹ La politikaj luktoj en la parlamento kaj la ĉefurba gazetaro ankaŭ manifestiĝis en multaj areoj je la loka nivelo en konfliktoj inter respublikanaj urbestroj kaj la loka "pastra partio".¹¹⁰ Tamen, subteno por respublikanaj politikoj variis de regiono al regiono, kun Bretonio, Limousin, la regiono Rodano-Alpoj kaj Sudo formantaj centrojn.¹¹¹ Krom la vastiĝo de la organiza bazo de kritiko de la Eklezio, franca antiklerikalismo transformiĝis dum ĉi tiuj jaroj, akirante radikalismen kaj fariĝante amasa fenomeno. Eĉ dum la transiro al la Respubliko (1866–1872), formoj de larĝa mobilizado manifestiĝis, kiel ekzemple la peticia kampanjo de la "Ligue de l'enseignement" (Ligo de Edukado), fondita en 1866, pledante por sekulara edukado, kiu rikoltis 1 256 267 subskribojn (proksimume 3,3 procentoj de la tuta franca loĝantaro).¹¹² Civilaj funebroj de respublikanaj gvidantoj kaj Komunumanoj en Parizo dum la 1870-aj kaj 1880-aj jaroj, kiel malfermaj manifestacioj de nereligia orientiĝo, altiris inter 30 000 kaj 50 000 homojn (proksimume unu ĝis tri procentoj de la loĝantaro de la urbo).

107 Ĉi tiu serio verŝajne vendiĝis plurcent mil ekzemplerojn. Kp. Stone: Antiklerikaj kaj Bonne Sœurs 107 f.

108 En sia monumenta studo, Jacqueline Lalouette supozas, ke ekzistis proksimume 900 asocioj dum tiuj jardekoj. La nacia tegmenta organizaĵo, la "Association nationale des libres penseurs", havis proksimume 10 000 membrojn, kio en 1881 estus proksimume 0,3 procentoj de la tuta loĝantaro. Vidu Lalouette: La libre pensée 43; Lévêque: Libre pensée et socialisme 140; pri loĝantaraj ciferoj, vidu Armengaud: Westeuropa 295.

109 Vidu ankaŭ Lalouette: La libre pensée 108.

110 Vidu, rilate la konfliktojn je la loka nivelo, McMillan: Pastro Batas Knabinon kaj Faux: Église et société 172–199.

111 En esplorado pri historia sociologio, oni provis ligi tiujn regionajn fokusojn kun sekularigaj datumoj en la »longdaŭra«.

Tamen, la studoj ne rivelas unuforman ŝablonon - kaj forte religiaj regionoj kiel Bretonio kaj signife sekularigitaj areoj montris altajn nivelojn de antiklerikalismo. Por diskuto pri la problemoj asociitaj kun ĉi tiu aliro, vidu Cholvy/Hilaire: Histoire religieuse, Vol. 1, p. 328; por ĝenerala diskuto pri regionaj diferencoj, vidu Cholvy/Hilaire: Histoire religieuse, Vol. 2, pp. 185–218; Rémond: Anti-cléricalisme en France, pp. 45–47.

112 Vidu, ekzemple, la eseon de Couturier, kiu alprenas klare liberpensan pozicion: A levée en amaso; pri la loĝantaroj Daumard: L'État libéral 235.

loĝantaro).¹¹³ Aperis pozicioj, kiuj jam ne nur celis forpuŝi preĝejojn el la publika sfero, sed ankaŭ fundamente limigi ilian influon.¹¹⁴ Moralo estis ĉiam pli malligita de siaj religiaj fundamentoj.¹¹⁵ Samtempe, ateismaj ideoj disvastiĝis, kvankam ĉi tiuj kontraŭ- aŭ senreligiaj sintenoj restis minoritata pozicio en la unua fazo de jura sekularigado.¹¹⁶

Kvankam la Katolika Eklezio ĝuis preferan traktadon, la Konkordata reĝimo donis konsciencliberecon al ĉiuj agnoskitaj konfesioj kaj certigis la superecon de la ŝtato. La juraj ŝanĝoj de la 1880-aj jaroj ne tute malmuntis ĉi tiun bazan strukturon, sed ili plejparte forigis preĝejojn kaj religion el ŝtataj kaj sociaj kuntekstoj.¹¹⁷ Tombejoj estis sekularigitaj,¹¹⁸ dimanĉa ripozo kaj religiaj ferioj estis aboliciitaj, preĝo ĉe la ĉiujara malfermo de la parlamento estis nuligita, la nereligia ĵuro estis permesita, kaj divorcleĝo estis realigita. Je la loka nivelo, politikistoj komencis sekularigi hospitalojn. La rajtigo de procesioj kaj la sonorado de preĝejoj sonoriloj estis metitaj sub la jurisdikcion de lokaj aŭtoritatoj.¹¹⁹

La plej grava areo de reformo en la 1880-aj jaroj, tamen, estis edukado.¹²⁰ Ĉar ĝuste tie la valoroj de la nova formo de registaro kaj de respublikanismo estis enstampitaj.

¹¹³ Vidu Ben-Amos: *Les funérailles*; pri populaciociferoj, Combeau: *Histoire de Paris* 62.

¹¹⁴ Kp. Lalouette: *Antiklerikaj dimensioj* 127 f.

¹¹⁵ Vidu McMillan: *Pastro Batas Knabinon* 87 kaj por pli detala diskuto pri ĉi tiu demando, vidu Ĉapitron 3.4.

¹¹⁶ Vidu, ekzemple, Lalouette: *La libre pensée 175–189* pri la kresko de ateismo; kaj ankaŭ por la pezo de ĉi tiuj pozicioj Silvan: *Antiklerikalismo* 116.

¹¹⁷ Ĉu ia apartigo de eklezio kaj ŝtato jam estis atingita ĉi tie, ĉu tio estis devigita nur per la leĝo de 1905, aŭ ĉu la unua sojlo de diferencigo inter la du institucioj jam estis transirita per la Konkordato, ne estos plu diskutita ĉi tie. Pri la tri pozicioj, vidu, ekzemple, en la menciita ordo, Lalouette: *La séparation*; Barbier: *La laïcité*; Baubérot: *Laïcisme*; kaj pri la diskutoj ĝenerale, Lalouette: *La séparation* 9–29.

¹¹⁸ Vidu precipe rilate al ĉi tiuj mezuroj kaj pli postaj provizaĵoj pri entombigaj formularoj Bertrand: *Limites*; Combes: *La Franc-maçonnerie* 78.

¹¹⁹ Flanke de la katolika flanko, ĉi tiuj ŝanĝoj certe renkontis reziston. Vidu, pri lokaj protestoj, Grévy: *Le cléricalisme* 92–133; pri la diversaj juraj ŝanĝoj, el la abundo de literaturo, McIntire: *Changing Religious Establishments*, Part 1, 274; Lalouette: *La séparation* 305–322; Grévy: *Le cléricalisme* 83–108; Schultheiss: *Gender*; same kiel la relative malnovan raporton el katolika perspektivo, kiu tamen spuris la diskutojn pri ĉi tiu unua fazo de antiklerikala leĝaro tre detale kun ekstrema precizeco, Capéran: *Histoire contemporaine*, volumoj 1–3.

¹²⁰ La rezisto kaj provoj je intertraktado flanke de la katolika hierarkio en la kunteksto de la nova lerneja politiko ne estos plu diskutitaj ĉi tie. Vidu Capéran:

82 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

La nacio estas instruata al estontaj generacioj.¹²¹ La leĝoj pasigitaj inter 1880 kaj 1886 establis devigajn, senpagajn kaj laikajn publikajn lernejojn, ekskludis la pastraron de lerneja superrigardo, permesis nur al ŝtataj universitatoj doni universitatajn diplomojn, sekularigis la instruistan personaron de ŝtataj lernejoj kaj postulis, ke ĉiu departemento konservu ŝtatan instruistan trejnadlernejon kaj similan institucion por instruistinoj. La ŝanĝoj reprezentis signifan turnopunkton. Tamen, la efektivigo, precipe la forigo de preĝej-aligitaj instruistoj, montris, ke la ŝanĝoj en praktiko ne estis tiel radikalaj kaj tiel klaraj kiel la provizaĵoj promesitaj surpapere.¹²² Ne nur praktikaj problemoj (kiel manko de instruistoj) mildigis la radikalan naturon de la leĝoj, sed ankaŭ la diversaj pozicioj ene de la respublikana tendaro kaj la klopodoj de iuj reformistoj trovi kompromisojn.¹²³ En la debatoj ĉirkaŭ la edukaj reformoj, la vasta gamo de antiklerikalaj pozicioj, kiuj estas sisteme analizitaj en Ĉapitro 3, manifestiĝis por la unua fojo en koncentrita formo. Vehementa rezisto kaj de la katolika kaj de la respublikana flankoj formiĝis rilate al la dispozicio pri religiaj ordenoj kaj kongregacioj:¹²⁴ La origine celita malpermeso kontraŭ membroj de neaŭtorizitaj ordenoj instrui ne povis esti devigita, sed ĝi kondukis al la postulo, eldonita per dekreto, ke ĉiuj ordenoj ricevu rajtigojn.

La jezuitoj estis esceptitaj de tio kaj estis ordonitaj dissolviĝi. Rezulte de tiuj regularoj, 6 589 membroj de la regula pastraro estis forpelitaj.

Histoire contemporaine, Vol. 1 204-235, 262-267 kaj Vol. 2 192-237; Chevallier: La apartigo 179-233; ĝeneralaj informoj pri lernepolitiko de la riĉeco de la ofte politigita literaturo de McManner: Preĝejo kaj Ŝtato 45-54; Chevallier: La disiĝo; Ozouf: L'école.

121 Kp. ekz. B. Maingueneau: Les livres or Ozouf: République au tableau noir.

122 Kp. pri efektivigo ekz. B. Faux: Église et société 353-360; Baubérot: La morale laïque 79 f.; Papet: Cléricaux et Anticléricaux 451-502.

123 Tiel, post longedaŭraj intertraktadoj, la referenco al Dio en la instruplano estis retenita kiel bazo de morala edukado, kaj pli posta rezisto flanke de la katolika flanko rilate al lernolibroj estis mildigita per la direktivo de Jules Ferry (1832-1893) al instruistoj esti sentemaj al la respektivaj religiaj sentemoj. Tamen, konfliktoj ekestis kiam kelkaj pastroj rifuzis la Unuan Komunon al infanoj en ŝtataj lernejoj pro la lernolibroj uzataj tie. La registaro rigore subpremis ĉi tiun reziston kaj suspendis ĉi tiujn pastrojn dungitajn en ŝtataj lernejoj. Vidu, ekzemple, Faury: Cléricalisme et anticléricalisme 147 kaj sekvaj; Chevallier: La séparation 390-420; Baubérot: La morale laïque 93; kaj por ĝenerala takso de la leĝoj, Ozouf: L'école 115 kaj sekvaj.

124 Kp. pri la pozicioj en la diskutoj pri la eduka demando preter la respublikana tendaro Chevallier: La séparation 71-108, 126-133, 319-341; Baubérot: La morale laïque 79 f.

Inter 2 000 kaj 6 000 religiaj ordenoj rezignis sian statuson.¹²⁵ Estis ĉefe ĉi tiuj mezuroj kontraŭ la religiaj ordenoj kaj kongregacioj de la 1880-aj jaroj, kiuj praktike efektivigis tiajn antiklerikalajn poziciojn, kiuj celis interveni en la religian vivon por limigi la influon de eklezioj en la socio kiel tuto kaj kiuj iris multe pli ol provoj neŭtraliĝi ŝtatajn instituciojn.¹²⁶ Ĉi tiun fazon de intensaj leĝdonaj luktoj sekvis periodo de relativa paco. Ekde 1892, Leono la 13-a celis atingi proksimiĝon inter la Katolika Eklezio kaj la Respubliko per sia politiko de "kunvenigo". Tamen, la franca eklezio

reagis dividita kaj nur parte sekvis la papan politikon; tamen, tio malfermis eblecojn por novaj aliancoj. Tiuj estis asociitaj, ekzemple, kun gvidaj figuroj kiel Albert de Mun (1841–1914) el la medio de socia katolikismo, kiu efike subtenis la registaron dum tiuj jaroj.¹²⁷ La kontraŭklerikalo reagis skeptike al la proponoj.¹²⁸ Dum la registara politiko karakteriziĝis per trankvilo de la konfliktoj, kritiko de la Eklezio en ĝiaj diversaj formoj restis tre ĉeestanta kiel socia formacio kaj daŭre radikaliĝis.¹²⁹ La opozicio Radicaux, ekzemple, premis por daŭrigo de la sekulariga politiko; la apartigo de eklezio kaj ŝtato estis proponita kvin fojojn en la parlamento inter 1885 kaj 1903.¹³⁰

Dum tiuj jaroj, socialistoj ankaŭ fariĝis ŝlosilaj subtenantoj de antiklerikalismo. Ili superis sian fragmentiĝon, akiris kreskantan politikan influon, kaj formis politikon per sia partopreno en la registaro.

¹²⁵ La ciferoj varias inter 8 000 kaj 12 000 homoj entute trafitaj, depende de la aŭtoro. Vidu, pri tio kaj ĝenerale pri la politikoj kontraŭ religiaj ordenoj, Moulinet: *Les mesures anti-congrégationnistes*; McManners: *Church and State* 50–52.

¹²⁶ La larĝa diskuto pri la takso de la sekularigaj mezuroj de la 1880-aj jaroj ne povas esti prezentita ĉi tie. Vidu, ekzemple, Chevallier: *La séparation*, kiu klare karakterizas ilin kritike kiel limigon de libereco; el katolika perspektivo, McManners: *Church and State*; McIntire: *Changing Religious Establishments*, Part 2, 274; interpretante ilin kiel parton de la sekularigado de la socio, Lalouette: *La séparation*, 305–321.

¹²⁷ Vidu pri la Ralliement Encrevé et al.: *Francio* 509–513; sur la loka nivelo Faury: *Cléricisme et anticléricalisme* 192–196; pri la rolo de De Mun Engels: *Kleine Geschichte Frankreichs* 76.

¹²⁸ Vidu Rémond: *Anticléricalisme en France* 198–200.

¹²⁹ Ampleksa analizo de la ĉiutaga antiklerikalismo aŭ la politika kulturo de eklezia kritiko dum tiuj jaroj ankoraŭ mankas. Referencoj en la superrigardoj limiĝas al kelkaj paragrafoj; nur lokaj studoj provizas pli detalajn informojn.

Vidu la respektivan kronologian sektion en Mellor: *Histoire* 311–408; Rémond: *Anti-cléricisme en France* 170–223; Pierrard: *L'Église* 414–424, 482–486; same kiel la lokaj studoj Faury: *Cléricisme et anticléricalisme* 197–205; Papet: *Cléricaux et Anticléricaux* 350–398.

¹³⁰ Kp. Barbier: *La laïcité* 39.

84 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

La apartigaj leĝoj post 1900 ankaŭ estis parto de tio. Franca socialismo montris antiklerikalajn trajtojn ekde siaj fruaj tagoj, devenantaj de la Revolucio kaj populara kritiko de la Eklezio. En la Tria Respubliko, tamen, kritiko de la Eklezio estis ĉefe pridisputata areo inter la diversaj frakcioj kaj la emerĝantaj socialismaj partioj. La socialista movado emis celi la Eklezion.

Lia kritiko pri radikala apartigo aŭ kompleta sekularigado de la socio estis vasta, superante la atingon de la moderaj radikaluloj.

La diferencoj en la antiklerikalismo de la socialista tendaro devenis de ideologiaj diferencoj same kiel taktikaj konsideroj, ĉar ili estis proksime ligitaj al la demando ĉu eniri koaliciojn kun la burĝaj respublikanoj. Ĉi tie, la tri ĉefaj pozicioj estos karakterizitaj kiel ekzemploj. La "Guesdistoj" teorie supozis, ke antiklerikalismo estis interna lukto de la burĝa socio, kiu nur malatentigis de la vera celo, socialismo, kaj de la klasbatalo, kiu kondukus al tiu celo. En la estonta socio - laŭ ilia marksisma interpreto - religio, kaj tiel eklezioj kiel institucioj, fariĝus superflujaj.

Malgraŭ ilia skeptiko, la publikaĵoj de la Guesdistoj ankaŭ enhavis klasikajn antiklerikalajn argumentajn ŝablonojn. Diametre kontraŭaj al ĉi tiuj teorie estis pozicioj kiel tiuj de Jean Jaurès (1859–1914). Por la fama socialista gvidanto kaj la tiel nomataj Sendependaj Socialistoj, la lukto kontraŭ la eklezioj celis firmigi la Respublikon kaj certigi ĝian progreson, eĉ se disiĝo estis vidata nur kiel unua paŝo al pli perfekta socia ordo. Tiel, krom la finfina celo, iliaj pozicioj similis al tiuj de la radikalaj respublikanoj, kun kiuj Jaurès kaj la Sendependuloj celis kunlabori. Inter ĉi tiuj du ekstremaj polusoj kuŝis aliaj konceptoj pri la rilato inter socialismo, antiklerikalismo kaj religio. Ekzemple, Édouard Vaillant (1840–1915) ankaŭ apogis marksisme influitan tezon pri sekularigado, sed samtempe pledis por la antiklerikala lukto por alproksimiĝi al sekulara socio. Tamen, Vaillant samtempe rifuzis kunlabori kun la Respublikanoj, argumentante, ke ili ne vere intencis renversi la potencon de la Eklezio. Kun la jarcentŝanĝo kaj la partopreno de socialistoj en la registaro, antiklerikalaj tendencoj fine akiris la superecon.¹³¹ La kritiko de la laborista movado pri la Eklezio ankaŭ ricevis signifan subtenon de la kreskanta influo de anarkiistoj ene de la sindikata movado, kiuj esprimis siajn antiklerikalajn sentojn.

¹³¹ Pri la antiklerikalismo de la socialistoj, vidu Bruhat: *Anticléricalisme et mouvement ouvrier* 71–81; Pierrard: *L'Église* 332–337, 425–460; Howorth: *La Francaj Socialistoj*; Stuart: *Marksismo kaj Antiklerikalismo*; samloke: *Jesuo la Senkulotulo*.

Ili prononis antiklerikalismen en la kunteksto de sia ĝenerala kritiko de potenco kaj religio.¹³² La ligo

inter antiklerikalismo kaj socialismo manifestiĝis persone, precipe en la proksimeco de liberpensuloj al socialistoj.

Krom esti enradikiĝintaj en respublikanismo, la francaj liberpensuloj estis proksimeigitaj socie kun la socialistoj, kaj ĉi tiuj ligoj postvivis la du ondojn de fondo komence de la 1880-aj jaroj kaj en la jardeko post la jarcentŝanĝo, dum kiuj ankaŭ naciaj organizoj estis kreitaj.¹³³ Inter la liberpensuloj, materialismaj kaj ateismaj pozicioj ŝajnas esti akirintaj la superecon.¹³⁴

Same kiel ĉe la socialistoj, partoj de la framasonaj loĝioj fariĝis subtenantoj de radikala antiklerikalismo kun la fina establado de la Respubliko. Kiel en la Dua Imperio, ili estis loko por interpartia retigado, kie, kune kun respublikanoj, reprezentantoj de la emerĝanta laborista movado de socialisma kaj poste anarkiisma origino trovis forumon iagrade.¹³⁵ La liberala kaj adogma "Granda Oriento" fariĝis radikala pioniro kaj aktivulo ene de la Kulturbatalo en la Respubliko. Komence, ĝi neŭtralis la religian referencon en siaj statutoj en 1877; la referenco al la "Granda Arkitekto de la Universo", kaj tiel la referenco al Dio, estis forigita. En la sekvaj jaroj, la framasonoj ankaŭ plurfoje diskutis ĉu deviga gvidlinio devus esti establita, instigante membrojn sin abstini de religiaj ritoj. Tamen, tiaj radikalaj sekularismaj postuloj ne havis plimultan subtenon eĉ ene de la Granda Oriento.

132 Detala analizo de anarkiisma antiklerikalismo en Francio estas dezirata. Vidu, pri la influo de la anarkiistoj, Maitron: *Le mouvement anarchiste* 265–330; pri ilia antiklerikalismo, la studon pri la lerneja demando de Ozouf: *L'école* 239–243 kaj Rémond: *Anti-cléricalisme en France* 216 kaj sekvaj.

133 La duobla politika bazo en respublikanismo kaj socialismo kondukis al disputo antaŭ la Unua Mondmilito pri la fundamenta direkto de la liberpenso movado, kiu post la milito ankaŭ rezultigis organizan apartigon de la du aloj. Socie, liberpensuloj en Francio ankaŭ tiris siajn membrojn el la pli malaltaj mezaj klasoj, kvankam la gvidajn poziciojn plejparte tenis kleraj individuoj. Pri la politika kaj socia poziciigado kaj evoluo de la liberpensuloj, vidu Bruhat: *Anti-clericalisme et mouvement ouvrier* 83 kaj sekvaj; Lévêque: *Libre pensée et socialisme*; Lalouette: *La libre pensée* 39–68, 99–102; loke limigite al la nordo, Vandenbussche: *Libre pensée*; kun internacia fokuso, Laqua: *Laique, démocratique et sociale*, 258–263.

134 Vidu ankaŭ Lalouette: *La libre pensée* 175–182.

135 La amplekso de la influo de framasonismo en la respubliko estas pridisputata, parte pro la nuntempa konservativa konspira teorio de framasona respubliko. Vidu, pri tio kaj la socia kaj politika kunmetaĵo, Bruhat: *Anticléricalisme et mouvement ouvrier* 81–83; Mellor: *Histoire* 368–380; Chevallier: *La Maçonnerie*, Vol. 3, 7–117; Bernstein: *Le parti radical-socialiste* 86 f.; Combes: *Histoire de la franc-maçonnerie*, Vol. 2, 158–165, 291–298.

86 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

kapabla. Sekve, la oficiala linio de ĉi tiu Granda Loĝio restis neŭtrala. Kompare, la tegmenta organizo de la Tradicia Skota Rito estis eĉ pli modera. Ĝiaj statutoj spertis nur malfortigitan sekularigon: la 'Granda Arkitekto' estis listigita kiel nepersona figuro ekde 1875. Krome, antiklerikala Granda Loĝio estis fondita ene de la Skota Rito en 1895, kiu, kiel la Granda Oriento, aktive kampanjis por leĝdonaj ŝanĝoj dum la periodo de apartigo.¹³⁶

Survoje al la apartigo de eklezio kaj ŝtato - la "radikala" respubliko

Radikaliĝo de antiklerikalaj pozicioj estis do evidenta inter socialistoj, liberpensuloj kaj framasonoj, sed radikaluloj ankaŭ pledis por pozicioj, kiuj celis limigi preĝejojn kaj religion, ne nur en la ŝtata sfero.¹³⁷ Post la jarcentŝanĝo, ĉi tiu tendenco manifestiĝis kiel la orkestrado kaj subteno de la nova ondo de leĝaro en radikale antiklerikalaj ĵurnaloj kaj gazetoj, kaj satiraj kaj seriozaj. La unua liberpensa kaj respublikana ĉiutaga gazeto, "L'Action", aperis en 1903. Specialigitaj karikaturaj revuoj disvastigis populisman¹³⁸, memkontentan antiklerikalismon kaj samtempe provizis al sia legantaro plian mobilizan materialon kiel poŝtkartojn, glumarkojn, afiŝojn, ktp.¹³⁹

Je la leĝdona nivelo, la Afero Dreyfus (1895–1906) finis la periodon de relativa paco. La polemikoj ĉirkaŭ la juda kapitano Alfred Dreyfus (1859–1935), kiu estis maljuste kondamnita pro supozata ŝtatperfido, kondukis al divido de la franca socio kiel tuto, komence ne laŭ la linioj de kritikistoj kaj defendantoj de la Eklezio.

¹³⁶ Kune, ĉi tiuj du loĝioj kolektis inter 32 000 kaj 37 000 framasonojn ĉirkaŭ 1908, kio korespondis al proksimume 0,08 ĝis 0,09 procentoj de la tuta loĝantaro tiutempe. Generale pri la framasonoj kaj ilia parto en preĝejkritiko, vidu Mellor: *Histoire* 368-380, 404-407; Combes: *La Franc-maçonnerie*; pri la datumoj de Combe: *Histoire de la franc-maçonnerie*, Vol. 2 365, 390; Chevallier: *La Maçonnerie*, Vol. 3 28; pri la populaciociferoj de Armengaud: *Okcidenta Eŭropo* 295.

¹³⁷ Kp. Lalouette: *Antiklerikalaj dimensioj* 128 f.

¹³⁸ La termino populismo estas uzata ĉi tie valorneŭtrale kaj ne implicas la ideon de konscia manipulado. Min gvidas Hans-Jürgen Puhle, kiu difinas populismajn movadojn kiel protestajn movadojn kontraŭ la respektiva "tiel nomata establo", kiuj "apelacias al la 'popolo' [...] precipe al la 'ordinaraj' homoj kaj ne al specifaj tavoloj, klasoj, profesiaj grupoj aŭ interesoj." Laŭ sia memkompreno, populismaj movadoj zorgas pri la "bonfarto de la 'ordinaraj homoj'." Kp. Puhle: *Inter Protesto kaj Politika Stilo* 17.

¹³⁹ Vidu Doizy: *Corbeaux contre la Calotte* 40–43.

kiu iris bone. Tamen, dum la eventoj, kaj precipe la radikala kontraŭrespublikana, antisemita kaj militisma agitado flanke de la kontraŭdreyfusard-oj, la respublikana tendaro fermis rangojn kaj en 1899 formis "registaron de respublikana defendo".¹⁴⁰ Ĉar, krom la

novaj dekstraj kaj konservativaj rondoj, precipe la gazetaro de

Ĉar la Asumisma virordeno kaj kelkaj klerikoj aktive partoprenis en la mobilizado kontraŭ Dreyfus, ĉi tiu konflikto signife plifortigis la antiklerikalan orientiĝon de la respublikana politiko.¹⁴¹ La Afero Dreyfus kontribuis konsiderinde al la renovigita konflikto inter la "du Francioj". La ideo de respublikana-antiklerikala Francio kaj monarĥista-kontraŭrespublikana kaj katolika Francio, kiu datiĝis reen al la Franca Revolucio, estis alvokita en la unua fazo de la Tria Respubliko, precipe de respublikanoj, por mem-reprezentado kaj identec-formado, kaj ricevis renovigitan impulson de la afero.¹⁴² Ĉi tiu dualisma vidpunkto pri la franca socio, kiu estis pridubita en lastatempaj esploroj, estos ekzamenita pri sia konsistenco en la sistema analizo de la komunikado kaj la diversaj pozicioj de la antiklerikaloj.¹⁴³ La frontoj malmoliĝis kun la ŝanĝo de registaro en 1899. En la sekvaj jaroj, la respublikanoj trudis pluajn jurajn reformojn, kiuj fine kulminis per la disiĝo de eklezio kaj ŝtato en 1905.

Ĉi tiu dua ondo de sekularigaj mezuroj estis ĉefe pelita de la

Radicaux, kiu havis plimulton en la parlamento ekde 1902, faris la unuajn paŝojn, ankoraŭ sub la gvido de la oportunistoj, kontraŭ la religiaj ordenoj kaj kongregacioj. Ilia jura statuso ne ŝanĝiĝis ekde la konfliktoj de la 1880-aj jaroj, kaj tial nova asocia leĝo celis denove postuli la rajtigon de la religiaj ordenoj kaj kongregacioj.

En la efektivigo de ĉi tiu leĝo, la ŝtato montriĝis ekstreme restriktita; ĝi rajtigis preskaŭ neniun komunumon, kiu petis ĝin. Rezulte, centoj da ordenoj kaj kongregacioj estis dissolvitaj, kaj dekoj da miloj da pastroj estis forpeltitaj. En 1904, la ordenoj ankaŭ estis malpermesitaj de iu ajn instruagado.

¹⁴⁰ Kp. Enkonduko, noto 18 kaj precipe pri la signifo de la afero por la historio de la Tria Respubliko Winock: *Le mythe fondateur*; por la formado de frakcioj kaj la substantivaj orientiĝoj ders.: *Une question*.

¹⁴¹ Por tiu ĉi interpreto, vidu, ekzemple, McManners: *Church and State* 125–131.

¹⁴² Kp. pri la longa tradicio Langlois: *Catholiques et laïcs*; ĝenerale Cabanel: *Anticlericalisme* 109; Kittel: *Deux France* 35; Cabanel: *Catholicisme, protestantisme et laïcité* 97; Mollenhauer: *Symbolkämpfe*; Grévy: *Le cléricisme* 152. »Katolika Francio« estis direktita ne nur kontraŭ sekularismo, kontraŭklerikalismo kaj judoj, sed ankaŭ kontraŭ protestantismo. Kp. Leroy-Beaulieu: *Les doktrinoj* 140–183; Sacquin: *Bossuet et Maurras*; Baubé-rot/Zuber: *Une haine oubliée*.

¹⁴³ Vidu Enkondukon, Noton 58, por pli lastatempa esplorado.

88 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

agado malpermesita.¹⁴⁴ Ĉi tiuj leĝoj manifestis la deziron protekti la eklezion-kontroli kaj la influon de katolikaj institucioj sur la socion ekskludi la socion kaj la ŝtaton. Ĉu la ordonoj servas kiel vickulpuloj-

Ĉu la mezuroj prenita ĉirkaŭ la jarcentŝanĝo estis nur distra taktiko aŭ devenis de vere respublikanaj ideoj ne estos diskutita ĉi tie.¹⁴⁵ Ĉapitro 3 situigas ilin ene de la antiklerikala penskadro.

Kun la jarcentŝanĝo, la scenejo estis preta por fundamenta reformo de la jura rilato inter ŝtato kaj eklezio, eĉ se la ĉefaj politikistoj ne nepre favoris apartigon.¹⁴⁶ La parlamento komence nur taskigis komisionon verki leĝprojekton. Samtempe, diplomaciaj komplikaĵoj ekestis, ĉar la Papa Ŝtato rigardis la viziton de la prezidanto al Italio kiel rekonon de la itala ŝtato kaj protestis kontraŭ ĝi. La situacio plue eskaladis pro la demando pri episkopaj nomumoj kaj ilia moviĝlibereco; en 1904, la franca registaro rompis diplomaciajn rilatojn kun la Sankta Seĝo. Ekster la parlamento, radikaluloj, liberpensuloj, framasonoj kaj aliaj organizaĵoj penis por devigi apartigon de eklezio kaj ŝtato. La rezulta leĝaro, la unua daŭra leĝo, establis la apartigon de la du institucioj. Laŭ la respublikana kompreno de nacieco, ĝi estas konsiderata la bazŝtono de franca sekularismo. Kaj partoprenantoj en la posta Kulturbatalo kaj historiistoj de ĉi tiuj konfliktoj plurfoje emfazis la specialan pozicion kaj pioniran rolon de Francio ene de Eŭropo per ĉi tiu interpreto de la leĝo.¹⁴⁷ Sed kion ĉi tiu leĝo fakte signifis? Unue, ĝi kondiĉis, ke la franca ŝtato estas neŭtrala en religiaj aferoj kaj ne agnoskas iun ajn religion. Konforme al liberala tradicio, ĝi establis ĝeneralan liberecon de religio kaj kulto.

Samtempe, ĝi certigis ampleksajn prerogativojn por la ŝtato; preĝejoj restis ŝtata posedaĵo; publikaj formoj de kultado (procesioj,

¹⁴⁴ Vidu plej lastatempe por detala raporto pri la leĝaro pri religiaj ordenoj: Lalouette et al.: *Les congrégations*; Sorrel: *La République contre les congrégations*; por la figuroj, la diversaj figuroj troviĝas tie sur paĝo 183; Poulat: *Liberté, laïcité* 209 f.; Encrevé et al.: *Frankreich* 515.

¹⁴⁵ Pri la diversaj aliroj al interpretado, vidu, ekzemple, McManners: *Church and State* 130–133; Sorrel: *La République contre les congrégations* 85–89 146

Por la sekva diskuto pri la disiga leĝaro kiel tuto, vidu la esplorrigardon Mayeur: *Avant-propos*; la monografiaj studoj Larkin: *Preĝejo kaj Ŝtato* 80–145; McManners: *Preĝejo kaj Ŝtato* 118–157; Lalouette: *La séparation* 322–417.

¹⁴⁷ En ĉi tiu kunteksto, la ankoraŭ polemika demando ekestas, ĉu la leĝo de 1905 efektive atingis apartigon. Vidu la superrigardon de Lalouette: *La séparation* 9–29; la tre kritikan McIntire: *Changing Religious Establishments*, Part 2 293–295; kiel ekzemplon de la kultivado de la historia mito, vidu Borjes-Sawala: *Sacrée laïcité*; por kritika ekzameno de ĉi tiu vidpunkto, vidu Poulat: *Liberté, laïcité* 212; Grévy: *Le cléricalisme* 233.

La sonorado de preĝejoj sonoriloj, ktp., bezonis ŝtatan rajtigon, kaj la strukturo de la fondotaj religiaj asocioj (kiuj devis determini la estontan institucion kadron de religioj) estis preskribita. Aliaj regularoj celis la privatigon de religio; politikaj debatoj de la predikejo estis malpermesitaj, same kiel la portado de religiaj kutimoj publike kaj la alfiksado de religiaj emblemoj al publikaj konstruaĵoj.¹⁴⁸

La individuaj provizaĵoj estis la temo de longa debato, kaj la rezulto estis multe pli malforta ol la originala propono de la komisiono.¹⁴⁹ La debatoj ne okazis nur ene de la du ĉambroj; dum protestantoj pledis por pli milda versio kaj ricevis iom da subteno de la judoj, la leĝo estis kritikita kiel tro malforta fare de radikaluloj, socialistoj kaj liberpensuloj. Framasonoj, aliflanke, estis aparte subtenaj.¹⁵⁰ En la Parlamento, tamen, la Leĝo pri Apartigo estis aprobita per klara plimulto, kaj la reelektado de la radikaluloj montris larĝan subtenon inter la franca loĝantaro.¹⁵¹ La sinteno de la protestantoj kaj judoj indikas ilian ambivalencan situacion kiel minoritataj religioj.¹⁵² Ĉi tiu speciala statuso komence signifis fundamentan afinecon por sekulariga politiko, kiu promesis...

¹⁴⁸ Por la individuaj provizaĵoj de la Barbier-leĝo, vidu La laïcité 50–57; Grevy: Le cléricalisme 221–233 kaj Lalouette: El anticlericalismo 27.

¹⁴⁹ Ene de la Parlamento, la tri socialistoj implikitaj en la redaktado de la leĝprojekto — Aristide Briand (1862–1932), Jean Jaurès, kaj Francis Charles de Hault de Pressensé (1853–1914) — verŝajne aparte respondecis pri la ekvilibriga karaktero de la leĝo. La rolo de ĉi-lasta tamen estas disputata (Lalouette: La séparation, 274 kaj sekvaj).

¹⁵⁰ Por marki la centjariĝon de la leĝo, pluraj akademiaj konferencoj estis okazigitaj kaj redaktitaj volumoj publikigitaj. Kontraste al pli malnova literaturo, la pli lastatempaj eseoj prezentitaj en tio, similaj al la raporto de Jacqueline Lalouette (ibid.), temigas individuajn agantojn ekstere de alta politiko kaj sur sociaj grupoj (protestantoj, judoj, framasonoj, liberpensuloj, socialistoj, respublikanoj, kaj aliaj). Vidu Boutry/Encrevé: Vers la liberté religieuse; Munier: Saluton croisés; Chantin/Moulinet: La séparation; Humbert/Bernaudeau: Auteurs et acteurs; kaj, por kritiko de la radikaluloj, precipe Lalouette: La séparation 125–135; pri protestantoj, Bulletin de la Société de l'histoire du protestantisme français 151 (2005).

¹⁵¹ En la Ĉambro, 341 parlamentanoj voĉdonis por kaj 233 kontraŭ la leĝo. Malsamaj nombroj estas registritaj por la Senato. Distribuo de 192 al 181 aŭ 179 al 103 estas menciita. Kp. Weber: Der moderne Staat 75 kaj Mayeur: Les parlementaires; pri la argumento de reelektado, vidu jam Weber: Der moderne Staat 81.

¹⁵² Ĝis la Franca-Prusa Milito, protestantoj konsistigis proksimume 2,35 procentojn de la franca loĝantaro; post 1870, ĉi tiu nombro falis al 1,5 procentoj. La lutera loĝantaro estis nekoniderinda post kiam Alzaco fariĝis parto de la Germana Imperio. La juda loĝantaro reduktiĝis preskaŭ je duono al proksimume 50 000 (ĉirkaŭ 0,2 procento de la tuta loĝantaro) pro teritoriaj perdoj. Por ciferoj pri protestantoj, vidu Carbonnier-Burkard/Cabanel: Histoire des protestants 127; Encrevé/Gadille: Frankreich 192; por ciferoj pri judoj, vidu, ekzemple...

Cholvy/Hilaire: Histoire religieuse, Vol. 2 40.

90 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

La leĝo enhavis postulojn pri religia libereco kaj konfesia egaleco kun la Katolika Eklezio. Samtempe, tamen, reprezentantoj de ambaŭ konfesioj timis la negativajn sekvojn de radikala antiklerikala politiko.¹⁵³ La katolikoj kaj la Romkatolika Eklezio plejparte kontraŭis la leĝon,¹⁵⁴ kvankam ĝeneraligita mobilizado kontraŭ la jura disiĝo ne realiĝis. La leĝaro pri religiaj ordenoj kondukis al izolitaj agoj de solidareco inter laikoj. Pli vastaj, sed loka limigitaj, protestoj disvolviĝis responde al la inventaroj de ekleziaj posedaĵoj, kiuj estis faritaj post la disiĝo. Pastraro, kune kun lokaj eminentuloj kaj precipe la kampara loĝantaro, ofertis pasivan reziston, kaj unu protestanto estis mortigita en la sekvaj tumultoj.¹⁵⁵ La eklezia hierarkio, aliflanke, klare kontraŭis la ŝanĝojn; Pio la 10-a kondamnis la disiĝon kaj malpermesis la establon de religiaj asocioj. Konsiderante ĉi tiun rifuzon krei la strukturojn necesajn por la praktikado de diservo, la registaro estis devigita en la sekvaj jaroj kontakti la Katolikan Eklezion kaj trovi specialan aranĝon. La konflikto pri la organiza formo de la franca katolika eklezio fine solviĝis nur en 1923 dum la tiel nomata Dua Kolektiĝo.¹⁵⁶ Tradicie, la periodo post la disiĝo estas priskribita kiel la malkresko de antiklerikalismo; kun la disiĝo, laŭ la klasika rakonto, politikaj debatoj ŝoviĝis al aliaj temoj. Tio ankaŭ veras iagrade por alta politiko, kvankam la redaktado de la disiga leĝo daŭre okupis la atenton de registaroj.

Simile, la sociaj fortoj de eklezia kritiko restis aktivaj. La protestoj ĉirkaŭ la ekzekuto de Francisco Ferrer, kiuj poste estos la fokuso de la analizo, falas en ĉi tiun fazon.¹⁵⁷ Aparta konflikto erupciis en

¹⁵³ Por detaloj pri tiu ĉi ambivalenca rilato, vidu ĉapitron 2.1, ĉapitron 3.1 kaj 3.3; por ĝenerala analizo de la pozicio de ambaŭ konfesoj en la kunteksto de antiklerikalismo rilate al Protestantismo, vidu Cabanel: *Le Dieu; Faury: Cléricalisme et anticléricalisme* 357–367; Encrevé: *Pensée protestante*; pri la judoj, vidu Joskowicz: *Antiklerikaj Aliancoj*; Kaplan: *Diablo*.

¹⁵⁴ Vidu, pri la reago de la eklezia hierarkio kaj la Papo, Larkin: *Church and State* passim; McManners: *Church and State* 158–177; pri la tre malsamaj pozicioj ene de francaj katolikoj, precipe Colin: *Transigence et Séparation*; Dru-mons/Moulinet: *Les laïcs catholiques*.

¹⁵⁵ Kp. pri la rezistoj ekz. B. Encrevé et al.: *Francio* 517 f.; Lalouette: *El anticlericalismo* 27; Mayeur: *La apartigo* 111–147; Faux: *Église et société* 393–406; Cabanel: *La revolte*; Grévy: *Le clericalisme* 158, 183–206; en la armeo Garnier: *L'expulsion*.

¹⁵⁶ Kp. ekz. B. Barbier: *La laïcité* 52–57.

¹⁵⁷ Ĉi tiu interpreto respondas al relative malabunda esplorkorpo pri antiklerikalismo ekde la disiĝo, kompare kun pli fruaj periodoj. Vidu, pri la rakonto de ĝia malkresko, Mellor: *Histoire* 408–456; Stone: *Anticlericals and Bonne Sœurs* 127 kaj sekvaj; ĝenerale pri tio-

Ĉi tiuj jaroj, okaze de la kondamno de lernolibroj fare de la Episkopa Konferenco. Definitiva rompo en la historio de franca antikveco-

Rikalismo, tamen, finfine venis kun la eksplodo de la Unua Mondmilito. Kun la "Union sacrée", la leĝoj kontraŭ kongregacioj kaj ordenoj estis nuligitaj por atingi la necesan nacian kohezion trans ĉiuj frakciaj disiĝoj.¹⁵⁸ La nacia unueco kreita en la kunteksto de mobilizado, tamen, rapide montriĝis malforta; la antiklerikala kaj klerikala dikotomio kondukis al akuzoj pri nacia ŝtatperfido eĉ dum la milito.¹⁵⁹ Tiel fariĝis klare, ke la sociaj konfliktoj restis akraj eĉ post la divido, kaj tio estis vera ĝis bone en la 1920-aj jaroj.¹⁶⁰ Dum la liberpensaj organizoj jam pasis sian zeniton, ili daŭre aktive partoprenis en la franca socia vivo dum la intermilita periodo.¹⁶¹ Ĉi tiu evoluo, tamen, etendiĝas preter la tempan kadron establitajn ĉi tie, kiu celas limigi la studon al la ĉefa fazo de antiklerikala leĝaro kaj mobilizado en eŭropa komparo. Anstataŭ sekvi pliajn evoluojn, ni nun turnas nian atenton al la suda najbaro de Francio.

1.3 Hispanio - Antiklerikalismo en la opozicio

La hispana historio en la dua duono de la 19-a jarcento estis plejparte difinita de antiklerikalismo¹⁶² kaj tamen eklezi-

Kritiko kaj iliaj alternativaj modeloj de ŝtato kaj socio finfine kuŝas ekster la potencocentro de la hispana ŝtato. Ĉi tiu karakterizado, tamen, ĉefe reflektas la internan perspektivon de antiklerikalismo. La Katolika Eklezio kaj ĝiaj reprezentantoj donis malsaman juĝon pri la potencodinamiko—

Konflikto ekzistas inter la ŝtato, la eklezio, kaj la antiklerikaloj. Por ili, la eklezio estis simbolo de persekutado.

Por superrigardo de tiu fazo, vidu Rémond: Anticléricalisme en France 216–218; el katolika perspektivo, vidu Encrevé et al.: Frankreich 519.

¹⁵⁸ Vidu, fine, en kompara perspektivo, la volumon Pyta/Kretschmann: Burgfrieden und Union sacrée.

¹⁵⁹ Kp. pri la tiel nomataj "rumeurs infâmes" flanke de la antiklerikaj Cholvy/Hilaire: Histoire religieuse, Vol. 2, 235–252; McMillan: French Catholics; Rémond: Anticléricalisme en France, 228–236; kiel ekzemplon de similaj akuzoj de katolikoj, L'origine allemande; por detala raporto pri la nacia akuzo de la konfliktoj, vidu Ĉapitron 4.2.

¹⁶⁰ Pri ĉi tiu fazo, vidu Rémond: Anticléricalisme en France 225–282; Grévy: Le cléricalisme 218–220; Smock: Deux France 43 f.; sur loka nivelo Bouisson: L'anticléricalisme; Van denbussche: Libre pensée 165–182.

¹⁶¹ Vidu Vandenbussche: Libre pensée 165–182 kaj Lalouette: La libre pensée 68–84.

¹⁶² Vidu Castro Alfin: Palabras de Fuego 208.

92 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

malkaŝitaj.¹⁶³ La diametre kontraŭaj taksoj devenas ĉefe de la fakto, ke en Hispanio, nur post la morto de reĝo Ferdinando la 7-a (1784–1833), kaj ĉefe sub la gvidado de la "Progresistoj", la pli radikala alo de la Liberaluloj,¹⁶⁴ la Eklezio estis integrita en la suverenan ŝtaton kaj senigita je sia ekonomia fundamento per vastaj sekularigoj inter 1833 kaj 1843. Ĉi tiu procezo estis en la kunteksto de

La fino de la "Ancien Régime" kaj la establado de la moderna ŝtato markis procezon de sekularigado, kiu jam okazis en Francio kaj la germanaj ŝtatoj dum la revolucia periodo kaj la tuj sekvaj jardekoj.¹⁶⁵ En la hispanaj reformoj, viraj religiaj ordenoj - kun la escepto de kelkaj bonfaraj kaj edukaj - ankaŭ estis malpermesitaj, kaj ekleziaj financoj estis metitaj sub ŝtatan kontrolon.¹⁶⁶ Ŝtata suvereneco estis devigita en la eduka sistemo.¹⁶⁷ La Eklezio sentis sin viktimigita de ĉi tiuj ŝanĝoj kaj aliĝis al la malnova absolutisma reĝimo.¹⁶⁸ La konflikto ankaŭ estis ligita al la dinastia disputo pri kiu estis la rajta posteulo de Ferdinando la 7-a. Lia pli juna frato, Infanto Karlo de Burbono (1788–1855), postulis la tronon, ĉar li ne agnoskis la restarigitan virinan sinsekvolinion kaj tiel la regadon de Reĝino Izabela la 2-a (1830–1904) aŭ la regentecon de ŝia patrino, Maria Kristina (1806–1876). Liaj sekvantoj, la karlistoj, implikis Hispanion en du aŭ tri civitaj militoj dum la 19-a jarcento, depende de la grafo (1833–1840, 1847–1849, 1872–1876). Partoj de la eklezio subtenis ĉi tiun movadon, ĉar la karlistoj pledis por la tradicia formo de reĝa regado kaj malakceptis la liberalan politikan sistemon sub la gvidado de la regantaj Burbonoj.¹⁶⁹

¹⁶³ Pri la pozicio de la Eklezio, vidu ekz. Callahan: Church, Politics and Society 161–196.

¹⁶⁴ Por konciza superrigardo de liberala eklezia politiko en la unua duono de la 19-a jarcento, vidu Callahan: Church, Politics and Society 145–186; kaj Alonso García: La ciudadanía católica y enemigos 108–206.

¹⁶⁵ Kelkaj aŭtoroj, malgraŭ la klara rompo kun la sistemo, vidas tion kiel daŭrigon de la regalismaj politikoj de la 17-a kaj 18-a jarcentoj. Ĉi tiuj politikoj provis plifortigi la rajtojn de la reĝo rilate al la Eklezio kaj precipe la Papo. Pri la menciitaj reformoj, vidu, ekzemple, la koncizan resumon en Moliner Prada: Anticlericalismo y revolución 95–101; La Parra López: Iglesia y secularización; pri la tradicio de regalismo, vidu, ekzemple, Navarra Ordoño: El anticlericalismo 97–109.

¹⁶⁶ Ĉi tiun aliron ĉefe pelis ekonomiaj motivoj. Vidu, ekzemple, Callahan: Eklezio, Politiko kaj Socio 159–162.

¹⁶⁷ Pri la influo de la Eklezio sur la eduka sistemo, vidu la koncizan raporton de Pérez Garzón: El estado educador.

¹⁶⁸ Kp. ekz. B. Callahan: Preĝejo, Politiko kaj Socio 146 f.; La Parra López: Trienio Liberal 255.

¹⁶⁹ La ekvivalento de Karlismo kaj Katolikismo estis toposo de antiklerikalismo. Kritiko kiu elstarigas la kontraŭsisteman karakteron kaj tendencon de la karlista movado al

Integrigo de la Katolika Eklezio kaj marĝenigitaj grupoj Antiklerikalismo - la Izabela epoko

La nova progresema konstitucio de 1837 garantiis la konservadon de la Katolika Eklezio, sed sindetenis de iuj pluaj pozitivaj juraj provizaĵoj rilate al religia orientiĝo. Ĝi tiel permesis konsiderindan amplekson por tolerema interpreto.¹⁷⁰ Tamen, la nova konstitucio ŝanĝis relative malmulte pri la proksima ligo inter ŝtato kaj katolikismo; la Katolika Eklezio estis rigardata de kaj radikalaj kaj moderaj liberaluloj kiel centra institucio ene de la ŝtato kaj socio.¹⁷¹ Rilate al tio, la leĝaro pasigita dum la reformaj jaroj sub la gvidado de la radikalaj liberaluloj, el kiuj iuj povus esti priskribitaj kiel antiklerikalaj, estis relative modera.¹⁷²

La ŝanĝo de potenco en 1843 kaj la sekvaj 25 jaroj sub la regado de la "Moderados" (Moderadoj) starigis novan direkton - ankaŭ el la perspektivo de la Katolika Eklezio. La nova registaro helpis la Eklezion reorganiziĝi post la reformoj kaj interkonsenti kun la reĝimo. La Konstitucio de 1845 nun eksplicite deklaris la konfesian naturon de la hispana ŝtato, kune kun la devo subteni la Eklezion. Ekde la unua moderna konstitucio de 1812, civitaneco en la hispana nacio estis ligita al la katolika religio, kaj la Moderadoj restarigis ĉi tiun ligan, kiu estis iom malstreĝigita de la Progresemaĵoj. De 1845 pluen, ĉi tiu ligo restis valida dum la longa 19-a jarcento kaj poste, escepte de la mallonga interrompo kaŭzita de la revolucia Seksenio.¹⁷³

Perforto estu emfazita. La amplekso de ĉi tiu alianco restas polemika temo ĝis hodiaŭ, sed verŝajne variis dum sia evoluo. Kp. por Karlismo en la Izabela epoko, Callahan: Church, Politics and Society 147–152, 267 kaj sekvaj; por la pli posta domina por-karlista pozicio de Katolikismo en la Seksenio, Matos Ferreira: The Iberian Peninsula II, 632 kaj sekvaj; en la Restaŭrado, De la Cueva Merino/ Montero García: Clericalismo y anticlericalismo 105; Lannon: Privilege, Persecution, and Prophecy 121–125 kaj ĝenerale Aróstegui et al.: El carlismo; pri la rolo de akuzo en antiklerikala diskurso, Moliner Prada: Anticlericalismo popular 504; Mira Abad: Actitudes religiosas 120; Petschen: El anticlericalismo 84–85; Salomón Chéliz: Antiklerikalismo en Aragono 89.

170 Kp. Alonso García: Ciudadanía católica 172 f.; Cabrera Bosch proponas tolereman legadon de la konstitucio de 1837: La libertad religiosa 99–102; malpli diferenciga Sánchez Ferriz: Libertad religiosa.

171 Vidu Callahan: Eklezio, Politiko kaj Socio 145.

172 Nek oni provis apartigi eklezion kaj ŝtaton, nek oni enkondukis civilan geedzecon. Krome, oni menciis toleremon al aliaj religioj, aŭ eĉ religian liberecon. Pri la unuaj du aspektoj, vidu Botti: Iglesia, clericalismo y anticlericismo 313.

173 Vidu jam Pérez Ledesma: Anticlericalismo y secularización 271; Alonso García: Ciudadanía católica; por la restarigo De Diego Romero: Ciudadanía católica.

94 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

Krome, la Moderadoj redonis la konfiskitan kaj nevenditan teron al la Eklezio. Ĉi tiu politiko interrompis du-

Sekvis jarlonga paŭzo (1854–1856), dum kiu la nelonge regantaj Progresistoj rekomencis siajn sekularigajn politikojn, malpermesante la jezuitojn, limigante virinajn ordenojn, enkondukante ŝtatajn tombejojn, kaj provokante rompon kun Romo per laŭleĝa garantio de religia toleremo. Tamen, ĉiuj ĉi tiuj mezuroj montriĝis mallongdaŭraj, ĉar ili aŭ ne estis efektivigitaj aŭ nuligitaj de la posta registaro.¹⁷⁴ La "Unión liberal", kiu ekregis en 1856 kaj estis splitgrupo de pli konservativaj fortoj de la radikalaj liberaluloj, denove sekvis politikon de kompromiso, simila al tiu de la Moderadoj.¹⁷⁵

Iliaj politikoj kondukis al intertraktadoj kun Romo, kulminante per la Konkordato de 1851, kiu restis valida dum la ceteraj jardekoj de la jarcento. La traktato certigis la novajn posedaĵrilatojn post sekularigado, kaj kompanse, katolikismo fariĝis la sola agnoskita religio ene de Hispanio, kun la ŝtato garantianta la financon sekurecon de la Eklezio. La Konkordato establis vastajn prerogativojn por la ŝtato; ĝi garantiis al la Krono la rajton nomumi episkopojn kaj permesis administran intervenon en la strukturoj de la diocezoj. Samtempe, la kompromiso donis al la Eklezio gradon da sendependeco kaj novan agadliberecon. Ekzemple, ŝtate administrata edukado devis esti farata en la kadro de la katolika kredo. Ĉi tion kondiĉis precipe jura amendo de 1857.

La "Leĝo Moyano", nomita laŭ la Ministro pri Edukado, tre similis al nuntempaj edukaj reformoj en Francio. Katekezo, same kiel la temo "Fundamentoj de Sankta Historio", fariĝis deviga parto de la bazlerneja edukado; la ĉeesto de la dimanĉa meso devis esti gvidata de la instruisto kaj okazi en la klasĉambro; en mezlernejo, kurso pri religio kaj moraleco estis deviga por ĉiuj lernantoj; la leĝo asignis al la Eklezio lokon ene de la lerneja kontrola aŭtoritato; krome, instruistoj devis prezenti atestilon pri bona konduto de sia pastraro ĉe dungado; katolikaj privataj lernejoj estis permesitaj je limigita skalo.¹⁷⁶ Kiel la Konkordato, la Leĝo Moyano estis tute karakterizita per la nova rilato inter ŝtato kaj eklezio; sub la certigita domineco de la ŝtato, la Katolika Eklezio fariĝis la centra institucio-

¹⁷⁴ Vidu Callahan: Church, Politics and Society 196–203; pri la tombejoj, vidu Jiménez Lozano: Los cementerios civiles 115–118.

¹⁷⁵ Vidu entute por la eklezia politiko de la Moderados Callahan: Preĝejo, Politiko kaj Socio 186–196, 203–208; Alonso García: La ciudadanía católica y enemigos 239–271, 283–302.

¹⁷⁶ Vidu Ley Moyano Callahan: Preĝejo, Politiko kaj Socio 230; Alonso García: Ciu-katolika dadanía 175 f.

Tiu politiko estis komparebla al tiu de la frua Dua Imperio. La decida diferenco tamen estis la konstitucie sanktigita plurismo en Francio kaj la, kvankam limigita, religia libereco. La hispana eklezio nur kontraŭvole akceptis la kompromison de la Konkordato. Certaj frakcioj metis siajn esperojn sur repaciĝon kun la helpo de la moderaj liberaluloj, dum aliaj klare subtenis la absolutisme orientitajn karlistojn. Krome, katolikaj parlamentanoj laboris ene de la parlamenta sistemo kontraŭ la politikoj de la Moderadoj.¹⁷⁸ Ĉar eĉ sub ilia regado, la eklezio devis akcepti konkretajn limigojn pri sia agadkampoj; ekzemple, la publikigo de la Silabo estis malpermesita en 1864.¹⁷⁹ Tamen, la jaro 1851 reprezentis turnopunkton en la hispana eklezia historio. Kun ĝi komenciĝis la integriĝo de katolikismo en la novan liberalan ŝtaton.¹⁸⁰

Ene de ĉi tiu nova potenc-ekvilibro, antiklerikalismo centriĝis

La ŝtata religio estis klare malavantaĝita en la 19-a jarcento. Religia libereco, aŭ almenaŭ religia toleremo kiel centra antiklerikala postulo, estis forigita al la fora estonteco per la konstitucio kaj la Konkordato; toleremo validis nur en privataj aferoj kaj ne estis laŭleĝe garantiita. Male, ĉiu provo abolicii aŭ modifi la ŝtatan religion estis puninda per malliberigo aŭ ekzilo. Ekzemple, inter 1861 kaj 1863, la registaro persekutis la protestanton Manuel Matamoras García (1834–1866) pro prozelitismo, tiel provokante tut-eŭropajn, ĉefe diplomatajn, protestojn, precipe el protestantaj landoj.¹⁸¹ Ekleziaj kritikistoj alfrontis severajn limigojn en siaj agadoj. Gazetara kaj libra cenzuro estis sub ŝtata kontrolo, sed la Katolika Eklezio kaj ĝiaj instruoj ricevis specialan protekton en la punkto de 1848 sub minaco de malliberigo, kvankam cenzurpolitikoj ne ĉiam subpremis ĉiujn publikaĵojn kritikajn de la Eklezio kaj foje celis kompromison.¹⁸² La Eklezio, kvankam ĝi havis neniun alian elekton ol subpremi presitajn materialojn, kiujn ĝi malŝatis, ne povis...

¹⁷⁷ Kp. por takso de la Konkordato Callahan: Eklezio, Politiko kaj Socio 192 kaj sekvaj; Alonso García: La ciudadanía católica y enemigos 283–288.

¹⁷⁸ Vidu, ekzemple, Callahan: Church, Politics and Society, pp. 207 kaj sekvaj, koncerne la pozicion de la Eklezio.

¹⁷⁹ Kp. ekz. B. Revuelta González: El anticlericalismo español 169 f.

¹⁸⁰ Por ĉi tiu takso, vidu Salomón Chéliz: Anticlericalismo en Aragón 15.

¹⁸¹ Kp. Alonso García: Con leyes sabias; ibid.: La ciudadanía católica y enemigos 344–363.

¹⁸² Vidu, por la katalogo de kriminala juro, Callahan: Church, Politics and Society 194; por la superrigardo de cenzuro, Castro Alfin: Los males de la imprenta; por la pozicio de la eklezio en la gazetara reĝimo, Journeau: Église et censure.

Malgraŭ kondamnado de iu ajn alia institucio, ili plurfoje asertis sian influon.¹⁸³ Tiel farante, ili plejparte certigis la politikon sekvatan de la Moderadoj pri morala unueco de la socio sub la gvido de katolikaj instruoj.

Kontraste al aliaj fazoj de la hispana historio, la antiklerikalaj manifestiĝoj de la mezaj jardekoj de la 19-a jarcento ĝis nun ricevis relative malmulte da esplorado.¹⁸⁴ Tiutempe, kritiko de la Eklezio estis ĉefe esprimita en la gazetaro, ĵurnalismo kaj literaturo. Tamen, la kerno de la antiklerikaloj estis verŝajne relative malgranda.¹⁸⁵ Pro la alta analfabeteco-procento en Hispanio meze de la jarcento, la deklamado de unu-foliaj paperoj fare de blinduloj, krom presitaj materialoj, reprezentis gravan komunikilon.¹⁸⁶ Kiel en la unua duono de la jarcento, aktualaj ekleziaj-politikaj temoj estis traktitaj. Ekzemple, kritikistoj de la Eklezio kampanjis kontraŭ la Konkordato kaj plendis pri la enmiksiĝo de la Eklezio en civilajn aferojn.¹⁸⁷ Ekonomia kaj morala kritiko de la pastraro, precipe la jezuitoj, ankaŭ estis konstanta temo. Post 1850, melodramaj penny dreadfuls fariĝis popularaj.

pli kaj pli gravaj.¹⁸⁸ Tamen, temaj novigoj ankaŭ aperis dum ĉi tiuj mezaj jardekoj. La firmiĝanta Respublikana movado,¹⁸⁹ Demokratoj, individuoj asociitaj kun malgrandaj protestantaj grupoj, kaj pli radikalaj fortoj de "Progresismo" komencis postuli religian liberecon.¹⁹⁰ La unua generacio de

¹⁸³ Por ekzemploj de cenzuro, vidu Journeau: *Église et censure* 216–229; por provo de enmiksiĝo fare de la Eklezio, vidu Callahan: *Church, Politics and Society* 195, 207.

¹⁸⁴ Konsiderante la limigitan atenton donitan al esplorado, la demando ekestas ĉu la manko de studoj ankaŭ sugestas malfortan kritikon de la Eklezio. La unua kazesploro provos trovi respondojn al ĉi tiuj demandoj. Vidu Ĉapitro 2.1; krom la superrigardo de Moliner Prada: *Anticlericalismo y revolución*, estas doktora disertacio pri la politika-juraj demandoj, Alonso García: *La ciudadanía católica y enemigos*, kaj eseo, Martí: *Provocations eclesiásticas*.

¹⁸⁵ Kp. pri ĉi tiu takso Alonso García: *Ciudadanía católica* 181 f.

¹⁸⁶ Vidu, pri ĉi tiu komunikilo de antiklerikalismo, Revuelta González: *El anticlericalismo español* 166.

¹⁸⁷ Pri la spektro de kontraŭklerikaj temoj antaŭ 1850, vidu Mercader Riba: *Orígenes del anticlericalismo*; Revuelta González: *Política religiosa* 53–120; La Parra López: *Los inicios* 34–63; Moliner Prada: *Pública Opinión*; Alonso García: *La ciudadanía católica y enemigos* 108–206; post 1850 Martí: *Provocations eclesiásticas* 28–30; Moliner Prada: *Anticlericalismo y revolución* 101–104; Alonso García: *La ciudadanía católica y enemigos*.

¹⁸⁸ Vidu la ĉi-tempan kontraŭklerikan literaturon de Ferrera: *La novela por entregas* 270–287; *ibid.*: *Los orígenes* 265–287; Caro Baroja: *Enkonduko* 183–185; Molina Martínez: *Anticlericalismo y literature* 142–180.

¹⁸⁹ Vidu Castro Alfin: *Orígenes pri frua republikanismo kaj ĝia evoluo*.

¹⁹⁰ Kp. pri la apero de tiuj postuloj Gómez Molleda: *Los reformadores* 137–

Kraŭzistoj aperis.¹⁹¹ Vere kritikaj pozicioj pri religio, tamen, restis izolitaj opinioj.¹⁹² Kritiko ankaŭ ekestis ĉe la universitatoj. En

1864, ĉirkaŭ 400 studentoj protestis en Barcelono kontraŭ la enmiksiĝo de la Eklezio en doktrinion. Fizikaj kvereloj okazis, ĉar la ŝtataj fortoj klare pledis por limigi akademian liberecon.¹⁹³ Tamen, grandskalaj antiklerikalaj tumultoj kiel tiuj de 1834 kaj 1835 ne disvolviĝis dum tiuj jaroj.¹⁹⁴ Eĉ kun la renverso de la sistemo en 1868 kaj en la sekvaj ses revoluciaj jaroj, ne estis signifa nova eksplodo de antiklerikala perforto. Dum la unuaj monatoj de la revolucio, preĝejoj kaj monaĥejoj estis sturmitaj, detruitaj kaj profanitaj en lokaj areoj. Manifestacioj por libereco de kulto komence de 1869 antaŭ la palaco de la Papa Nuncio alprenis tiajn minacajn formojn, ke li fuĝis de sia loĝejo. Simile, la festadoj por la 25-a datreveno de la papeco de Pio la 9-a en 1871 estis interrompitaj de kontraŭklerikaloj.¹⁹⁵ Tamen, grandskala fizika atako kontraŭ la Eklezio kaj pastraro ne okazis.¹⁹⁶

141; Alonso García: Ciudadanía católica 181–183; *ibid.*: La ciudadanía católica y enemigos 304–364.

191 La Krausistoj estis grupo de intelektuloj kaj pastraro, kiuj, ekde la 1860-aj jaroj pluen, serĉis religian reorientiĝon, strebis al harmoniigo de scienco kaj kredo, kaj efektivigis fundamentan reformon de la hispana socio kaj kulturo. La grupo ŝuldas sian nomon al la filozofo Karl Christian Friedrich Krause (1781–1832), relative nekonata en la germana kunteksto, kies hegelan filozofion ili sekvis. La klasifiko de la Krausistoj kiel liberalaj katolikoj restas temo de scienca debato. Dum katolikaj aŭtoroj, kiel José Manuel Cuenca Toribio, priskribas ilin kiel heterodoksajn kaj emfazas la foreston de influa liberala katolikismo en Hispanio, aliaj aŭtoroj konvinke analizas la tekstojn de la Krausistoj en la kadro de liberala katolika penso. Tamen, la epokfara studo de María Dolores Gómez Molleda, publikigita en 1966, jam elstarigis la diferencojn inter la religiaj vidpunktoj de la diversaj membroj de la grupo, sugestante pli nuancitan, "kaj-kaj" aliron. Pri la esplordebato en Hispanio, vidu, ekzemple, Gómez Molleda: Los reformadores 40–45; Cuenca Toribio: El catolicismo liberal; Abellán: Enkonduko; Botti: Spagna 41–43; kaj, pli ĝenerale, Capellán de Miguel: La España armónica on the Krausists.

192 Vidu Caro Baroja: Introducción 205.

193 Kp. Martí: Provocations ecclésiastiques 29.

194 Vidu ankaŭ Moliner Prada: Anticlericalismo y revolución 77–81.

195 Kp. dum la papa datreveno De la Fuente Monge: El enfrentamiento 147–150; pri la atakoj kontraŭ la nunciatura palaco Cárcel Ortí: Iglesia y revolución 134–139; Moliner Prada: Antiklerikalismo kaj Revolucio 111–114; pri revoluciaj formoj de perforto Callahan: Preĝejo, Politiko kaj Socio 265–267; Martí Gilabert: Cuestión religiosa en la Revolución 9–18; De la Fuente Monge: El enfrentamiento 139 f.; ĝenerala takso de perforto, samkiel. 136; Alonso García: La ciudadanía católica y enemigos 367 f.

196 Poste, la pastraro kaj engaĝitaj katolikaj laikoj reagis rilate al la konfisko de ekleziaj posedaĵoj kaj en la kunteksto de la karlistaj ribeloj.

98 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

Revolucia vekiĝo, antiklerikalaj luktoj kaj kompromisoj - la Seksenio

La demokratia revolucio kaj la Unua Respubliko reprezentas esceptan fazon en la hispana eklezia kaj religia historio dum la dua duono de la 19-a jarcento. La Revolucio de 1868 ne nur finis la regadon de Izabela la 2-a kaj anstataŭigis la Unuan Respublikon per demokratie konstituita ŝtato.

La konstitucio redaktita de la parlamento ne ekvalidis, sed la tiel nomata "Revolución Gloriosa" ankaŭ estis "religia", kiel emfazis la demokrato Fernando Garrido en citaĵo, kiu ankoraŭ estas ofte citata hodiaŭ.¹⁹⁸ Terminologie parolante, tamen, oni prefere parolu pri antiklerikala revolucio,¹⁹⁹ ĉar centra parto de la juraj ŝanĝoj plenumis gravajn postulojn de la kritikistoj de la Eklezio, kaj antiklerikalismo komencis disvolviĝi kiel socikultura fenomeno preter la skriba vorto.²⁰⁰ Notindas, ke en la lastaj jaroj de la epoko de Izabela, la Eklezio fariĝis, en la okuloj de multaj, centra kolono de la reĝimo, kaj tial antiklerikalismo kutime implicis ĝeneralan kritikon de la reganta povo.²⁰¹

La provizora fino de la burbona regado, precipe per la donado de gazetara libereco, komence signifis senprecedencan malfermon. En la multaj nove fonditaj gazetoj kaj publikaĵoj de la Progresemaĵoj, same kiel de la Respublikanoj kaj Demokratoj, klara radikaliĝo ekregis.

kun kontraŭperforto. La plej fama ekzemplo estas la murdo de la civila guberniestro de Burgoso dum la konfiskoj. Vidu, pri kontraŭperforto, De la Fuente Monge: El enfrentamiento 140.

¹⁹⁷ Fernando Garrido Tortosa (1821–1883), frua socialista kaj respublikana politikisto, verkisto kaj ĵurnalisto. Garrido estis malliberigita kaj ekzilita plurfoje pro siaj politikaj agadoj. Li loĝis iom da tempo en Londono, kie li partoprenis kiel hispana delegito en la Eŭropa Komitato de Giuseppe Mazzini (1805–1872). Vidu pri Garrido Abepi, I, 379 204–263, II, 289, 83–87; III, 265 183–193, IV, 258 134; kaj pri la akcepto de lia verko, Huber: Die Lateranische Kreuzspinne 141; pri la komitato de Mazzini, Hanschmidt: Republikanisch-demokratischer Internationalismus 69–93.

¹⁹⁸ Kp. la citaĵo en Gómez Aparicio: Historia del periodismo, Vol. 2 110.

¹⁹⁹ Vidu Cárcel Ortí: Iglesia y revolución 134 f.

²⁰⁰ Pri kontraŭklerikalismo en la Seksenio, vidu la eseojn Moliner Prada: Algunos aspectos del anticlericalismo español; ibid.: Anticlericalismo y revolución 104–121; De la Fuente Monge: El enfrentamiento; Fernández García disponigas esploran superrigardon: El conflicto Iglesia-Estado 443; el klare katolika perspektivo Martí Gilabert: Cuestión religiosa en la Revolución; ibid.: Cuestión religiosa en la I República; la lokaj studoj sur la historio de la mentalidad Mira Abad: Religias Agoj; ĉi tio.: Secularización y mentalidades; pri la pozicioj reprezentitaj en la parlamento Petschen: Iglesia – estado; ders.: El anticlericalismo.

²⁰¹ Kp. Moliner Prada: Anticlericalismo y revolución 105; Fernández García: El conflicto Iglesia-Estado 443.

ekstis movado, kiu kondukis al vigla lukto kun la katolika kaj konservativa gazetaro.²⁰² Samtempe, framasoj loĝoj komencis kreski kaj la unuaj liberpensulaj grupoj aperis. Post komenca evolua fazo, ambaŭ formacioj, kiel en Francio, fariĝis rezervujo por kritiko de la Eklezio en la sekvaj jardekoj.²⁰³ La relative malgranda grupo de hispanaj liberpensuloj dum la Seksenio estis verŝajne ĉefe materialisma en sia orientiĝo kaj, male al siaj ekvivalentoj en Francio, malpli zorgis pri ebligado de civilaj ritoj ol pri la propagando kaj disvastigo de siaj ideoj.²⁰⁴ Teme, la antiklerikalaj diskutoj rondiris ĉefe ĉirkaŭ la fundamenta ŝanĝo en la rilato inter ŝtato kaj eklezio. Sekularismaj konceptoj konkuris kun la pli moderaj pozicioj de la Progresema grupo kaj liberalaj Katolikoj.²⁰⁵ Krom la liberpensuloj, ankaŭ artikulacia ateismo ekzistis ene de la Respublikana spektro, sed restis minoritata fenomeno.²⁰⁶

La eksplodo de la revolucio ekigis frenezan agadon por ŝanĝi la juran kadron regantan religion kaj ekleziojn. La revoluciaj juntoj en la urboj realigis amason da mezuroj. Libereco de kulto kaj instruado estis deklarita, religiaj ordenoj estis malpermesitaj, jezuitoj estis forpelitaj, civila geedziĝo estis enkondukita, dimanĉa ripozo estis aboliciita, publika kultado estis malpermesita, monaĥejoj kaj preĝejoj estis detruitaj kiel parto de modernigaj klopodoj, kaj artaĵoj estis forigitaj al muzeoj. La mezuroj variis de loko al loko, kaj ne ĉiuj juntoj estis antiklerikalaj.²⁰⁷ La provizora centra registaro ankaŭ klopodis agi, kvankam ĝiaj membroj ne estis unuanimaj pri la dezirataj reformoj. Komence, ĝi proklamis liberecon de kulto tra la tuta teritorio kaj eldonis serion da novaj regularoj por religiaj ordenoj; la Societo de Jesuo estis forpelita, same kiel tiuj ordenoj, kiuj establiĝis post 1837. Krome, la centra registaro reduktis la nombron de edukaj kaj bonfaraj komunumoj je proksimume duono kaj malpermesis la Vincentajn Konferencojn. Ĉi tio estis akompanata de renovigita sekularigado; fondaĵoj estis integritaj en la paroĥajn komunumojn.

202 Vidu ĝenerale Almuña Fernández: Clericalismo y anticlericalismo 165; kaj specife pri kontraŭklerikalismo Martí Gilabert: Cuestión religiosa en la Revolución 42 f.; De la Fuente Monge: El enfrentamiento 137 f.

203 Pri la fondo de la loĝoj, vd. Álvarez Lázaro: Masonería y librepensamiento 31 f.

204 Vidu pri la komencoj de la hispana liberpensula movado Sánchez i Ferré: El movimiento librepensador 46 f.; Álvarez Lázaro: Laicismo y librepensamiento 165–168.

205 Pri tiuj debatoj, vidu Alonso García: La ciudadanía católica y enemigos 364–404.

206 Vidu ankaŭ La Parra López/Suárez Cortina: Presentación 13 f.; generalo por ekzameno chung de la tiamaj religiaj ideoj Mira Abad: Secularización y mentalidades.

207 Vidu Martí Gilabert: Cuestión religiosa en la Revolución 9–18; Fernández García: El conflicto Iglesia-Estado 445–447; Moliner Prada: Anticlericalismo kaj revolucio 104–110.

100 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

La provizora registaro ekprenis la monaĥejojn, ŝtatigis iliajn posedaĵojn kaj disponigis ilin al la komunumoj nur por ilia uzo, kaj konfiskis ekleziajn arkivojn, bibliotekojn kaj artaĵojn. Samtempe, tamen, la provizora registaro ankaŭ provis limigi senbridajn atakojn kontraŭ ekleziaj institucioj kaj metis preĝejojn sub specialan protekton pro ilia arta valoro. Krome, ĝi klopodis redukti la moralan influon de la Katolika Eklezio en edukado; la superrigardo de bazlernejoj estis transdonita al la ŝtato, la instruplano estis forigita de ekleziaj kaj religiaj temoj, kaj la teologiaj fakultatoj estis malpermesitaj. Fine, la provizora registaro finis la specialan jurisdikcion de la Eklezio. Dum multaj el la praktikaj mezuroj prenitaj de la juntoj kaj la centra registaro povas esti konsiderataj revoluciaj,²⁰⁸ la provizaĵoj pri religio kaj preĝejoj en la konstitucio de 1869 reflektas pli moderan sintenon.

En la konstituciiga asembleo, la Progresemaĵoj konsistigis la plimulton. Tamen, la plena kunsido reprezentis vastan gamon da pozicioj, de radikalaj subtenantoj de apartigo ĝis tiuj kun tradiciistaj ideoj pri konfesia ŝtato. La debatoj pri la rilato inter eklezio kaj ŝtato evoluis al fundamenta diskuto pri religiaj demandoj kaj tiel akiris impeton. Fine, meza vojo triumfis. Por la unua fojo en la hispana historio, religia libereco fariĝis kerna komponanto de konstitucio. Samtempe, tamen, la teksto garantiis ŝtatan subtenon por la Katolika Eklezio.²⁰⁹ La decidaj fortoj, malgraŭ sia sekulariga orientiĝo, tial estis aparte singardaj ne kaŭzi rompon kun Romo. En la sekvaj monatoj, pliaj provizaĵoj sekvis la logikon de ĉi tiu ambivalenca politiko, kiun ankaŭ daŭrigis la registaro sub la dujara regado de reĝo Amadeo de Savojo (1845–1890); la pastraro devis ĵuri la konstitucion; la loĝantregistroj fariĝis ŝtataj institucioj; Civila geedziĝo estis enkondukita; projekto por la sekularigo de tombejoj estis evoluigita.²¹⁰ Pli radikalaj pozicioj nur akiris forton kun la proklamo de la

²⁰⁸ La batala tono de la dekretoj kaj la nura tre limigita efektivigo sugestas la revolucionan naturon de la rimedoj. Vidu Fernández García: *El conflicto Iglesia-Estado* 447–451; Moliner Prada: *Algunos aspectos del anticlericalismo español* 145; ĝenerale pri la mezuroj de la centra registaro ankaŭ Cárcel Ortí: *Iglesia y revolución* 103–174; Alonso García: *La ciudadanía católica y enemigos* 365.

²⁰⁹ Vidu la Petschen-konstitucion: *Iglesia – estado*; *ibid.*: *El anticlericalismo*; Cárcel Ortí: *Eklezio kaj Revolucio* 175–207; Martí Gilabert: *Cuestión religiosa en la Revolución* 63–86; Fernández García: *El conflicto Iglesia-Estado* 464–478; Preciza analizo kaj klasifiko de la jura teksto en Cabrera Bosch: *La libertad religiosa* 107–112.

²¹⁰ Pri la postaj mezuroj, vidu Cárcel Ortí: *Iglesia y revolución* 207–305; Martí Gilabert: *Cuestión religiosa en la Revolución* 119–158, 186–202.

La Respubliko estis sur la rando de kolapso en 1873. En la renoviĝinta eksplodo de lokaj ribeloj, kontraŭklerikalaj iniciatis serion da mezuroj, kiel ekzemple la fermo de preĝejoj kaj malpermesoj de religiaj servoj. Je la nacia nivelo, leĝo pri apartigo estis preparita, interalie, sed ĝi neniam ekvalidis.²¹¹ Tamen, kaj la pli radikalaj kaj la pli moderaj reformoj estis nur mallongdaŭraj. Ilia malmuntado komenciĝis eĉ antaŭ la Restaŭrado kaj estis plifirmigita per la reenpostenigo de la Burbonoj kaj la nova konstitucio en 1876.²¹² Du aferoj elstaras en la evoluo de kontraŭklerikalismo en la Seksenio. Unue, okazis radikaliĝo de kritiko de la Eklezio, kiu manifestiĝis precipe en respublikanismo, sed ankaŭ en la klara sinteno prenita de la Progresistoj favore al religia libereco. Aliflanke, la nova konstitucio mem karakteriziĝis per specifa modereco.²¹³ La demando ekestas ĉu ĉi tiu dualismo de radikaliĝo kaj modereco povas esti atribuita al la politika disiĝo ene de la antiklerikala tendaro aŭ ĉu ĝi manifestiĝis ĉi tie kiel aparta trajto de hispana kritiko de la Eklezio kiel tuto.²¹⁴

Dum ekleziaj kritikistoj akiris pliajn subtengrupojn en la formo de respublikanoj kaj liberpensuloj dum tiuj jaroj, novaj formoj de mobilizado aperis ĉe la katolika flanko dum la kulturmilitoj de tiuj jaroj. Tiel, kun la revolucio, organizita katolikismo komencis formiĝi. Pro la eksplodo de lokaj ribeloj, la eklezia hierarkio timis la plej malbonan kaj plejparte alprenis obstinan sintenon rilate al la revolucio kaj la nova ŝtato. La deklarita religia libereco estis vidata kiel apostazio. Krom la tradicia formo de interveno per paŝtistaj leteroj, la eklezio disvolvis agadojn ene de la Konstituciiga Asembleo kaj mobilizis grandan nombron da laikoj per gazetara laboro kaj peticiaj kampanjoj. La kampanjo kontraŭ la kodigo de religia libereco unuigis tri milionojn da subtenantoj, reprezentante proksimume 20 procentojn de la loĝantaro.²¹⁵

²¹¹ Kp. pri la unua respubliko Cárcel Ortí: *Iglesia y revolución* 305–333; Martí Gilabert: *Cuestión religiosa en la Revolución* 210–228; *ibid.*: *Cuestión religiosa en la I República*; specife pri la disiga leĝo Cabrera Bosch: *La libertad religiosa* 113 f.

²¹² Pri la malmuntado, vidu Cárcel Ortí: *Iglesia y revolución* 337–353; Martí Gilabert: *Cuestión religiosa en la Revolución* 227–239.

²¹³ Kp. por la taksado de la postenoj ekz. B. Petschen: *El anticlericalismo* 70; Fernández García: *El conflicto Iglesia-Estado* 506–508; Revuelta González: *El anticlericalismo español* 173.

²¹⁴ Vidu ĉapitron 3.3 por diskuto pri ĉi tiu demando.

²¹⁵ Kp. pri katolika mobilizado ekz. B. Martí Gilabert: *Cuestión religiosa en la Revolución* 45 f., 63–65, 161–179; Fernández García: *El conflicto Iglesia-Estado* 451–461, 478–498; la nombroj tie 493; precipe en *Parliament Petschen: Iglesia – estado* 29–78; por la tempo

Katolika integriĝo kaj la evoluo de preĝej-kritikaj komunumoj Organizoj - la unuaj jaroj de la restarigo

La konstitucio de 1876 deklaris Katolikismon la religio de la ŝtato, kiun la ŝtato devis subteni. Tamen, ĝi integris la principon de religia toleremo en sian konfesian kadron, kondiĉe ke kristana moraleco ne estu malobservita kaj ke religia kultado estu praktikata private. Tiel, la nova ordo estis pli malferma ol la reĝimo de la Moderado-konstitucio, sed ĝi subpremis la religian liberecon ĝuitan dum la demokratiaj jaroj. Pliaj provizaĵoj emfazis la konfesian strukturon de la Restariga reĝimo; la sekularigo de tombejoj estis haltigita, civila geedziĝo estis aboliciita, kaj eklezia jurisdikcio estis restarigita. Viraj religiaj ordenoj rajtis rekomenci siajn agadojn, kvankam ili ne ricevis financon subtenon de la ŝtato. La ŝtato tamen retenis kelkajn prerogativojn, kiel ekzemple la kontrolon de ekleziaj financoj. Ĉi tiu miksaĵo de konfesia ŝtato, religia toleremo kaj limigitaj liberecoj por la eklezio, kune kun ĝia integriĝo en ŝtatajn instituciojn, ankaŭ karakterizis la edukan sistemon.²¹⁶

La nova konstitucio provizis la fundamenton, sur kiu la Eklezio povis fine integri sin ene de la liberala ŝtato. Komencaj reagoj de katolikaj fortoj estis efektive negativaj, ĉar la principo de religia toleremo estis vidata kiel ofendo kaj multaj klerikoj restis skeptikaj pri la liberala, parlamenta ordo. Tamen, la ŝancoj por disvolviĝo ofertitaj de la nova ordo kaj la volemo kompromisi montrita kaj de la konservativa partio, fondita en la Seksenio kaj eliranta el la Moderadoj, kaj de ĝiaj liberalaj kontraŭuloj, igis la Eklezion kunlabori kun la reĝimo kaj finfine fariĝi kolono de la Restaŭrado.²¹⁷ Kun la renaskiĝo de la burbona regado, la du partioj konsentis per pakto alterni en la registaro. Elektado estis "adaptita" al ĉi tiu sistemo per balotfraŭdo kaj premo de lokaj eminentuloj (tiel nomataj kacakoj).

Lomataj interplektaĵoj kiuj estis forlasitaj el la prezento, precipe Cárcel Ortí: Iglesia y revolución 103–358.

²¹⁶ Por la konstitucia kadro en la Restarigo, vidu Cabrera Bosch: La libertad religiosa 114–118; Montero García: Relaciones Iglesia-Estado; De Diego Romero: Ciudadanía católica 255–257; specife pri eduka leĝaro García Regidor: La polémica 61–90; De Puelles Benítez: Secularización y enseñanza 200–202.

²¹⁷ Kp. por la sukcesa integriĝo de la Eklezio Robles Muñoz: Insurrección o legalidad; Matos Ferreira: La Iberia Duoninsulo II. 634–636; Lannon: Privilegio, Persekutado kaj Profetaĵo 119 kaj sekvaj; same: Katolika Identeco 58; Callahan: La Katolika Eklezio 30 kaj sekvaj.

la pastraro estis integrita en la potencon sistemon.²¹⁸ La Eklezio penis apartan influon ene de ŝtataj lernejoj same kiel per siaj privataj edukaj institucioj, kiuj, laŭ enketo de 1908, konsistigis 17 procentojn de bazlernejoj kaj 80 procentojn de mezlernejoj en 1900.

219 Ĝi celis, en iuj kazoj tre sukcese, establi religiajn vidpunktojn kiel la socie dominan normon. Ekzemple, la oceanografo Odón de Buen, 220 kiu disvastigis la instruojn de Charles Darwin (1809–1882) en Hispanio, estis provizore forigita de sia profesoreco sub premo de la Kardinalo de Barcelono. 221 Samtempe, la Eklezio, en iuj aspektoj, alianciĝis kun la ekonomiaj elitoj de la lando, kiuj estis integritaj en la kreskantajn religiajn laikajn organizojn. 222

Tiu klasika bildo de ligo inter koruptaj elitoj kaj obstina Eklezio, kultivata precipe de antiklerikaloj, obskuras la diferencojn kaj dinamikojn ene de la hispana Eklezio. Eĉ kiam ĝi fariĝis parto de la nova sistemo, ĝi samtempe konsistigis sin kiel sendependa forto de la civila socio. Aliroj al tio jam disvolviĝis dum la Seksenio, kaj tiuj nun fariĝis politikigitaj. Nek la eklezia hierarkio nek la aktiva laikularo celis ekskluzive unu celon.

paca kunlaboro kun la reĝimo.²²³ La ideo, ke katolikismo kaj la eklezio estis en malfirma pozicio kaj konstante devis defendi sin kontraŭ novaj atakoj, restis difina trajto de tiuj jaroj.²²⁴ Ĉi tiu komenca situacio estis parto de la fuĝo por la konfliktoj, kiuj denove erupciis post la jarcentŝanĝo.

218 Pri la sistemo, vidu, ekzemple, Fusi Aizpúrua: *El estado español*; pri la influo de la pastraro, Bernecker/Pietschmann: *Geschichte Spaniens* 280.

219 Kp. pri la eduka sistemo ekz. B. Lannon: *Privilege, Persecution, and Prophecy* 72 f.; De la Cueva Merino: *La Atako* 188; la datumoj en Revuelta González: *La enseñanza* 259–263.

220 Odón de Buen y del Cos (1863–1945), biologo, unua hispana oceanografo, framasono, kaj liberpensulo. La darvinisto De Buen kombinis siajn agadojn kiel universitata profesoro

Dum la Restaŭrado, li dediĉis sin al popola edukado, kiu celis helpi reformi la hispanan nacion en respublikana senco. Dum la diktaturo de Primo de Rivera, li fariĝis direktoro de la nove fondita ŝtata fiŝkaptada administrado (»Dirección General de Pesca») kaj de la Oceanografia Instituto. Li ekziliĝis en Meksiko komence de la frankismo. Kp. ABEPI, I, 139 51, II, 158 213, III, 105 36–43, IV, 104 23 kaj sekvaj; pri liaj politikaj agadoj, vidu Nieto-Galan: *A Republican Natural*.

221 Pri ĉi tiu epizodo, vidu precipe Avilés Farré: *Francisco Ferrer* 106.

222 Vidu ankaŭ Lannon: *Privilegio, Persekutado kaj Profetaĵo* 67–77; Botti: *Ĉielo kaj mono* 42–48; Lannon: *Katolika Identeco* 60.

223 Vidu noton 17 pri la katolika leviĝo en Hispanio; noton 25 pri la sistem-kritikaj tendencoj.

224 Kp. Callahan: *Eklezio, Politiko kaj Socio* 276 kaj sekvaj; samloke: *La Katolika Eklezio* 29–31.

104 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

En la fruaj jaroj de la Restaŭrado, antiklerikalismo komence malkreskis;225 kun la subpremo de respublikanismo, ĝia radikala alo estis paralizita. Multaj kritikistoj de la Eklezio iris en ekzilon.226 Ĝis la jarcentŝanĝo, liberaluloj komence sindetenis de rekomenci siajn antiklerikalajn politikojn.227 La nova gazetara leĝaro denove metis pli striktajn limojn al presita kritiko. Efektive, gazetara leĝaro reprezentis baron al antiklerikala mobilizado dum la tuta Restaŭrado.228 La liberpenso movado restis malplimulto laŭ nombroj, kvankam laŭta: Censo de 1877 listigas 829 liberpensulojn, racionalistojn, pozitivistojn, materialistojn kaj anojn de universala aŭ natura moraleco, same kiel 1 247 deistojn.229

Ekde la 1880-aj jaroj, kun la komenco de la unua liberala Restaŭrada registaro, kritiko de la Eklezio denove komencis esti artikulita pli forte (precipe en presita formo).230 Du vere antiklerikalaj gazetoj estis fonditaj: la respublikana José Nakens231 "El Motín" kaj la pli dogme kritika "Los Dominicales del Libre Pensamiento".232 Kune, ili atingis, laŭ unu takso, ĉirkaŭ unu el dek kleraj homoj en Madrido en la 1890-aj jaroj.233 El Motín havis sian propran

225 Por la unuaj jaroj de la Restaŭrado, ekzistas multe malpli da studoj pri antiklerikalismo ol por la jaroj post 1898. Krom superrigardo, du lokaj studoj estas aparte rimarkindaj. Vidu Suárez Cortina: Anticlericalismo, religión y política; De la Cueva Merino: Clericales y anticlericales, precipe pp. 85-98; De Mateo Avilés: Anticlericalismo en Málaga, ĉapitroj I.1 kaj II.1. La concernaj sekcioj en la prezento de Molina Martínez pri antiklerikala fikcio, Anticlericalismo y literatura, ankaŭ estas helpemaj, precipe pp. 254-260, 263-346.

226 Kp. ekz. B. Dardé: La larga noche 118 f.

227 Kp. De la Cueva Merino: Clericales y anticlericales 200; Molina Martínez: Anticlericalismo kaj literaturo 245 f.

228 Kp. ekz. B. la nomado de ekzemploj de cenzuro antaŭ la jarcentŝanĝo De la Cueva Merino: Clericales y anticlericales 118; por pli posta Gómez Aparicio: Historia del periodismo, vol. 3 152; Salomón Chéliz: Antiklerikalismo ĉe strato 136.

Kontraste, la nombro de protestantoj (229) estas taksita je 6 654. Ĉi tiuj ciferoj povas, kompreneble, esti nur proksimumaj, ĉar en socie subprema kunteksto, kiel ekzemple la Restaŭra reĝimo rilate al religiaj aferoj, fidindaj informoj pri eble malsamaj religiaj praktikoj ne estas supozeblaj. Vidu Andrés Gallego/Pazos: La Iglesia 265 por ciferoj.

230 Kp. jam Gómez Molleda: Los reformadores 428 f.

231 José Nakens (1841-1926), hispana antiklerikala ĵurnalisto kaj respublikana politikisto, kiu estis malliberigita plurfoje pro siaj ĵurnalistaj agadoj. Vidu Pérez Ledesma: José Nakens.

232 Por detala analizo de ambaŭ revuoj, vidu De Diego Romero: Anticlericalismo y cultura; pri la redaktoro de Dominicales, Ramón Chies (1846-1893), kaj la orientiĝo de la revuo, vidu ankaŭ la saman aŭtoron: Ramón Chies.

233 Vidu Pérez Ledesma: La sociedad española 142.

Eldonejo estis aligita kun la eklezio, kiu publikigis antiklerikalajn seriojn. Kune kun sofistika antiklerikala fikcio, aperis merkato por populara literaturo, parte ekstreme vulgara. Certaj aŭtoroj specialiĝis pri ĉi tiu kampo, ofte simple pro ekonomiaj kialoj. Krom trivialromanoj, poŝtkartoj, larĝaj gazetoj kaj bombonpaperoj disvastigis antiklerikalajn ideojn.²³⁴ Eklezia kritiko nun fokusiĝis precipe al la influo de la eklezio kaj religio en edukado kaj scienco. La disvastiĝo de evolua teorio, materiismo kaj pozitivismo, kaj la rezisto de la eklezio al ĉi tiuj novaj ideoj, provizis novajn fontojn de konflikto. Krome, la jura kadro permesis la establon de privataj lernejoj, donante al antiklerikalanoj novan agadkampon, kaj ili komencis krei siajn proprajn edukajn instituciojn.²³⁵

En la jaroj antaŭ 1898, la framasonaj loĝioj plifirmigis sian potencon. Tamen, ili neniam sukcesis havi kompareblan influon al tiu de la framasonoj norde de Pireneoj. Kiel en Francio, la loĝioj estis centroj de socia interŝanĝo por la progresema burĝaro, kaj limigite, ili ankaŭ integris la ĉefajn figurojn de la emerĝanta anarkiisma laborista movado. Tamen, la framasonoj ne estis, kiel asertis la katolika konspira teorio, precipe influa en Hispanio, la centraj subtenantoj de antiklerikalismo. Unue, oni notu, ke nur en Katalunio la hispanaj framasonoj spertis sekularigon kompareblan al tiu en Francio.

Pli ĝuste, la spektro variis de klare religie ligitaj loĝioj ĝis raciismaj pozicioj. En la plej multaj statutoj, la referenco al la »Arki-

²³⁴ Pri literaturo, vidu Molina Martínez: *Anticlericalismo y literatura* 37–41, 263–294; Caro Baroja: *Enkonduko* 207–213; Navarre Ordoño: *El anticlericalismo* 213–235; pri la novaj formoj de distribuo Sanabria: *Respublikanismo kaj Antiklerikala Naciismo* 47, 71, 77 f.; Sala Burgués: *El anticlericalismo* 51.

²³⁵ Krom la konata institucio "Institución Libre de Enseñanza" (ĉi-poste ILE), esplorado distingas inter senkonfesiaj, neŭtralaj, laikaj kaj raciismaj lernejoj. La ILE estis fondita en 1876 de grupo de kraŭsismaj universitataj profesoroj kiel protesto kontraŭ la forigo de akademio libereco. Ĝi estis la plej grava eksterŝtata kaj sendependa eduka institucio en la malfrua 19-a jarcento en Hispanio. Post forlaso de la origina ideo establi liberan universitaton pro ekonomiaj kialoj, ĝi koncentriĝis pri bazlerneja kaj sekundara edukado kaj fariĝis la intelekta trejnejo en Hispanio dum jardekoj. Vidu pri la ILE Abellán: *Historia crítica*, Vol. 5.1, pp. 146–203; pri la fondado de lernejoj, Martín Rubio: *Educación y formación*. Suárez Cortina: *Democracia y anticlericalismo* 212–217; Álvarez Lázaro: *Páginas de historia* 101–129; la lokaj studoj Solà Gussinyer: *Las escuelas racionalistas*; De la Cueva Merino: *Clericales y anticlericales* 236–260; Costas Costas: *La escuela*; Freán Hernández: *La libération* alineoj 18–26; Louzao Villar: *Soldados de la fe* 281–287; por nombraj informoj Lázaro Lorente: *Con Barrabás o con Cristo* 228; ĝeneralaj informoj pri la konfliktoj en ĉi tiu areo García Regidor: *La polemica*.

106 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

La Framasonoj de la Universo ricevis sian kredaron. Neŭtraleco kaj toleremo en religiaj aferoj estis la gvidaj principoj, kune kun malpermeso diskuti religiajn kaj politikajn temojn. Samtempe, kritiko de la Eklezio kaj, iagrade, de religio ĝenerale, certe influis la diversajn agadojn de ne malgrava parto de la Framasonoj.²³⁶ La liberpensula movado, kiu parte interkovriĝis kun la loĝioj, ankaŭ akiris forton, kvankam ĝi neniam atingis kompareblan nivelon de potenco kiel en Francio. La unuaj naciaj organizoj estis establitaj. Dum la Restarigo, la grupoj estis relative heterogenaj kaj religiaj kaj politikaj. Hispanaj liberpensuloj povis sekvi materialisman aŭ spiritisman mondkoncepton; politike, ili estis rekrutitaj ĉefe el la Respublikana medio, sed iliaj rangoj ankaŭ inkluzivis elementojn de la laborista movado, precipe anarkiistojn, kvankam ĉi-lastaj pli kaj pli distancis sin de ĉi tiu kunteksto post la jarcentŝanĝo.²³⁷

Publika protesto, perforto kaj antiklerikala opozicio - post la jarcentŝanĝo

Antiklerikala mobilizado akiris impeton ekde 1898. La jaroj post ĉi tiu pivota dato en hispana historio ĝis 1912 estas konsiderataj la glortempo de la Kulturbatalo en la longa 19-a jarcento sude de Pireneoj.²³⁸

²³⁶ Por ĝenerala superrigardo de la historio de la tre fragmentaj loĝioj dum ĉi tiuj jaroj, vidu Álvarez Lázaro: *Masonería y librepensamiento* 31–102, 258; specife pri Katalunio, vidu Sánchez i Ferré: *La masonería; pri la socia funkcio kaj kunmetaĵo*, vidu Ferrer Benimeli: *Masonería, laicismo y anticlericalismo* 115–118; idem: *La masonería* 159–180; De la Cueva Merino: *Anticlericalismo y masonería* 443; pri ilia kontribuo al antiklerikalismo, vidu ĉi-lastan lokan studon same kiel la esploran superrigardon en idem: *Balance y tareas* 33–38; Ferrer Benimeli: *Masonería, laicismo y anticlericalismo*; Álvarez Lázaro: *La masonería* 281–301; precipe pri la rilato al la liberpensuloj: *Masonería y librepensamiento* 107–262.

²³⁷ Socie, kiel en Francio, la grupoj ankaŭ celis malsuperajn klasojn. Vidu ankaŭ Álvarez Lázaro: *Masonería y librepensamiento* 7–12; ibid.: *Laicismo y librepensamiento* 168–203; De la Cueva Merino: *Clericales y anticlericales* 185–188; Sánchez i Ferré: *El movado llibrepensador* 47–60; pri religia orientiĝo precipe De Diego Romero: *Imaginar la República* 447–449; Ramos: *Heterodoxias religiosas*.

²³⁸ Ĉi tiu etapo de antiklerikalismo estas — ne surprize, konsiderante la nunan popularecon de kritiko de la Eklezio — la plej bone esplorita. Krom kelkaj superrigardaj artikoloj, ekzistas kvar disertaĵoj, kiuj ekzamenas ĉi tiun periodon — lokajn studojn kun diversaj temaj kaj metodikaj fokuso. Krome, menciindas la verko de José Álvarez Junco pri anarkiismo, studoj pri populisma republikanismo, kaj pluraj pliaj intelektaj-historiaj esploroj pri la intelektuloj de la tempo. Vidu la superrigardon de De la Cueva Merino: *La Democracia fraíllefoba*; same: *Movilización*

Antiklerikalismo nun konkeris la mondon ĉefe kiel urba fenomeno.

Strato. Lokaj eventoj, naciaj politikaj aferoj, kaj katolikaj religiaj praktikoj, precipe publike (kiel procesioj aŭ la montrado de religiaj simboloj en publikaj lokoj), estis sisteme uzataj kiel deirpunktoj por antiklerikalaj protestoj. Kritiko de la Eklezio mobilizis grandan nombron da homoj. Ekzemple, la manifestacioj por nova leĝaro pri religiaj ordenoj en 1910 laŭdire altiris inter 35 000 kaj 200 000 homojn al Madrido.²³⁹ Ĉirkaŭ 1900, ondo da protestoj, plejparte de agiteca naturo, dominis antiklerikalismon.

La reagoj al la antiklerikala teatraĵo estas verŝajne la plej konataj.

"Elektra" de la realista romanisto Benito Pérez Galdós (1843–1920). Post ĝia premiero en Madrido en 1901, spontanea marŝo formiĝis tra la urbo al la domo de la verkisto kaj al monaĥejoj, precipe jezuitaj loĝejoj, dum kiu oni ĉantis antiklerikalajn sloganon, kantis la "Marsejlezon" kaj la "Himnon de Riego", kaj ĵetis ŝtonojn al la domoj de religiaj komunumoj. La maltrankvilo daŭris kvin tagojn kaj eskaladis ĝis la punkto, ke militstato estis deklarita. Postaj prezentadoj de la teatraĵo poste tiun jaron en aliaj partoj de Hispanio ankaŭ ekigis manifestaciojn, kiuj sekvis similan modelon.

Tamen, la antiklerikala perforto de tiuj jaroj ankaŭ alprenis pli gravajn formojn kaj manifestiĝis per krimfajroj kaj la uzo de pafiloj.

politika; Suárez Cortina: Antiklerikalismo, religio kaj politiko; ibid.: Democracia y anticlericalismo; Pérez Ledesma: La sociedad española; De la Cueva Merino/Montero García: Clericalismo y anticlericalismo; Salomón Chéliz: El discurso anticlerical; this.: Anticlericalismo en la calle; la lokaj studoj De la Cueva Merino: Clericales y anticlericales; Salomón Chéliz: Kontraŭklerikalismo en Aragono; De Mateo Avilés: Anticlericalismo en Málaga Chapter I.2, Chapters II.2 and II.3; Sanabria: Respublikanismo kaj Antiklerikala Naciismo; Louzao Villar: Soldados de la fe; Resumoj de la unuaj du verkoj en De la Cueva Merino: La Bastono; ibid: La Atako; Salomón Chéliz: Kontraŭ el poder; ĉi tiu.: Republicanismo y rivalidad; this.: Antiklerikalismo kaj movebleco; Louzao Villar: Sociabilidad antiklerikala; pri anarkiismo Álva-rez Junco: El anticlericalismo; ibid.: Ideología política 197–220; pri respublikanismo Reig Armero: Blasquistas y clericales; Magenti Javaloyas: El problema religioso; ĉi tiu.: La cuestión religiosa, 1906; ĉi tiu.: La cuestión religiosa, 1899–1902; ĉi tiu.: L'anticlericalisme blasquista; Álvarez Junco: Alejandro Lerroux; al la intelektuloj Álvarez Junco: Los intelectuales; Gon-zález Cuevas: La civil guerra; Suárez Cortina: Religio, Iglesia y Estado.

239 La ciferoj variis depende de la origino de la gazeto. Kp. Aubert: Poderes fácticos 239; pliaj figuroj pri manifestacioj kaj diskuto pri ilia signifo en De Mateo Avilés: Anticlericalismo en Málaga 123.

240 La kanto aludas al la hispana liberala revoluciulo Rafael del Riego (1784–1823), kiu batalis en la Usona Enlanda Milito kontraŭ la absolutisma Fernandina reĝimo (1820–1823). Ĝi estis la maldekstre favorita, sed malsukcesa, kandidato por nacia himno en la 19-a jarcento, kio ĝi fariĝis en la Dua Respubliko. Vidu Álvarez Junco: Confirmación 24.

108 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

kaj bombatakoj.²⁴¹ La nombro de viktimoj de la fizikaj kolizioj estis tri mortoj.²⁴² En 1909, ampleksa antiklerikala maltrankvilo ankaŭ eksplodis en la kunteksto de la *Semana Trágica* (Tragedia Semajno). La originoj kaj evoluo de ĉi tiu plej granda antiklerikala ribelo de la Restariga reĝimo estas ekzamenitaj pli detale lige kun la kazo Ferrer.²⁴³ La mobilizado sur la stratoj estis enigita en larĝan spektron de antiklerikalaj agadoj. La gazetaro kaj la presita vorto daŭre

okupis centran pozicion. Kritiko de la Eklezio ankaŭ evoluigis sian propran festivalan kulturon; Bankedoj de Sanktavendredo okazis en la rondoj de radikalaj antiklerikaj homoj, civilaj celebradoj de la klasikaj ritoj de trapaso estis aranĝitaj kiel publikaj manifestiĝoj de kritiko de la Eklezio, kaj politike instrumentigitaj en la gazetaro de liberpensuloj, respublikanoj kaj socialistoj.²⁴⁴ Aldone al civilaj geedziĝoj kaj funebroj, antiklerikaj homoj en Hispanio ankaŭ uzis la anstataŭigon de bapto per la registrado de novnaskitoj en la civila registro por demonstraj celoj.²⁴⁵ La dinamika mobilizado post la jarcentŝanĝo ekestis el specifa politika konstelacio, estis ekigita de lokaj eventoj, kaj plue instigita de la nacia krizo ĉe la jarcentŝanĝo.²⁴⁶ Post 1900, ŝajnis, ke katolikismo kaj karlismo en la...

²⁴¹ Vidu Salomón Chéliz: *Anticlericalismo y movilización* 191, 199, 201, 203.

²⁴² Dum izolitaj okazaĵoj de simila perforto jam okazis en la 1880-aj kaj 1890-aj jaroj, la mobilizado akiris sian sisteman kaj epidemian karakteron nur ĉe la jarcentŝanĝo. Post 1903, tiuj formoj de protesto denove trankviliĝis. Vidu, specife koncerne la reagojn al "Electra", Fox: *Electra* 66–75; Botti: *Iglesia, cleri-calismo y anticlericalismo* 309 f.; De la Cueva Merino: *Si los curas y frailes supieran* 203 f.; idem: *La Atako* 192–194; kaj, ĝenerale, koncerne mobilizadon en la stratoj, ekz., De Mateo Avilés: *Anti-clericalismo en Málaga* 94–109; De la Cueva Merino: *Movilización política* 111–115, 117. Ibid.: *Si los curas y frailes supieran* 200–208; Salomón Chéliz: *Antiklerikalismo kaj movado* 191, 199, 201, 203; ĉi tiu.: *Anticlericalismo en Aragon* 229–243, 248–259; González Calleja: *La razón* 381–402; Louzao Villar: *Soldados de la fe* 217–226; pri la pli fruaj eksplodoj de perforto Prats Batet: *Los movimientos anticlericales*; pri la ekonomia situacio De la Cueva Merino: *La Demo-cracia frailófoba* 241 f.; ibid.: *Si los curas y frailes supieran* 200–208; specife pri la perforto kontraŭ la jezuitoj *Revolución González: La Compañía*, Vol. 2 742–762.

²⁴³ Vidu Ĉapitron 2.3.

²⁴⁴ Vidu la ekzemplojn en De la Cueva Merino: *Movilización política* 114–116; Salomón Chéliz: *Anticlericalismo en Aragón* 236–243; Louzao Villar: *Sociabilidad antiklerikala* 75–77.

²⁴⁵ Kp. De la Cueva Merino: *Movilización política* 169–175, 184; Louzao Villar: *Sociabilidad antiklerikala* 77.

²⁴⁶ Kp. pri la diversaj kialoj ekz. B. Gómez Aparicio: *Historia del periodismo*, Vol. 3 124–163; De la Cueva Merino: *Clericales y anticlericales* 35–38; ibid.: *Movilización política* 102–107; ibid.: *La Democracia frailófoba* 241 f.; ibid.: *La Atako* 193 f.; Aubert: *Poderes facticos* 241, 248 f.

La hispana socio akiris influon. La registaro estis en la manoj de la konservativuloj, kiuj lanĉis iniciaton por konfesia sekundara edukado. Establita religiaj ordenoj kaj kongregacioj enmigris en pli grandaj nombroj el Francio, fortigante la kreskantajn lokajn religiajn komunumojn. Ĉe la jarcentŝanĝo, la Eklezio organizis religiajn festadojn. Karlismo akiris impeton, kaj la Infantino, la Princino de Asturio, edziniĝis al karlista generalo kaj filo de la tronpretendanto, Don Karlo. Krome, la tiel nomata kazo Ubao vekis publikan intereson: neplenaĝa knabino el bonhava familio eniris monaĥejon kontraŭ la deziroj de siaj gepatroj; ili suspektis la influon de ŝia konfesanto kaj postulis ŝian liberigon per jura ago.²⁴⁷ La malvenko en la Kuba Milito kaj la perdo de la lasta

La kolonioj akiritaj en 1898 ankaŭ ekigis krizon de nacia memfido kaj instigis la diskurson pri la malkresko de Hispanio, kiu kreskis dum pluraj jaroj. La Katolika Eklezio subtenis la batalon kontraŭ la separatistoj en la Kuba Milito, interpretante ĝin kiel "Rekonkeron". Ĝi poste interpretis la malvenkon kiel sekvon de kreskanta malkristanigo. Kontraŭklerikaloj, aliflanke, kritikis la Eklezion pro ĝia pozicio en la milito kaj vidis eklezian influon kiel centran kialon por la perdo de la kolonioj kaj por la ekonomia kaj kultura malprogreso de Hispanio kompare kun aliaj eŭropaj landoj. En ĉi tiuj kontraŭaj versioj de la tiel nomata "Regeneracionismo", la ideo de du Hispanioj estis revivigita, kaj du malsamaj modeloj por la estonteco de la hispana nacio estis evoluigitaj el ĉi tiuj diagnozoj de dekadenco. Unu flanko vidis savon en liberiĝo de la influo de la Eklezio kaj religio, dum la alia bazigis ĉiujn siajn esperojn sur regenerado per katolika influo. Simile al Francio, la hispana Kulturbatalo, post la ŝtatigo de la Katolika Eklezio ĉirkaŭ la jarcentŝanĝo, interplektiĝis kun la nacia demando.²⁴⁸ La orientiĝo al »Eŭropo« fare de kontraŭklerikaloj sude

²⁴⁷ La teatraĵo "Elektra" de Galdós laŭdire estis inspirita de ĉi tiu rakonto. Kp. plus Fox: Electra 76 kaj sekvaj paŝoj; El la Cueva Merino: La Atako 192.

²⁴⁸ Ene de la blokoj, tamen, diferencoj certe ekzistis. Precipe disputiga diskutkampo malfermis la nun klasika priskribo de la tiel nomata Nacia Katolikismo fare de la itala historiisto Alfonso Botti. La koncepto, komence ligita al la frankisma ideo pri la hispana nacio, estis etendita de Botti al pli fruaj manifestiĝoj de dekstrula moderna katolika naciismo dum la Restarigo, pro kio li estis forte kritikita. Vidu Botti: Cielo y dinero; same: Algo más; pri katolikaj naciaj konceptoj ĉirkaŭ 1900, same: Iglesia, clericalismo y anticlericalismo 311 kaj sekvaj; Callahan: The Catholic Church 40–46; pri antiklerikalismo, De la Cueva Merino: Movilización política 102 kaj sekvaj; same: The Assault 193; pri katolika naciismo ĝenerale, Lannon: Catholic Identity 62–64, 71 kaj sekvaj; Álvarez Junco: Mater dolorosa 383–391, 405–496; al la "dos Españas"

110 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

Tamen, Pireneoj donis al ĉi tiu nacia akuzo specialan karakteron, kiel montros ĉapitro 2.3.

Evigita de diversaj faktoroj de enlanda kaj ekstera politiko, antiklerikalismo fariĝis centra komponanto de politika diskurso post 1898 kaj plenumis specifan funkcion ene de la politika pejzaĝo. Ĝi ligis larĝajn partojn de la emerĝanta laborista klaso al sia afero.

same kiel partoj de la ĉefe urba meza klaso kaj iliaj politikaj fortoj (anarkiismo, socialismo kaj respublikanismo), kaj ofertis al ili agadkampon.²⁴⁹ Antiklerikalismo provizis la kadron por alternativa kulturo.²⁵⁰ Ĉiuj tri grupoj estis pli-malpli revoluciaj laŭ orientiĝo kaj funkciis ekster aŭ marĝene de la politika sistemo.

Hispanaj socialistoj kaj anarkiistoj unue formis organizajn strukturojn en la lasta triono de la 19-a jarcento kaj la unua jardeko post 1900. Ilia sukceso variis konsiderinde de regiono al regiono, kaj ili finfine restis malpli influaj ol la respublikanaj partioj kaj movadoj.²⁵¹ Malgraŭ universala vira balotrajto, kiu ekzistis ekde 1890, respublikanismo estis ekskludita de vera politika partopreno per la praktiko de la "turno"-sistemo. En ĉi tiu situacio, antiklerikalaj agadoj surstrate reprezentis alternativan formon de partopreno por ĉiuj tri politikaj grupoj.²⁵² Kvankam iliaj kritikoj de la Eklezio havis malsamajn fokusojn, antiklerikalismo ebligis konkretan politikan kunlaboron inter respublikanoj, socialistoj kaj anarkiistoj.²⁵³

ibid. 383–431; Juliá Díaz: Dos Españas; Delgado: Religio kaj Nacio; pri la krizo de 1898 el la beletra riĉeco ekz. B. Álvarez Junco: Mater dolorosa 584–593; Pan-Montojo/Álvarez Junco: Más se perdió; Julia Díaz: Debatoj.

²⁴⁹ Socie precipe respublikanismo funkciis kiel unueciga elemento. Pri ĝia konsisto, vidu Mosher: La Naskiĝo 320 s.; Dardé: La larga noche 115; Octavio Ruiz: La kul-tura política 190 ff.; pri politikaj ligoj, vidu Gabriel: Republicanismo popular kaj Paniagua Fuentes: Republicanos, socialistas y anarquistas.

²⁵⁰ Kp. pri la liga funkcio Suárez Cortina: Entre cirios, barricadas y bayonetas 43; pri alternativa kulturo Ortiz: Redefinante Publikan Edukon.

²⁵¹ Kp. ekz. B. Pérez Ledesma: El movimiento obrero; López Estudillo: El anarquismo español 78 kaj sekvaj; Smith: Anarkiismo, Revolucio kaj Reakcio 146–189.

²⁵² Vidu la argumenton en Sanabria: Republicanism and Antiklerical Nationalism 42, 161, 175–178.

²⁵³ La koalicio kiu aperis en 1910 por la parlamentaj elektoj, la "Conjunción Republicano-Socialista", estis precipe influa. Vidu ankaŭ Robles Egea: Conjunción Republicano-Socialista; De la Cueva Merino: La Atako 196; por aliaj ekzemploj de kunlaboro, vidu Salomón Chéliz: Anticlericalismo en Aragón 70 f., 249, 255; De la Cueva Merino: Clericales y anticlericales 268–271, 381; pri la diversaj fokusoj ĝenerale, ekz. B. Salomón Chéliz: Anticlericalismo en Aragón 154–161; De la Cueva Merino/ Montero García: Klerikalismo kaj anticlericalismo 104 f.

Kritiko de la Katolika Eklezio kaj religio ĝenerale estis fundamenta komponanto de hispana anarkiismo ekde ĝia komenco.²⁵⁴ Hispana socialismo, aliflanke, karakteriziĝis, tre simile al franca socialismo, per ambivalenca rilato al kritiko de la Eklezio. La senkontesta gvidanto de la socialista movado en ĝiaj fruaj jaroj, Pablo Iglesias (1850–1925), havis pozicion similan al tiu de la gesdistoj: religiaj konvinkoj estis privata afero, kaj antiklerikala lukto nur malatentigis de la vera celo. La potenco de la Eklezio dissolviĝus dum la venontaj ekonomiaj ŝanĝoj. Tamen, post ĝia firmiga fazo, la socialista gazetaro ankaŭ disvastigis antiklerikalan kritikon, kaj tio intensiĝis precipe ĉirkaŭ 1910.

La tendenco al kritiko de la Eklezio fariĝis klara kiam oni serĉis aliancojn kun respublikanismo.²⁵⁵ Ĉi-lasta estis la centra akso de antiklerikalismo post la jarcentŝanĝo. Respublikanaj fortoj resaniĝis post la subpremo de la demokratia revolucio kaj, malgraŭ sia daŭra interna fragmentiĝo, signife formis la politikon de la jaroj post 1900 kiel opozicia movado je la loka nivelo.²⁵⁶ Ĉe la periferio, en Barcelono kaj Valencio, du populismaj respublikanaj gvidantoj mobilizis laboristojn kaj partojn de la mezaj klasoj por la respublikana movado, ĉefe per antiklerikala kritiko kaj nova amaspolitiko.²⁵⁷ De sia subtenobazo en Barcelono, Alejandro Lerroux²⁵⁸ ankaŭ intervenis en la nacia politiko, perdante terenon en

254 Kp. Paniagua Fuentes: Religión y anticlericalismo 257–269; Álvarez Junco: Ideología política 197–220; De la Cueva Merino: Clericales y anticlericales 178–181; Salomón Chéliz: Antiklerikalismo en Aragón 122–126.

255 Kp. Arbeloa: Socialismo y anticlericalismo 151–159; De la Cueva Merino: Clericales y anticlericales 168–178; Suárez Cortina: Democracia y anticlericalismo 201–205; Louzao Villar: Soldados de la fe 154–175; dum la Sexenio Mira Abad/Moreno Seco: Alicante.

256 Kp. Ĝenerale pri respublikanismo en la Dardé-restariga reĝimo: La larga noche 120–135; al la fragmentiĝo ibid 117; Suárez Cortina: La quiebra 139–154 kaj De Diego Romero: Imaginar la República passim; pri kontraŭklerikalismo De la Cueva Merino: Clericales y anticlericales 107–168, 181; ibid.: La Bastono 255–257; ibid.: La Democracia frailófoba 254–258; Salomón Chéliz: Respublikanismo kaj Rivalecto; ĉi tiu.: El discurso anticlerical; De Diego Romero: Antiklerikalismo kaj kulturo; ibid.: Imaginar la República 255–309; Sanabria: Republicanismo kaj Antiklerikala Naciismo.

257 Pri respublika populismo, vidu Alcalde Fernández: Anticlericalismo y populismo; Álvarez Junco: Populismo, caudillaje y discurso demagógico; Álvarez Junco: El populismo kaj la loka studo De la Cueva Merino: Clericales y anticlericales 206–209.

258 Alejandro Lerroux García (1864–1949), respublikana politikisto kaj ĵurnalisto. Lerroux redaktis plurajn gazetojn kaj, per sia demagogia politiko, signife influis la radikalan alon de respublikanismo dum la Restaŭrado. En la Dua Respubliko, li fariĝis ministro sub Manuel Azaña (1880–1940) kaj poste kunlaboris kun la konservativuloj en 1934 por malhelpi revolucion. Vidu Álvarez Junco: Alejandro Lerroux pri Lerroux dum la Restaŭrado.

Tamen, lia influo en la kataluna ĉefurbo malkreskis pro lia centrista sinteno, ĉar li konfliktis kun la kreskanta kataluna naciismo. En Valencio, la verkisto kaj politikisto Vicente Blasco Ibáñez²⁵⁹ ludis similan rolon. Lia Respublikana Partio sukcesis certigi plimulton de la balotantaro en la mediteranea urbo kaj tiel efektiviĝi kelkajn el siaj politikaj kaj antiklerikalaj ideoj. Inter 1898 kaj 1911, li kaj liaj sekvantoj signife formis la valencian politikon: ili ĉesigis financon subtenon por religiaj festoj, subtenis laikajn lernejojn kaj ĉesigis la trafikmalpermeson de Sankta Vendredo. Tamen, iliaj politikoj restis loke limigitaj kaj havis malmultan efikon sur la resto de Hispanio. Krome, la Liberpensuloj, asociitaj kun ĉiuj tri grupoj (Respublikanoj, Socialistoj kaj Anarkiistoj), verŝajne spertis sian plej grandan kreskon de membroj en la jaroj post la jarcentŝanĝo, reprezentante alian centran subtenanton de antiklerikala kritiko.²⁶⁰

Tamen, ekde 1900, antiklerikalismo ne nur estis parto de la movado ekster la Katolika Eklezio. La afero ne nur engaĝis establitajn fortojn, sed ankaŭ fariĝis temo de konflikto inter la du regantaj partioj pro la ŝanĝitaj politikoj de la Liberaluloj. La amplekso, en kiu tio vere rivelis novan tagordon, nur minoritatan pozicion, aŭ ĉu la antiklerikalaj politikoj de la Liberaluloj estis taktika provo integri la postulojn de certaj segmentoj de la loĝantaro, ne povas kaj ne devus esti diskutita ĉi tie.²⁶¹ La antiklerikalaj leĝdonaj iniciatoj kaj amendoj de la Liberaluloj fokusiĝis precipe al tri areoj. La plej grava areo estis la

²⁵⁹ Vicente Blasco Ibáñez (1867–1928), naturalisma verkisto kaj respublikana gvidanto. Krom sia politika aktivismo, li estas precipe konata pro siaj romanoj, kiuj ankaŭ estas trafenitaj de kritiko de la Eklezio. Post siaj politike aktivaj jaroj, li unue iris al Latinameriko kaj poste al Francio, kie li dediĉis sin tute al sia verkado. Pri blaskismo, vidu precipe la marksisme-inspiran monografion de Reig Armero: *Blasquistas y clericales kaj la verkojn de Magenti Javaloyas: La cues-tión religiosa*, 1906; same: *L'anticlericalisme blasquista*; pri la antiklerikalismo de la romanoj Lacouture: Eugène Sue.

²⁶⁰ Kp. pri la evoluo de la liberpensuloj Álvarez Lázaro: *Laicismo y librepensamiento* 163; pri iliaj agadoj dum tiuj jaroj, De la Cueva Merino: *Clericales y anticlericales* 185–188; *ibid.*: *Movilización política* 110; Suárez Cortina: *Democracia y anticlericalismo* 200–201. Pro interna krizo dum tiuj jaroj, la kontribuo de la framasonoj al kritiko de la Eklezio ne estu konsiderata tre alta. Vidu, pri la krizo, Álvarez Lázaro: *Masonería y librepensamiento* 33; pri la daŭraj antiklerikalaj agadoj de la loĝoj, vidu, ekzemple... Marteno: *La antiklerikalismo*.

²⁶¹ Kp. ekz. B. kiel taktiko De la Cueva Merino: *La Bastono* 256; *ibid.*: *La Atako* 199–201; pli diferencigita kaj ĝenerala al la kontraŭklerikalismo de la liberaluloj *ibid.*: *Clericales y anti-clericales* 38–45, 217–223; *ibid.*: *La Democracia frailófoba* 252 f.; De Mateo Avilés: *Anticlericalismo en Málaga* 22–29; Salomón Chéliz: *Anticlericalismo en la calle* 134–137; Suárez Cortina: *Entre cirios, barricadas y bayonetas* 37–39.

Leĝaro pri religiaj ordenoj: en 1902, 1906 kaj 1910, la Liberala Partio provis efektivigi reformojn en ĉi tiu areo. Ĝi limigis industrian agadon kaj administre reguligis la ekziston de religiaj komunumoj. En 1910, ĝi eĉ malpermesis la fondon de novaj ordenoj en la tiel nomata "Ley de Candado" ("Leĝo pri Pendseruro"). Ĉi tiuj iniciatoj kondukis al vastaj protestoj de konservativuloj, precipe de la ĉiam pli organizita katolika movado, kaj al konfliktoj kun la Vatikano. Dum la debatoj progresis, la rezisto diluis la proponojn, kaj la efektivigitaj ŝanĝoj estis, en la plej multaj kazoj, inversigitaj de postaj konservativaj registaroj.²⁶² Simila sorto trafis la provon permesi civilan geedziĝon kiel laŭvolan alternativon por la denaska loĝantaro.²⁶³ Sekulariga mezuro en edukado estis iom pli sukcesa. En 1910, eblis abolicii devigan katekisman instruadon por nekatolikaj infanoj en publikaj lernejoj. Aliaj reformoj, kiel ekzemple la forigo de deviga religia instruado en la finaj jaroj de mezlernejo, ne daŭris.²⁶⁴ Malgraŭ sia dinamismo, antiklerikalismo en la jardeko post 1900 finfine restis ĉefe opozicia fenomeno kaj, malgraŭ la reformklopodoj de la liberaluloj, ne povis fariĝi parto de la ŝtata tagordo kiel ĝi okazis en Francio. Por ke tio okazu, kritiko de la Eklezio estis tro proksime ligita al la sistemkritikaj fortoj de respublikanismo, socialismo kaj anarkiismo, kaj liberala eklezia politiko estis tro modera aŭ, efektive, neaplikebla ene de la dupartia sistemo.²⁶⁵

La kresko de antiklerikalismo inter politikaj fortoj ekster la establitaj partioj, same kiel inter liberaluloj, inverse politikigis la katolikismon kaj ebligis al ĝi plejparte superi sian internan fragmentiĝon.²⁶⁶ Ĉi tiu unueco devenis de la sento de "subpremita kaj

²⁶² Unua provo de nova leĝaro por ordenoj jam estis farita en 1887, sed ĝi ne estis efektivigita. Vidu, ekzemple, Milán García: El asociacionismo católico; pri la leĝaro por ordenoj en 1910, Sánchez de Murillo: Antiklerikalismo 134; Montesinos Sánchez: El contencioso Iglesia-Estado; Andrés Gallego/Pazos: La Iglesia 309.

²⁶³ Vidu Magenti Javaloyas: La cuestión religiosa, pri la diskutoj pri civila geedzeco, 1906 251-255; el jura-historia perspektivo Cobacho López: Matrimonio civil.

²⁶⁴ Pliaj reformoj koncernis la forigon de la religia ĵuro. Vidu Matos Fe-rreira: La Ibera Duoninsulo II, 640; pri la reformoj en edukado, precipe García Regidor: La polémica, 91-391; De Puelles Benítez: Secularización y enseñanza; Martínez Blanco: Las secularización, 154-162; por bona superrigardo entute, vidu Callahan: La Romkatolika Eklezio, 62-85.

²⁶⁵ La emfazo de la opozicia pozicio de antiklerikalismo estis jam evidenta en Pérez Ledesma: Anticlericalismo y secularización 276.

²⁶⁶ Vidu Revuelta González: La recuperación eclesiástica 233 f.; Hibbs-Lissorgues: Iglesia, prensa y sociedad.

114 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

esti persekutita malplimulto.”²⁶⁷ La protestoj kontraŭ la leĝdonaj iniciatoj kaj kontraŭ la mobilizado de respublikanoj kaj la laborista movado sur la stratoj nun estis ĉefe faritaj de laikaj organizoj kaj balotligoj, kiuj formiĝis loke por subteni katolikajn kandidatojn.²⁶⁸ Ĝis kia grado du sociaj blokoj aperis ĉi tie preter la kontraŭaj naciaj vizioj, aŭ ĉu la du tendaroj devas esti diferencigitaj en konservativajn kaj katolikajn fortojn unuflanke kaj liberalan, respublikanan, socialisman kaj anarkiisman kritikon de la Eklezio aliflanke, estos montritaj per la sistema diskursanalizo kaj la tri kazesploroj, ankaŭ por la hispana kazo.²⁶⁹ La mobilizado kritika de la Eklezio perdis konsiderindan impeton post 1913.

La liberaluloj forlasis siajn antiklerikalajn politikojn.

En la sekvaj jaroj, antiklerikalismo retiriĝis en la fonon kompare kun la socia demando, sed restis latente ĉeestanta.²⁷⁰ La Katolika Eklezio eĉ pli proksime aliĝis al la politika reĝimo. Nur kun la establado de la Dua Respubliko antiklerikalismo reaperis en la politika tagordo. La nova reĝimo efektivigis radikalan sekularigon de ŝtato kaj socio. Ĉi tiujn reformojn akompanis perfortagoj, kiuj, kun la kreskanta malmoliĝo de la frontoj en 1934 kaj fine komence de la Enlanda Milito, erupciis je senprecedenca skalo kaj kulminis per amasmurdo de pastroj.²⁷¹ Pro la perforto manifestita ankaŭ ĉi tie, la hispana Kulturbatalo ofte estis karakterizita kiel speciala kazo.²⁷² La perforto de la 1930-aj jaroj kuŝas ekster la establita periodo de esplorado. Tamen, la sekva analizo, por la unua fojo, sisteme ekzamenos la tezon de la hispana Sonderweg (speciala vojo).

²⁶⁷ “Minoría oprimida y perseguida”, De la Cueva Merino: Cultura y movilización 180.

²⁶⁸ Vidu, pri mobilizado de la civila socio, ĉapitron 1.1, kaj specife pri la elektistaroj, Lannon: Catholic Identity 67–69; pri ilia loka signifo en Valencio, Valls: La derecha regional 19–50; en Seviljo, Ruiz Sánchez: Política e Iglesia.

²⁶⁹ Vidu Enkondukon, noton 58, por diskuto pri ĉi tiu demando.

²⁷⁰ Kp. sur la malkresko De la Cueva Merino: La Democracia frailófoba 241 f.; Suárez Cor-tina: Antiklerikalismo, religio kaj politiko 185; ibid.: Entre cirios, barricadas y bayonetas 49; Salomón Chéliz: Antiklerikalismo en Aragono 259; al ĝia persisto ekz. B. De la Cueva Merino: Anticlericalismo e identidad 176–184.

²⁷¹ El la riĉeco de literaturo pri ĉi tiu kampo, la superrigardo De la Cueva Merino: Anti-clericalismo en la Segunda República; Salomón Chéliz: Anticlericalismo en Aragon 159–161, 316–360; relative partiano Álvarez Tardío: Anticlericalismo y libertad; lastatempe Montero Gar-cía/De la Cueva Merino: Laicismo y katolicismo; Louzao Villar: Soldados de la fe 339–348; same kiel la esplora superrigardo en Pérez Ledesma: Anticlericalismo y secularización kaj De la Cueva Merino: Balance historiográfico; al perforto ekz. B. la literaturrecenzo Vincent: Ŝlosiloj 69–75; same kiel Albertí i Oriol: El silenci kaj Vincent: La Hispana Enlanda Milito.

²⁷² Kp. ekz. B. Salomón Chéliz: Anticlericalismo en Aragon 361.

fari komparan analizon kaj prezenti novajn trovojn pri naciaj diferencoj, kiuj ofertas klarigan aliron ankaŭ por la periodo post 1914. Sed antaŭ ol ni turnos nin al la eŭropa kaj kompara perspektivo, ni nun konsideros la germanajn ŝtatojn kiel trian nacian kazespordon.

1.4 Germanio – Inter ŝtata potenco, protestanta plimulta socio kaj kritiko en la aŭtoritatisma ŝtato

La struktura deirpunkto por germana antiklerikalismo estis tute malsama kompare kun la du latinidaj landoj.

Unue, la konfliktoj evoluigis apartan dinamikon pro la struktura dukonfesiismo, kiu reakiris virulencon per du ondoj de teritoriaj ŝanĝoj en la unua duono de la 19-a jarcento: La dissolvo de teritorie kaj konfesia apartaj areoj, kiu jam komenciĝis en la 18-a jarcento, fine erupciis kun la teritoria reorganizado en la kunteksto de sekularigado kaj mediaciigado post la kolapso de la Sankta Romia Imperio de la Germana Nacio. Novaj ŝtatoj aperis, kies loĝantaroj jam ne estis religie homogenaj, sed prefere konsistis el grandaj konfesiaj malplimultoj. La dua turnopunkto venis kun la fondo de la pruse-dominata Germana Imperio en 1871 kaj la akompananta evoluo de protestanta plimulta socio, en kiu katolikoj konsistigis nur trionon de la loĝantaro. Ambaŭ teritoriaj reorganizadoj iris man-en-mane kun la kreskanta religia miksado en urboj kiel rezulto de urbigo.²⁷³ Ĉi tiuj redistribuoj devigis ŝtatojn provizi juran kadron por la kunekzistado de religiaj konfesioj, kiu ne endanĝerigus la unuecon de la nove kreitaj landoj aŭ helpus establi ĝin komence.

La dua distinga trajto de la germana kazo — finfine sekvo de la unua — estis la politika amplekso de la aliancoj kritikaj de la Eklezio, kiuj ŝanĝis la leĝaron en la dua duono de la jarcento. Dum la bavara kaj badena Kulturbatalo estis ĉefe produktoj de la liberaluloj, la prusa kaj imperia Kulturbatalo estis plejparte determinitaj de Otto von Bismarck. Ĉi-lastaj, tamen, ankaŭ fidis je la liberaluloj,

²⁷³ Kp. pri la specialaĵo rilate al la konfesia konsisto en eŭropa komparo Mergel: Konfesiaj Limoj 83 kaj sekvaj; ĝenerale pri la miksaĵo Schnabel: Germana Historio, Vol. 4 26 kaj sekvaj; Hölscher: Protestanta Pieco 331–340; pri la faktoro de urbigo precipe Walser Smith: Germana Naciismo 94 kaj sekvaj.

116 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

Tamen, en la Reichstag, ĝi ankaŭ povis iagrade fidi je la konservativaj partioj. La bazo por la transpartiaj koalicioj estis, plejparte, ilia klare kontraŭkatolika orientiĝo, kiu certigis al la aliancoj la subtenon de multaj protestantoj. La fakto, ke la konfliktoj ne simple limiĝis al konfesia dueco kaj implikis aliajn grupojn, estos klarigita en la sekva sekcio, kaj mia kompara analizo montras tion detale. Komence oni notu, ke, pro la strukturaj diferencoj kun la aliaj du landoj, antiklerikalismo kaj kritiko de la Eklezio reprezentis pli larĝan kaj pli kompleksan fenomenon en la germana historio ol en Francio kaj Hispanio.²⁷⁴ Ni unue turnu nin al la evoluoj.

la rilato inter ŝtato kaj eklezioj.

Restrukturado de la rilato inter ŝtato kaj eklezio kaj latentaj frontoj - la tempo antaŭ la Kulturbatalo

Kun sekularigado, mediaciigo, teritoria reorganizado kaj la kolapso de la imperio, la katolikaj kaj protestantaj eklezioj en la germanaj ŝtatoj devis reorganizi sian internan konstitucion²⁷⁵ same kiel sian

La rilato al la teritorie ŝanĝitaj individuaj ŝtatoj estos determinita.

La procezo treniĝis tra la unua duono de la jarcento kaj, en sia ŝtat-eklezia tendenco, interplektiĝis kun la establado de klara submetiĝo de la eklezioj al la ŝtato.²⁷⁶ La diskuto rondiris ĉirkaŭ la-

La demando pri la libereco de la eklezioj estis plurfoje levita.²⁷⁷ La rilato de la protestantaj eklezioj al la aŭtoritatoj restis relative stabila komence dum la Restarigo, ĉar ĝi baziĝis sur la teritoriismo de la Paco de Aŭgsburgo kaj la tradicio de la protestantaj ŝtataj eklezioj. La ius circa

²⁷⁴ Generale, kiel jam klarigite en la enkonduko, la stato de esplorado por la germanaj ŝtatoj estas multe pli malbona ol por Hispanio kaj Francio. Ni nuntempe mankas ampleksan superrigardon.

²⁷⁵ Por la Katolika Eklezio, la limoj de la diocezoj, aparte, devis esti redifinitaj.

Dume, precipe por la protestantaj eklezioj, ekestis la demando pri la rilato inter la du konfesioj, kies respondo en Prusio kaj en la plej multaj aliaj landoj rezultigis malsame konsistigitajn konfesiajn unuiĝojn. Vidu, pri la reorganizado de la Katolika Eklezio, la superrigardon en Schnabel: *Deutsche Geschichte*, Vol. 4, pp. 21 kaj sekvaj; pri la protestanta evoluo, samloke, pp. 325–348; Greschat: *Deutschland II.*, Protestantismus, Vormärz, pp. 312 kaj sekvaj; Nowak: *Geschichte des Christentums*, pp. 77–80.

²⁷⁶ Kp. Conzemius: *Germanio I.*, Katolika Eklezio, 1800–1848 296; Landau: *La Origino* 32.

²⁷⁷ Kp. Nowak: *Historio de Kristanismo* 72–77; Greschat: *Germanio II.*, Protestantanta Tantismo, antaŭ-marto 311.

“Sacra” — tio estas, la juraj, ekonomiaj kaj administraj aferoj koncernantaj la ekleziojn — fariĝis la respondeco de la reganto.²⁷⁸ Por la Katolika Eklezio, la reorganizo komence de la jarcento reprezentis pli profundan rompon, ĉar ĝi perdis sian sekularan potencon dum la sekularizado, kaj ĝia tute malsama interna strukturo kaj hierarkio rezistis integriĝon en la sekularan ŝtaton. En Bavario, katolikismo ankaŭ perdis sian statuson kiel ŝtata religio en 1803. Tie, same kiel en la mezgrandaj ŝtatoj kaj en la ŝtatoj kun protestanta plimulto, estis establita rilato, kiu difinis la suverenecon de la ŝtato super la Katolika Eklezio. En la germanaj ŝtatoj, la rilato inter ŝtato kaj eklezio estis tiel transformita en la 19-a jarcento simile al tiu en Francio kaj Hispanio. Samtempe, ambaŭ kristanaj konfesioj restis la centraj moralaj aŭtoritatoj ene de la socio, kio estis precipe evidenta en ilia pozicio en edukado.²⁷⁹

Depende de la religia distribuo de la loĝantaro kaj la reganta domo, same kiel la sinteno de la teritoriaj regantoj, la relative simila jura deirpunkto por la eklezioj variis konsiderinde trans la malsamaj ŝtatoj.²⁸⁰ Malgraŭ la fundamentaj reorganizoj, pliaj evoluoj kaj aldonaj reformoj en la unua duono de la jarcento plurfoje kondukis al renovigitaj disputoj pri la rilato inter eklezio kaj ŝtato. Politikaj reformoj naskis specife konfesia akcentitajn konfliktojn. Ekzemploj inkluzivas la bavaran "Genufleksan Dekreton" (la postulo, enkondukita en 1838, honori procesiojn per genufleksado) kaj la tiel nomatajn Kolonajn Problemojn en Prusio (1836–1837).

Ĉi-lastas rilatas al la konfliktoj inter la Katolika Eklezio kaj la Prusa ŝtato en ĝiaj okcidentaj provincoj dum la Vormärz-periodo, kiuj erupciis pri akademia libereco en la teologiaj fakultatoj kaj kulminis per gravaj disputoj pri la temo de miksitaj geedzecoj.²⁸¹ En ĉiuj ĉi kazoj, preĝejoj protestis kontraŭ ŝtate truditaj regularoj celantaj regi la kunekziston de la du konfesioj, kiuj estis perceptitaj kiel restriktaj de unu el la du. La strebo al pli granda libereco tiam transformis la Katolikan Eklezion en emancipigan forton post la Revolucio de 1848. Dum la novaj liberecoj por preĝejoj kiel institucioj gajnintaj en la Frankfurta Konstitucio ne estis plene efektivitaj,

²⁷⁸ Kp. Greschat: Germanio II., Protestantismo, Antaŭ-Marto 310 kaj sekvaj.

²⁷⁹ Kp. Schnabel: Germana Historio, Vol. 4, pp 21–43; Conzemius: Germanio I., katolika-Preĝejo, 1800–1848 294–298; specife pri Baden, Becker: Liberala Ŝtato 16–19.

²⁸⁰ Kp. pri la diferencoj, kiujn oni ne povas diskuti ĉi tie, Schnabel: Germana Historio, Vol. 4 passim.

²⁸¹ Kp. pri la dekreto pri genufleksado, samloke, paĝoj 162 kaj sekvaj; pri la Kolonajn Problemoj, plej laste Borutta: Kontraŭ-Katolikismo 269–273.

118 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

zung,²⁸² sed la prusa konstitucio de 1850 adoptis ĉi tiujn ideojn en modifita formo. Sanktigante la aŭtonomecon de la eklezioj, la nova konstitucio, orientita al la ideo de kristana ŝtato, ankaŭ donis al la katolika eklezio konsiderinde pli da libereco.²⁸³ Ĉi tiu evoluo al pli granda eklezia sendependeco estis kontraŭata en la mezaj jardekoj de la jarcento per pozicioj, kiuj celis transdoni taskojn antaŭe tenatajn de la eklezio al la ŝtato. En la Vormärz-periodo, jam ekzistis diskutoj en la ŝtataj parlamentoj de la mezaj ŝtatoj pri la sekularigado de bazlernejoj aŭ la establado de samtempaj lernejoj, t.e., mikskonfesiaj institucioj, kiuj plifortigus la ŝtatan influon. En 1858, leĝpropono por enkonduki civilan geedziĝon estis prezentita en la prusa Landtag, sed ĝi malsukcesis en la supera ĉambro.²⁸⁴

La rilato inter la ŝtato kaj la institucio de la Eklezio ne estis la sola disputopunkto en la konfliktoj. La multe pli grava afero por antiklerikalismo estis la pozicio de la individuo ene de ĉi tiu konstelacio. Pro la konfesia distribuo, la demando pri religia libereco kaj jura egaleco de la konfesoj ekestis en la germanaj ŝtatoj en multe pli virulenta formo ol en Hispanio aŭ Francio. La germana evoluo de konfesia libereco kaj egaleco karakteriziĝis per konsiderinda asinkroneco kaj, en sia malrapida efektivigo de individuaj rajtoj, plejparte similis la francajn evoluojn, kvankam malfrue. Ni komencu per la reorganizado en la fazo de la Restarigo. Unue, ni devas rilati al Artikolo 16 de la Federacia Leĝo, kiu garantiis civilan kaj politikan egalecon al ĉiuj kristanaj konfesioj en la teritorioj de la Germana Federacio, tiel daŭrigante la fundamentan principon de egaleco laŭ la tradicio de la Vestfalia Paco. Ĉi tiu provizaĵo kondukis al ampleksaj disputoj dum la jarcento, ĉar ŝtatoj kun forta protestanta influo, precipe, ignoris la rajtojn de katolikaj malplimultoj. Rezulte, egaleco fariĝis ŝlosila termino en konfesiaj konfliktoj.²⁸⁵ Prusio agnoskis la liberecon de konscienco

²⁸² Kp. pri la Katolika Eklezio en la Revolucio de 1848 kaj pri la Paulskirche Konstitucio, ekz. Landau: Die Entstehung 33–37; Conzemius: Deutschland I., Katholische Kirche, 1800–1848 303 f.; Smolinsy: Freiheit.

²⁸³ Tamen, la Protestanta Eklezio, pro siaj internaj ligoj al la suvereno en la supera episkopejo, restis submetita al la ŝtato. Vidu, pri la prusa konstitucio de 1850, Greschat: Germanio II., Protestantismo, Antaŭmarto 320 kaj sekvaj; Landau: La Originoj 37–42.

²⁸⁴ Kp. por la mezaj ŝtatoj Schnabel: Deutsche Geschichte, Vol. 4, pp. 104 kaj sekvaj; por Prusio Evans: Cross and Ballot, p. 111; pri ĉi tiu tendenco ĝenerale Borutta: Antikatholizismus, pp. 273–275; en la eduka sistemo Mély: La question, pp. 325–329.

²⁸⁵ Kp. Schnabel: Germana Historio, Vol. 4, p. 103 kaj sekvaj, 115–118; en la dua duono 19-a-jarcentaj konstrumajstroj: Egaleco 13–39.

Libereco ekzistis ekde la Ĝenerala Ŝtata Leĝo (1894). En Bavario, Badeno kaj Viremburgo, ĉi tiu fundamenta rajto estis enkondukita dum la frua konstitucia periodo inter 1818 kaj 1821. Publika kultado estis permesita por la ĉefaj kristanaj konfesioj, kaj la provizaĵoj de la Federacia Leĝo, en la formo de civitana kaj civila egaleco, estis sanktigitaj en ŝtata juro. La centraj germanaj ŝtatoj sekvis la ekzemplon en la 1830-aj jaroj. Tamen, ĉi tiuj rajtoj, kiel monarĥe donitaj garantioj, estis plejparte neaplikeblaj. Nur la nelefektivigita Konstitucio de la Paulskirche formulis plene validajn individuajn rajtojn. La prusa Konstitucio de 1850 sanktigis la rajton je publika kultado kaj donis al ĉiuj membroj de kristanaj konfesioj civilajn kaj politikajn rajtojn - tamen, certaj ŝtataj oficoj restis fermitaj al judoj. Ilia egaleco en civitanaj kaj civilaj aferoj estis definitive certigita nur de la Nordgermana Federacio en 1869, post kiam Badeno jam faris ĉi tiun paŝon en 1862.²⁸⁶

Civitana egaleco kaj konscienclibereco estis unu temo; la problemoj de rekono de skismaj religiaj komunumoj kaj la rajto je kompleta religia memdetermino estis alia, akirante kreskantan gravecon, precipe kun la formado de la Germanaj Katolikoj kaj la Amikoj de Lumo en la Vormärz-periodo kaj la liberaj religiaj komunumoj, kiuj kreskis el ili. En 1847, reĝo Frederiko Vilhelmo la 4-a (1795–1861), alfrontita al ĉi tiu defio, aprobis ekleziajn retiriĝojn, kaj la konstitucio de 1850 faris religian memdeterminon eblo, kvankam kun limigoj. La prusa traktato agnoskis aliajn religiajn komunumojn kune kun la laŭleĝe agnoskitaj kaj aŭtonomaj ĉefaj eklezioj. En Bavario, tamen, la germanaj katolikoj estis malpermesitaj. La lukto por rekono kaj religia libereco flanke de ĉi tiuj skismaj grupoj kaj nereligiaj homoj estis centra temo en la venontaj konfliktoj inter radikalaj antiklerikaloj, la ŝtato kaj establitaj eklezioj.²⁸⁷ Kun la germana unuigo, okazis certa homogeneco de la jura situacio. La civila kaj politika egaleco el la prusa konstitucio, inkluzive de judoj, fariĝis parto de la imperia konstitucio. Tamen, la rajto je publika kultado kaj asocio ne estis koncedita tra la tuta imperio, kiel ĝi estis, ekzemple, en Francio tiutempe. Ĉi tiuj provizaĵoj estis

²⁸⁶ Kp. pri la demando de la devigo de religia libereco kiel individua rajto Schnabel: Germana Historio, Vol. 4 26; Ungern-Sternberg: Religia Libereco en Eŭropo 24–27; pri la judoj ekz. Grisar: Cirkula Forsendo 220; Nowak: Historio de Kristanismo 84–86.

²⁸⁷ Kp. pri la organiza evoluo de la Liberaj Religiaj, noto 59; pri ilia jura statuso, forte el la perspektivo de la koncernatoj, Groschopp: Historio de la Eklezio-

piedbatoj.

120 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

Krome, ne estis kohera efektivigo je la ŝtata nivelo, kiu restis decida por protekti fundamentajn rajtojn. Plie, ilia amplekso restis limigita; la lerneja sistemo restis sub eklezia superrigardo.

Krome, la prusa modelo de konfesia aparteno restis domina, tiel ke alternativaj sekularaj dezajnoj finfine povis ekzisti nur rilate al ĉi tiu sistemo.²⁸⁸

Sekvante ĉi tiun superrigardon de la miksaĵo de leĝoj en Germanio, La antiklerikalismo de la dua duono de la periodo nun laŭsupoze estis ekstermita en la germanaj ŝtatoj ĝis 1871. la fokuso estas metita sur la 20-an jarcenton.²⁸⁹ Esploro situigas la Kritiko de la Eklezio ĉefe aperas en la kunteksto de konfesiaj konfliktoj. La restarigo-kvankam la unuiga fazo konis konfliktojn de ĉi tiu speco, ekumenaj klopodoj estis la ĉefa fokuso de la eklezia vivo.²⁹⁰ Samtempe, tamen, la konfesia karaktero de naciismo intensiĝis. Ĉi tie, kontraŭkatolikismo estis prononcita, kiu ligis naciajn lojalecojn al konfesiaj alligitecoj. Ĉi tiu impeto intensiĝis dum la unuiga fazo de la 1860-aj jaroj.²⁹¹ La konfesia disiĝo atingis komencan pinton inter 1848 kaj 1855 kaj ankaŭ ĉeestis sufiĉe baldaŭ antaŭ la eksplodo de la Kulturbatalo.²⁹² Kritiko de la Eklezio nun pli kaj pli atakis la novan ultramontan piecon.²⁹³ La pilgrimado al Treviro en 1844 estis probable la unua grava okazo por larĝaj, religie orientitaj kaj kritike orientitaj publikaĵoj. Kiel preparo por la leĝdona-

²⁸⁸ Pri la juraj provizaĵoj, vidu Ungern-Sternberg: Religia libereco en Eŭropo 26; Bohusch: Konstituciaj fundamentoj 116–151; pri la konfesia modelo, vidu Weir: Kvara Konfeso precipe 53–115, 420–422.

²⁸⁹ Tre malmulte da literaturo ekzistas ĝis nun pri kontraŭkatolikismo aŭ antiklerikalismo de la unua duono de la jarcento kiel socikultura fenomeno. Vidu plej laste Borutta: Antikatholizismus 62–95.

²⁹⁰ Kp. pri la konverĝoj Schnabel: Germana Historio, Vol. 4, pp. 44–62, 476–485; Mergel: Konfesiaj Limoj, pp. 87 kaj sekvaj; pri la diferencoj Nowak: Historio de Kristanismo 64–72.

²⁹¹ Kp. Altgeld: Katolikismo, Protestantismo, Judismo 125–158, 165–181, pri ekonomiaj cikloj precipe 67; Echternkamp: Religia Nacia Sento; en la kunteksto de la Prusa-Aŭstra Milito Hogg: Batalante la Religian Militon.

²⁹² Kp. la kvanta studo de la produktado de konfesiaj polemikoj Köhle-Hezinger: Evangelisch – katholisch 91, 93–98; similaj tendencoj evidentiĝas ankaŭ en lokaj konfesiaj konfliktoj Dietrich: Konfession im Dorf 254–260; pri protestantaj polemikoj antaŭ la Kulturkampf Kissling: Geschichte des Kulturkampfes, Vol. 1 295–318.

²⁹³ En la koncerna esplorado, oni diskutas ĉu rekta kaŭza rilato povas esti establita inter la manifestiĝoj de kredo kaj la revigliĝo de antiklerikalaj polemikoj. Ĉiukaze, pli malnovaj pozicioj, kiuj konsideras kontraŭkatolikismon antaŭ la Kulturbatalo kiel negrava, devas esti kontraŭdiritaj. Kp. Gross, emfazante kaŭzecon, 29–96: Milito kontraŭ Katolikismo; Borutta argumentas kontraŭ tio: Antikatholizismus 27; por la pli malnova pozicio, ekz., Anderson: Windthorst 128.

La juraj proponoj de tiuj jaroj, kiuj provis redifini la pozicion de la Katolika Eklezio en la ŝtato, devas ankaŭ esti taksataj en la kunteksto de reformoj. Inter 1850 kaj 1860, la tipaj antiklerikalaj konspiraj teorioj de kontraŭ-Jezuita naturo ankaŭ aperis pli vaste en la germanaj ŝtatoj.²⁹⁴ Institucie, tiuj jaroj ankaŭ vidis la fondon de du asocioj de eklezia kritiko: la liberala "Nacia Asocio" en 1859 kaj la konfesie, sed ankaŭ libérale, orientita "Germana Protestanta Asocio" en 1863.²⁹⁵ Ambaŭ asocioj ilustras la duoblan naturon de la germanaj konfliktoj: konfesia kaj liberala. Samtempe, meze de la jarcento, la demokratiaj fortoj, kiuj restis post la Revolucio de 1848 kaj ĉiam pli malkreskis, same kiel la Libera Religia movado, kun kiu ili parte interkovriĝis, ankaŭ aperis kiel subtenantoj de antiklerikalismo.

La kritiko estis esprimita en la amaskomunikiloj kaj en teologiaj kaj konfesiaj polemikoj kaj en pli popularaj skribaĵoj kiel ekzemple la "Pfaffenspiegel" de Otto von Corvin. Ĉi tiu verko, verkita subtene de la germana katolika movado kaj traktanta moralajn kaj epistemologiajn temojn en populara, kleriga tono, estis represita ses fojojn antaŭ 1891. Similan sukceson ĝuis la "Manlibro de Protestantaj Polemikoj kontraŭ la Romkatolika Eklezio" de Karl August von Hase²⁹⁷, kiu klarigis la centrajn diferencojn inter protestantaj kaj katolikaj kredoj en scienca stilo.²⁹⁸ Ambaŭ ĝenroj, popularaj kaj sciencaj skribaĵoj, formis la antiklerikalismon de la dua duono de la 19-a jarcento en la germanaj ŝtatoj.

Kiel paralela, kvankam ne aŭtenta, kontraŭmovado, politika katolikismo komencis formiĝi. Tio montras, ke, precipe en la mezaj jaroj de la jarcento, la politikaj frontoj ne estis klare difinitaj.

Kvankam la nove aperanta politika movado de Ultramontanismo batalis

²⁹⁴ Kp. pri la pilgrimado al Treviro Schieder: Eklezio kaj Revolucio; Borutta: Kontraŭkatolikismo 77–88; pri la leĝprojektoj Kissling: Historio de la Kulturbatalo, Vol. 1 277–295; pri la disvastiĝo de konspiraj teorioj Healy: La Jezuita Fantomo 49; pri populara antiklerikalismo de la 1850-aj kaj 1860-aj jaroj ĝenerale Gross: Milito kontraŭ Katolikismo 74–127.

²⁹⁵ Kp. pri la Nacia Asocio Gross: Milito kontraŭ Katolikismo 107 kaj sekvaj; pri la Protestanta Asocio-Lepp: Protestanta-liberala vekigo.

²⁹⁶ Otto Julius Bernhard von Corvin-Wiersbitzki (1812–1886), demokrata verkisto kaj ĵurnalisto. Kp. Bautz: Corvin-Wiersbitzki.

²⁹⁷ Karl August von Hase (1800–1890), protestanta kanonadvokato kaj profesoro en Jena. Hase estas asociita kun liberala protestantismo. Vidu, ekzemple, Jäger: Nationalliberal Historical Theology.

²⁹⁸ La monografio trapasis sep eldonojn kaj estis tradukita en la anglan. Vidu, pri la rakonto de Hase, Borutta: Antikatholizismus 170–177; Wischmeyer: Objektitätsideal 253–255.

122 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

Ekzemple, ili kompreneble kontraŭis la Kulturbatalon en Badeno, kiun gvidis ĉefe liberaluloj, sed samtempe reprezentantoj de politika katolikismo, kiel en Rejnlando aŭ Vestfalio, povis ankaŭ kontraŭi la ŝtaton kune kun la demokratoj.²⁹⁹ Provizora klarigo de la

Konfliktaj linioj nur aperis kun la nove establitaj

solvante konfliktojn je la jura nivelo, kiuj originis de la kultur milito de Badeno.

Badeno, Bavario, Prusio kaj la Regno - Leĝdonaj Kulturo-Militoj

En diversaj germanaj ŝtatoj dum la 1860-aj kaj 1870-aj jaroj, juraj Kulturbataloj estis batalitaj, kiuj ĝis nun plejparte estis la fokuso de studoj pri kontraŭkatolikismo kaj antiklerikalismo.³⁰⁰ Fundamenta reinterpretado de ĉi tiuj konfliktoj ne estas celita ĉi tie, sed mallonga prezento de tri ekzemploj (Badeno, Bavario kaj Prusio, respektive, kaj la nivelo de la Reich)³⁰¹ ilustras la naturon de la leĝaro kaj la diversajn interesojn implikitajn en ĉi tiu procezo. Unue, oni devas emfazi, ke la juraj Kulturbataloj en la germanaj ŝtatoj estis ĉefe konflikto inter ŝtato kaj eklezio.

esti komprenataj. Rilate al eklezia-ŝtata juro, ili reprezentis revenon al ŝtat-suverena koncepto, kiu tendencis esti anstataŭigita en la prusa konstitucio aŭ eĉ en la Badena Kulturkampf per la koncedita pli granda eklezia aŭtonomio. Krome, la emfazo de la kontraŭ-katolika orientiĝo devas esti metita en perspektivon. Dum ĉi tio estas ĝuste metita en la centron kaj precipe intensigis la internajn dinamikojn dum la konfliktoj, kelkaj el la reformoj ankaŭ influis la protestantaj ekleziojn.³⁰² La luktoj en la diversaj ŝtatoj estis

²⁹⁹ Kp. pri la komenco de la formado de politika katolikismo en Baden Becker: *Liberaler Staat* 67–71; pri la kunlaboroj en Rejnlando kaj en Vestfalio Sperber: *Popular Catholicism* 283.

³⁰⁰ Kp. la esploran superrigardon pri la juraj luktoj rilate al pli malnova literaturo, precipe Heinen: *Contested Modernity* 139; kaj ankaŭ Borutta: *Anti-Catholicism* 20–24; la plej ampleksan raporton, kvankam forte katolikan laŭ sia biaso, ankoraŭ provizas Kissling: *History of the Kulturkampf in the German Reich*, Volumoj 1–3.

³⁰¹ Vidu koncerne la batalojn en Virtembergo kaj Hesio ne konsiderataj ĉi tie Evans: *Kruco kaj Baloto* 115; Pickus: *Denaskaj Fremduloj*.

³⁰² Vidu, ekzemple, la interpreton de Thadden pri la politikoj de Bismarck kiel provo rompi reziston al la reformoj de la konstitucio de la protestanta eklezio: Bismarck - luterano; kaj ankaŭ la troigan raporton de Hilge skribitan el protestanta perspektivo pri ofero: *La Protestanta Eklezio*.

Krome, ilin formis malsamaj konstelacioj kaj politikaj kulturoj, ĉiu el kiuj elstarigis malsamajn fundamentajn karakterizaĵojn kaj konfliktliniojn. En Badeno, la liberala karaktero estis aparte evidenta. La bavaraj konfliktoj, aliflanke, pli atentigis al sociaj dimensioj.

La prusa Kulturbatalo ĉefe levis la demandojn pri ŝtata prerogativo kaj elstarigis la diskriminacian komponenton; la nacia akuzo de la prusaj konfliktoj, kaj tiel ankaŭ de la nivelo de la Reich, ekskludis katolikismon el la koncepto de la germana nacio. Antiklerikalismo funkciis en la Kulturbatalo kun sia duobla influo - la konfesia kaj la liberala - kaj agis pere de (Badeno, Bavario) aŭ kune kun la ŝtato (Prusio).

Laŭ instigo de la Katolika Eklezio, reformo estis entreprenita en Badeno, kiu en 1860 komence rezultigis fundamentan redifinon de la ekzistanta politika ordo. Tio enkondukis la protestantan dinastion, la liberalan burĝaron nun partoprenantan en la registaro, kaj la ultramontan Katolikan Eklezion en konflikton, kiu daŭris plurajn jarojn.³⁰³ En la konstitucio, kiun oni povas priskribi kiel ŝtat-eklezia, al la eklezioj estis donita pli da libereco, kvankam ŝtata suvereneco restis klare konservita.³⁰⁴ Samtempe, la agnoskitaj religiaj malplimulto (judoj) kaj la "toleritaj" religiaj komunumoj (menonitoj, moravianoj, germanaj katolikoj, malnovaj luteranoj kaj anabaptistoj) ricevis preferon. Ĉi tiu pluraligo aldonis la eblecon de kriza civila geedziĝo, kiu permesis geedziĝojn por miksreligiaj paroj, se neniu kleriko volis ofici.³⁰⁵ En la sekvaj jaroj, areoj, kiuj antaŭe estis sub eklezia influo, estis tute transdonitaj al ŝtataj manoj. Ĉi tiu dua ondo de leĝaro rompis kun la ŝtat-eklezia tendenco de la unua reformo.

kaj ekestis ĉefe el liberalaj iniciatoj. En 1864, ĝi establis ŝtatan, komunan kontrolan instancon por bazlernejoj. La laŭvola establado de geinstruaj lernejoj estis faciligita, kaj en 1870, geinstruaj mezlernejoj fariĝis devigaj. La enkonduko en 1867 de la tiel nomata kultura ekzameno, aparta ŝtata ekzameno por pastroj pri scio de la latina, greka, same kiel germana literaturo kaj historio, kompletigis la novajn reformojn.

³⁰³ Kp. pri la Kulturkampf en Baden Becker: *Liberaler Staat* 352–376; Evans: *Kruco kaj Balot* 95–102.

³⁰⁴ Tiel, la interna eklezia administrado (financoj, jurisdikcio, kultado, organizado de religiaj institucioj, nomumado de oficistoj) estis plejparte transdonita al la aŭtonoma kontrolo de la eklezioj, kvankam strikte ene de la limoj de la ŝtato. La ŝtato, ekzemple, kontrolis publikan kultadon kaj la aprobon de ordenoj, kaj ŝtataj regularoj validis por la nomumado de certaj ekleziaj oficistoj.

³⁰⁵ Vidu detale Becker: *Liberala Ŝtato* 68–73.

124 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

Regularoj pri la eduka sistemo estis realigitaj. Ekde 1869/1870, civila geedziĝo estis deviga.³⁰⁶ Tria fazo de leĝaro okazis en la ombro de la prusa Kulturbatalo. Ĉi tiuj reformoj nun estis tre klare direktitaj kontraŭ la potenco de la Katolika Eklezio. En 1872, la agadoj de religiaj ordenoj estis limigitaj. La malnovkatolikoj, kiuj formiĝis dum la disputoj pri la dogmo de papa neeraripovo, estis agnoskitaj kaj metitaj sub specialan protekton; en 1874, la postuloj por la Kulturbatala ekzameno por kandidatoj por la pastraro estis pli striktigitaj. Krome, la enkonduko de ŝtataj fondusoj ligis ambaŭ ekleziojn eĉ pli proksime al la ŝtato. Ĉi-lasta, tamen, renkontis reziston de la Liberaluloj. Ili fine sukcesis en 1876 enkonduki la geinstruan lernejon kiel devigan elementan edukadon. Multaj el ĉi tiuj leĝoj estis nuligitaj en la 1880-aj jaroj kiam la Kulturbatalo estis aranĝita. La rompo kun la ŝtateklezia konstitucio, en la senco de proksima integriĝo kaj kunlaboro inter la du institucioj, restis valida - same kiel civila geedzeco kaj la konfesia komunuma lernejo.³⁰⁷

La bavara Kulturbatalo povas esti rapide resumita. Krom la mezuroj prenitaj sekve de la prusaj politikoj, ĝi finfine konsistis el malmulto pli ol malsukcesa lernejreformo. Ĉi tio povas esti atribuita al la malsamaj potenc-politikaj cirkonstancoj. Simile al Baden, la reformojn ĉefe pelis la liberala burĝaro, kiu, en la decidaj jaroj, provizis la Ministraron pri Kulturo en la persono de Johann Freiherr von Lutz (1826–1890). Tamen, li funkciis ene de tute malsama konfesia konstelacio. Unue, la reganta domo estis katolika kaj proksime ligita al la Eklezio. Due, male al en Baden, kie ili konsistigis nur 30 procentojn de la loĝantaro, katolikoj reprezentis la plimulton.³⁰⁸ La projekto de

La lernejreformo de 1869 kaŭzis vastan reziston de ekleziaj fortoj.

kaj la pastraro, kondukante al la fondo de la katolika, kampara, kontraŭprusa, konservativa kaj samtempe demokratie orientita Bavara Patriota Partio, kiu gajnis plimulton en la postaj elektoj kaj de tiam malhelpis pluan reformon je la ŝtata leĝdona nivelo.³⁰⁹ Por eskapi ĉi tiun pozicion de senpoveco, la bavara registaro, post la unuigo de la Germana Imperio, premis por limigoj al la agadoj de pastroj rilate al politika mobilizado, tiel provizante decidan impulson por la Katedra Paragrafo. Ĉiuj pliaj mezuroj post 1871 baziĝis sur-

³⁰⁶ Krome, fondleĝo de 1870 submetis ekzistantajn kaj estontajn fondaĵojn, kun kelkaj esceptoj, al sekulara administrado, tiel limigante la eklezian fondsistemon. Vidu, pri la dua ondo de reformo, samloke, 127–131, 243–269, 286.

³⁰⁷ Kp. pri setlejo samloke 371 kaj sekvaj; ĝenerale pri la tria fazo samloke 317–346.

³⁰⁸ Kf. pri la ciferoj en Baden Evans: Cross and Ballot 95.

³⁰⁹ Vidu Hartmannsgruber pri la partio de la patriotoj: Bavara Patriota Partio.

pro la plimulta situacio, administraj mezuroj estis prenitaj. Aldone al la disputoj pri la decidoj kaj konsekvencoj de la Dua Vatikana Konkilio kaj la efektivigo de la kvar imperiaj leĝoj, la bavara registaro malpermesis al kandidatoj por la pastraro studi ĉe la forte ultramontane-influita "Collegium Germanicum" en Romo, faciligis la enkondukon de geinstruaj lernejoj en 1873, kaj tiel plifortigis laikan lernejan superrigardon. Ĉi tiu mezuro tamen estis nuligita kiam la konfliktoj trankviliĝis.³¹⁰ La malfacilaĵoj, kiujn alfrontis la bavara registaro, montras, ke la konfliktaj linioj kuris inter la urb-liberala burĝaro kaj nobela kaj kamparana, ĉefe katolika plimulto en la loĝantaro. Ĉi tiu socia konstelacio fariĝus precipe evidenta dum la prusa Kulturkampf kaj la nekompareble pli forta hardado de la frontoj, la leviĝo de la Centra Partio, kaj la formiĝo de solidareco inter katolikoj en la 1870-aj jaroj. Multaj studoj pri kontraŭ-katolikismo prenis ĉi tiujn sociajn konfliktliniojn kiel sian deirpunkton por klarigi la ĝeneraligitan kritikon de la popolo kaj la masoj en liberalaj kritikoj de la Eklezio kiel potenc-politika konflikto kaj por karakterizi ilian kontraŭ-katolikismon kiel elitista.³¹¹ La kompara diskursanalizo de ĉi tiu studo celas klarigi la amplekson, en kiu la kritiko de la popolo kaj la masoj povas esti spurita reen al sociaj konfliktlinioj en la ĝeneralaj debatoj kaj ĉu antiklerikalismo principe enhavis socian komponenton.

En Prusio, la Kulturbatalo ekestis pli malfrue ol en Bavario kaj Badeno, post la deklaro de la Papo pri neeraripovo kaj la unuigo de la Germana Imperio. La unua signife streĉis la rilaton inter la Katolika Eklezio kaj la prusa registaro kaj devas esti konsiderata kiel ellasilo por la konflikto.³¹² Kontraŭ la fono de imperia unuigo, la konflikto inter la ŝtato kaj la Katolika Eklezio alprenis naciisman dimension. Tial, akademiuloj ofte interpretas la prusan Kulturbatalon kiel parton de protestanta naciokonstruado.³¹³ Kiel en Badeno kaj Bavario, la liberaluloj estis la mova forto malantaŭ la konflikto. Tamen, en Prusio, ili kunlaboris kun la konservativa financministro.

³¹⁰ Kp. pri la bavara Kulturkampf Suda: La bavara Kulturkampf; Stache: Bürgerlicher Liberalismus; Evans: Kruco kaj Baloto 102–108; Becker: Kulturkampf in Preussen; Borutta: Antikatholizismus 304–307.

³¹¹ Kp. Anderson: La Kulturkampf; simile Becker: Liberaler Staat 196–198; Becker: Kulturkampf in Preussen; por la socia divido de la balotantaro Sperber: Popular Catholicism 255–260.

³¹² Vidu ĉapitron 2.2 pri ĉi tiuj konfliktoj.

³¹³ Kp. ekz. la klasikan socihistorian interpreton de negativa integriĝo Wehler: Deutsche Gesellschaftsgeschichte, Vol. 3 900; pli kulturhistorian Walser Smith: Germana Naciismo.

126 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

kaj ĝia registaro, same kiel kun partoj de la konservativuloj. Sed ni unue turnu nin al la specifa leĝaro, el kiu iuj ankaŭ estis aplikitaj al la tuta Regno.³¹⁴ Kvar grupoj de mezuroj distingeblas ĉi tie.³¹⁵ En la evoluo de la prusa ŝtat-eklezia rilato, la Kulturkampf-mezuroj reprezentis signifan limigon por la eklezioj kompare kun la konstitucio de 1850, kiu plifortigis ilian aŭtonomecon.

Komenca aro da leĝoj plivastigis ŝtatan kontrolon super ekleziaj aferoj, tendencante revenigi la rilaton al ŝtat-eklezia modelo. En 1873, Prusio establis sekularan tribunalon por ekleziaj aferoj. La aŭtonomeco garantiita en 1850 estis revokita per leĝo de 1875. Samtempe, la registaro metis la financon administradon de katolikaj paroĥoj kaj diocezoj sub ŝtatan kontrolon. Jaron antaŭe, la administrado de vakaj diocezoj estis pritraktita sammaniere.

Dua aro da mezuroj plifortigis ŝtatan suverenecon ĝenerale kaj metis ŝlosilajn aspektojn de la socia vivo sub sekularan kontrolon, elstarigante la sekularigan strebon de la reformoj. Krom deviga civila geedziĝo, enkondukita tutlande en 1875, edukado estis la areo, kie sekularigaj mezuroj celantaj plifortigi ŝtatan suverenecon estis efektivigitaj.³¹⁶ En 1873, la disciplina povo de la Eklezio super pastraro ankaŭ estis aboliciita. Ĉu pli sekularigaj aŭ ŝtat-ekleziaj orientitaj, ambaŭ grupoj de leĝoj ilustras la aparte fortan ŝtatan fokuson de jura debato en Prusio. Tria grupo de juraj reformoj ĉefe celis la influon de la Katolika Eklezio en la socio. Ĉi tiuj mezuroj devas, parte, esti konsiderataj konsiderante la fakton, ke la Eklezio jam komencis peni sian influon en la ŝtato.

Tiuj ĉi mezuroj estis konsiderataj diskriminaciaj. La predikparagrafo de 1871 kaj 1873, kiu estis efektivigita tra la tuta Regno, ĉefe celis...

314 Krom se alie specife deklariĝas sube, ĉi tio rilatas ekskluzive al prusa leĝaro. Vidu, el la ampleksa literaturo, la superrigardon de Evans: Cross and Ballot 108–117; por individua leĝaro, Lindner: Die Entwicklung; Becker: Kulturkampf in Preussen; kaj, limigite al kelkaj aspektoj, Borutta: Antikatholizismus.

315 Kp. pri la diferencigo Heinen: Contested Modernity 141–143; individuaj aspektoj, aliflanke, estas emfazitaj, ekz. Evans: Cross kaj Ballot 7, kiu elstarigas la naciokonstruan karakteron; la diskriminacian enhavon reliefigas Gross: War against Catholicism 1; Borutta: Anti-Catholicism 296–324; pri la ŝtat-eklezia aspekto, ekz. Becker: Cultural Struggle in Prussia.

316 Lerneja superrigardo estis transdonita al la ŝtato en 1872. Ekde 1873, kandidatoj por la pastraro, kiel en Badeno, devis trapasi ŝtatan kulturan ekzamenon. Eklezie administrataj edukaj institucioj ekde tiam estis submetitaj al ŝtata aprobo. Vidu, pri la mezuroj en ĉi tiu sektoro, Lamberti: Ŝtato, Eklezio kaj la Politiko de Lerneja Reformo; same: Ŝtato, Socio kaj la Bazlernejo, pp. 40–87.

La celo estis limigi la influon de la katolikaj partioj.³¹⁷ Procesioj kaj pilgrimadoj estis forte reguligitaj per ministeria dekreto bazita sur restriktita interpreto de la prusa Leĝo pri Asocioj de 1850.³¹⁸ Krome, dekreto de 1872 forigis la instruistaron de religiaj ordenoj kaj kongregacioj el publikaj lernejoj, jezuitoj kaj rilataj ordenoj estis forpelitaj el la tuta teritorio de la Reich, kaj en 1875 ĉiuj religiaj ordenoj estis malpermesitaj en Prusio krom tiuj engaĝitaj en bonfara laboro.³¹⁹ Krome, ekzistis mezuroj, kiuj celis, precipe, devigi antaŭe eldonitajn regularojn per devigo kaj rompi la reziston de la Katolika Eklezio; Tiuj inkluzivis la tutlandan eblecon forpeli pastrojn en 1874, la devon raporti nomumojn al oficoj en 1873, la tiel nomatan "grenierleĝon", kiu antaŭvidis la ĉesigon de pagoj al pastroj kiel trudan mezuron, kaj la plifortigon de gvatadaj mezuroj kontraŭ asocioj kaj la gazetaro en 1874. Fina leĝo plivastigis individuajn religiajn liberecon: en 1873, la kondiĉoj por forlasi la eklezion estis signife plibonigitaj kaj transdonitaj al la ŝtata povosfero.³²⁰

La konflikto inter la prusa ŝtato kaj la katolika eklezio havis strukture detruajn sekvojn por ĉi-lastaj. Gazetoj estis malpermesitaj, pastroj arestitaj, lasante tutajn paroĥojn forlasitaj. El dek du episkopoj, nur tri restis en ofico. Ĉi tiuj trudaj mezuroj estis respondo al la kreskanta, vehementa rezisto de segmento de la katolika loĝantaro. Ne nur pastroj, la germana eklezia hierarkio kaj la papo protestis, sed ankaŭ laikoj mobiliziĝis je senprecedenca grado, esprimante siajn opiniojn en gazetoj, per manifestacioj kaj per liturgiaj esprimoj de solidareco. Ĉi tiu rezisto foje prenis perfortajn formojn kaj estis direktita kontraŭ la ŝtataj aŭtoritatoj kaj ankaŭ, en iuj kazoj, kontraŭ eblaj subtenantoj kiel framasonoj aŭ malnovkatolikoj.³²¹ Kiel jam indikite, la ŝtato ŝanĝis sian sintenon.

317 En Prusio, la bavara propono, kiu estis direktita kontraŭ la Patriota Partio, estis adoptita por limigi la sukcesojn de la Centra Partio. Vidu detale Anderson, kiu metas la predikaparagrafon en internacian kuntekston: *Lessons in Democracy*, pp. 126–132; kaj Borutta, *Anti-Catholicism*, pp. 294–315.

318 Vidu Speth: *Kulturkampf und Volksfrömmigkeit*.

319 Vidu aparte Healy pri la jezuita juro: *The Jesuit Specter* 51–116; ĝenerale pri religia leĝaro kaj ĝia evoluo en la kunteksto de eklezia kritiko Borutta: *Antikatholicism* 247, 257–263, 290–296.

320 Kp. la detalojn de la ankoraŭ relative restriktaj provizaĵoj.

El la perspektivo de la koncernatoj, Groschopp: *Historio de forlaso de la eklezio*, pp. 6–7.

321 Pri rezisto al la Kulturbatalo, vidu, ekzemple, Sperber: *Popular Catholicism* 222–233, 249–251; Walser Smith: *German Nationalism* 42–49; Borutta: *Antikatholicismus* 247–254; Heinen: *Umstrittene Moderne* 153 kaj sekva; pri la problemoj de la devigo de la leĝoj, vidu precipe Ross: *The Kulturkampf*; same: *The Failure*; Sperber: *Popular Catholicism* 240–251.

128 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

Fine, li ŝanĝis sian politikon, ĉar evidentiĝis, ke la lukto estas senespera kaj novaj enlandaj politikaj celoj igis la prusan kancelieron serĉi repaciĝon, kion ankaŭ papo Leono la 13-a, kiu estis en ofico ekde 1878. En 1882/1883, la unuaj leĝoj estis mildigitaj, kaj la fina malmuntado sekvis en 1886/1887. La prediklaŭzo, la leĝo pri lernejkontrolo, la devo raporti geedziĝojn, kaj civila geedziĝo restis validaj. La jezuita leĝo ne estis tute aboliciita ĝis 1917.³²²

Eble la plej grava longdaŭra konsekvenco de la prusaj konfliktoj estis la konfesia disiĝo, kiu dominis la sekvajn jarojn kaj signife formis antiklerikalismon. La evoluo de politika katolikismo ankaŭ penis decidan influon sur ĉi tiu evoluo. La fondo de politikaj partioj en Badeno kaj Bavario estis rekta konsekvenco de la konfliktoj, dum en Prusio ĝi estis la deirpunkto. Tiel, neniu klara kaŭzo-efika ŝablono estas evidenta koncerne la aperon de politika katolikismo. Simile, laŭ mia opinio, la mobilizado de la tuta katolika tendaro devus esti vidata kiel procezo interplektita kun la Kulturkampf-leĝaro kaj ne nur kiel kaŭzo aŭ konsekvenco, ĉar ekzemploj ekzistas por ambaŭ direktoj de kaŭzeco. Ĉiukaze, la juraj ŝanĝoj funkciis kiel dinamika impulso.³²³ La Kulturkampf-subtenantoj sekvis ekskluzivan konfesian politikon, kiu ekskludis katolikismon kaj katolikojn el la socio. Krom la leĝdonaj truditaj provoj pri ekskludo uzante la Katedran Paragrafon, estas ĉefe la cenzura praktiko, kiu atestas la ekskludeman karakteron de politiko.³²⁴ Socia marĝenigo de katolikoj en ŝlosilaj ŝtataj pozicioj, kiu jam rolis en la egalecaj diskutoj antaŭ la juraj konfliktoj, kontribuis al ĉi tiu procezo kaj restis virulenta ĝis la Vilhelma epoko.³²⁵ Sed mi troigas min.

322 Kp. pri la restaĵoj Morsey: Kulturkampf 177–180; precipe pri la Jezuita-aro Healy: La Jezuita Fantomo 194–226.

323 Kp. Sperber, kiu emfazas la antaŭan mobilizadon ene de la kadro de ultramontana pieco, 285–287; Weichlein, Konfeso kaj Regiono; pri la reaktiva karaktero de la Kulturbatala leĝaro, Anderson, La Metilernado de Demokratio, 101–145; Borutta, Kontraŭkatolikismo, 294–315; pri la konfesiga efiko de la juraj mezuroj, aliflanke, la literaturo en piednotoj 313 kaj 321.

324 Kp. pri cenzurpolitiko Wetzel: Presseinnenpolitik im Bismarckreich 158–168.

325 Tamen, diskriminaciaj politikoj pri plenigado de ŝlosilaj postenoj en la ŝtato ne povas esti atribuitaj nur al religia maltoleremo. La analizo de Martin Baumeister pri la ĉeftemo de la katolika eduka deficiito ankaŭ montras al la reala historia dimension, kiu iagrade klarigas marĝenigon. Kp. Baumeister: Parität 40–44, 47, 63–71; simile, Borutta: Antikatholizismus 75–77; pri ekskludo ene de la burĝaro, precipe en universitatoj, vidu Jarausch: Students, Society, and Politics 173, 201, 230 kaj sekvaj.

La nombro de konfesiaj polemikoj konstante kreskis dum tiuj jaroj kaj fariĝis politikigita.³²⁶ Protestantaj naciaj konceptoj disvastigis la ideon pri originala ligo inter germana historio kaj kulturo kaj protestantismo ekde la unuiga fazo (ĉiam pli ankaŭ el konservativaj rondoj), tiel nesolveble ligante la koncepton de nacieco kun la plimulta konfeso en la nova Regno. La grandgermanaj konceptoj, ĉefe tiuj influitaj de katolikismo, fariĝis malaktualaj. La grandeco kaj estonta evoluo de la nacio estis ligitaj al protestanta kulturo, kaj katolikismo estis marĝenigita kiel negermana.³²⁷ La kunfandado de konfesia aparteno kun nacia fidindeco ankaŭ metis devon sur katolikojn koncerne ilian nacian apartenon, kiu ĉeestis en kelkaj el iliaj naciaj kontraŭproponoj.³²⁸ Ĉi tiuj politikaj, sociaj kaj kulturaj procezoj de ekskludo decide kontribuis al la formado kaj firmiĝo de la katolika tendaro.³²⁹ Kiam ekstera premo malpliigis kaj la potencostrukturo ŝanĝiĝis, la katolika unueco ankaŭ eroziigis.

heit.³³⁰ Dum la periodo tuj post la jura Kulturbatalo, la konfesia fronto signifis, unue, ke la

257, 316, 371–379; Swartout: Kulturmiltoj; pri la tempo de la Kulturbatalo, Baumeister: Egaleco 29–31; ĝenerale pri la diskuto pri egaleco en la Vilhelmina epoko, samloke 18–31.

326 Kp. Köhle-Hezinger: Evangelisch - katholisch 93–98.

327 Kp. el la abundo da literaturo pri protestanta naciismo, ekz. Gailus/Lehmann: Naciaj protestantaj pensmanieroj; Walser Smith: Germana naciismo 20–37; por teologia naciismo Graf: Protestanta teologio 19–21, 36 kaj sekvaj; pli kaj pli, esplorado emfazas la diferencojn ene de protestantaj konceptoj pri nacieco Buschmann: Resurekto de la nacio; Becker: Konfesiaj bildoj de nacioj; Hübinger: Sakramentigo de la nacio.

328 Ankaŭ ĉi tie ne ekzistas unuformeco de pozicioj. Kf. por la unua fojo pri la koncepto de la ŝuldo de respondeco, Blackburn: La Problemo 176; pri katolikaj naciaj konceptoj antaŭ la fondo de la Germana Imperio, Lill: Katolikismo kaj Nacio; Altgeld: Katolikismo, Protestantismo, Judismo 158–165; Stambolis: Ŝtatigo malgraŭ Ultramontaniĝo 57–74; en la Germana Imperio, Walser Smith: Germana Naciismo 75–78, 143–146; Becker: Konfesiaj Bildoj de Nacioj; Weichlein: La Apostolo; Schulte-Umberg: Berlino – Romo – Verduno; Bennette: Batalante por la Animo; en Reforma Katolikismo, Hastings: Feminigita Eklezio 50–54.

329 Kiel indikilojn de frakciismo, esplorado uzas, krom la formado de asocioj kaj publikaj esprimoj de solidareco, precipe konfesian orientiĝon en partiano kaj voĉdonkonduco. Krome, sociaj faktoroj estas menciitaj, kiuj emas subteni la koncepton de medio. Vidu, pri katolika frakciismo en politiko, Loth: Katolikoj en la Germana Imperio; Loth: Integriĝo kaj Erozio; pri voĉdonkonduco, Sperber: Populara Katolikismo 253–276; same: Balotantoj de la Imperiestro 282–284; Rohe: Elektro kaj Balottradicioj 73–83; Dietrich: Konfeso en la Vilaĝo 372–381; Anderson: La Metilernado de Demokratio 134–157.

330 Vidu, ekzemple, Loth: Integriĝo kaj Erozio; Mooser: Katolika Popola Religio 152–154; Walser Smith: Germana Naciismo 144–146, 185–191; Owzar: Kolizio de Civilizoj 365–373; Anderson: La Metilernado de Demokratio 184–188.

130 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

politika spektro ne ordigita en la senco de maldekstra-dekstra spektro.
Male al la du latinidlingvaj landoj, katolikismo en la

La germanaj ŝtatoj estis dividitaj tiamaniere, kaj tio malfaciligas klaran klasifikon de eklezia kritiko en la Germana Imperio.

Subtengrupoj kaj ilia diversigo - la Bismarck-epoko

En ĉi tiu konstelacio, antiklerikalismo, kiel kontraŭulo de la Katolika Eklezio, komence troviĝis flanke de la politika potenco kaj la domina plimulta socio.³³¹ Tamen, la Kulturkampf-alianco estis malproksima de esti tiel unuiĝinta en siaj celoj, kiel la emerĝanta dualismo komence sugestas. Malkonsentoj ekestis ne nur inter antiklerikaloj kaj la konservativa registaro. La diversaj puŝoj de leĝaro jam indikas la diversajn celojn, kiuj fariĝas klaraj post pli proksima ekzameno de la specifa subteno kaj opozicio. La konfesia ligo de germana antiklerikalismo estis aparte streĉita de la rezisto de konservativaj protestantoj kaj

La Protestanta Eklezio estis disŝirita, ĉefe pro la sekularigaj mezuroj en lerneja kaj geedziĝa leĝaro, same kiel la plifortigo de ŝtata suvereneco en ekleziaj aferoj, sen tiel subteni la Centran Partion.³³² La fragmentiĝo de germana protestantismo en la dua duono de la 19-a jarcento, kiel ĉi tie prononcite, nur formis limon por la formado de konfesiaj tendencoj.

Krome, ĉe la randoj aŭ ekster la Kulturkampf-alianco, la socialistoj kaj liberpensuloj staris kiel parto de la antiklerikala movado.³³³ Malsamopiniaj pozicioj tenataj de katolikoj, kiuj ankaŭ troviĝis en la rangoj de la kritikistoj de la Eklezio, ofte estis ignoritaj pro la tro simplisma ekvacio de la Centra Partio kun Katolikismo. Germanaj judoj poziciigis sin simile al tiuj en Francio. Pro sia minoritata statuso, multaj estis sufiĉe proksimaj al la kritiko de la Eklezio. Precipe por

331 Regionaj kaj etnaj limoj estas ignorataj ĉi tie. Vidu, ekzemple, Walser Smith: Germana Naciismo 167–206.

332 Kp. pri rezisto en protestantaj rondoj Greschat: Germanio II., Protestanta Tantismo, Germana Imperio 665 kaj sekva; Hilge: La Protestanta Eklezio 99–167.

333 Por la germana kunteksto, la termino "liberpensuloj" estos uzata sube por kaj liberreligiaj kaj liberpensaj grupoj, ĉar ĝi esprimas la ligojn inter la du kaj la pli fortan religian orientiĝon de ĉi tiuj grupoj en la germanaj ŝtatoj. Vidu, pri la liberpensuloj en la Kulturbatalo, Weir: Kvara Konfeso 294–356; pri la socialistoj, Grote: Sociala Demokratio kaj Religio 56–71.

Por tiuj inter ili, kiuj sekularigis, la liberpensado estis alloga. Tamen, la judaj aktivuloj de Kulturkampf rigardis la diskriminacian enhavon de la leĝaro ekstreme kritike.³³⁴ En ĉapitroj 2.1 kaj 3.3, ĉi tiuj distingo estas traktitaj, la konfesia dimensio de antiklerikalismo estas ekzamenita, kaj la kompleksa pozicio de la tria germana konfeso estas klarigita.

La liberalaj partioj devas esti konsiderataj la veraj subtenantoj de la Kulturkampf-leĝoj. Ili estis la movaj fortoj en Badeno kaj Bavario. Lastatempaj studoj pri antiklerikalismo klare montris, ke la netoleremaj trajtoj manifestitaj en la jura Kulturkampf disvolviĝis el vere liberalaj pozicioj, kaj ke liberaluloj ne perdis siajn proprajn idealojn, kiel asertis pli malnovaj studoj.³³⁵ Tamen, pli proksima rigardo al la individuaj leĝdonaĵoj rivelas, ke ekzistis tre malsamaj pozicioj kaj ke rezisto al certaj mezuroj ekestis eĉ ene de la liberala spektro. Ekzemple, sudgermanaj liberaluloj premis por la enkonduko de la Katedra Paragrafo aŭ la jezuita leĝaro je la nacia nivelo, sed progresemluloj aparte esprimis klarajn rezervojn pri ĉi tiuj du leĝoj kaj, en iuj kazoj, tute malakceptis ilin.

La leĝoj, kiuj plifortigis la prerogativon de ŝtataj eklezioj kaj originis de registara iniciato (kiel ekzemple la limigo de klerikala disciplina povo, intervenoj en la administrado de aktivaĵoj, la forigo de la aŭtonomeco de agnoskitaj eklezioj, ktp.) estis pli ofte implice aprobitaj ol intence truditaj.³³⁶ La dividlinio inter subteno kaj protesto kuris kaj inter la du ĉefaj liberalaj fluoj kaj geografie inter Nordo kaj Sudo.³³⁷ La subestaj kialoj kaj konceptoj estos traktitaj kaj sisteme prilaboritaj en Ĉapitro 3.1.

La jura kultura milito estas rigardata laŭ la diversaj pozicioj.

334 En la Germana Imperio, judoj konsistigis inter proksimume 1,0 kaj 1,3 procentojn de la loĝantaro. Vidu Hübinger: Konfesismo 158; pri juda antiklerikalismo, vidu Joskowicz: Antiklerikalaj aliancoj; pri la rilato inter liberpensuloj kaj judoj, vidu Weir: Kvara Konfeso 109–111, 357–382, 412–418.

335 Kp. Heinen: Kontestata Moderneco 140–143; Gross: Milito kontraŭ Katolikismo 300; Borutta: Kontraŭkatolikismo 352–368; pri la perfida tezo, ekzemple, Bornkamp: La Ideo de la Ŝtato; Lill: Enkonduko 10.

336 Pro la fokuso sur la ĉefaj subtenantoj de antiklerikalismo, diskuto pri la pozicio de la registaro, precipe tiu de la financministro, estas preterlasita. La ligo de Bismarck al la kritikistoj de la Eklezio estas traktita en ĉapitro 3.1.

337 Kp. pri la diferencoj ĝenerale Heinen: Umstrittene Moderne 140–143; Gross: War against Catholicism 258–275; specife pri la predikparagrafo Lindner: Die Entwicklung 16–18; pri la kontraŭ-jezuita leĝo Healy: The Jesuit Specter 68–69; Gross: Kulturkampf kaj Unifikaĵo 558.

132 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

kaj celoj ene de la konfesiaj konfliktaj linioj same kiel inter la liberaluloj reprezentas kompromison de diversaj, parte interkovrantaj pozicioj, kun antiklerikalismo kiel nur unu el la motoroj de la reformoj.

La leĝdonajn debatojn akompanis vasta produktado de antiklerikalaj amaskomunikiloj. Precipe dum la jaroj de unuigo, la revuo "Die Gartenlaube" publikigis serion de popularstilaj kontraŭkatolikaj felietonaj romanoj kaj, kune kun ili, ĝenrajn pentraĵojn, kiuj, sub la preteksto de popolaj bildigoj, lanĉis moralan kritikon, precipe de la monaĥa vivo. Karikaturaj prezentis similajn temojn en pli radikala formo.³³⁸ Por provizi konkretan subtenon por la juraj reformoj, kritikistoj de la Eklezio ankaŭ adoptis novajn formojn de kontraŭklerikala amasmobilizado, kiel asembleoj kaj peticiaj kampanjoj, kiuj jam aperis antaŭ la nacia unuigo, tiel integrante malsamajn segmentojn de la loĝantaro.³³⁹ La kampanjo kontraŭ la Jezuitoj implikis, ekzemple, la Protestantan Asocion, la nove formitajn Malnovajn Katolikojn, liberalajn eminentulojn kaj framasonojn, kiuj respondis per kontraŭkampanjoj de la katolika flanko.³⁴⁰ Male al siaj latinidlingvaj ekvivalentoj, germanaj framasonoj ŝajnas esti nur pli intense implikitaj en kritikado de la Eklezio post 1871. Kun la komenco de la Kulturbatalo, kontraŭklerikalismo, ĉefe influita de kultura protestantismo, nun estis artikulaciita en partoj de kaj la maldekstra-liberalaj kaj konservativaj loĝoj.³⁴¹ Framasona kritiko de la Eklezio devus esti konsiderata en

Tamen, ankaŭ la germanaj ŝtatoj ne estu supertaksitaj. Ĉar eĉ se povas esti vere, ke precipe en la sudokcidento, antiklerikalismo neniel estis malsupera al la sekularismo de la loĝoj en Francio, la germanaj framasonoj ne povas esti donitaj la saman organizan signifon kiel iliaj francaj ekvivalentoj, kiam oni konsideras la tutan grupon de subtenantaj organizaĵoj.

338 Vidu Borutta-n pri tiuj du ĝenroj: Kontraŭkatolikismo 167–169, 186–191, 192–213; Pri la konfesa akuzo de historiaj romanoj: Hirschmann: Kulturkampf.

339 Male al Francio kaj Hispanio, al ni nuntempe mankas ampleksaj superrigardoj pri socikultura antiklerikala mobilizado. La sekva diskuto baziĝas sur individuaj studoj de diversaj implikitaj grupoj, same kiel esplorado pri kontraŭjezuitismo. Pri ĉi-lasto, vidu Healy: La Jezuita Fantomo; por pli fruaj ekzemploj de amasa mobilizado rilate al la sturmo de la Moabidaj monaĥejoj, vidu Borutta: Antikatholicism, pp. 257 kaj sekvaj.

340 Kp. Healy: La Jezuita Fantomo 60–62.

341 La plimulto de germanaj framasonoj estis protestantaj. Krome, alternativaj religiaj ideoj ankaŭ disvastiĝis ene de la loĝoj. Por katolikoj, membreco en loĝio fariĝis pli kaj pli malfirma, ĉar ĝi foje minacis ilin per ekskomuniko. La akcepto de judoj, aliflanke, estis polemika kaj reprezentis la centran reforman temon por framasonismo dum tiuj jaroj. Kp. Hoffmann: Die Politik pas-

similaĵo.

La Granda Oriento estis centra ludanto en la lukto por sekulara socio.³⁴² Kontraŭklerikala kaj kontraŭkatolika mobilizado

komence trankviliĝis kun la solvo de la laŭleĝa Kulturbatalo.³⁴³ Tamen, la 1880-aj jaroj vidis la fondon kaj vastiĝon de organizoj kritikaj de la Eklezio. Flanke de konfesia kontraŭklerikalismo, la "Evangelia Ligo", fondita en 1886, fariĝis la centra forto. Ĉi tiu asocio, ĉefe influita de la klera meza klaso en la nordo, sed ankaŭ integrante pli larĝajn segmentojn de la meza klaso en urboj kaj la sudo, celis reprezenti protestantajn interesojn. Krom disvastigi kulturen protestantan kontraŭkatolikismon, ĝi estis implikita en ĉiutagaj konfesiaj konfliktoj koncerne entombigojn, geedziĝojn, baptadojn kaj la publikan organizadon de procesoj. La Ligo komence ekestis kiel protesto kontraŭ la solvo de la Kulturbatalo kaj la traktado de protestantaj interesoj en tiu konflikto.

Li volis unuigi la dividitan Protestantismon en unu movadon, kaj precipe dum la Vilhelmina periodo, li sukcesis atingi tion per sia kontraŭkatolika sinteno.

kaj naciisma orientiĝo, okupante pontan funkcion inter konservativaj kaj liberalaj protestantoj.³⁴⁴ Simile al la naciaj liberaluloj, la klare esprimita konfesia antiklerikalismo nun estis, pro la nova plimulta situacio, parte kontraŭregistara laŭ siaj sentoj.³⁴⁵

Kvante malpli signifa grupo de kontraŭklerikaluloj estis la liberpensuloj, kiuj nun pli kaj pli organizis sin en asociojn.

Apud la liberaj religiaj komunumoj aperis tuta serio da liberpensulaj asocioj, kiuj fondis tegmantan organizaĵon en 1881. Depende de la orientiĝo de la komunumoj aŭ asocioj, ili varbis siajn membrojn el burĝaj rondoj, la malnova meza klaso, sed ankaŭ el la laborista klaso.

La grupoj restis malgrandaj laŭ nombro, sed des pli klare esprimis sian kritikon pri la Eklezio. Kiel en Francio kaj Hispanio, ilia historio estas markita de religia malegaleco. Dum kelkaj restis proksimaj al la liberaj religiaj komunumoj kaj ekzistis ia interkovro en membreco, aliaj preferis ateismajn poziciojn, kun monismaj ideoj fariĝantaj pli kaj pli oftaj.

³⁴² Kp. pri la antiklerikalismo de germana framasonismo samloke. 164–175, 217–224, 255–266; por komparo vidu samloke 306.

³⁴³ Tio evidentiĝas, ekzemple, en la antiklerikala romanproduktado, kiu atingis sian plej malaltan punkton fine de la 1870-aj jaroj, aŭ en la malkresko de karikaturoproduktado post la Kulturbatalo.

Vidu Blaschke: Das Deutsche Kaiserreich 191 koncerne la romanojn; Borutta: Antikatholizismus 193 koncerne la karikaturajn.

³⁴⁴ Kp. Walser Smith: Germana Naciismo 51–61, 130–138; por pli detala diskuto vidu Müller-Dreier: Religia aparteno en politiko.

³⁴⁵ Vidu ankaŭ Schlossmacher: De-preĝeja 502.

134 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

ripari dominis. Politike kaj socie, tamen, la historio de liberpensuloj en Germanio estis pli konflikta kompare kun iliaj francaj kaj hispanaj najbaroj. Krom ilia afineco por demokratioj, kaj poste precipe por liberalismo, kaj la liberaj religiaj komunumoj kaj la liberpensulaj asocioj forte altiris socialistojn ekde la 1860-aj jaroj, kaj precipe sub la Kontraŭsocialismaj Leĝoj. La rilato inter la asocioj kaj la socialista partio tamen estis streĉa, ambaŭ flankoj strebante al disigo. Tio metis la liberreligiajn kaj liberpensulajn grupojn inter la socialistoj en malfacilan pozicion.³⁴⁶

Fine, la kvara kolono de eklezia kritiko estas la laborista movado. La socialistoj kaj la disaj anarkiistoj, same kiel la liberalaj partioj, formulis klarajn kritikojn de la eklezio. Dum en la du

Dum romanismaj esplortradicioj sisteme konsideris la socialisman kaj anarkiisman kontribuon al antiklerikalismo, studoj pri la germana Kulturbatalo neglektas ĉi tiun aspekton.³⁴⁷ Tamen, specialigita esplorado elstarigas la eklezi- kaj religi-kritikan dimension de socialismo, kiu estas precipe artikulaciata en la gazetaro kaj diskonigo.

La postuloj pri la apartigo de lernejo, ŝtato kaj eklezio estis nekontestataj. Kontraste, la demando pri religio levis klarajn diferencojn ene de la tendaro. La oficiala partia linio, kiu regis parte sub kreskanta marksisma influo, postulis neŭtralecon kaj lasis religian orientiĝon al la individuo kiel privata afero.

Tiu ĉi kompromisa formulo permesis, unuflanke, la lanĉon de materialisma pozicio, kiu supozis, ke religio aŭtomate malaperos kun la revolucia transformo. Aliflanke, la neŭtrala linio integris la diverĝajn religiajn kaj eklezi-kritikajn ideojn. Taktikaj konsideroj certe ankaŭ ludis rolon, nome ne malinstigi eklezi-rilatajn laboristojn per ateisma propagando.³⁴⁸

346 En sia fortikaĵo Berlino, ekzemple, la Liberaj Religioj neniam sukcesis unigi pli ol 1 procenton de la loĝantaro dum la daŭro de la jarcento. Vidu, ekzemple, pri la historio de liberpensuloj en la Germana Imperio, Kaiser: Arbeiterbewegung 81-130; same: Sozialdemokratie; same: Organi-sierte Religionskritik; Simon-Ritz: Organisation einer Weltanschauung; Hölscher: Protestantische Frömmigkeit 356-369; la neeldonita disertaĵo Weir: Fourth Confession, la cifero tie donita kiel 186; pri la demando de religia orientiĝo, precipe same: Sekul

347 En la kazo de anarkiismo, tio verŝajne ŝuldiĝas al ĝia ĝenerale marĝena rolo atribuita al tio. Enketo pri la kritiko de la Eklezio ankoraŭ estas atendata.

348 Tiu ĉi singardemo estis evidenta, ekzemple, inter bavaroj socialistoj, kiuj devis defendi sin precipe kontraŭ la konkurenco de la Centra Partio. La malfermiteco al religia orientiĝo, kiu aperis ĉi tie, ofertis politikajn kontaktpunktojn kun socia katolikismo kaj kun la ĉiam pli potencaj kristanaj sindikatoj, kiuj sukcesis gajni trionon de la

Krome, ĉi tiu pozicio kondukis al la malakcepto de komuna lukto kun burĝaj antiklerikaj, ĉar tio — laŭ la argumento — distris de la klasbatalo. Esplorado, verŝajne pro ĉi tiu oficiala linio kaj la fokuso sur la Kulturkampf-leĝaro, kiun la socialistoj ne subtenis, ofte preteratentis la gamon da religiaj pozicioj. Dum la plimulto de socialistoj estis nominale protestantaj,³⁴⁹ ne malgrava malplimulto ankaŭ organize aliĝis al la Liberaj Religiuloj kaj Liberpensuloj kaj lanĉis bataleme skismajn aŭ ateismajn poziciojn. Tria grupo klopodis establi alternativon al kaj de religio ene de socialismo. La reganta oficiala neŭtraleco pli kaj pli subpremis la du poziciojn kritikajn de religio, kaj tiel la germanaj socialistoj, kontraste al siaj latinidaj ekvivalentoj, trovis sin ĉe la randoj de eklezia kritiko. Tamen, la sinteno pri religio kaj eklezioj restis pridisputata areo ene de socialismo, kio pravigas ĝian konsideron ene de la antiklerikala spektro.³⁵⁰

Novaj bataloj kaj aliancoj - la Vilhelmina epoko

Post periodo de relativa trankvilo sekvanta la Kulturbatalon, la 1890-aj jaroj vidis renoviĝintan periodon de pliigita konflikto, kiu manifestiĝis en ambaŭ novaj

Disputoj pri juraj aferoj estis esprimitaj, kiel en la antiklerikala mobilizado kiu akompanis ilin aŭ prononciĝis sendepende de ili.

organizi laboristojn en la Germana Imperio, kaj kun kiu la socialistoj dividis sian kritikon de industria kapitalismo. Tamen, la rilato inter la du estis plejparte streĉita. Vidu, ekzemple, Pohl: Katolikaj Socialdemokratoj 247 pri la singardemo de la bavaraj socialistoj; Weichlein: Korporacia Katolikismo 237 pri figuroj rilataj al la katolika laborista movado; kaj Sun: La Malamiko estas Ene de Niaj Muroj pri la rilato inter socialistoj kaj kristanaj laboristoj.

349 Kp. pri la protestanta karaktero de la partio en elektoj Rohe: Wahlen und Wählertraditionen 83–92; Sperber: la balotantoj de Kaiser 53–63; ĝenerale en la frua fazo Welskopp: Standardo 149; Spohn: Religiosidad, laicismo, socialismo 56, 60–63.

350 Ĉu la tendencoj al kritiko de religio ĝenerale malkreskis, kiel Sebastian Prüfer sugestas, devus esti kontrolitaj per pliaj studoj, ĉar lia studo finiĝas en 1890. Esploroj pri la eklezia retiriĝmovado post la jarcentŝanĝo sugestas malsamajn konkludojn. Vidu, koncerne socialismajn poziciojn ĝenerale, Arbeloa: Socialismo y anticlericalismo 58–64, 71–110; Grote: Sozialdemokratie und Religion 71–76, 167–202; Hölscher: Weltgericht oder Revolution 192–194; idem: Protestantische Frömmigkeit 374–377; Pohl: Katholische Sozialdemokraten 233–253; Weir: Kvara Konfeso passim; en karikaturaj Jürgensmeier: Die katholische Kirche 232–237; same kiel Prüfer: Sozialismus statt Religion 44–101; Pri la diversaj religiaj ideoj ĝis 1890, vidu samloke, paĝoj 223–337; en la kunteksto de la movado por retiriĝo de la eklezio, vidu Ermel: The Church Withdrawal Movement, paĝoj 133–145; Kaiser: Social Democracy, paĝoj 284–298.

Publika diskurso.³⁵¹ La leĝdonaj debatoj rondiris aŭ ĉirkaŭ la nuligo de restaĵoj de la Kulturbatalo-leĝaro, por kiu la Centra Partio kaj katolikaj asocioj premis, aŭ ili celis individuajn religiajn rajtojn.³⁵² En ĉi tiuj disputoj, novaj konfliktaj linioj kaj aliancoj aperis kompare kun la Kulturbatalo, kvankam ĉi tiuj ŝanĝiĝis kaj ne kreis daŭrajn blokojn. La demando pri protektado de religio kaj individuaj konfesioj fariĝis ĉiam pli urĝa pro la kreskanta radikala kritiko de la Eklezio ekster la ĉefaj konfesioj.³⁵³ Radikalaj antiklerikaloj povus esti procesigitaj laŭ Sekcio 166 de la Krimkodo. Ĉi tio malpermesis la publikan kalumnion de agnoskitaj preĝejoj kaj religiaj komunumoj. La ligado de la gazetara leĝo kun krimaj provizaĵoj plurfoje limigis la agadojn de kritikistoj de la Eklezio.³⁵⁴ Tiel, Kulturbatalaj partoprenantoj ankaŭ ĉiam pli trovis sin ekster la ĉefa socio kaj en konflikto kun la registaro. Simile al la liberpensuloj, liberalaj protestantoj aparte protestis kontraŭ ĉi tiu dispozicio.³⁵⁵ En la tiel nomata "revolucia leĝpropono" de 1894, la Centra Partio, kun siaj konservativuloj, ankaŭ premis por plifortigi la paragrafon kaj por meti la instruojn de la eklezioj sub specialan protekton. La propono provokis protestojn de la Socialdemokratoj kaj Liberaluloj, same kiel la Evangelia Ligo, kaj malsukcesis en la Reichstag. La mobilizado de la Socialistoj rivelis novan frontlinion, kvankam la protestantoj ne formis unuecan fronton. Tiel, la Ligo polemikis kontraŭ kaj la reformproponoj kaj la Socialdemokratoj.³⁵⁶ Aldone al la ŝtata protekto de religio kaj eklezioj, la religia disvastiĝo de ŝtataj institucioj estis alia konflikta areo, kiun radikalaj kontraŭklerikaloj trovis malaprobinda. La debato ĉirkaŭ la plifortigo de konfesiaj bazlernejoj, kiu jam en 1892 sugestis eblan aliancon inter la Centra Partio kaj la konservativaj regantaj partioj en la prusa ŝtata parlamento, vekis malkontenton inter socialdemokratoj, liberpensuloj, liberaluloj kaj protestantaj asocioj kiel la Germana Protestantista Asocio kaj la Evangelia Ligo, same kiel la revolucia propono mem. Kiam la diskutoj reviviĝis en 1904 kaj 1906, kaj la konfesia bazlernejo fariĝis la norma lerneja sistemo...

351 Kp. pri ĉi tiu fazdivido Walser Smith: Germana Naciismo 99; por la Dinastio-Misiigo de la konflikto je la loka nivelo: Elekto: Konfeso kaj konduto 1000–1125.

352 La agadoj de la centro parte rilatas al la nova kolekta politiko. Vidu Walser Smith: Germana Naciismo 117, 146 kaj sekvaj; pri konfliktoj en Norda Bavario: Katolika Kulturo 127 kaj sekvaj.

353 Vidu jam Hölscher: Konfesa Politiko en Germanio 40–44.

354 Kp. por paragrafo § 166 Wetzel: Presseinnenpolitik im Bismarckreich 44, 74–76.

355 Kp. ekzemple, por la liberpensuloj Tschirn: La klerikala jura murdo 12 kaj sekvaj; por la liberalaj protestantoj Hübing: Kultura Protestantismo kaj Politiko 292.

356 Vidu Müller-Dreier: Konfeso en Politiko 469–471.

Tre klare fariĝis, ke ekzistas disiĝo inter protestanta kaj protestant-liberala kontraŭkatolikismo. La kontraŭklerikalismo de la liberpensuloj kaj socialistoj agis kune kun liberaluloj, kiuj tamen, ju pli dekstren ili moviĝis, pli kaj pli trovis sin kontraŭaj al pli radikala kritiko de la Eklezio pro sia konfesia orientiĝo.³⁵⁷ Tiurilate, ili similis

la konfliktoj en la Vilhelmina fazo de la Germana Imperio parte en sia

la tendenco al disiĝo inter maldekstra kaj dekstra flanko en la konfliktoj en la du latinidlingvaj landoj.

Sub premo de la Centra Partio, individuaj religiaj rajtoj samtempe plifortiĝis dum tiuj jaroj. En 1900, la Katolika Partio enkondukis leĝdonan amendon, kiu parte sukcesis en la Reichstag, sed fine malvenkis ĉe la konsilia nivelo. Ĝi celis garantii la rajtojn al konsciencolibereco kaj kultolibereco tra la tuta Regno, specife reguligante aferojn pri religia edukado por infanoj kaj forlaso de la eklezio, same kiel plifortigante la korporaciajn rajtojn de agnoskitaj konfesioj. Ĝi estis modelita laŭ ekzistantaj prusaj regularoj. Kvankam la leĝo ne sukcesis esti akceptita, ŝtatoj kiel Saksio kaj Mecklenburg-Schwerin poste donis liberecon de publika religia praktiko por la unua fojo. Dum la korporaciaj rajtoj estis rekte malakceptitaj kaj renkontis apartan reziston de la Protestanta Eklezio, la parto, kiu certigis individuajn rajtojn, ricevis plimulton en la Reichstag.³⁵⁸ Krome, la Katolika Partio plurfoje provis renversi la kontraŭ-jezuitan leĝon. Tiuj klopodoj tamen malsukcesis krom parta sukceso en 1903, kiu konsistis el moligado de la leĝo. En ĉi tiu lukto pri la jezuita demando, la malnova konfesia fronto pruviĝis tre rezistema, eĉ se ĝi eroziigis ĉe siaj randoj kaj maldekstraj liberaluloj kaj konservativuloj egale...

pli kaj pli distancigis sin de la Kulturkampf-leĝaro.³⁵⁹ La agadoj de la Centro tiel revivigis la konfesian fronton de la 1870-aj jaroj, sed ankaŭ intensigis internajn diferencojn ene de la protestanta tendaro.³⁶⁰ La pliigita antiklerikala mobilizado manifestiĝis post la jarcentŝanĝo kaj en la kreskantaj

cirkuladciferoj de polemikoj kaj romanoj.

³⁵⁷ Kp. Evans: Cross and Ballot 216 kaj sekvaj; pri la debatoj Lamberti: State, Society, and the Elementary School 154–209; Hölscher: Confessional Politics in Germany 40 kaj sekvaj; Müller-Dreier: Confession in Politics 453–459.

³⁵⁸ Kp. Walser Smith: Germana Naciismo 136–138; Bohusch: Konstitucia Juro Fundamentoj 145–158.

³⁵⁹ Kp. Healy: La Jezuita Fantomo 88–116.

³⁶⁰ Analizo de politiko ekde la 1890-aj jaroj, kiu fokusiĝas nur al la integriĝo de politika katolikismo, ŝajnas tro mallarĝa. Kp. Walser Smith: Germana Naciismo 117–166.

same kiel en la fondado de novaj asocioj kaj la pliiĝo de membreco de ekzistantaj.³⁶¹ La universitatoj estis trafitaj en la jaroj 1906 ĝis 1907 de la tiel nomata »Akademia Kulturbatalo«, en kiu la naciisma agitado kontraŭ la katolikaj samideanoj interplektiĝis kun demandoj pri politika agado de studentoj ĝenerale.³⁶² Kritiko de la Eklezio en la germanaj ŝtatoj estis ankaŭ karakterizita per amasasocioj kaj la emerĝanta politika amasmerkato. Kiel parto de sia kampanjo en 1890, la Evangelia Ligo kolektis 75 000 subskribojn en Brandenburgio sole ene de tri semajnoj kontraŭ revizio de la Jezuita Leĝo kaj havis 550 000 membrojn antaŭ 1914.³⁶³ Flanke de la katolika flanko, la Kulturkampf-orientita kaj socie fokusita "Popola Asocio por Katolika Germanio" batalis ekde 1890. Ĝi estis aparte aktiva en eduka politiko kaj, kun siaj iom pli ol 800 000 membroj, ankaŭ reprezentis amasan organizon.³⁶⁴ La konfliktoj reaperis pro pluraj kialoj. La renoviĝintaj akuzoj pri nelegitima politika enmiksiĝo fare de la pastraro en la jaroj post 1900 indikas la ŝanĝitan potenc-ekvilibron. La Katolika Centra Partio nun ofte funkciis kiel la decida voĉdono, kio donis al politika katolikismo pli grandan potencon. Ĉi tiu ŝanĝita situacio refokusigis la atenton de la liberaluloj al katolikismo kiel kontraŭulo. Aldoniĝis al tio la renoviĝinta naciisma akuzo de la konfesia konflikto, verŝajne ekigita de streĉiĝoj en la polaj teritorioj de Prusio.³⁶⁵

Tamen, la konfesia disiĝo sola ne sufiĉas por klarigi la erupciajn disputojn, kiel jam devus esti evidenta en la malsamaj pozicioj pri la proponitaj juraj reformoj. Studoj pri ambaŭ konfesiaj tendencoj indikis, ke la konfliktoj, precipe post la jarcentŝanĝo, estis karakterizitaj per internaj konfesiaj diferencoj. Ene de la katolikismo, modernistoj aŭ tiel nomataj reformkatolikoj konscie distancis sin de la centro kaj ĉefa katolikismo, ligante, ekzemple, en la "Kraus-Societo", prononcitan antiklerikalismon kun rase ŝargita naciismo.³⁶⁶

361 Kp. por la evoluoj en cirkuladfiguroj Köhle-Hezinger: Evangelisch – katholisch 91–93; Blaschke: Das Deutsche Kaiserreich 191; pri la fondo de novaj asocioj Schloss-macher: Antiuultramontanismo; Anderson: Lehrjahre der Demokratie 178.

362 Vidu Zwicker: Dueling Students 165–196.

363 Kp. Müller-Dreier: Konfeso en Politiko 80, 459–469.

364 Kp. Heitzer: Der Volksverein, por la membrociferoj ibid. 54–57.

365 Kp. Anderson: La Metilernado de Demokratio 176–183, 188–194; Zwicker: Duelaj Studentoj 169 kaj sekvaj.

366 Kp. Schlossmacher: Kontraŭultramontanismo 178–182; Owzar: Kolizio de Civilizo 365–373; Hastings: Feminigita Eklezio; Anderson: La Metilernado de Demokratio 184–188.

Tiujn movadojn liberalaj protestantoj vidis kiel dialogpartneroj, kiuj siavice kontraŭstaris konservativajn tendencojn en intradenominaciaj konfliktoj.³⁶⁷ Novaj antiklerikalaj interdenominaciaj movadoj aperis.

Asocioj kiel la "Kontraŭ-Ultramontana Regno-Asocio" aŭ la studenta "Bismarck-Ligo" kun sia porparolanto "Fidela Eckard" — ambaŭ forte naciismaj laŭ orientiĝo.³⁶⁸ La disiĝo de la konfesiaj frontoj sugestas, ke en socio spertanta akcelitan ŝanĝon, fundamentaj demandoj pri la orientiĝo de religio kaj eklezioj denove ekestis kaj en katolikismo kaj en protestantismo, kaj tiel antiklerikalismo denove fariĝis centra temo.

Tamen, premo estis penita sur la du ĉefajn konfesiojn ankaŭ de ekstere. Krom la disvastiĝanta "vaganta religio" kaj la konkurenco, kiun tio prezentis al la establitaj eklezioj, socialistoj kaj liberpensuloj ĉiam pli agitiĝis kiel subtenantoj de eklezia kritiko. Novaj pozicioj pri eklezia aparteno kaj religio aperis, kio devas esti konsiderata plia kialo por la pliigita mobilizado. La liberpenso medio akiris gravecon ĉirkaŭ la jarcentŝanĝo per novaj organizoj kiel la "Germana Societo por Etika Kulturo" kaj la "Monista Ligo", bazitaj sur la ideoj de la biologo Ernst Haeckel. Ĉi tiuj asocioj kondukis al klopodoj krei komunan tegmentan organizon, kiu estis atingita en 1909 per la Vajmara Kartelo. Kune kun ĉi tiu firmiĝo ene de la burĝa alo de la movado, la proletara alo de la liberpensuloj samtempe kompletigis sian finan disiĝon per la fondo de aparta tegmenta organizo en 1908. Malgraŭ ĉi tiu organiza dinamismo, la liberpenso movado restis relative malgranda. Tamen, ĝi distingiĝis per nova, praktika rimedo de kritiko.³⁶⁹ La burĝaj elementoj de la movado revivigis pli fruajn klopodojn el la 1870-aj jaroj kaj postulis

³⁶⁷ Kp. Leugers: Latenta Kulturmita Humoro; Hübinger: Kultura Protestantismo kaj Politiko 293.

³⁶⁸ La amplekso, je kiu la interdenomina orientiĝo povas esti atribuita al la socia interdenomina mikso en la kunteksto de urbigo kaj la emerĝanta politika amasmekato, ne povas esti diskutita ĉi tie. Vidu, pri ĉi tiuj tendencoj, Mergel: Confessional Boundaries 93; pri interdenominaciaj asocioj, Schlossmacher: Antiultramontanismo 167–178; Walser Smith: German Nationalism 128–130.

³⁶⁹ Oni taksas, ke la Kartelo de Vajmaro havis maksimume iomete malpli ol 43 000 membrojn, kaj esploroj metas la nombron de membroj de la Ligo de Proletaj Liberpensuloj je 6 000 por 1914, kio korespondis al proksimume 0,07 procentoj kaj 0,009 procentoj de la tuta loĝantaro, respektive. Por takso pri la grandeco, vidu Simon-Ritz: Organisation einer Weltanschauung 153; Hölscher: Protestantische Frömmigkeit 366; por loĝantaroj ciferoj, vidu Köllmann: Bevölkerungsgeschichte 1800–1970 18; por ĝeneralaj informoj pri liberpensuloj en ĉi tiu periodo, vidu precipe Simon-Ritz: Organisation einer Weltanschauung; Kaiser: Arbeiterbewegung passim; Weir: Fourth Confession 382–412.

140 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

forlasi la eklezion, kio estis pli kaj pli atentata en 1908 kaj 1913/1914 – verŝajne ankaŭ pro impostaj kialoj. Post 1910 ili ricevis

La movado ankaŭ ricevis subtenon de partoj de la Socialdemokratoj kaj — kvankam nur tre limigitgrade — de la proletaj liberpensuloj, kiuj vidis ĉi tiujn agojn kiel alternativan formon de striko. Ĝia kvanta sukceso restis loke limigita kaj probable relative malgranda, sed la resonanco de ĉi tiu movado en la kunteksto de la Kulturbatalo, kiel radikala atako kontraŭ la tradiciaj formoj de religia vivo kaj ilia eneca memkompreno, ne estu subtaksata.³⁷⁰ La diversaj subtenaj grupoj montras, ke la antiklerikala spektro diversiĝis kaj politikaj kaj konfesiaj terminoj dum la Vilhelmina epoko.

La klare difinitaj konfesiaj tendaroj establitaj dum la Kulturbatalo iom post iom dissolviĝis; aliancoj kaj komunaj interesoj formiĝis situacie. Krome, kritiko de la Eklezio en la Germana Imperio, precipe ekde la 1880-aj jaroj, jam ne povis dependi de alianco kun la ĉefe protestanta nacio-ŝtato.

Kiel la historio de franca antiklerikalismo, la rakonto pri la Kulturbatalo en la germanaj ŝtatoj plejparte finiĝas per la Burgfrieden (politika armistico) komence de la Unua Mondmilito. Tamen, kiel en Francio, malgraŭ la tuta naciisma harmoniigo, la konfesia malamikeco restis sufiĉe persista.

La invado de Belgio estis tiel formita de la mito pri la tumult-icitanta pastro kaj la perforta, fanatika naturo de katolikaj masoj, kio kondukis al pliigita perforto kontraŭ katolika pastraro.³⁷¹ Krome, akuzoj pri nacia nefidindeco daŭre estis direktitaj kontraŭ jezuitoj.³⁷² Kvankam la Vajmara Konstitucio de 1919 sanktigis kompletan religian liberecon, aboliis la ŝtatajn ekleziajn regularojn, kaj tiel establis laikan germanan ŝtaton por la unua fojo, kontraŭklerikaloj en la intermilita periodo konstruis sur la latentaj kritiko de la Eklezio. La movado forlasi la Eklezion daŭris kaj nun vere akiris impeton. Proletaj liberpensuloj, aparte, nun formis radikalan kontraŭklerikalismon.

La Kontraŭ-Ultramontana Regno-Asocio daŭrigis sian agitadojn. Politiko restis senŝanĝa.

³⁷⁰ Jochen-Christoph Kaiser raportas 115,551 retirojn de la eklezio en la tuta Germana Regno dum la jaroj 1908-1914, kie la vasta plimulto okazas en Prusio. Tio egalrilatis al proksimume 0,17 procentoj de la totala populacio en 1914. Kp. Imperiestro: Arbeiterbewegung 352; pri populaciociferoj, Fischer: Mitteleuropa, Deutschland 361; pri la eklezia retiriĝmovado, Ermel: Die Kirchengaustrittsbewegung; Kaiser: Sozialdemokratie 276-293; idem: Arbeiterbewegung 30-37; Hölscher: Protestantische Frömmigkeit 400; specife pri socialistoj, Prüfer: Sozialismus statt Religio 188-192, 256-265.

³⁷¹ Vidu Horne/Kramer: Germanaj Abomenaĵoj 37, 40 kaj sekvaj paĝoj, 104-107.

³⁷² Kp. Healy: La Jezuita Fantomo 215.

influita de konfesiaj konfliktoj. Ekzemple, la politikisto de la Katolika Centra Partio Wilhelm Marx (1863–1946) estis konsiderata neelektebla por la ofico de Prezidanto de la Regno fare de multaj.³⁷³ Tamen, ĉi tiuj disputoj ne atingis la saman nivelon de graveco ene de la pli larĝa socia diskurso kiel ili havis antaŭ la milito. En fina resumo, la germana evoluo nun estos komparata kun tiu de la aliaj du landoj kaj metita en la eŭropan kuntekston.

1.5 Eŭropa Antiklerikalismo: Kuntekstoj kaj Evoluoj - Provizora Konkludo

La religia historio de la 19-a jarcento estis ĉefe karakterizita per du fundamentaj strukturaj ŝanĝoj. Unue, la rilato inter eklezio kaj ŝtato spertis fundamentan transformon. Due, la religia vivo fariĝis pli plurisma ol iam antaŭe. La kristanaj konfesioj kaj judismo disiĝis en diversajn frakciojn. Liberaj religiaj grupoj disvastigis alternativajn modelojn de kristana aŭ nekristana origino. Ateismo akiris forton. Malgraŭ iom da skeptiko pri la disponeblaj datumoj, ĉiuj tri studitaj landoj montris kreskantan tendencon al sekularizado.

Ĉi tiu pluraligo estu komprenata kiel serĉado de difino de la rolo de religio kaj eklezioj en la kunteksto de la burĝonantaj sciencoj, epistemologia ŝanĝo, kaj la apero de modernaj nacio-ŝtatoj. La sekva analizo montros tion kaj kiel antiklerikalismo partoprenis en ĉi tiu serĉado.

En la kreskanta konkurenco inter malsamaj interpretoj de signifo, la du ĉefaj kristanaj konfesioj evoluigis pliigitan fokuson sur sia respektiva aparteco en malakcepto de la ŝanĝiganta mondo. Ĉi tiu procezo, ofte nomata konfesiigo, manifestiĝis en la Romkatolika Eklezio en Ultramontanismo. Dum diversaj kontraŭmovadoj rezistis ĝian enecan centraligon, hierarkigon kaj kontraŭmodernisman orientiĝon, same kiel ĝian novan emocian kulturon de pieco, Ultramontanismo tamen devas esti konsiderata la domina fluo ene de la Katolika Eklezio en la 19-a jarcento. Ĝi reprezentis la centran kontraŭmodelon al la antiklerikaloj, kontraŭ kiuj ili argumentis. Krom ĝia obstina kaj kontraŭmodernisma orientiĝo,

³⁷³ Kp. pri la eklezia retiriĝmovado en la Vajmara Respubliko Kaiser: Laborista Movado; pri la Reich-Asocio de Ŝlosfaristoj: Kontraŭultramontanismo 168; pri Marx Kittel: Deux Francio 47.

142 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

La kontraŭkatolika fokuso de la kontraŭklerikalanĵoj verŝajne ankaŭ devenis de la aparta sukceso en la organiza restrukturado de la Romkatolika Eklezio: Kun publike praktikata pieco, centraligo, transnaciigo kaj la ampleksa formado de asocioj kaj kluboj, ĝia videbleco pliiĝis kaj plifortigis la bildon de sendependa kaj fermita ento.

Ne nur la esploroj pri la religia sfero, sed ankaŭ la sekcioj pri la tri landoj montris, ke la rilato inter eklezio kaj ŝtato estis submetita al similaj procezoj de ŝanĝo. En Francio, Hispanio kaj la germanaj ŝtatoj, dum la 19-a jarcento, la eklezioj estis komence metitaj sub la suverenecon de la emerĝantaj modernaj nacio-ŝtatoj kaj integritaj kiel la morala aŭtoritato de siaj socioj. Tiel farante, la ŝtatoj malfermis sin al la ĉiam pli plurisma religia pejzaĝo je diversaj gradoj. La franca Konkordato oficiale agnoskis Protestantismon kaj Judismon kiel religiajn komunumojn kune kun la Katolika Eklezio. En la germanaj ŝtatoj, pro la teritoria reorganizado komence de la jarcento, egaleco inter la du kristanaj konfesioj estis sanktigita per leĝo.

Tamen, tio restis polemika temo. Samtempe, al judoj oni donis civitanajn rajtojn, kvankam iom malfrue. En Hispanio, la ŝtato estis organizita laŭ konfesiaj linioj kun malmultaj interrompoj, sed la principo de toleremo regis fine de la jarcento. Anoj de religiaj malplimultoj estis limigitaj en la praktikado de sia religio kaj okcidente de la Rejno kaj sude de la Pireneoj, dum en Francio, religia libereco regis ekde la komenco de la Tria Respubliko. Malgraŭ ĉiuj ŝanĝoj, religia orientiĝo restis trajto de la ŝtata konstitucio en ĉiuj tri landoj.

luktado estis la decida morala aŭtoritato dum granda parto de la tempo.

Samtempe, precipe en la dua duono de la 19-a jarcento, oni tendencis meti individuajn instituciojn (kiel lernejojn kaj geedziĝon), kiuj antaŭe estis en la manoj de la eklezio, sub ŝtatan suverenecon aŭ tute ŝtatigi ilin, tiel igante ilin religie neŭtralaj.

La transformoj estis ĉefe rezulto de konfliktoj inter ŝtato kaj eklezio.³⁷⁴ Antiklerikalismo parte subtenis, daŭrigis aŭ radikaligis ĉi tiujn procezojn kiam ĝi (kun)regis. La kritikistoj de la Eklezio formis la leĝdonajn ŝanĝojn je diversaj gradoj, depende de sia pozicio en la tri landoj. En Francio, antiklerikalismo transformiĝis de opozicia fenomeno en centran kolonon de respublikana kulturo en la Tria Respubliko. En la unua fazo de la nova ordo, la registaro ampleksis la galikanan kaj napoleonan heredaĵon.

374 Vidu Walser Smith: Germana Naciismo 19.

Kuntekstoj kaj evoluoj - provizora konkludo 143

La oportunistoj retenis la ŝtat-eklezian Konkordatan konstitucion. Samtempe, ili komencis politikon de sekularigado, kiu, post la transpreno de la registara plimulto fare de pli radikalaj sekcioj de la respublikanoj (kaj kontraŭklerikaloj) post la Dreyfus-afero, kulminis per la apartigo de eklezio kaj ŝtato.

La hispana evoluo karakteriziĝis per fortaj fluktuoj, kaj antiklerikalismo emis resti opozicia fenomeno. Meze de la 19-a jarcento, la konservativaj liberaluloj, kiujn oni apenaŭ povus priskribi kiel antiklerikalojn, estis la ĉefaj subtenantoj de subigo de la Eklezio al la ŝtata suvereneco. Iliaj progresemaj kontraŭuloj, aparte, provis limigi la konfesian influon de la ŝtato. Tamen, iliaj periodoj en povo post la mezo de la 19-a jarcento estis mallongaj, kaj respondaj mezuroj de la maldekstraj liberaluloj poste estis inversigitaj. Simila sorto trafis la radikalajn reformojn de la revoluciulo Sexenio, kiu por la unua fojo establis religian liberecon en la hispana ŝtato. La konservativa Restariga reĝimo finfine repacigis la Katolikan Eklezion kun la moderna ŝtato kaj baziĝis sur proksima rilato kun ĝi. Antiklerikalismo estis ĉefe artikulita en la opoziciaj politikaj fluoj de respublikanismo, liberpensado kaj la emerĝanta laborista movado, kvankam la liberaluloj, kiuj regis laŭvice post la jarcentŝanĝo, remalkovris kritikon de la Eklezio. Tamen, iliaj leĝdonaj iniciatoj suferis la saman sorton kiel tiuj de iliaj izabelaj antaŭuloj. Post la perdo de ilia registara plimulto, la plej multaj el ĉi tiuj iniciatoj estis reprenitaj.

La integrado de la eklezioj en la nove reorganizitajn teritoriojn de la Germana Federacio dum la Restaŭrado komence okazis laŭ klare ŝtat-eklezia maniero. Konfliktoj dum tiuj jaroj ekestis precipe pro demandoj pri konfesia diskriminacio. Kontraste, la konstituciaj amendoj en Prusio kaj Badeno meze de la 19-a jarcento donis al la eklezioj pli grandan aŭtonomecon. En Prusio, tiuj amendoj devenis de la konservativa intereso fortigi la kristanan ŝtaton sub Frederiko Vilhelmo la 4-a. En Badeno, la emancipa impeto de la liberaluloj signife kontribuis al la ŝanĝo. Tiuj ŝajne kontraŭdiraj direktoj ilustras la kompleksan situacion en la germanaj ŝtatoj, al kiuj, precipe ekde 1848, la proksima ligo inter la Katolika Eklezio kaj la rajtoj al religia libereco aldoniĝis pozitive. La dukonfesia strukturo, kaj precipe politika katolikismo, malhelpis klaran maldekstra-dekstran dividon de intereso en la ĉefe protestanta socio post la unuigo, kiel estis la kazo en la aliaj du landoj. En la Kulturbatalo de la 1860-aj kaj 1870-aj jaroj, ŝtat-ekleziaj tendencoj miksiĝis kun sekularigaj puŝoj.

144 Ŝtato, Preĝejoj kaj Publika

klara konfesia diskriminacio kontraŭ la Katolika Eklezio.

Liberala antiklerikalismo kaj konfesia kontraŭkatolikismo batalis kune. Tio solidigis la konfesian fronton kaj kondukis al la formado de relative unuigita katolika tendaro. Pro la konfesiaj streĉiĝoj, la konflikto inter ŝtato kaj eklezio en la germanaj ŝtatoj tendencis konstruiĝi sur pli larĝa koalicio, kiu etendiĝis preter la vere eklezi-kritika spektro. Tamen, la disputoj pri individuaj leĝoj ankaŭ rivelis diferencojn kaj limigojn en la mobilizado por la leĝdona Kulturkampf. Antiklerikaluloj laboris kun aŭ ene de la respektivaj registaroj de la germanaj ŝtatoj. Tamen, ili ne estis tiel suverenaj en siaj decidoj kiel la demokratie elektitaj respublikanoj en Francio. Samtempe, la alianco en la germanaj ŝtatoj fariĝis malforta, kaj la konfesia fronto pli kaj pli dissolviĝis pro la renoviĝinta intensiĝo de konfliktoj dum la Vilhelma epoko. Notindas, ke antiklerikaluloj certe povis trovi sin, kun siaj postuloj, ekster la protestant-dominita plimulta socio kaj la politika potencostrukturo. Tiun ĉi opozician komponenton de germana eklezia kritiko aparte intensigis la novaj grupoj de subtenantoj de antiklerikalismo (la liberpensuloj kaj la socialistoj), kiuj fortiĝis ekde la 1880-aj jaroj.

Antiklerikalismo estis socikultura fenomeno en ĉiuj tri

Landoj formitaj de malsamaj politikaj fazoj. En la sesdek jaroj konsiderataj ĉi tie, ĝi pli kaj pli konsistigis sin kiel amaskomunikila fenomeno, kies dinamikon oni traktas en la sekva sekcio. Aperis asocioj kaj organizoj kun kritika sinteno rilate al la Eklezio, kiuj, kiel partoprenantoj en la civila socio, pelis ŝanĝon. La antiklerikala spektro ŝanĝiĝis precipe per la nun organizitaj subtengrupoj de liberpensuloj kaj la emerĝanta laborista movado.

La unua signife radikaligis antiklerikalajn postulojn. Tamen, ŝajnas kritikinde paroli pri fundamenta devio de liberala antiklerikalismo dum la esplorataj jaroj.³⁷⁵ La diversaj implikitaj grupoj funkciis kune kun kaj unu kun la alia. La diversa spektro de antiklerikalaj pozicioj en ĉiuj tri landoj ilustras kiom diversaj povis esti la pozicioj kritikaj de la Eklezio. Aldone al emancipigaj trajtoj, kritiko de la Eklezio ankaŭ montris konfesia diskriminaciajn karakterizaĵojn kaj estis markita de maltoleremo. La specifaj postuloj formulitaj de la konfesiaj, liberalaj, respublikanaj, socialismaj, anarkiismaj kaj liberpensantaj antiklerikaluloj, kaj kiel ĉi tiuj estis pravigitaj, restas neklaraj.

³⁷⁵ Vidu, ekzemple, Clark/Kaiser: Enkonduko 6.

Kunteksto kaj evoluoj - provizora konkludo 145

Ĉapitro 3 ekzamenos tion detale kaj tiel sisteme analizos la demandojn pri la unueco de la antiklerikala tendaro preter la skizitaj naciokonstruaj planoj por ĉiuj tri landoj.

El kompara perspektivo, interpreti la germanajn ŝtatojn kiel specialan kazon ne ŝajnas malsaĝa. Antiklerikalismo variis laŭ forto tra la tri landoj. En Francio kaj Hispanio, ĝi estis ĉefe bazita sur respublikanismo en la dua duono de la 19-a jarcento. Kvankam neniu daŭra respublikana gvidantaro povis establi sin sude de Pireneoj dum la esplorata periodo, ĝi fariĝis la domina politika fluo en Francio. En la germanaj ŝtatoj, ĉi tiu subteno por kritiko de la Eklezio preskaŭ tute forestis. La ĉefaj subtenantoj estis la liberaluloj, kiuj, post la unuigo de la Germana Imperio, dolore lernis, ke al ili mankis amasa bazo.³⁷⁶ Dum la konfesia bazo de kontraŭ-katolika fronto kapablis komandi plimulton dum pluraj jaroj, ĝi estis malforta ĉe la randoj kaj interne malstabila. Pro ĉi tiu kompleksa konstelacio, kiu malhelpas simplan dividon en du tendarojn, estas malfacile atingi definitivan takson pri la forto de antiklerikalismo en la germanaj ŝtatoj. La sekva analizo provos klarigi ĉu la foresto de respublikanismo aŭ la konfesia faktoro sugestas germanan esceptismon en antiklerikalismo. Ĝi kunigos la tri tre malsamajn naciajn kazojn de eklezia kritiko kaj ankaŭ ekzamenos la amplekson, en kiu la diversaj strukturaj kunteksto, plimulto kaj frakciaj formacioj speguliĝis en antiklerikala mobilizado kaj diskurso, aŭ ĉu ĉi-lastaj eĉ determinis la unuajn.

³⁷⁶ Vidu, ekzemple, Langewiesche: Liberalismo en Germanio 133–164.

2. Skandaligo kaj la formado de eŭropa publika sfero

La transnacia karaktero de antiklerikalismo ne nur evidentiĝis en ĉiutagaj formoj de interkonektado. Dum la dua duono de la 19-a jarcento, plurfoje okazis eventoj, kiuj generis transnacion konscion kaj mobilizis la antiklerikalan movadon tiom, ke sekvis tut-eŭropa reago. En ĉi tiuj momentoj de intensigita komunikado, aperis la komencoj kaj formoj de eŭropa publika sfero. Tut-eŭropa mobilizado de publika opinio kompreneble observeblas eĉ antaŭ la apero de moderna amaskomunikado en la dua duono de la 19-a jarcento;¹ tamen, la retoj akiris novan kvaliton per la "dua struktura transformo de la publika sfero."² La emerĝanta amasgazetaro, la akcelo de novaĵdissendo per telegrafio, telefono, kaj la plibonigo de transportretoj, same kiel kreskanta legopovo kaj politika demokratiigo, fundamente ŝanĝis la naturon de komunikado kaj donis al la mobilizado pli grandan impeton.³ Krome, kritiko de la Eklezio nur fariĝis amasa fenomeno dum ĉi tiu periodo. Surbaze de la akcepto de la tri elektitaj eventoj, la sekvanta prezentos la formojn kaj dinamikon de la antiklerikala eŭropa publika diskurso kaj ĝiajn transformojn. Unue, oni spuros la ŝanĝojn en la interkonektado de civilaj sociaj organizaĵoj kaj en la gazetaro kaj ĵurnalismo en la 19-a-jarcenta Eŭropo, same kiel la respondon de la antiklerikaloj al ĉi tiuj strukturaj kondiĉoj.⁴ Due, uzante la kadron, kiun mi disvolvis, kiel bazon,

¹ Vidu, ekzemple, Abrosimov: Genezo; Vogel: Falo.

² Weisbrod: Amaskomunikiloj kiel simbola formo 271. Vidu ankaŭ Schulz: Ascendo de la kvara stato; kaj Knoch/Morat: Amaskomunikila ŝanĝo kaj sociaj bildoj.

³ Por la apero de la amasgazetaro en eŭropa komparo, vidu, ekzemple, Chapman: Comparative Media History 43–149; Requate: Politischer Massenmarkt 22–30; por la kreskanta interkonektado de komunikado en Eŭropo ĝenerale, vidu Requate/Schulze Wessel: Europäische Öffentlichkeit, Einführung 22–30; por telegrafio kaj novaĵagentejoj, vidu Siebold: Weltnachrichtenordnung; Laborie: L'Europe mise en réseaux.

⁴ Vidu, pri la internaciigo de civilaj sociaj organizaĵoj, Geyer/Paulmann: Mekaniko; Fäßler: Tutmondiĝo 85–87; ĝenerale Lyons: Internaciismo en Eŭropo; pri la individuaj grupoj, krom la klasikaj studoj pri socialisma inter-

148 skandaloj kaj la formado de eŭropa publika opinio

La duobla koncepto de la publika sfero estas analizita, precipe la grado kaj naturo de empirie konfirmebla eŭropa komunikado, same kiel la kolektiva memkompreno de la aktoroj kiel publika sfero, kaj rilata al iliaj respektivaj naciaj kaj lokaj orientiĝoj. Trie, specifaj dinamikoj, problemoj kaj frakciismo ene de la antiklerikala gazetara mobiliza procezo estas ekzamenitaj. Post ĉi tiu fokusita diakrona analizo, konkluda resumo resumas la observitajn strukturajn evoluojn kaj provas difini la fundamentan karakteron de la antiklerikala publika sfero en la dua duono de la 19-a jarcento kontraŭ la fono de la idealtipo de Habermas, kaj taksu ĝian signifon por la demando pri la eŭropa naturo de la kulturaj luktoj.

2.1 La Forkapto de Edgardo Mortara (1858) - Eŭropo kiel Elirejo

En la vespero de la 23-a de junio 1858, pluraj ĝendarmoj eniris la hejmon de la juda komercisto Momolo Mortara (1816–1871) kaj lia edzino Marianna Padovani (1819–1890) en Bolonjo kaj postulis la kapitulacon de sia sesjara filo, Edgardo. La kialo de ĉi tiu postulo estis la supozebla sekreta bapto de la knabo fare de la kristana servistino, Anna Morisi. Ŝi asertis esti baptis la knabon kiam li estis nur kelkajn monatojn aĝa kaj morte malsana. Tamen, la knabo resaniĝis, kaj la kazo venis al la atento de la ekleziaj aŭtoritatoj en Bolonjo, kiu tiutempe ankoraŭ estis parto de la Papa Ŝtato, en 1858. La inkviziciisto tiam ordonis la forigon de la knabo, kiu, post iom da tien kaj reen, estis efektivigita 24 horojn post la ĝeno de la paco. Edgardo estis prenita al Romo al la Domo de Katekumenoj (la roma institucio por la konvertiĝo de nekredantoj), kie li devis ricevi kristanan edukon.⁵

nacia al la anarkiistoj Van der Linden: Transnacia Laborhistorio; Berry/Bantman: Novaj Perspektivoj; pri la liberpensuloj Álvarez Lázaro: Institutionalizzazione 239–241; sur la Framasonoj Berger: Inter Universalaj Valoroj kaj Naciaj Ligoj; Berger: Eŭropaj Framasonoj; pri la Respublikanoj Hanschmidt: Respublikana-Demokrata Internaciismo muso.

5 Pri ĉi tiu ofte rakontita historio, vidu la detalan rakonton de Kertzer: La En-
Gvidata rondiro 13–27, 64–76.

Malplimulto allogas la publikon.

Por certigi la revenon de sia filo, la gepatroj turnis sin al la reto de la juda religia komunumo en Italio, tra kiu la novaĵo pri la okazaĵo disvastiĝis post kelkaj tagoj. La komunumoj de Sardinio decidis raporti la historion de la forkapto al la oficialaj judaj reprezentantoj en Francio kaj Britio, sendante leteron la 12-an de aŭgusto 1858, petante ke ili serĉu diplomatan helpon de siaj respektivaj registaroj kaj publikigu la historion.⁶ Ĉi tiujn agadojn oni devas vidi kontraŭ la fono de emancipiĝo, kiu ebligis al judoj influi kiel civitanoj de siaj respektivaj ŝtatoj. Dum la paro Mortara, kun la helpo de la judaj komunumoj en Italio, aktive laboris por la reveno de Edgardo kaj redaktis memorandon al la Papo, la historio atingis la ĝeneralan publikon per la reprezentantoj, kiujn ili kontaktis, unue en Francio, poste tra tuta Eŭropo, kaj de oktobro pluen en Usono.⁷ Homoj interesiĝis pri la sorto de la knabo kaj lia familio kaj amplekse diskutis la kazon kaj ĝiajn implicojn en la ĉiutaga gazetaro kaj revuoj dum pluraj monatoj. Ambaŭflanke de Atlantiko, krom judaj organizaĵoj, protestantaj kaj aliaj grupoj kiel framasonoj kaj la Usona Partio ekimplikiĝis en protestado kontraŭ la ago de la Katolika Eklezio. En Usono, vera asemblea movado ekestis; en diversaj urboj, precipe en la nordaj ŝtatoj, judoj, kelkfoje kune kun protestantoj, organizis kunvenojn de ĝis 3 000 homoj, dum kiuj oni donis antiklerikalajn prelegojn kaj akceptis peticiojn. En Nederlando, interpelacio estis prezentita al la Dua Ĉambro por postuli klarigon de la Ministro pri Kulturo pri la konduto de la registaro en la afero Mortara.⁸

6 Kp. la leteron en Roma 75 kaj sekvaj; por la unua disvastigo de la novaĵoj kaj la agadoj de la judaj komunumoj kaj la familio Kertzer: Die Entführung 77–124, 142–204, 227–231, 257–271; Volli: Il caso Mortara 1120 kaj sekvaj.

7 Pri la plia disvastigo de la novaĵoj, vidu ekzemple samloke 1093–1100; Weil: L'affaire Mortara 112 f.

8 Vidu ĝenerale pri mobilizado preter la amaskomunikila publika sfero en Nederlando Lang: Weekranks; Volli: Il caso Mortara 1109 kaj sekvaj; en Italio Zöller: Publizistik und Protest 47 kaj sekvaj; Bremer: Papst entführt Kind; en Francio Volli: Il caso Mortara 1123, 1135 kaj sekvaj, 1131 kaj sekvaj, 1134 kaj sekvaj; en Britio samloke 1102–1108, 1111–1117, 1123 kaj sekvaj; Langham: The Reaction; en la germanaj ŝtatoj Volli: Mortara nel primo centenario 153–167; por la asemblea movado en Usono Korn: The American Reaction 21–79; Schappes: A Documentary History 385–392, 674–676; kaj Verhoeven: Transatlantika Kontraŭkatolikismo 57–74.